

FR. TÁBORSKÝ

ARTHUR

GROTTGER

Jeho láska a dílo

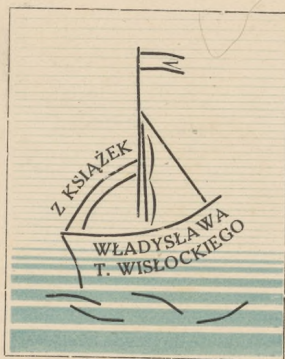
Vydal SLOVANSKÝ ÚSTAV
V PRAZE

ЛННБ України ім. В. Стефаника

013048800

Nr.

W. Iku /
PRÁCE SLOVANSKÉHO ÚSTAVU V PRAZE
SVAZEK X

A
13974

ARTHUR GROTTER
JEHO LÁSKA A DÍLO

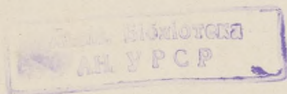
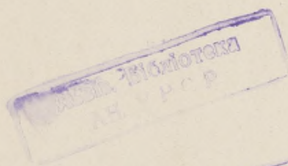
*Z jeho deníků a listů a z památníků
jeho snoubenky sestavil a doplnil*

FR. TÁBORSKÝ

V PRAZE 1933

NÁKLADEM SLOVANSKÉHO ÚSTAVU
V GEN. KOMISI NAKLADATELSTVÍ „ORBIS“

Дм-10683

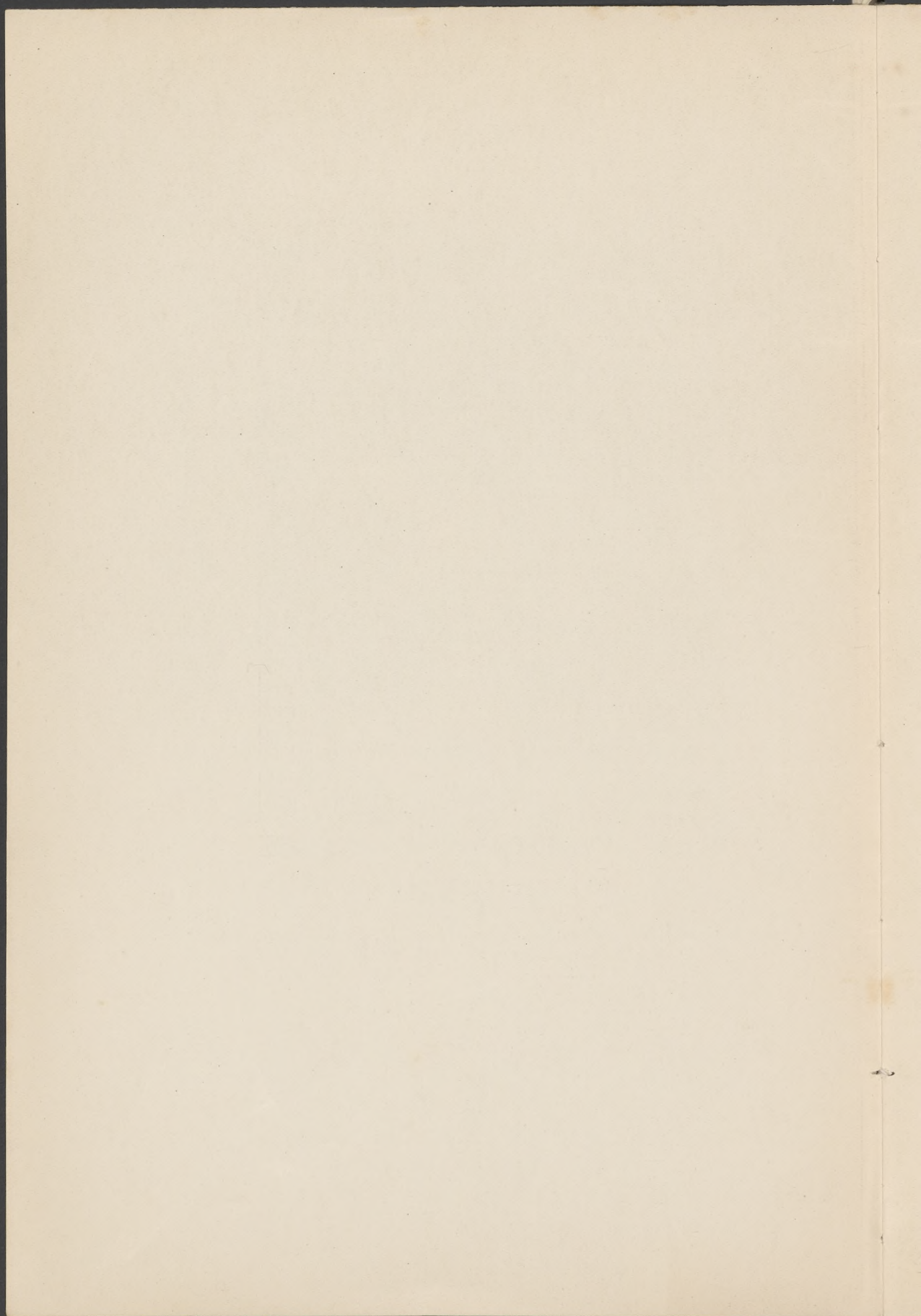
ЛННБ України
ім. В. Стефаника

5350657

733582

1. Arthur Grottger: *Autoportret* z r. 1852

ÚVOD

Nedávno vzpomínali Poláci na listopadové povstání roku 1830. Polská věda historická i žurnalistika osvětlila a posoudila okolnosti, vůdčí osoby a výsledky tohoto povstání, připojila poznámky s politického stanoviska dnešního, a všichni si připomenuli širší sympatie, s kterými celá Evropa provázela tento zápas. „Polský boj za svobodu proti ruské přesile naplnil mě brzy rostoucím nadšením,“ zaznamenal Richard Wagner v knize „Mein Leben“. „Úspěchy, které Poláci po krátkou dobu v měsíci květnu 1831 vybojovali, uvedly mě v úžas a extasi: bylo mi, jako by svět byl jako zázrakem znovu stvořen. Naproti tomu dojem ze zpráv o bitvě u Ostrolenky byl takový, jako by se svět nyní znovu zhroutil.“ Poláci byli v minulém století nad míru obětaví nejdrahocennějším statkem, prolitím vlastní krve, za svobodu otčiny. To se v celém světě vysoko cení. Oceňovalo se to ovšem také u nás. Dr. Józef Gołębek sesbíral doklady o tom a ukázal, jak Praha byla stržena enthusiasmem nad bohatýrským zápasem šlechtných Poláků.¹⁾ Dokázali jsme, že naše sympatie dovedou rozeznávat a soudit; že sympatie k Rusku neochladily sympatií k Polsku. Horující pro svobodu svého národa, museli jsme vzplanout pro boj za svobodu národa sousedního, národa nadto velmi příbuzného. Cítili jsme správně, že to není boj národa proti národu, nýbrž boj proti vládě ruské, pod níž trpěl i ruský lid i ruská inteligence (hlas exulanta Gercena v londýnském „Kolokole“ za politickou svobodu v Rusku a ve prospěch Polska!).

Ty sympatie trvaly dále. Roku 1848, dne 16. března, podali čeští „obyvatelé brněnští“ žádost k presidentu moravskému hr. Lažanskému „o milostivé odpuštění všem politickým vězňům Špilberku“, aby ji předložil panovníku. A již dne 30. března oznamoval „Český Týdeník“, že této žádosti vyhověno, a připojil ke své zprávě veršovaný vzkaz:

¹⁾ V knize „Czesi i Słowacy wobec powstania listopadowego“. Warszawa 1930. Jeho doklady doplňují publikace pražské: Krejčího „Poláci v Čechách v době povstání listopadového a „velké emigrace“, Szykowského „Polská účast v českém národním obrození“ i Heidenreichova „Vliv Mickiewiczův na českou literaturu předbřeznovou“ (Praha, Slovanský ústav). Mnoho dokladů snesl také prof. V. A. Francev ve své studii „Puškin a polské povstání 1830—1831“ (Puškinskij Sbornik. Praha 1929).

MORAVANÉ
OSVOBOZENÝM BRATRŮM HALIČSKÝM

*Jaké city po slovanském rodu?
Co za jasno na Špilberku smutném?
Jaký řinkot v hradě jest urputném?
Našim bratrům hlásají svobodu!
Ejhle, v slavném Lažanský průvodu
slze bratrům spjatým spásu hlásá,
spásu vlasti, i jim pouta střásá.
Žástupy je vedou na svobodu.
Bratři, zvěstujtež ve Vašem rodě,
že vzkazují bratři Moravané:
Stůjtež s námi, stateční Polané,
věrně kolem trůnu na Svobodě!*

A letos vzpomínali Poláci opět: na lednové povstání roku 1863. Také toto povstání budilo u nás živou účast. Vše, co šlo s mladými tehdy „Národními Listy“ a od r. 1864 s Hálkovou „Zlatou Prahou“, od r. 1866 s Hálkovými a Nerudovými „Květy“ a od r. 1867 se „Světozorem“ za redakce polonofila Emanuela Tonnera, účastníka lednového povstání, přálo Polákům. A ovšem i mladý Antal Stašek, jenž se koncem června 1861 vrátil z Krakova, kde dvě poslední třídy gymnasiální dostudoval a kde pak právnickou fakultu absolvoval a na doktora práv byl promován. Tušil, že se mu tam bude svobodněji dýchat než v tehdejší Praze. „Za neplný rok byl jsem proniknut polským názorem. Srovnávání s tehdejšími našimi poměry, shledával jsem při Polácích vše hlubším i širším i jednodušším a ucelenějším. Nahlížel jsem, že polský národ vytvořil svou zvláštní kulturu, jež byť ji spojovalo mnoho se západní románskou Evropou, měla svůj osobitý, ode všech ostatních kultur rozdílný ráz, jehož převážným typem byl aristokratický individualismus. Více jsem to tušil, než jasně poznával. Vyvrcholením názoru toho byla vlast — „ojczyzna“. Stala se vznešeným ideálem, stala se náboženstvím a především vírou, skálopevnou vírou. I mne plnila úctou a neodpuzovala mě ani s vírou tou pověra, že „na wiosnie będzie wojna“. . . Ssál jsem do sebe polský vzduch všemi smysly, hleděl jsem s hůry na naše české poměry a nevážil jsem si valně ani českých lidí, ani českého

písemnictví, jež tehdy ovšem stálo pod polským. Výtvary Mickiewiczovy, Slowackého, Krasińskiego a uložený v nich myšlenkový i umělecký poklad unášely mě daleko za okraj našich českých obzorů, jež jsem pokládal za úzké, malé, titěrné.¹⁾

V roce lednového povstání polského vyšel v Brně (nikoliv v Praze, jak udává „Ottův Nauč. Slovník“ a Spasowicz v „Historii lit. slov.“ I.) tiskem a nákladem Viléma Foustky překlad populárního výkladu polských dějin „Wieczory pod lipą“ od Luciana Siemieńskiego²⁾, a nakladatel podotýká v úvodě, jaký byl hlavní důvod pro vydání překladu „tohoto nehynoucího díla“. Sluší prý nám „vedle svých znáti též dějiny ostatních Slovanů, a předně přebohaté a poučné děje a zápasy nejbližšího nám kme- ne, bohatýrského národa Polského, jenž žije a umírá pro kochanou Ojczyznou a ustavičně krvácí za svobodu zlatou, za svatou volnost“.

Bylo tedy ovzduší pro polské ideály u nás příznivé a po vojenském neúspěchu lednového povstání nalézali polští uprchlíci v Čechách a na bližší Moravě zvláště vlídný útulek.

Také v Telči. Tam se jich ujal vrchní správce velkostatku, pan Jan Iglo. U něho bývali hosty a také u adjunkta okresního soudu, pana Ignáce Palliardiho, jenž si vzal dceru páně správcovu, slečnu Marii, za ženu. Zvláště k večeru rádi se bavívali uprchlíci v besídce správcovy zahrady s rodinou Iglovou. Zahrada sousedila se zahradou zámeckou a živý hovor bylo slyšeti v zámku. Sestry starého hraběte pohoršovaly se tím a dávaly panu Iglovi pociťovat svou nelibost. Ale to ho nezviklalo v jeho sympatiích k Polákům. Vysvětlíme si to snadno, když zvíme, že jeho švagrem, bratrem jeho ženy Anny, byl básník Vincenc Furch (1817—1864), u celé rodiny velice vážený. Byl autorem „Básní“, vydaných v Olomouci 1843 a věnovaných Leopoldovi hraběti Podstatskému-Lichtenšteinovi, pánu na Telči, na jehož panství Furchův otec byl duchodním. Furchovy sympatie k Polákům byly rodině známy. Jako před ním Mácha, Samo Chalupka, Klácel, Sabina a po něm J. V. Frič, Ervín Špindler, Václav Šolc a svob. pán Karel Ignác Villani (jenž, nechtěje bojovat proti polským povstalcům, vystoupil raději z armády), také Furch

¹⁾ Antal Stašek: „Vzpomínky“. (Vydala III. třída České akademie věd a umění.)

²⁾ Luciana Šeměnského *Večery pod lipou* čili *Dějepis polský*. Českým jazykem vykládá Davorin Lišenský. V Brně 1863.

vyslovoval ve svých verších příchyllost k Polákům jako Slovanům a bral motivy k nim z polského povstání r. 1830—1831, ne sice hned v první své knížce, ale v „Polských dumkách“, které vpisoval si do proloženého exempláře „Písní a ballad z války uherské 1848—1849“ (tiskem 1850). Tiskem vyšly „Polské dumky“ až deset let po jeho smrti, v souborném vydání jeho veršů.¹⁾

V některých z nich dovedl vhodně zapět o těžkém osudě Polska, ne bez víry v jeho budoucnost:

*Ejhle, Polska — matky Slávy
dcera nejpyšnější —
život ze svých sester tráví
nejnepokojnější.*

*Ačť její trůn se zbořil,
ať dlí ona v prachu:
její duch se nepokořil —
Polska nezná strachu.*

*S osudem se ona hádá —
válka to nerovná —
korunu svou zpátky žádá
svržená královna!*

To bylo správně cítěno, dost primitivně řečeno, ale s velikým na konec gestem. A ačkoliv v „Písních a balladách z války uherské“ má několik básní, v nichž vyslovuje bolest z toho, že Poláci pomáhají Maďarům proti Slovanům, jeho láska k Polsku nebyla tím utlumena. Miloval je s vyššího stanoviska: Poláci jsou národ slovanský; a „národ slovanský jest i národ můj.“

*Ó, zazpívej mi, Polko, polskou píseň,
zvuk polský jest mi sladký jako med,
i rozumím já, co jest polská tíseň,
i vím, co tají tvého oka hled;
ó Polko, drahý jest mi národ tvůj,
národ slovanský jest i národ můj.*

*... A zpívej, zpívej v této svaté době,
jak modlitba mi píseň tvoje zní:
Bohem buď vyslyšena prosba tvá,
tvá prosba polská — i má slovanská.²⁾*

¹⁾ Vincenc Furch: „Básně“. Praha 1874. (Kobrova Nár. bibliotéka XXV.)

²⁾ Vincenc Furch: „Básně“. Praha 1874. Str. 382, 387, 388.

Toto Furchovo citění přenášelo se i na jeho příbuzné. I v obyvatelstvu města Telče byly sympatie k polským uprchlíkům. Jeden mladík z uprchlíků, od rakouského vojáka postřelený do dásní, po delším trápení podlehl poranění. Byl za velké účasti všeho obyvatelstva v Telči pohřben. Za rakví nesena trnová koruna a jeden z Poláků se s ním nad hrobem dojemně rozloučil.

Poláci přilnuli k rodině Iglově a zvláště k rodině adjunkta Palliardiho. Ten měl již tříletého synáčka Jaroslava, a toho si zamiloval starší jeden Polák, Konopacki. Připjal mu i šavličku a velice rád ho vodil na procházku. Když pak Poláci r. 1864 vraceli se z Telče do Polska, dali na památku rodině Palliardiho album. Pan Konopacki psával jí pak z Polska srdečné dopisy, v nichž nezapomínal na malého Jaroslava: „Kochaný Jarečku, vzpomínáš-li na nás, jako my na tebe?“ Toto album chovala rodina Palliardiho v šetrné úctě. Po smrti p. Ignáce Palliardiho, jenž zemřel jako rada nejvyššího správního soudu ve Vídni, přešlo do majetku jeho syna Jaroslava, tehdy už notáře a archeologa moravského a starosty sokolské župy západomoravské, a po něm chová je paní Marie Palliardiová, vdova, v Praze. Jí děkuji srdečně za ochotné zapůjčení alba, a paní Ludmile Dostalové, roz. Palliardiové, v Brně, žel již zesnulé, a slečně Anně Iglové v Praze za některé podrobnější zprávy.

Leží teď přede mnou toto album. Je malé, skoro jen 11 × 8 cm, pěkně v kůži vázáno, s kovovou sponkou uprostřed. V ní vyryto: *PAMIĄTKA* na přední deštičce a na zadní: z *Roku 1863-4*. Uvnitř pak je 20 fotografií: první je snímek s Grottgerova kartonu „Obrana panského domu“ z cyklu „Polonia“, dokončeného v listopadu 1863 ve Vídni a hned ve vídeňském Kunstvereinu vystaveného. Polští uprchlíci v Telči opatřili si tedy velmi rychle reprodukci toho kartonu a dali ji u fotografa Šašeciho v Telči pro toto album ofotografovat. Potom je v albu snímek s obrazu „Pochod na Sibir“ — zajaté povstalce vedou zasněženým krajem, někteří už padají; potom je snímek s obrazu „Konrad Wallenrod“, dále londýnská fotografie „Poland's patriots“, skupina tří řad drobných podobizen: uprostřed generál Dembiński a Lelewel (na umrlčím loži); vlevo Ledochowski, Kurgyna a Langiewicz, vpravo Kamieński, Wysocki a Mierosławski. Na ostatních 16 jsou samí povstalci uprchlíci; na jedné jsou čtyři, na ostatních po jednom. Pěkní, statní lidé, inteligentní, většinou v polském městském kroji, někteří i se šavlí, jeden o berle. Konopacki uvedl

v listě jména všech, ale list se ztratil. Jen na třech fotografiích podepsali se dárcové: W pamiątkę od Wołyniaka Józefa z Jerzynowa Baranowskiego; Kazimierz Jeliński; Eligi Żukotyński 14. Czerwca 1864 — patrně v červnu toho roku odevzdávali fotografie pro toto album před návratem domů. Až na jednu fotografii Lvovskou, jednu londýnskou, dvě neoznačené je ostatních 16 z dílny Leopolda Šašeciho, „malíře a fotografa v Telči“ (na třech je firma německá: Leopold Schaschetzky).

Toto maličké, ale výmluvné album prohlížel jsem po prvé jako malý gymnasista. Soudní adjunkt Palliardi stal se okresním soudcem v Bystřici pod Hostýnem, mém rodišti, a s jeho synem Jaroslavem chodili jsme do dvojtřídní tehdy školy, stali se nerozlučnými kamarády a potom přáteli. Býval jsem u nich více než doma a jsem jim za to nezapomenutelně vděčen. Tam se mi otvíraly oči. Tam jsem vídal knihy, kterých u nás v chalupě kromě bible a kroniky o „Štilfridovi a Bruncvíkovi“ nebylo; tam jsem slyšel o Havlíčkovi — paní Palliardiová byla v Telči také sběratelkou darů na národní loterii ve prospěch slečny Zdeňky Havlíčkové a ukázala nám, malým gymnasistům, i tištěný seznam všech darů, a my jsme v něm prohlíželi a divili se, co kdo dal; tam jsem slyšel o polských povstalcích, bojovnících za svobodu svého národa, a viděl i podobizny některých v tom albu. Z toho maličkého alba vyzařovalo cosi velkého a burcovalo mladou mysl. Duch Vincence Furcha, pěvce „Polských dumek“, toužícího po svobodě všech Slovanů, vznášel se v této rodině, která na něho vzpomínala s největší úctou.¹⁾

¹⁾ Furchovi se ubližuje, tvrdí-li se: „Jako charakter jest i cena jeho díla velmi nestejná.“ (K. Svoboda: Poznámky o životě a díle Vincence Furcha, v Časopise Matice Mor. 1917, 266—278.) O díle to platí, ale o charakteru? Svoboda píše, že Furch ve Vídni „rozmach českého a slovanského živlu vítal s radostí, . . . ale že hned s počátku zavrhoval výstřednosti různých „křiklounů“ a přál si, aby mu vláda důvěřovala . . . Své konservativní smýšlení dával na jevo zejména v době vídeňské revoluce . . . Tehdy také povoloval asi ve vlastenectví: žádal, aby mu „Moravské Noviny“ nebyly posílány přímo do bytu, nýbrž na adresu kavárnickou . . . Chování jeho roztrpčovalo jeho přátele“ (na př. Šemberu). Lze tak příkrý odsudek stavěti na jeho konservativním smýšlení, ba na viklavém *asi*, a dedukovat z toho, že jeho charakter byl velmi nestejný? Je pravda, že se po r. 1848 stranil společnosti, což mu Šembera vykládal ve zlé; ale příčiny té stranivosti byly docela jiné než změna ve smýšlení národním. Jak vím od členů rodiny Palliardiový a Iglový, utekl Furch r. 1848 z Vídně do Telče. Sotva se tam ohrál u své sestry, paní Iglové, zdvihlo se proti němu nepřátelství. V čele města byli tehdy poněmčenci,

kterí nepřáli Furchovi. Odpověděl jim německy psanou básní o 8 strofách „Abschiedsgruß an Teltsch“, datovanou v Telči 12. srpna 1848. Její opis zaslala mi před lety paní Ludmila Dostalová, roz. Palliardiová. Uvedu z ní 3 strofy:

*So leb' denn wohl, o Vaterstadt,
Die mich beinah' geächtet hat,
Weil in mir glüht ein heil'ger Brand:
Die Liebe zu dem Vaterland.*

*Du brachst schon über mich den Stab,
Weil ich mich ganz ergeben hab'
Im jugendlichen Flammentrieb
Der reinsten, hehrsten Erdenlieb.*

*Mein Lieben ist unwandelbar,
Und aller Welt sei's offenbar:
Ich bin ein Mährer, Slawe ganz
Und hoff' auf Mährens neuen Glanz.*

To přece jest sebevědomá odpověď s velikým důrazem na autorovo slovanství. Když pak už i četníci jali se ho stíhat, utekl zahradou a došel pěšky až do Veselíčka nad Lipníkem ke správci Maixnerovi na panství hr. Podstatského-Lichtenšteina, pána také na Telči. Ale roznemohl se tam zápalem plíc. Dcera Maixnerova ho ošetřovala a on se do ní zamiloval. Lékař však zrazoval mu ženění. Slečna Maixnerová se provdala za jiného. Nálada z toho vzniklá byla příčinou, že Furch, vrátiv se do Vídně, stranil se společnosti. To však neznamená, že „povoloval asi ve vlastenectví“. Vždyť právě v té době skládal „Písně a ballady z války uherské“ (tiskem 1850) a do proloženého jejich výtisku vpisoval své „Polské dumky“, v nichž opět nepokrytě vyslovoval své slovanské smýšlení, jak dokazují uvedené zde již citáty, k nimž přidávám ještě jeden, jak Furch nazývá Rakušany „Austrijáky“, což mělo v Polsku přízvuk příhany, v dumce „Polska-Troja“. Volal-li tehdy Furch: „... ó Polko, drahý jest mi národ tvůj, národ slovanský jest i národ můj“ a přál-li si: „Bohem buď vyslyšena prosba tvá, tvá prosba polská — i má slovanská“, přesvědčuje mě to mnohem více o Furchově citění a smýšlení než postranní klepy, ta nedůstojná přítěž dějin literatur. Kollárovska vroucnost v tomto Furchově volání je přece docela čistá a do daleké budoucnosti nesená: „tvá prosba polská“ — za svobodu otčiny, „i má slovanská“ — za sbratření všech Slovanů, ať každý z nich je svobodný, ale všichni ať drží pospolu. To přece jest naše dnešní a musí být i naše budoucí politika zahraniční. Kolik našich lidí promluvilo tehdy tak široce, tak zahraničně, s tak správným citěním a smýšlením do budoucna? A pokud jde o Furchovu žádost, aby mu „Moravské Noviny“ nebyly zasilány přímo do bytu, nýbrž na adresu kavárničku, z toho přece nelze nijak usuzovat v neprospěch jeho „vlastenectví“. To jsme přece dělali jako gymnasisté. Noviny, proti nimž brojil p. katecheta, dali jsme si posílat na cizí adresu. Ještě na začátku osmdesátých let náš přítel, též literárně činný, Vítězslav Houdek, s nímž jsme již r. 1878 a 1879 putovali po Slovensku, přijatý za úředníka v moravském místodržitelství, kde později postoupil na vicepresidenta místodržitelství moravského, žádal nás, abychom mu dopisy adresovali po německu. S indignací jsme to odmítli. A on nás pak přesvědčil, jak to dobře mínil, jak výborné služby konal pro naši věc a jak jeho žádost byla jen strategickým tahem, jako ve vojně. Vždyť místodržitelství v Brně bylo tehdy hlavním generálním štábem nepřátelským. Furchovo citění a smýšlení slovanské zasluhuje tedy naší úcty. Úcty, nikoliv pochyby. K. Svoboda vydal cenné studie o Furchovi, jenom svůj soud o jeho

Toto album stalo se zárodkem této práce o Grottgerovi. Později, ve výročí Grottgerova úmrtí, kupoval jsem již polské ilustrované časopisy, věnované památce Grottgerově; r. 1905 přibyl „Album ludowe A. Grottgera. Wojna — Polonia — Lituania“, které vydal socialistický časopis „Naprzód“ za cenu každému Poláku přístupnou, za 40 haléřů; poznal jsem dílo Potockého¹⁾ s reprodukcemi dosud nejpečlivějšími; přibyla Lvovská revue „Lamus“ (1910, 1911), redakcí Michala Pawlikowského, kde vyšly úryvky z listů Grottgerových, jak soudil o umění — na jejich základě napsal jsem stať o Grottgerovi do „Národa“ (1918, č. 3.—5.), která dnes už nestačí; přibyla kromě jiných, menších, největší práce o Grottgerovi, profesora krakovské university Jana Boloza Antoniewiczze „Grottger“,²⁾ kde s velkou péčí sneseno všechno, co pro dílo umělcovo má význam; a konečně přibyl nejvzácnější dílo pro poznání Grottgera vůbec: „Arthur i Wanda. Dzieje miłości Arthura Grottgera i Wandy Monné.“³⁾ Vydali je Wandina dcera, paní Maryla Wolská, a muž Wandiny vnučky, Aniely Wolské, Michal Pawlikowski, oba literárně činní.⁴⁾ Vydali je ve dvou velkých svazcích s četnými, většinou neznámými kresbami Grottgerovými, celkem 851 stran deníků, listů a kreseb Grottgerových a památníků Wandiných, k 60. výročí úmrtí Grottgera jako nejvýmluvnější a nejvzácnější pomník dvou překrásných duší. S radostí zaznamenáváme i českou účast při tom: vydavatelé vděčně vzpomínají „jména Čecha, nadšence pro kulturu polskou a velebitele Grottgera jako velikého slovan-ského umělce, p. Ludvíka Feigla, jenž optimismem vlastním a potom horlivou pomocí technickou přičinil se nemálo, aby toto vydání stalo se skutkem“ . . . „Ta, které Arthur Grottger svěřil

charakteru stylisoval neopatrně, že prý „povoloval asi ve vlastenectví“, a tato neopatrnost zavinila, že ve vycházejícím dnes krásném literárním díle byl o Furchovi napsán přeháhlený a nemožný ortel: „ale odnárodnil se“.

¹⁾ Antoni Potocki: „Grottger“. Lwów 1907. H. Altenberg.

²⁾ Jan Boloż Antoniewicz: „Grottger“. Z 403 ilustracemi. Lwów 1910. (Sbírkou Nauka i sztuka díl XI.) — Cituji zkratkou: BA.

³⁾ „Listy — pamiątniki ilustrowane licznymi, przeważnie nieznanymi dziełami artysty. Podali do druku Maryla Wolska i Michał Pawlikowski.“ I.—II. Medyka-Lwów 1928. (Biblioteki Medyckiej opus 4.) — Cituji zkratkou: A-W.

⁴⁾ Maryla Wolská vydala několik básnických knih, poslední „Dzbanek malin“ (1929), rok před smrtí, a v „Lamuse“ 1910 uveřejnila i překlad Zeyerova „Rokoka“ — tedy i v ní, zrovna jako ve zbožňovateli její matky, v Grottgerovi, vidíme živý styk polsko-český).

celou svou budoucnost, dočasnou i posmrtnou, — nezklamala ho nikdy. Šestnáctileté „Dítě“, které bylo Múzou „Vojny“, udrželo krok s Umělcem do konce jako jediný druh a důvěrník jeho nejhlubších myšlenek jak v štěstí, tak v neštěstí. A potom, „zapamatovavši si každé slovo“, odvedla Wanda jeho ostatky do Polska a duši do vlastního domu. Minulo mnoho let, pozměnili se časy i lidé, ale děti a vnuci Wandini, naučení úctě a lásce k Arthurovi, splňují dnes povinnost tou úctou a láskou přikázanou,“ podotýkají vydavatelé v Epilogu.

V těch denících, listech a památnících poznáváme polský život let padesátých a šedesátých minulého století, především polský „dworek“ v Haliči (malý panský dům, zemanský dvorec) a pestrý a družný život v něm, poměry společenské, náboženské, politické, národohospodářské a zvláště umělecké. Mnoho nového a sympatického, mnoho pozoruhodného a poučného. Objeví se tu také styky česko-polské: Julius Mařák v součinnosti s Grottgerem; Palacký, J. E. Purkyně a Jaroslav Čermák na slovanském banketu ve Vídni, při němž také Grottger promluvil; Henryka Pustowojtová, známá z Prahy; Palacký a Rieger na večeři u hr. Zamoyského v Paříži; J. V. Frič, řečník polsky nad hrobem Mickiewiczovým v Montmorency. V dodatcích pak představí se Mikuláš Aleš nadšený Grottgerem a jeho dílem; rovněž Jennewein; obrazy a kresby Grottgerovy v českém majetku; sympatická ozvěna polského povstání a Grottgerova díla u nás.

Ale hlavně obohatíme se poznáním polské duše v Arthurovi a Wandě. Ze spousty dopisů, která za četby nemůže přec zabránit tu a tam jednotvárnosti opakujících se projevů citových, vybral jsem ty nejdůležitější a nejpěknější, rovněž tak z památníků Wandiných, sestavil všechno tak, že to tvoří román o Grottgerově lásce a jeho díle. Román venkoncem dokumentovaný, prožitý, původní, nijak a ničím konstruovaný, prožitý s velikým štěstím a s ještě větší tragikou. Arthur a jeho Wanda mluví tu sami, jednají tu sami; jen kde šlo o jeho umělecké dílo, o vznik a význam jeho, vkládal jsem spojovací články, které vzrostly i na kapitoly. Při nich byla mi pomůckou zmíněná už literatura a pomohla mi i vyjížďka do Krakova, Lvova a Varšavy r. 1896, 1909 a 1912.

Vzpomenout musím vděčně i milé ochoty, s kterou mi pan vyslanec Maxa edici „Arthur i Wanda“, hned jak vyšla, ochotně poslal.

Prof. Bołoz Antoniewicz napsal: „Kdysi v daleké budoucnosti, kdy celou korespondenci bude možno uveřejnit, vezme ji národ do ruky s pocitem, že odkrývá poklad, o jehož bytí docela nevěděl, a bude ji chovat tak blízko u srdce, jako na př. listy Słowackého, psané matce.“¹⁾ Vyplnilo se to dříve, než myslil. Rodina Grottgerovy snoubenky urychlila vydání té korespondence a památníků Wandiných, rozhodla se „porušit tajnost listů soukromých“, ale vysvětluje v prologu, proč tak učinili: „Rozhodli-li jsme se porušit tajnost listů soukromých, a to takých listů, že je podáváme v plném znění, to jenom s tím úmyslem, abychom tu křivdu umenšili. S tím úmyslem, aby každý, kdo pozná Arthura Grottgera takým, jaký vpravdě byl, mohl si ho zamilovat, zamilovat za to, že ani hlad, ani mráz, ani každodenní vítr do očí, ani opuštěnost, ani žádná nejhořčejší překážka nedovedly ho a jeho dobrou vůli přelomit. Že neznal falše a klamu, nezklamal nikdy přátelství a nezlomil důvěry, že v úctě měl tradici, zachoval vysoké pojetí cti a myšlenky národní, že ho v největším nedostatku neopustila nikdy především myšlenka na druhé, že v plném rozmachu tvůrčím bez stínu závisti měl vždycky podiv pro jiné a uchvacoval se prací cizí a že do konce po nejtěžším živobytí, a přece tak bujném, zachoval čistou, dětskou víru v ideál.

Nechť Polsko vezme dnes v šedesáté výročí jeho skonu, duši tohoto apoštola míru a tohoto rytíře mezi živé a nechať se o ni stane bohatší.“

Nechť tak učiní i Československo. Kdyby tyto projevy dvou vzácných duší byly původu románského nebo germánského, byly by už dávno rozšířeny v četných překladech, i v českých. Svým stylem a obsahem snesou klidně sousedství vybraných memoirů podobných. Nám však jsou ještě něčím více.

Grottger byl nejhoroucnějším Polákem, ale byl zároveň Slovanem, a ozvěnou toho „Slovana“ byl, zcela podle Kollára, „člověk“. Veřejně prohlásil, uslyšíme to: „... jak se jen naše rány zahojí, podáme vám své bratrské ruce do práce o společném dobru a společné budoucnosti.“

Ty rány se zahojily. Společná práce nastává. Bez ní budou i dobro každého zvlášť i budoucnost každého zvlášť ohroženy.

V Praze v březnu 1933.

F. T.

¹⁾ BA 508.

I.

SEZNÁMENÍ A ZASNOUBENÍ

„V první svátek Božího hoďu vánočního roku 1865 seděly jsme čtyři slečny v pokojíku Róži Ziętkiewiczové ve dvorci Tadeuszů Skólimowských ve Lvově. Dvě dcerky Vincence Pola, Róža a já, nejmladší z té hromádky. Rozmluva se točila živě o nastávajícím masopustě. Obě Polové vykládaly o svých úspěších. Mnohokrát bývaly a bavily se už v živobyťi a hleděly resignovaně na příjemnosti plesů. Róža, v kvěť mladosti, se zápalem vymýšlela plesové šaty pro sebe, a já, bez žádných dosud zkušeností, poslouchala jsem, málo se ozývajíc.

Taneční hudba budila ve mně vždycky smutný dojem; když jsem ji slyšela, bývalo mi do pláče; ples se mi nepředstavoval příliš vábivým. Vtom za rozmluvy Polová, nynější Urbaňská, povídá vesele:

„Ale, víte, před několika dny byl u otce Grottger, je zrovna ve Lvově, takový stále skromný; představte si, při uvítání, jak obyčejně, políbil otci ruku a seděl před ním na kraji křesla!“

Zaujalo mě to neslýchaně. Grottger, ten Grottger, jehož „Polonii“ a „Varšavě“ jsem se tak obdivovala na výstavách, je ve Lvově. Kdyby ho tak možno bylo uvidět, třeba na ulici. Zazáviděla jsem Polové, že ho už znala. Dodnes mám k ní sympatii za to, že její ústa první mi ohlásila: „Grottger je ve Lvově“.

Týden poté přišli k nám výboři zvát na ples Střeleckého spolku. Myslila jsem, že je to spolek výhradně měšťanský, a o měšťanech měla jsem velmi ledabylou představu, i přijala jsem s nechutí pozvání a otázala se nezdvořile:

„Copak se chodí na střelecké plesy?“

Zvoucí pánové byli známí, bývali v našem domě; dotkla se jich patrně má otázka. Náhodou byl tehdy u nás návštěvou řídký host — můj otec. Když odešli, rozhodl, že ačkoliv na můj věk je ještě příliš předčasné jít na ples, přece, aby napravil nezdvořilost, že na ten ples se půjde.“

Tak začíná svůj památník¹⁾ Wanda Monné, mladičká Polka,

¹⁾ A-W I, 131—132.

keré bylo souzeno, aby tak ohromným vlivem zazářila a působila na Grottgera a jeho tvůrčí sílu. Za necelé čtyři měsíce bude jí teprve šestnáct let; byla však nad ten věk tělem i duchem krásně vyspělá. Památník psala ovšem později.

„Po celý týden přicházeli známí zamlouvat si tance. Nadešel den dosti mi lhostejný,“ vypravuje Wanda v dalších svých zápiscích. Den 13. ledna 1866. „Ale večer, kdy ustrojena v šatech podepjatých růžemi, s věncem z růžových poupat, pohledla jsem do zrcadla, radovala jsem se, že ty

2. Wanda Monné (1865)

šaty tak vyzvedají krásu, a se zálibou jsem přihlížela, jak je to pěkné v těch šatech a živůtku, s obnaženými rameny. Kreslila jsem ne špatně, milovala jsem horoucně umění a hleděla jsem na sebe jako na dobrý model.

Zalíbím-li se komu, budou-li se mi obdivovat, nepřišlo mi na mysl. Byla jsem zvyklá budit dobrý dojem, spíš bránit jsem se musela výrazům obdivu; přijímala jsem je lhostejně, někdy pohrdlivě, a nikdy jsem se o ně nestarala.

Byla jsem pyšné, štěstím zkažené děčko... Na ten ples šla se mnou matka i teta; byla také hned s námi Róża Ziętkiewiczová. Ustrojena v žlutých gázových šatech, s vínkem na hlavě, pěkně se nesla.“

Wanda hned měla poslední tance zadány a hned byla v kole. Potom, po mazuru, usedla k „matkám“, k matce a tetě. Vtom přiběhla k ní Róża se štíhlým mladým pánem v černém polském úboru a představuje: „Pan Grottger“.

„Vzhlédla jsem. Stála tu nade mnou vysoká postava v polském úboru, hodně nachýlená a vhlížející se mi do tváře s divným jákmsi vytržením.

„Přece jsem slečnu našel, konečně, konečně! Jaké štěstí! Já slečnu dávno už znám! Viděl jsem jednu, na podzim... Od té chvíle hledám bez přestání. Tak dlouho, Bože můj! Jaká je slečna sličná! Ale taká mladička! Zrovna dítě... Zdálo se mi, že slečna je starší, jak vyhlížela pyšná a vážná. Teď už se hodinu dívám, jak slečna tančí — tak blizounko jsem stál, a slečna ani jednou neráčila na mne pohlednout“.

Při uvítání podala jsem mu ruku a potom mlčky poslouchala ta slova, mluvená s horečným spěchem.

Jinak jsem si ho představovala. Nevhodnou připadala mi ta nezdržlivost. Potom jsem přemýšlela, kde mě asi viděl. Byla to patrně fráze pro snadnější seznámení. Co se mne týká, byla jsem jista, že jsem ho nikdy neviděla. Nebyla bych zapomněla tu dantovskou tvář.

— „To tedy pan tvůrce ‚Polonie‘, ‚Varšavy‘?“ podotkla jsem, vhlížejíc se do něho.

„Copak musím tak vypadat?“ otázal se.

— „Možná, ale mluvit má pán jinak,“¹⁾ odpověděla jsem s úsměvem.

Rozesmál se vesele.

„Ó, jak je slečna přísná! Tak jsem se srdečně radoval nalezené ztrátě, zapomněl jsem, že jsem vám cizí — mluvil jsem tak, jako byste i vy musila si mě zapamatovat... Ale správně soudíte, jaká to domýšlivost s mé strany... Stydím se, opravdu.“

Přišel můj tanečník do první čtverylky.

„Má slečna ještě nějaký tanec? Ovšem, že nemá! Budu se dívat a při mazuru budu stát velmi blízko, snad se slitujete. Ale do prvního valčíku, prosím, první — ano? Prosím, přislíbit!“ dodal se sepjatýma rukama.

— „Ano,“ a odešla jsem.

Za čtverylky přemýšlela jsem o té známosti. Velice jsem se jí těšila. Snad nás navštíví někdy. Snad bude mluvit o umění, vždyť přece nemožno dopustit, že by jen podobným způsobem uměl rozmlouvat, jako před chvílí. Snad ukáže nějakou svou práci. Jak jsem uchvacována jeho tvorbou! Ale proč je tak roz-

¹⁾ Schválně tu ponechávám způsob oslovování polského. Kdybych přeložil: „Možná, ale mluvit máte jinak“, ztratilo by to tu nuanci zdvořilosti, která jest i u nás běžná, kde nechceme tykat nebo vykat. „Kdyby pan starosta chtěl, šlo by to,“ podotkne i u nás žadatel, který v tomto způsobu vyjadřování cítí jemnější nuanci zdvořilosti, než kdyby řekl: „Kdybyste chtěl, šlo by to.“

tržitý, když taková dramata vycituje a tvoří? Snad to jen dnes, snad jenom se mnou, protože jsem se mu zdála zpola děckem? Dobře je to, že jsem ještě zpola děcko. Bude to pro něho neočekávané, když pozná, že jsem mimo to zcela rozumná osoba . . .

Po čtverylce byl valčík, k němuž se hned dostavil. Šíleně rád měl tanec. Tančil výborně.

„Jak půvabně slečna tančí! Chtěl bych stále tančit s vámi, a zase bylo by škoda nedívat se na vás. Můj Bože, proč jen je slečna k tomu všemu tak krásná! Všichni se tak obdivují, vhlížejí se, hloupnou.“

— „Vy snad také? To by bylo škoda.“

„I já, a jak a jak!“

— „Přestaňme, dost již!“

A usedli jsme.

„Jakpak slečně říkájí?“

— „Hádejte, prosím.“

„Maryňa!“

— „Ne. Wanda.“

„Ježíši, jak je to pěkné! — Ale Němce byste také nechtěla, pravda?“

— „Ovšem, že ne.“

„Vy budete mou spásou . . .“, dodal prudce, s divnou vášnivostí v hlase. Bylo mi nemilé, že stále vpadal v ten tón, s kterým jsem nevěděla co počít. Otázala jsem se, o čem teď pracuje.

„Ó, různé drobné práce. Ukážu vám. Ale je to bez většího významu. Jak soudíte, dovedu vytvořit cos lepšího než dosud, co by mi zjednálo slávu světa, nejen mé otčiny?“

— „Zajisté. Pán tak mladý, tak silný svými úmysly; kdepak pomýšlet na odpočinek na dosavadních vavřínech!“

„Jak je dobře, že tak mluvíte! — A pomůžete mi do dalších prací mých?! Podáte mi ruku a povíte, jdu-li dobrou cestou? Chcete? Chce slečna? Prosím o odpověď!“ — zvolal prudce.

Trhla jsem sebou při tom naléhání, ale uklidnila jsem se, že to přece není vyznání při prvním seznámení, a že to jenom rozmluva na plesu. Odpověděla jsem tedy, usmívajíc se vesele:

— „I ovšem, neklamete-li se jen, že bych dovedla vyhovět takovému úkolu.“

„Tedy ano?! Tedy ano? — Tak? Začpak mi Bůh tolik štěstí dává?! Má panenka z Dębice jest! Jest!“

I začal mi vykládat, že mě viděl v Dębici, na nádrazí, kde jsme

obědvaly. Že jsem měla dlouhé bílé pero na klobouku, že mi v tlačenici křeslo podal, za které, nepodívavši se naň, jsem řekla: „Děkuji“, — že se rozhodl seznámit se s námi, ale ztratily jsme se mu s očí. Že hned tehdy řekl Grabowskému: „Najdu-li ji, budu spasen“ . . .

Poslouchala jsem už pozorněji, když jsem poznala, že mě skutečně asi viděl, když jsme se z Karlových Varů vracely s tetou [bylo to 2. září 1865]. Ale tak to všechno mluvil spěšně, tak prudce a bez ladu, tak to přerýval výkřiky nad mou krásou, že jsem nanovo byla zaražena. Přes to všechno, že mi to lichotilo, že se on zrovna mnou tak zaujal, byla bych si přála, kdyby se vyjadřoval jinak.

Za přestávky v tancích představil mi kolegu Ondřeje Grabowského. Ten, podnapilý, s kravatou až pod uchem, nepříjemně se mi představil.

„Má slečna ještě nějaký tanec?“, otázal se ochraptělým hlasem.

— „Všecko rozdáno,“ odpověděla jsem.

„Tak prosím do polky!“

— „I té mám osmnáct tůr zamluvených.“

„Ale se mnou musíte zatančit, jinak slečně kosti polámu! Taká slečna pěkná, že ať mě všeci ďábli vezmou!“

Byl to známý podivín, kterým se nikdo neurážel, i slíbila mu. V druhé polovici plesu přiběhla k matce a tetě. Předtím už k nim přisedl Grottger a šturmem dobýval jejich srdcí. Prosil, aby směl nás navštívit, což ochotně dovoleno. Dům byl u nás otevřený, bývalo mnoho osob a že jsem byla tak mladá a v domě již takový byl tón, že se na nikoho nehledělo jako na ženicha, tedy možno bylo přijímat mnoho se stejnou upřímností. Když jsem se tak rázem zjevila, viděla jsem, jak tetě líbal ruku, a všecek rozzářen povídal mi, že smí k nám přijít.

3. Arthur Grottger (1866)

— „Ach, to je dobře, uvidím kdysi vaši mapu!“ řekla jsem, kousajíc kandisovaný pomeranč.

„Kdysi?!“ zvolal. „Ještě dnes!“

Pohlédla jsem na něho rozmrzele:

— „Ale vždyť jsou dvě hodiny!“

„Ano. Dvě. A potom budou tři, čtyři, pět, šest a celý jasný, dlouhý den. Co by se se mnou za tu dobu stalo?! Zbláznil bych se!“

Chytli mě zas do tance. V sále sešla jsem se s Róží.

„Tak co, líbil se ti Grottger? Povídal mi, že se do tebe šíleně zamiloval... Nuž jak, líbí se ti?“

— „Nevím, jestli se mi líbí. Bojím se ho trochu... Jakýsi takový...“

O čtvrté jsme odešly z plesu... Kožich Grottgerův bylo třeba hledat. Vyletěl tedy za námi jen v hedvábném převlečnicku. Mráz byl třesutý. Nadarmo jsme protestovaly. Náledí bylo jako sklo. Když koně pro nás přijížděli, padl kůň. Než ho zvedli, trvalo chvíli, potom sáně skřípající přijely. Vsedly jsme. Grottger skočil na stupátko a na žádný způsob, ani pro nějaký obal se vrátit, ani nás samých pustit nechtěl. Koně šli po hladkém náledí jen co noha nohu mine. Od Střelnice na Náměstí sv. Ducha trvalo to dosti dlouho. Zajeli jsme k číslu 42. Na Grottgerovi šaty, od tance vlhké, tak promrzly, že chřestěly při každém pohybu.

„Tedy tady je to?!“ zašeptal. „Dobrou noc paním! Já spát nebudu“...

— „Na shledanou!“

„Na shledanou!“

Brána se za námi zavřela.⁽¹⁾

*

V domě čís. 42 na Náměstí sv. Ducha, v němž slečna Wanda s „matkami“ a s přítelkyní Róží zmizely, zabíral větší polovici polský Vychovávací ústav dívčí. Byly tam síně učebné, byty schovaneček a soukromý byt majitelky a ředitelky ústavu, Terezy baronesy Wentzové zu Niederlahnstein, s níž tam bydlela její mladší sestra, paní Kordelie Monnéová, s jedinou svou dcerou Wandou. Obě byly dcery barona Wentze, kapitána rakouských

¹⁾ A-W I, 133—136.

vojsk, a paní Kordelie, rozené bar. Korbachové, která po smrti rodičů byla vychována u staré hraběnky Moszyńské. Přivykla tedy i její dcera ovzduší aristokratickému a neměla demokratických sklonů své sestry Terezy. Vdala se za Karla Monné, jenž pocházel ze šlechtické rodiny francouzských emigrantů, která se do Veliké revoluce psala Monné de la Tour. Zcela se popолstil. Byl inspektorem státních drah a ředitelem spořitelny. Ale už od let nežil s ženou a dcerou, a jen zřídka se u nich zjevoval a nakrátko.

Matka i teta žily jen pro mladičkou Wandu, narozenou dne 25. dubna 1850, krásně se rozvíjející poupě; proto také Wanda mluví o nich ve svých vzpomínkách vždycky jako o „matkách“. Obě sní o její skvělé budoucnosti. Samy mají bohatství jenom v doblýskávající vzácné tradici rodinné a příbuzenské, ale pokud jde o zabezpečení hmotné, mají jen nepatrnou peněžitou částku na jakési hypotéce.

Dívčí ústav bar. Wentzové byl veden duchem vlasteneckým. Činně se zúčastnil povstání. Bylo v něm skladiště oděvů pro povstalce; šilo se v něm pro ně prádlo; při lampách pozdě večer celé stádko děvčat s knížkami pod rukama škubalo cupaninu, hotovilo patrony. Když jednou přišla úřední rakouská revise, ukrylo se to všechno mžikem u sousedů, dobře u vlády zapsaných, a revise našla jen děvčátka pohroužená do knížek. V třetím pak patře domu mnoho raněných se léčilo, mnoho vyhladovělých se najedlo, mnoho zběhů přečkalo bezpečně pronásledování. Široké společenské styky majitelky ústavu s vlivnými osobami vydatně pomáhaly. Rakouský vyslanec v Petrohradě, hr. Bedřich Revertera, dávný vychovanec bar. Wentzové, na její přímluvu „nejednu polskou duši vyrval“.

Dům byl prostranný. V něm velký, slunný salon. Na stěnách fresky, výjevy z „Pavla a Virginie“, „malba docela nezlá“. Piano, pod lustrem módní ořechová garnitura ve stylu třetího císařství. Skleník s rozmanitými drobnostmi, rodinné portréty napudrované, několik miniatur. Zasklená skříňka s drobnými památkami, výmluvnými a charakteristickými pro smýšlení majitelky ústavu: růže ze zlatých vlasů slavné zpěvačky Jenny Lindové, Švédky, podarovaná kdysi hr. Teofilu Reverterovi; kokarda téhož Teofila, kterou mu ušily a připjaly sestry, když r. 1848 šel ve Vídni na barikády; pásek z běločerných korálků s daty 1831 a 1840, práce jakéhosi vězně Poláka.

Dvakrát v týdnu bývají v saloně taneční hodiny. Přicházejí bratři a bratřenci pensionérek a bývá veselo. Majitelka ústavu na pohovce, v ruce rohový lornon, přihlíží. Proslulý pan Kaweckí, „vzor elegance a pěkného gesta, zvláště v mazurce nedostižný“, řídí tance. K pianu zasedá štíhlá, mrzutá dívčina — tak ubohá, že než vejde do salonu, přezuje si v předpokoji svou roztrhanou obuv za jakési lepší střevíce, které si přinesla zabaleny v papíře — a hraje překrásně jak na piano tak na housle. Je to Marcela Kochaňská, později v celém světě slavná Marcela Sembrichová.

V takovém okolí vyrůstala Wanda. Není „sentimentální. Spíš entusiastka než snílka; spíš hrdý kozák, poctivý, ale prudké někdy enfant terrible, příliš ostatně vědomé svého velkého původu, aby se starala o úspěch nebo o ústroj . . . Ví, že na to myslí vždycky dost včasné obě matky“. Z francouzské krve má svůj cit a „umělecký smysl, lehký důvtip i družný talent“; z franské zůstal v její povaze „rys mužské, někdy až drsné tuhosti, nepoddajnost zásad a doživotní kult práce. Po obou babičkách, Polkách, má duši polskou a činné, věrné srdce, do posledního dechu oddané všem a všemu, co milovala“. Tak ji — a vůbec celý dům — charakterisují vydavatelé jejích památníků.¹⁾ Ty tři vlivy, francouzský, německý a polský, byly blahodárné; každý dal, co měl nejlepšího.

Zmizely tedy v tomto opravdu polském domě tyto čtyři dámy, ale ty dvě mladé spát nešly.

„Za malou chvíli potom,“ pokračuje Wandin památník, „seděly jsme s Róží na pohovce v rozsáhlém našem saloně, na jehož stěnách velkými freskami byla zobrazena historie Pavla a Virginie.

Svlekly jsme plesové šaty. Sukně, květy, vějíře rozhozeny kolem nás v neladě, a my obě, zabaleny v teplé šály, s nohama na pohodlné pohovce, rozmlouvaly jsme o dojmech z plesu. Žádné z nás nepřišlo na mysl jít spát. Róža mnoho uvažovala o Grotterově originálnosti a divně naivní prostotě. Já jsem jaksi nic o něm nemohla mluvit. Až příliš mocně opanoval mě jeho zjev: neuměla jsem si to vyložit, když ne všechno v jeho chování bylo po mém vkuse. Zato když jsme se daly do přehlídky svých tanečniců, toalet, osob — živě šla rozmluva a smích nebylo

¹⁾ A-W I, 127—131.

konce, když jsme vzpomněly na rozmanité douceury Grabcovy, jak na př. řekl tanečníci: „Ach, kdyby slečna měla nos tak hezký jak ucho, jak by slečna byla krásná!“

Tak jsme prožvatlaly těch několik hodin do bílého dne, který v lednu nastává dost pozdě. Ráno, byla neděle, Róza odjela. Oblekla jsem se a pod záminkou, že se chci prospat, vyhledala jsem si klidný koutek, abych samotna mohla přemýšlet. Přece je to jinak než ve dvou, upřímněji myšlenky plynou. Ale cítila jsem, že to zamýšlím jak v mlze. Divila jsem se, že ples — noc nepřespaná nikdy mě neunavovala — ples, který mě tak málo zajímal, kde mě nikdo obzvláště nezajímal, tak mi hlavu a mysl omámil.

Zlobila jsem se na sebe. Přijde-li pak Grottiger k nám někdy? Nevím, proč, ačkoliv jsem tak přivykla obdivování, nevěřila jsem, že přijde. Zapomene. Je takový jakýsi roztržitý. Škoda, že jsem se nezeptala, dlouho-li se tu zdrží. Snad odjede a neuvidím jeho kreseb . . . No, vyjdou ve fotografiích — ale vždycky by to bylo škoda . . . Přála bych si, aby mi je sám ukázal. Ale kdepak. Jistě, že zapomněl. Nelze mu věřit — příliš mnoho slibuje . . . A bezděky slza mi skanula po tváři. S úžasem utřela jsem ten nezvyklý zjev. Vynikala jsem živostí, veselím a podnikavostí, často jsem musela slýchat, že jsem spíše na chlapíka stvořena, a teď bez jakékoliv příčiny slzy.

Vstala jsem prudce, začala se živě strojit, pobízejíc matky do kostela. Nedobře tak myslet bůh ví o čem. Jaksi se převlekl ten den. Na druhé ráno vstala jsem vyspaná, svěží — v domě byl ruch. Slečinky začaly se scházet. Neměla jsem v ten čas žádného zaměstnání výpomocného ve škole. Brala jsem lekce ve zpěvu, hudbě, kreslení a poslouchala některé přednášky.

Starší chovanky, mé vrstevnice, shrkly se ke mně s přívalem otázek o plese. Odbývala jsem je všeobecnostmi, vymykajíc se čím spíše z toho hřmotu, který po prvé v živobytí zdál se mi nemilým. Uchýlila jsem se, jako bych nějaký poklad skrývala před přepadnutím, na druhou stranu bytu, oddělenou kuchyní a před-síní ústavu. S matkami také jsem jaksi málo mluvila o plese. Byly spokojeny dojemem, jaký jsem u všech budila, a komplimenty, jakých se naposlouchaly, — i byly spokojeny.

Okolo jedenácté mamá byla ještě neustrojena, teta zaměstnána ve škole, když vešla služka.

„Prosím slečinku, jakýsi cizí pán je na druhé straně. Nemá ho kdo přijmout.“

Rázem problesklo mi hlavou: Grottger . . . A jsem-li pak dobře ustrojena? Ale hned jsem odhodila nebývalé dosud nároky, ani jsem do zrcadla nepohlédla, ani jsem šaty nepopravila a vyšla jsem na druhou stranu. Dosud si pamatuji, jak se mi ruka třásla, když jsem se dotkla kliky.

Vešla jsem. Uprostřed pokoje stál zahleděn do dveří.

„Á! Jest! — Jest, táž!“ zvolal, podáváje mi ruku. „Chtěl jsem tu být už včera, ale nedali mi. Pravili, že se to nehodí . . . O celý den, o celý věk později vás vidím!“

Mluvil to rychle, s velikým pohnutím, já zase byla tak zmatena, tak nepřítomná, že teprve po dlouhé chvíli jsem ho poprosila, aby si sedl. Ale nápadu do rozmluvy jsem neměla docela nijakého. Hlas jsem měla takový nepevný, a pořád mě trápila myšlenka: Co je mi? Co se mi stalo? Nikdy v živobytí nepozbyla jsem tak sebeovládání. Grottger se otázal po tetě. Řekla jsem, že je zaměstnána v ústavě.

„Ani jsem se nenadál, že bych jen uviděl některou z paní tak časně. Prahl jsem jenom se dovědět, kdy nepřijdu nevhod. Povíte mi to?“

— „Okolo čtvrté odpoledne.“

„Dobře, prosím tedy, abyste ráčila zapomenout, že jsem tu byl teď, a dovolila mi přijít odpoledne.“

Teď teprve jsem spatřila, že bral pod rameno velkou, v kůži vázanou černou knihu, s ocelovým kutím. Zajisté kresby. Rázem jsem měla duchapřítomnost.

— „Ó, prosím, prosím, ukázat mapu! . . . Docela mě nevyrušujete. Mám pokdy.“

„Knížka jest velká,“ mluvil živě, „ale nemnoho v ní ještě jest, dá Bůh, že bude plná. — Jak pomůžete . . .“ dodal s úsměvem. Otevřel knížku a z ní pohlédla na mne podivuhodná, mohutná hlava trním korunovaného Krista s tím pohledem plným výčitky, pravé zobrazení slov: „Lide můj, napájel jsem tebe vodou spásy ze skály, a tys mě napojil žlučí a octem.“

Tak mě ten obraz zaujal, tak jsem se zamyslela nad jeho hloubkou, že minulo vzrušení první chvíle a již trochu svobodněji jsem se rozmluvila. Ukázal mi ještě dvě skizzy: hlavu jeptišky a „Pohádky“ a nakonec dokončený obrázek „Slepého houslisty“, vedle něhož je to pěkné zamyšlené děvčátko. Ten obrázek, na zvláštním kartonu vložený do alba, byl už zakoupen. Dívala jsem se naň dlouho a potom se optala:

— „Zdalipak se lehko rozloučíte s vlastními pracemi?“
„Ó, velmi lehko! Ba, jsou-li hotovy, překáží mi, těžko leží na mysli.“

— „To je divné,“ podotkla jsem upřímně, „a mně tak těžko přestat na ně myslet.“ Zavřela jsem knížku. „Již dosti“ . . .

„Loučím se s vámi, ale jen do čtvrté . . . Pravda? Volno? Nebudu překážet?“

— „Do čtvrté,“ odpověděla jsem, ale ani jsem nevěděla, co mluvím, tak mě jeho pohled a bystře vrhaná slova mátlý do hloubi duše.

Zapomněla jsem, že do čtyř hodin mám lekci z kreslení, a také když odpoledne vešel, skládala jsem ještě přibory kreslířské a deska s kresbou ležela na stole. Byla to kopie Madonny della sedia, zrovna dokončená. Do velikých rozpaků byla jsem uvedena, že jsem byla nucena ukázat svou nedostatečnou práci. Ale on, spatřiv jakási lepší v ní místa, těšil mě nad jejími vadami. Radil kreslit podle přírody, ne podle předlohy, a ptal se, proč nedokončuji tu kresbu, třeba tomu skoro jen chvíli věnovat. Nedokončenou částí bylo nahé rámě dítěte, které pro mne představovalo mnoho potíží. Když jsem se mu přiznala, vzal křídlo a stojí ve chvílce nakreslil rámě . . . Optal se, hraji-li a zpívám. Uslyšev, že ano, otevřel hned klavír a prosil, abych zazpívala. Tak to všechno šlo náhle, tak horečně. Nevhodným se mi zdálo to zkoušení při první návštěvě, ale on byl tak nesrovnatelně svobodný, přirozený a srdečný, že bylo těžko odbývat ho nezvyklými způsoby.

Zazpívala jsem „Zbožňování“ od Moniuszky. Nevím, proč jsem zrovna to vybrala, snad proto, že můj hlas dobře se v tom nesl a že to polské. Volba ta však se mu nijak nelíbila. Chytla ho jen velikost a zvuk mého hlasu a hned se tázal, zpívám-li Schuberta a Schumanna. Když zvěděl, že jsou mi dobře známi, prosil o Schumanna.

„Mám slabost k němu. Matka má tak pěkně ho zpívá.“

Ale já jsem se už nedala přemluvit. Rozmlouvali jsme jen. Matky, když přišly, ptaly se ho na jeho matku i tetu, které byly ve Lvově známy jako slynoucí kdysi krásou. Odpovídal na všechno roztržitě, ačkoliv se patrně nutil do napjaté rozvahy, přerýváje se co chvíle trhanými slovy vytrženosti a vzdechy, a upřeně se díval jen na mne.

Brzy nastal soumrak. Louče se s námi, dal se do prošení, aby

matky dovolily mu nakreslit mou podobiznu do jeho alba, jak jsem byla nastrojena na onom plese. Matky dovolily a on všecek šťasten odešel.“

Na druhý den už o desáté se dostavil a dal se do portretu. Ukázal Wandě, kam má hledět.

„Nedovedl bych přece ani čárky udělat, kdybyste se dívala na mne.“

S počátku šla práce ztěžka. Vytíral, opravoval, stěžoval si, vzdychal, ale potom rychle, svobodně, neobyčejně rychle pokračoval. Asi za půl hodiny dokončil. Ale když se Wanda na to podívala, uviděla, že to není podobizna, ale večerní krajina, v níž jdou dva zamilovaní v srdečném objetí.

„Nemohu vás kreslit, nevím, co je mi, vždyť se to také nehodí být tak na divy krásnou. Opravdu útrapa pro malíře, kdysi snad dovedu, ale ne dnes. Dříve se vás musím otázat na něco, a dnes nemám odvahy. Teprve až mi odpovíte, pokusím se dokreslit ten portret. Tehdy budu buď nejšťastnější anebo nejubožejší z lidí,“ řekl.“

Wanda se neotázala, co by chtěl zvědět. Zatím prostírali na stůl, a matky pozvaly Grottgera na oběd.

„Od té doby býval u nás denně od rána. Matky, vidouce tak prudké zálety, chladly čím dál více, neboť přes to, že jim pochleboval svůj úspěch, přece jako partie nebyl jim Grottger nijak vítaný — tím méně, že zámožní s úspěchem konkurovali, jenže já, tak mladá, pro nikoho jsem se neprohlašovala.“

Brzo byly zas na plese, tentokrát Hudebního sdružení. Byla s nimi také Wandina sestřenice, „sličná snědá brunetka . . . s velkýma aksamitovými očima, pravý typ krásné Indiánky. Velice se mi líbila. Věděla jsem, že obě byly jsme na plese nejkrásnější. Grottger si jí docela nevšímal. Podotkla jsem, jak je krásná.

„Nemohu. Nic nevím . . . Možná, že je pěkná. Na model, nic víc“ — a breptaje to, hleděl upřeně na mne.

Slyšela jsem, jak o jeho zbožňování mluvili hlasitě. Byla jsem tomu nerada. Ale bylo mi tak jaksi jasno na světě, že jsem neuměla zakalit mu jasnou pohodu a upozornit ho na to nějak. Ostatně imponoval mi trochu. Mé matky zase, když viděly mě obleženu zástupem tanečníků, byly spokojeny, že se Grot [zkráceno za Grottger] mezi nimi ztrácí.

„Kdo jsou všichni ti pánové, s kterými tančíte?“ otázal se mne najednou.

— „Známí,“ a několik jsem jich jmenovala.

„Jakže tolik známých! A jak hledí na vás! Ano! Nech se jim také v hlavách popřevrací! A co ten blondýnek povídal takového, že jste se až tak krásně usmála?“

— „Copak to za výslech? Co je vám do toho?!“ namítla jsem se smíchem.

„A kdybych usilovně prosil, kdybych na kolenou úpěl!“ . . . a učinil pohyb, jako by chtěl kleknout.

Mráz mě přeběhl. Na plese, uprostřed zástupu diváků . . . Toho by tak bylo třeba!

— „Ale nevím! Nepamatuji se!“ zvolala jsem opravdu pohněvána . . . Okolo 4. hodiny, kdy se kdesi na chvíli ztratil, poprosila jsem matky, abychom odjely . . . Bez rozloučení unikly jsme ze sálu . . .

Nazejtří přišel v poledne vážný, smutný: při vstupu jal se mě odprošovat, že mluvil včera, jako by měl právo žádat mé důvěrnosti.

„A já bohužel žádných práv nemám. Jsem vydán na milost neb nemilost, jenom sám tak celou duši mám před vámi otevřenu, že nedovedu nic zatajit. Škodím tím sobě. Ale to nemůže potrvát,“ prohodil živě. „Musím mít nějakou jistotu. Tak žít nemohu. Zbláznil bych se, zešílel bych!“

• Nevěděla jsem, co mu na to říci. Obávala jsem se rozhodně rozmluvy. Matky mé ani nepřipouštěly, aby to byly námluvy doopravdy; soudily, že je to jen umělecká fantasmie, která se s jeho odjezdem za nějaký den skončí. S nechutí pozorovaly, že to přibírá jakousi výraznou barvu, ale protože v duchu snily o mých skvělých vdavkách, ani nepomýšlely na to, aby zacházely s Grottem jako s mým nápadníkem . . .

Když v onu chvíli Grottger tak rozhodně mě oslovil, změnila jsem rychle předmět rozmluvy . . .

Nazejtří, 23.ého, přišel Grottger ráno s tékou, aby se znovu dal do mého portretu v plesovém úboru. Ale než začal, nakreslila jsem na oválném kartoně jeho profil. Potěšil se nesmírně podobou a poopravil několika črty vlasy.

Mamá co chvíli přecházela pokojem ztrnulá a nachmuřená. Když jsme delší chvíli zůstali sami, začal nesměle mluvit, ale rozhodně, že v těch několika dnech se rozhodl o celé své budoucnosti, že mě miluje, že by nedovedl déle snášet nejistotu s mé strany.

Mlčela jsem — a po chvíli chtěla jsem vstát.

„Prosím, zůstat!“ zvolal s takovou úzkostlivostí v hlase, že jsem zůstala sedět.

„Jste tak mladičká,“ promluvil znovu, „tak dobrá, snad byste mi pověděla nějaké laskavé slovo z lítosti. To nechci. Pomyslete, že ta chvíle rozhodne o mé celé budoucnosti, o budoucnosti mého umění, a nedejte mi nerozvážené odpovědi. Já na tom slově vašem stavím jak na kartu všechno a buď dobudu ve jménu vašem jména v celém světě hlasného a složím je vám k nohám, anebo — ale to už vám říci nemohu, co bych počal v případě druhém. Každým způsobem odjel bych — daleko“ . . .

Já za těch slov, opřena o prkno s kresbou, hleděla jsem upřeně na stěnu, ale jinak cítila jsem, jak se mi krev žene do tváře.

„Nech též na mne slečna pohlédnout ráčí, aspoň jednou!“

Pohlédla jsem na něho. Držel onu velkou knihu, opřenou o stůl, nad ní založil ruce a těma orlíma, temnýma očima hleděl na mne chmurně.

Nebyla jsem s to, abych odpověděla. Změnila jsem se jen patrně tak, že i on se toho zalekl. Nezměniv své posice, jal se mě uspokojovat jako děcko.

„Vytvrďte tak klidně, upřímně chvilčku, pomyslete o tom, co jsem řekl, a potom mi odpovíte. Ano? Co? Ale netřeba se lekat! No, což, odpovíte mi? Bože, jaké to dítě!“

Nemohla jsem promluvit ani slova. Viděl, že jsem válčila se sebou, ale necítila jsem nic jiného, jenom že v tuto chvíli mohu ho ztratit, že odjede a já ho už nespátřím. Ale mluvit jsem nemohla. Viděl, jak jsem vzrušena, jak zaleklá, ale nepřestal naléhat.

„Či nemůžete mluvit?“ optal se lahodně. Zavrtěla jsem hlavou, že ne. „Děťátko moje ubohé! Tedy mi napište jen tolik, že se pro to všechno, co jsem mluvil, na mne nehněváte — ano? Já už porozumím.“

Obrátil list a podal mi přes stůl knihu i tužku. Třesoucí se rukou napsala jsem velkými, neohrabanými písmeny nahoře: „Nehněvám se.“

On uchopil album, šíleným pohybem podtrhl několikrát ta slova, napsal dole datum 23. ledna 1866 a zavřel knihu. Oba potom jsme seděli, chvíli naproti sobě, beze slova, bez pohybu. Já, hledíc do jeho ošástných očí, sama jsem byla šťastna a zadumána. On první zašeptal:

„Panenka z Děbice má! Má! — Začpak jsem já tak šťasten? Prosím, podat mi teď ručku. Ještě jsem ji neprohlížel, a teď už je má, nevydám ji — nevydám!“ mluvil živě. Přes stůl podala jsem mu ruku, kterou pilně prohlížel svrchu.

„Krásná ruka. Má charakter i kresbu!“ — Podíval se potom na dlaň a políbil. Začervenala jsem se silně a odtrhla ruku.

„Ach, kvítku můj, jaký jsi ty čarovný!“ mluvil, skládaje ruce. Ale mě to ještě více mátló . . . Tak jsem byla dojata, tak vzrušena štěstím té chvíle, že jsem se nemohla strásti toho dojmu. Konečně zmohla jsem se na první slovo. Poprosila jsem, aby odešel.

Pohleděl na mne jako na malé dítě, vstal, usmál se, přetřel oči, zamnul ruce a nic už neříkaje vzal klobouk a odešel.

Konečně potřebovala jsem být sama. Rozhodla jsem o své budoucnosti. Sama teprve jsem se dověděla, že ho miluji celou duší. Ale proč jsem se tak hloupě chovala? Ani slova jsem k němu nepromluvila . . . Chtěla jsem, aby se v tu chvíli vrátil, přesvědčila bych ho, že nejsem taková opička . . . Ó, ne — a ovšem, umím být velmi rozhodná . . . A matky? Co řeknou? Tušila jsem, že jak jen možná nejhůře to přijmou, ale nelekala jsem se ničeho. Cítila jsem, že vytrvám, že v slově dostojím neotřeseně. Tak jsem byla šťastna!“

Podivily se matky, že u oběda nebylo Grottgera. Ale o třetí hodině přišel a přímo k nim. Řekl jim, že si s Wandou dali už slovo; řekl všechno, jaké má úmysly a naděje do budoucna i jaké má ve Vídni dluhy — cosi okolo dvou tisíc zl. — ty že lehko splatíš atd. „Po skončené lekci,“ vypravuje Wandin památník, „vešel do salonu s rozpálenou tváří, unaven, a políbil mi ruku.

„Těžká to byla rozmluva, ale což je to proti tomu, že mi tebe vůbec nezabráňují?! . . . Nedůvěřují mi!“ pravil žalostně. „Ha, na to není jiné rady nežli skutky, které je přesvědčí. Život dám, abych dokázal, jak tě miluji, mé dítě!“ Po prvé mi tykal. „Mluvíly se mnou bezohledně, a přece mám je rád, neboť mi tebe chránily a chovaly, má panenka jediná! . . .“

Odběhl do města a přinesl dvě kvetoucí kamelie. „Teď už smím tobě dávat květy“ . . .

Od toho dne nastaly mi ony čarovné chvíle prvního milování, onen sen zlatý, vyjevený, plný květů a pŕvabu. Kouzlo, které ho obklopovalo, bylo tak mocné, že od prvního vidění do posledního, když vešel, jak by se všechno okolo mne rozjasnilo; lidé se zdáli lepšími, všechno se zdálo krásnější. Když nebyl se mnou, necítila

jsem už toho, tak duší jsem byla s ním. Jen jsem se usmívala často, zavírajíc oči a myslíc na něho. Ale neříkala jsem mu to. Ó, za nic na světě nebyla bych se přiznala, že ho tak velice miluji . . . A prahla jsem obejmout celou velikost toho mohutného ducha, jenž se mi oddával v takové pokoře a otvíral mi celé nové světy, tehdy, kdy sám jich hledal ve mně.“

Otec Wandin odpověděl Grottgerovi, že, ačkoliv nepokládá osud ženy umělcovy za závidění hodný, nechce jim překážet, když se už tak rozhodli, a přeje jim štěstí a žehná jim.

Hned na druhý den byli opět na plesu. „Grota obzvláště naplňovalo štěstím, že tak rozhodně vzdávají mi prvenství v kráse, že všechna mládež přibíhá o jeden aspoň tanec, že hromady kytic leží okolo mne — a že na konec žádnou z nich jsem nevzala domů. Tak jsem byla hrdá. Co mi mohlo být do cizích květů?

Arthur pobýval u nás po celé dny. Od rána, za jasných hodin, kreslil, odpoledne nejčastěji na procházku s mamou. Večer při lampě opět kreslení, při čemž pro změnu čítali jsme někdy nahlas. Pracovitý byl neslýchaně. Jeho vytrvalost dala by se přirovnat jenom k tvůrčímu bohatství jeho fantasie.“

Ještě na jeden zajeli ples, k Blumenfeldům. „Bylo mi už dost těch plesů na ten karneval, ale že to byli israelité-patrioti, neslušelo se odříkat . . . V zlatém byl tam humoru [Arthur]. Tančil všecek bez sebe. Bylo tam několik pěkných slečen,“ zvláště jedna, „mladičká, plná gracie. Ve valčíku tak jim to slušelo s Arthurem! Zdá se mi, že ještě dnes vidím její rozkošné nožky, tančící kolem něho . . . Byl to poslední ples v onom památném, neboť jediném v mém živobytí karnevale. Za týden měl Arthur odjet k Stanislawu Tarnowskému do Śniatynky.“ Byl on z přátel Grottgerových „nejupřímnější, nejšlechtetnější. Působil na něho v tom duchu, že jeho úkolem, jako umělce, jest stanout se slávou před národem a s duší před Bohem . . .

17. února vpadl k nám okolo 10. hodiny na krátké rozloučení, při kterém jsem stála jako dřevěná, neslyšíc a nemnoho vidouc, co se kolem mne děje. Arthur objímal matky, doporučil jim mne, můj klid a mé štěstí po tisíckrát. Prosil, aby na něho vzpomínaly, abych já na něho nezapomínala, — a vyběhl.

Rozloučení to jako by mě mlhou oválo. Neměla jsem už chvíle jasné. Matky si oddechly. Začaly korespondovat s Vídní, vyzvídat o Arthurovi. Dostávaly zprávy. Všecko mi to bylo lhostejné. Věděla jsem o mnoho více, než se mohly dozvědět, a to přímo

od něho“ — jednou večer řekl Grottger, vážný a bledý, své už Wandě, že se jí musí vyzpovídat ze svého minulého života; ona nechtěla slyšet, prosila, ať ji ušetří toho, čeho ona nevymáhá; ale on si vynutil zpověď; „poslouchala jsem jak mrtvá“, podotýká Wanda. „Byla jsem jista, že celé jeho srdce jest mé, myšlenky všechny — i byla jsem šťastna. Divná věc, že jsem po něm netesknula vůbec . . . po jeho odjezdě odpočívala jsem jaksi, ačkoliv v jakési smutné, šeré zasmušilosti.

Dlouho se vzpíraly matky, abych Arthurovi psala — a také já jsem na to myslila s nesmělostí. Teprve když tam byl už zoufalý a okamžitě chtěl se ze vsi vrátit, teprve pod tím nátlakem povolily. Jeho listy mám všechny a jenom na doplnění jich píšu tyto své poznámky.“¹⁾

¹⁾ A-W I, 137—153.

II.

DOMOV A MLÁDÍ

Co se matky Wandiny dovídaly o Grottgerovi, nemohlo nijak uspokojit jejich nároky.

Rodina jeho byla už bez otce a bez majetku. Otec, pan Józef, vlastně Jan Józef, narozený r. 1799 v Tarnově, přes své nepolské jméno — a snad právě proto — byl ohnivým Polákem. Byl „patryota przedewszystkiem“ (především). Po otci, dědu i pradědu byl Arthur Polákem. Hilary hrabě Siemianowski, dědic rozlehlých statků v Haliči, zahleděl se intimněji do slečny Grottgerové, mladé Francouzky ze Švýcar, která byla učitelkou v domě Siemianowských, a ona mu za to povila synáčka. Příjmení dali synáčkovi po matce, křestní jméno po otci: Hilary Grottger. Ten se stal inženýrem v Tarnově, oženil se s Polkou a měl s ní syna Jana Józefa. Ten odešel do Vídně na akademii výtvarných umění, stal se malířem, potom důstojníkem hulánského pluku „Varšavských dětí“, byl jezdec, koňář, lovec, malíř, světák, zábavník a při tom pobožný katolík. Oženil se s krásnou slečnou z rodiny, jak se říkalo maďarské, ale vlastně z pomadžarčené zemanské rodiny slovenské, jak už jméno dosvědčuje. Její otec Jan Nep. Blahao de Chodietow jako husarský důstojník poznal pannu Kunegundu z Laskiewiczů, Krakovjanku, a aby ji dostal, přestoupil do služby civilní a stal se úředníkem a potom ředitelem při šlechtickém soudě ve Lvově. Zcela se popолstil. Měl šest dcer, proslulých krasavic, a Kristina, kterou si vyvolil Jan Józef Grottger, byla z nich čtvrtá. Když se jí rok po sňatku narodil Arthur, nebylo jí ještě zcela 16 let. Vidíme tedy u Arthura různé přítoky do krve polské: otec, děd i praděd Poláci, prababička však švýcarská Francouzka s germánským, jak jméno svědčí, zbarvením; babička Polka, matka též Polka, ale z otce pomadžarštěného slovenského zemana; babička s matčiny strany byla Polka. Krevní poměry, podobné jako u Wandy. Nutno tedy obmezit tvrzení prof. Boloza Antoniewiczze, že v Arthurovi byla také krev maďarská a že ji bylo znát i ve fysiognomii jeho;¹⁾ naopak,

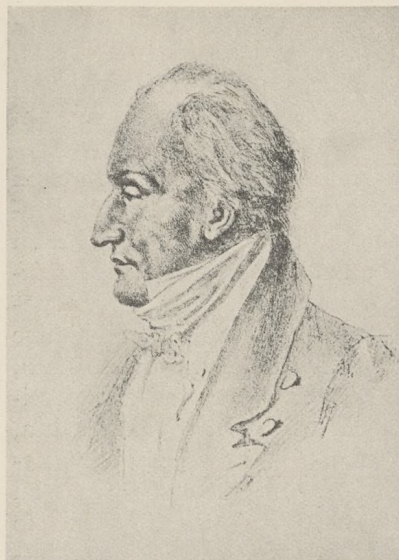
¹⁾ BA 31—32.

vidíme-li hlavu Hilaryho hr. Siemianowského a hlavu Jana Józefa Grottgera a vedle nich hlavu Arthurovu, vidíme u praděda, vnuka i pravnuka též typ. Jeho lehkost a hybkost a šílenou odvahu na koni netřeba pak odvozovat z krve maďarské, ani to ostatní.

Pan Józef i paní Kristina byli váženi a milováni a spřáteleni s veškerým sousedstvem. Paní Kristina byla „dobrá, veselá, hudebně vzdělaná, šíleně ráda tančila“ a krásně zpívala. Oni sami a jejich příbuzní a známí — toť „hlavní osoby fredrovské bezstarostné scény.“ Zcela, zcela jiný svět a život než náš český. Nejen společensky zcela jiný, než i národně a kulturně. Poláci nepoddávali se a nepoddali se německému vlivu tolik, jako my. Jsou polštější, než my jsme čeští. Kulturně jsou oni i my jednostranní, ale s protilehlých pólů: u nich kulturu tvořila a představovala šlechta, vysoká i drobná (zemanstvo), cítící polsky, mluvící polsky, nestarající se však o lid vesnický, ba ani o měšťanstvo; u nás od doby probuzení všechno národní a kulturní snažení vycházelo z lidu, šlechta lnula k Vídní, výjimky byly skrovné a málo vydatné, poněvadž ani ty výjimky necítily tak česky, jak polská aristokracie polsky. Odtud ty rozdíly mezi námi: oni jsou společensky a umělecky více aristokraty, my zase venkovany. Naše nejlepší a nejoriginálnější díla umělecká jsou ze života venkovského: Boženy Němcové „Babička“, Smetanova „Prodaná nevěsta“, Erbenova „Kytice“, Mánes, Aleš — zcela jiný svět než ten, jež předvádí „Pan Tadeusz“. „Odtud“, jak dobře to vystihl varšavský dopisovatel A. do „Lidových Novin“¹⁾ „proti české demokratické, solidní, střízlivé a praktické kultuře vyvíjela se v polských zemích kultura šlechtická, elegantní, delikátní, přejemnělá, spíše vzletná a vzrušující než životní. U Poláků kultura obsahovala více sváteční tužby salonů než denní potřeby občanských domácností. Střediskem byl tu pokaždé zámek, palác, hrad nebo velkostatkářský dvorec. U nás selská chata, řemeslníková dílna, dělnická jizba a nanejvýš měšťanská komnata soustřeďovaly kol sebe nositele a průkopníky národní civilisace, která v Polsku o vrstvy ty dlouho nezavadila. Odtud nahromadilo se v obojí kultuře mnoho odlišného, různého a mnohdy i protichůdného.“ Jednostrannosti mají vždycky své nedostatky.

Družnější tedy, veselejší, bezstarostnější život, až s dávkou

¹⁾ „Lidové Noviny“ 1928, č. 271.

4. J. J. Grottger: Hilary hr. Siemianowski

5. Jan Józef Grottger

lehkomyšlnosti, míval polský dvorec, panský dům, s nesrovnaně větší měrou uměleckého amatérství i opravdového umění a poetické záliby, než bývalo a bývá v našem střizlivějším, racionelnějším prostředí. Na takovém panském dvorci bývaly „v zimě sáně, masopust, honby, teplé útulné světničky s jícny kamen, hučícími ohněm, s tichostí bílých zahrad za okny. V létě — jarmarky, příbuzní . . . žně . . . Na podzim — venkovské archy a bryčky s milými sousedy“ — podívejte se na Grottgerův akvarel „Przed dworkem“! — „a opět honby, koně, črti . . . Tančí se, hraje se hudba, častuje se přehojně.“ Je to veselý, družný život statkářů, zemanů, drobné šlechty let třicátých až šedesátých. O lidu prostém ani zmínka. Vysoká šlechta se představí tu příznivě, až srdečně pěkně, tam odměřeně. O středním stavu sotva zmínka. „Copak se chodí na střelecké bály?“ (t. j. na měšťanské), otázala se s vysoka Wanda zvoucích pánů. Ale když tu statkářskou společnost blíže poznáme — poznáme ji z návštěv Arthurových — ty Niedzielské, Młodnické, Żebrowské, Skólimowské, Korczyńské a z vyšší šlechty Stanisłava hr. Tarnowského, Włodzimierza hr. Dzieduszyckiego, hr. Bobrowskou, vidíme mnoho sympatických vlastností,

krásných lidských projevů. Ty panské dvorce jsou milé, příjemné oázy kulturní. Jsou jimi svým zařízením, vnitřní úpravou, hudebními nástroji, knihami a obrazy, polskými i cizími, a skoro pořád syčícím samovarem, výborným společníkem. Domácích zábav plno. Tančilo se mnoho, ale mezi tancem mladé dámy zazpívaly Schumann, zahrály Chopina. V oblibě byly housle. U Młodnických starší syn hrál na housle; Wandin strýc, Korczyński, hrával na housle Beethovena, Haydna, Mozarta; u Skrochovských mladší bratr statkářův pěkně zpíval Schumanna a Schuberta; starší syn Skólimowských učil se u Liszta; matka Arthurova byla výbornou pianistkou a krásně zpívala; dům její sestry ve Lvově, paní Onyszkiewiczové, rozléhal se hudbou. Všude byly knihy, „starých, ctihodných knížek hromady“, i z cizích literatur něco; někde se večer předčítávalo. „Slyš, moje Zlato: čtlas přece Danta?“ ptá se — uslyšíme to brzy — Arthur své Wandy v listě. To je překvapující otázka a překvapující předpoklad o dívce 16 leté, že čtla „přece“ Danta. Dopisy těch paní a slečen mají pěknou úroveň i styl, na př. paní Skólimowské, sympatické dámy, která má ráda přírodu, květy, umění a je šťastna, vidí-li štěstí mladých lidí. Wandě poslala darem dva myrtové stromy na velkonoce, když zvěděla, že bude tam Arthur, a jindy jí poslala kytici lilií a lodyhy vložila pečlivě do vosku, aby došly svěží. Vůbec mnoho družnosti tu poznáváme a srdečnosti, až neobyčejných dokladů přátelství; ale také — jakž jinak? — umíněnosti, zaryté nepřízně, a jinde zas lehké myslí, nehospodárnosti. V hospodářství to povážlivě kulhá — v tom oboru se to hodně různí od našeho života českého, praktičtějšího, ale také střízlivějšího.

6. Arthur Grottger

7. Před dvorcem

Na takovém dvorci, v Ottyniowicích, v Tarnovsku, narodil se dne 11. prosince 1837 a vyrůstal Arthur Grottger, po domácku zvaný Acio, a s ním o něco mladší Jaruś a Oleś a sestra Munia. S počátku učila je matka, potom student filosof, vyhnaný „pro konspiraci“ z university lvovské — závan povstaleckého ovzduší.

Pan Józef si někdy ještě zamaloval. V dřívějších svých pracích, před povstáním listopadovým, byl stoupencem vídeňského klasicismu, namaloval „Koriolana“; ale líp se mu dařily podobizny. Po povstání — zúčastnil se ho statečně a vysloužil si důstojnické odznaky — cítil se už jen diletantem. Když si tedy otec někdy zamaloval, Acio to dělal po něm. Prudce prodíral se v něm talent. Otec ho přiučoval. Od roku 1851, tedy ani ne 14 letý, byl už Arthur stipendistou. Toho roku císař František Josef I. byl v Haliči, nocoval v Stryju, a dobrý strýc Arthurův se postaral, aby v malém paláci hr. Zabielského, kde císař nocoval, pověsili zcela čerstvý akvarel Arthurův „Vjezd císařův do Lvova“. Bylo na něm na 300 pěších a jezdeckých figurek. Zabielski poprosil místodržitele Goluchowského, aby upozornil císaře na ten akvarel, a císař, uviděv jej, určil Arthurovi stipendium ročních 250 zl. od tohoto roku až do října 1863. Otec učil Arthura jezdit koňmo,

střílet do terče. „Chlapec roste na rytíře“, říkal o něm, a mladý Arthur skvěle jezdí na koni, skvěle tančí, hlavně však vášnivě kreslí a bystře pozoruje. Kruh společenských styků jest „ohromný“. Originální povahy. Zaryté polské, nenávistníci Rakouska. Jeden z nich se chlubí, že „žádný austriacký úředník nepřekročil dosud práh jeho domu.“ Všude tradice povstalecká.

V Krakově chodil Arthur do vyšší reálky a do Szkoły Sztuk Pięknych (krásných umění) v domě jejího ředitele Wojciecha Stattlera, malíře historií a podobizen (1828—1900), a stýkal se s Matejkou. Již tam ho navštěvoval věrný přítel Stanisław hr. Tarnowski ze Śniatynky a již tam se mu dostalo veřejné pochvaly v „Dzienniku literackém“ r. 1852, že ani ne 15 letý „tužkou i akvarelem velmi trefně kreslí osoby, koně, výjevy vesnické, pohyby vojska, vzbuzuje podiv znalců i stále četnějších velebitelů šťastného talentu.“ Matejku až zarážela ta „plodnost, lehkost komposice, tvořivost“. Nazýval Grottgera „ilustrátorem“. A přitom je Arthur v duchu stále doma, má starost o své sourozence, učí-li se a chovají-li se pěkně; v listech, posílaných domů, vede si už jako nastávající major domus. „Jak tam s naším domem? Jsou koníci zdraví? A jak tam jdou naše obchody? Hraje Munia na fortepianě a mluví po francouzsku, neboť já stále . . . mluvím po francouzsku. Učí se Oleś? Je způsobilý? Můj Oleśi, buď způsobilý, uč se dobře a poslouvej, co ti povídají, neboť tě o to bratr velice prosí. Jak já budu šťasten, uvidím-li Oleśe ne takového, jakého jsem ho opustil, ale způsobilého a milého chlapce! Můj drahý, poslouvej mne!“ (24. X. 1852.)

Ale již příštího roku zemřel mu za ukrutných bolestí otec. Vypaloval svému koni, kterého vzteklý pes kousl, ránu a kůň ho při tom hrozně kousl do ruky, že byla z toho smrt. Pro rodinu strašná událost. Nebyla hmotně nijak zabezpečena. Vdova s dětmi přestěhovala se r. 1854 bez groše do Lvova k provdané sestře své jako učitelka jejích dětí, a nad Arthurem „začíná se sbíhat vražedná doživotní starost o prostředky k živobytí nejbližších pozůstalých.“¹⁾ Jak on, 16letý, dodává myslí matce v listech svých! Rozhodností stál nad ní. A jak vzpomíná na otce! „Drahá Mamičko . . . Kdysi byl den 19. března dnem veselosti a zábavy, dnes je dnem smutku a žalosti, neboť drahý můj Otec odpočívá už na smutném hřbitově . . . Ó Pane Bože!

¹⁾ A-W I, 18.

O půl deváté budu klečet před ukřižovaným Pánem Ježíšem, i prosím Mamičku, aby s dětmi v touž hodinu přesně také se před obrazem P. Ježíše modlila“ (17. III, 1854).

Od podzimu 1854 studoval ve Lvově. Vedlo se mu tam dobře. Učil ho tam v malířské škole Jan Maszkowski a Juliusz Kossak, slavný malíř. Vedle množství příbuzných byl tam jeho příznivec, rakouský plukovník Alexander hr. Pappenheim — „nejdražší Papcio“, říkal mu Grottger. Ten mu zprostředkoval „přístup do štábových koníren, k nejpěknějším generálským koním; Arthur je maluje podle přírody, dostává objednávky na jejich portréty, jezdí koňmo, kdy se mu zachce, seznamuje se s různými důstojníky v uniformě, těží z každého dne, z každé jasné hodiny“. Uvidí v Śledziejowicích, jak židé předvádějí na prodej koně, a hned to s plným realismem zachytí (obr. 8.). Učí též soukromě kreslit.

Bylo veselo ve Lvově. Dům jeho tety, paní Alexandry Onyszkiewiczové, byl společenský a hudební. Obě sestry, pěkné a ještě mladé, byly skoro umělkyněmi, zvláště Arthurova matka. Večer bývaly koncerty, veselá společnost, umělci, někdy i znamenitá herečka Aniela Aszpergerová a jiné krásné Lvovanky. Arthur s nimi tančí, tančí všecek bez sebe, s rozmilou Adziuní Rodakowskou, sestrou malíře Henryka Rodakowského, nedávno v Paříži vyznamenaného, a se všemi ostatními. „Tancoval jsem jako šílený, spotil jsem se jak myš. Ó Bože, snad už ne tak brzo si zatančím v kruhu rodinném, snad už si tak nikdy nezatančím. Bůh ví, co se se mnou stane, kam mě různé koleje osudu a bouře předurčení zaženou“ . . . zapsal si do deníku ke dni 12. prosince 1854, v den jmenin tetiných, kdy se tam sešla veselá společnost asi 30 osob. A měl pravdu. Tak bezstarostně už si nezatančil nikdy.

Ó, bylo veselo Arthurovi ve Lvově. Byli kamarádi, byly slečinky a slečny, s kterými se bavívali, byl čiperný společenský život. Užíval ho Arthur, ale také kreslil, kreslil podobizny dcerušek hr. Dzieduszyckého a z nich mladička Halka se mu nesmírně zalíbila, nade všechny jiné, ačkoliv ty jiné nenechávaly ho lhostejným. „Och, viděl jsem svou Halku, och, jaká je ona krásná! — Sličná! — Anděl!“ vylévá city do deníku. „Ó Bože, proč stvořils tu Halku tak krásnou? Ó, kolik udělils jí své božské přirozenosti!“ V neděli uviděl ji v kostele, kde nábožně po celou mši vytrval. „Ó, jak svatá byla H . . . v kostele — Ó Bože, nemám slov!

8. Prodej koně. 1854

Zblázním se. Zavázalo se ve mně to ušlechtilé připoutání k ní, ale snad nikdo by je ze mne nevyčetl.“ Ale hned následujícího dne, kdy byl zase na mši a potom se bavil se slečinkami, píše ve svém deníku, bylo to na Boží hod vánoční, velice vážnou úvahu, svědčící, že ten 17letý Arthur byl nadmíru hluboký jinoch: „Ó Bože, když pomyslím na sebe, div mi žal nevytlačí z očí slzy . . . Ó Bože, jaký jsem já slaboch! Ó Bože, jak já Tvé pomoci potřebuji — ó, jak já Tvou pomocí pohrdám! Mé síly fysické jak jsou slabé v přirovnání k síle morální, která mě ničí. O, ne — tu sílu nenazvu morální, ó, musím ji nazvat ukrutnou, zvířecí. Ó, jak mě ona pronásleduje často, jak ona prudko sráží k zemi cit ušlechtilosti, který se tehdy v mé duši ozve! A jak ona ji zahlušuje, ale díky Bohu, nemá ještě tolik síly nad citem ušlechtilým, aby jej vůbec zahlušila . . . [Tento cit] chce povznést duši upadající pod břemenem hříchu, ale jest ještě příliš slabý, aby ji mohl úplna povznést . . . Hřeším velice, jak hřeším, ani říci nemohu — stydím se to povědět . . . Pane všech živlů, uznáš-li, že budu ještě hoden uvidět se v počtu šlechtých lidí

— ó Pane, dodej síly paprsku ctnosti, který tlí toliko v mém srdci, a proměň jej v plamen, který by ukrutný hřích a satanské choutky pohltil ve svých pekelných propastech. Ó Bože, kéž se stane podle slov mých!“ (22.—25. prosince 1854.)¹⁾

Byl to opravdu neobyčejný jinoch, k pomilování. A jakého srdce! Uslyšel, že přítel Grabowski žije v Krakově v bídě, i zapsal si do deníku 25. října: „Ó Bože, zapomeň na má provinění! Zapomeň na mé hříchy a dopomoz mi, abych mohl podepřít Grabowského a *mohl ho s sebou do Vídně vzít!*“ Tak si přál on, jenž sám sháněl pak doporučující listy do Vídně — dostal jich téměř dvacet, k císařskému štolbovi, hr. Waldsteinovi, ke kněžně Schwarzenbergové, k ministru Thunovi a jiným — a jenž sháněl pak sám i pár zlatek na cestu do Vídně — pí Olszewská dala mu za obraz 30 zl., Dzieduszycki 20 zl., strýc Ferdinand 13 zl. (za kresbu), pí Turkulová 30 zl. (za kresbu), p. Sartini 25 zl. Z toho zaplatil dluhy, nakoupil perníku pro děti druhého strýce, s kterým běžel se rozloučit, a když zaplatil jízdné, s několika zbylými zlatkami v kapse jel na akademii do Vídně.

„Ale zapomněl jsem povědět jednu věc,“ zakončuje Grotger svůj haličský deník. „Zažil jsem na cestě [do Vídně] dojem nej-mocnější, jaký mladý chlapík může zažít. Viděl jsem nejpěknější děvče, kterých jsem tolik v živobytí viděl. Prostá služka, která roznášela likéry a jiné pamlsky na kteréi stanici cestujícím. Cos tak pěkného, milého, ušlechtilého a zároveň trochu šelmovského snad už nikdy neuvidím. Stvoření tak čarovné, že když jsem ji spatřil, byl jsem bez sebe údivem. Ó, jaké milé a krásné byly její černé oči! Ó, kéž bych ještě cos podobného mohl na světě vidět a vyvelebit! Za jeden její polibek byl bych jí dal všechno, co jsem při sobě měl . . . Ale hvizdlo — a krásné děvče jak zjevení se rozválo v temnotách zapadajícího večera.“²⁾

*

Dne 29. prosince 1854 dojel do Vídně s těmi několika zlatkami v kapse a s těmi doporučujícími listy. Zlatky se brzo rozletěly a v těch doporučujících listech byla jen slova a slova, a odpovědmi na ně byla opět jen slova. Již desátého dne po svém příjezdu zaznamenává ve svém deníku — byl dále velice pilným kronikářem svého vlastního života: „Už za 3 sklenice piva jsem

¹⁾ A-W I, 51—53.

²⁾ A-W I, 55.

dlužen Němcovi . . . Nemám ani groše. Ó, kdyby se smilovali nade mnou ve Lvově a poslali mi tak 5 zl., to by ještě jaksi bylo . . . Nemám na tabák, na cigara, a to je jediné útočiště, když se chce jíst.“ A po jedenácti dnech opět: „Dnes jsem vydal opět 6 kr[ejcarů] za klobásy, 10 kr. za sýr a pivo, 2 kr. za housky. Jsem pořád hladný jak pes; ale co dělat?“ Od zimy v jeho bytě opuchají a praskají mu ruce. „Ó ruce, ruce! Bůh ví, co si s nimi počnu, nebo mě strašně trápí.“ Zahřívá se sice, jako se už předtím v Krakově a Lvově zahříval, představami rozmilých tváříček; zahřívá se tedy i ve Vídni představami hezoučkových dívek: v hostinci p. Ertla, jemuž zůstával dlužen, byl ples, „množství slušných děvčat, ale nejmilejší, nejvzrostlejší a nejkrásnější byla dcera hospodářova . . . Když vejde, to mi mráz a potom horkost po kostech přechází. Taká je milá a sličná, popsat se to nedá . . . Ó Bože, proč jsem tam vlezl“, zapisuje zas jindy, v únoru, „a jídám oběd v místě, kde snad nejkrásnější dívčina ve Vídni mešká? Její sličné, jak obloha modré oči, její úsměv božský tak mě vábí, že sobě rady nevím už od několika dní. Co to jest takového?! Och! . . . Milovat — milovat Ji začínám . . . Má zbožňovaná Róža. Ó Freulein Rosa!“ Má dovoleno ji malovat. „Ó Bože, jak jsem šťasten, že ji budu malovat!“ Ale najednou přestává o ní jakákoliv zmínka, jakoby uřel. Nepřestává však bída. „Chci odvyknout tomu [kouření], ale nemohu, ba i nechci a nechci, neboť to pomáhá; kdykoliv jsem hladný a mám doutník, tož si jej zapálím, a hořkost, usazující se na podnebí, hasí hlad a tím způsobem mě sytí. Jindy, když nemám doutníku a za krejcar bych si koupil chleba, nejenom že bych se nenajedl, ale ještě bych tak chut k jídlu rozdráždil. Začínám již různé pokusy konat a úplně jsem odvykl snídat“ (10. II. 1855).

Pracuje v akademii, chodí do galerií, do Albertina, s obdivem prohlíží tam kresby starých mistrů, chodí do kavárny na noviny a besedy, po Vídni zachycuje rozmanité motivy, chodí ukazovat a prodávat své akvarely, všichni se jim diví, ale nekupují; čtyři své nejlepší akvarely prodal obchodníkovi za 15 zl. Když pak je viděl prodány a oceněny za 110 zl., posteskl si v deníku: „to mi tak lítost sevřela srdce, že jsem myslel, že se rozpláču“. A přitom starosti, proč mu delší dobu z domova nepíší — „Bože, odvrát od nich všechno zlé! . . .“ Prodává, chudák, co může: dva ručníky za 6 krejcarů, staré kalhoty a žlutý svrchníček za 30 krej-

carů! „Taková to bída! . . . Ó Bože, slituj se nade mnou!“ Prodává prsten za 3 zl. Ještě že má kamaráda Ostrowského, jenž s ním nejenom debatuje, chodí po Vídni a do kavárny, ale také za něho sem tam zaplatí nebo mu půjčí 12, jindy 6 krejcarů; jiný známý 20. Není co jíst, není co kouřit, ale u hokynáře uvidí hromadu „Theaterzeitungu“ se zajímavými obrázky a koupí to za 50 krejcarů. Nemá pak ani celou zlatku na „matrikelschein“ v akademii a dobrý ředitel Ruben zaplatí to za něho. „Bože, co si počnu? . . . Nemám na chléb, ani Ostrowski už nebude mít. Tak je zima, že div nepláču od zimy . . . Zblázním se.“ (3. II. 1855.) Na chvíli zas ho uchvátí vlašská tragédka *Giulietta Ristori*, „božská, nevýzpytná“; uchvacuje ho „tím meteorom, tou krásou ušlechtilou, tichou, smutnou, nekoketní, spojenou s geniem nebeským . . .“ Jako host vystoupila na scéně vídeňské r. 1856 a hned si ji tužkou, snad z paměti, nakreslil. Její úspěch byl ohromný jak na scéně, tak u rakouské šlechty, té „nejpyšnější, nejnadutější a nejnepřístupnější“.¹⁾ „Byly dni takové, že mě to k ženě táhlo, že za jeden polibek bych dal půl života“; ale už na druhý den dělá korekturu: „ne uspokojení těla, ale uspokojení srdce se nedostává, které po čemsi teskní, ale nevědět, po čem“. Když se mu později polepšilo, střídá na dary matce a svým rodným. Píše jim, ať mu jen obsírně píšou, že za to pak dostanou. „Pro mámu mám již velmi pěkný prezent ve skříni. Mamička se potěší, každý něco dostanete, ale pište! . . . Nezapomínejte, že žiju! že jsem i synem i bratrem. Přijde čas, že se možná vši silou budete ke mně hlásit!“ (Leden 1859.) A tak z podrobného vídeňského deníku mladého Grottagera vedle samé bídy, opravdu psí bídy, vyzařuje mladistvý idealismus, vysoké úmysly do budoucna, hrdá, sebevědomá snaha o povznesení jména polského. „Mluvili jsme o různých věcech a zvláště o zhoršení ve Vídni a reputaci, jakou mají Poláci mezi Němci. Nepěkná, oj, nepěkná. Třeba se teď starat napravit ji znova . . . Málo je nás, ale i já se chci přiřadit k těm Polákům, kteří mají napravit tady jejich slávu. Bože, dopomoz mi v záměru mém!“ (7. I. 1854.) Takové zbožné zaplání jest u Grottagera časté. Byl už z domova hluboce zbožným Polákem. Skoro každý záznam v deníku za první doby končí: „po modlitwie“ nebo „po gorącej modlitwie usnąłem“.

¹⁾ Russkij Chudožestvennyj Listok (V. Timm). SPg 1861.

Léto a podzim r. 1855 prožívá u Larysz Niedzielských v Śledziejowicích pod Věličkou, v hostinném staropolském domě, „v atmosféře vysoké kultury a tradice“. Příštího roku opouští Vídeň na několikanedělní pobyt u svého příznivce a podporovatele Alexandra hr. Pappenheima v Trauensdorfě, jenž mu již ve Lvově přál a nyní ve Vídni jako generál na něho nezapomíná. Má opravdové zásluhy o něho. Uviděl kdysi za oknem jednoho obchodu Grottgerovo „Vzetí kořisti Tatarům“, koupil je a od té chvíle se zajímal o Grottgera, stal se jeho přítelem, ochráncem, podporovatelem. Grottger ctil ho jako otce, vzpomíná na něho ve svých listech, žehná mu a zasílá mu listy s rozmilými kresbami, karikaturami, karikoval i sebe. Celá rodina Pappenheimů přála Grottgerovi. Jaro 1858 prožívá v Krakově, podzim v Mnichově, kde byli také v tu dobu Marcel Maszkowski, Matejko, Karel Młodnicki žáky Kaulbacha, Pilotyho a Schwinda. Od července 1859 stává se ilustrátorem Wald-

heimových časopisů ve Vídni. Za obraz „Setkání u Švechatu“ z téhož roku dostává cenu 315 zl. a prodá jej za 300 zl. Hmotné poměry se tedy lepší. V létě 1860 je Grottger v Uhrách, u Pappenheima v Albě, na podzim v Haliči u Tarnowského a u Maszkowských, kde pracuje o větším obraze „Modlitba konfederátů“.

Po celý rok 1861 neopouští Vídeň. Je tam už znám. „V čamaře, v rogatynce [polské čapce], lemované beránkem, snědý jako cigán, štíhlý a hybký jako třtina, s jiskrným okem, pádí ulicemi jak střela s ohromným chrtem, čistokrevným a hubeným jako

9. Autoportret z 1858

jeho pán.¹⁾ Bere k sobě do Vídně matku a sestru. Zařídili si v Mittlersteiggasse Nr. 412 pěkný byt s velkým salonem, portiéry ze žlutého damašku. Dvakrát v týdnu schází se u nich společnost; jednou je hostitelkou matka, paní Kristina, po druhé, ve společnosti výhradně mužské, sám Arthur. „Žije se silně nad poměry“ a všechna starost o to spočívá „na slabých ramenou umělcových“.²⁾

V tu dobu přicházejí z Polska poplašné zprávy — bude o nich řeč. Sbírá se tam na velikou bouřku. Pro národní z toho smutek Grottger r. 1862 netančil, ale na plesy chodil pro látku ke svým dřevorytům. Z té doby třeba zaznamenat milostný román: 17letá slečna Karolina Gižická (otec Polák, matka Němka), narozená v Pešti, vychovaná v protestantském pensionátu německém, zamilovala se do Grottgera a z této ideální lásky vznikla později její knížka, vydaná pod pseudonymem: „Artur Grottger. Eine Reminiscenz von F. M. Aren“ (Wien, Rosner, 1878) s Mussetovými verši v čele:

*Ah! Tu vivrais encore sans cette âme indomptable!
Ce fut là ton seul mal, et le secret fardeau,
Sous lequel ton corps fragil plia comme un roseau! . . .*

Na jaře r. 1863, ježž prožil většinou ve Vídni, přijel do Vídně jeho přítel, 20letý Marceli Krajewski, později portretista, žák Bonnatův, jenž v životě Grottgerově „má místo nezapomenutelné, jediné“. Byl tehdy adjutantem Wojciecha hr. Komorowského a přijel do Vídně nakoupit zbraní pro povstalce za několik tisíc zlatých. Grottger prostřednictvím generála Pappenheima získal mu 500 výborných karabin, uznaných za „unbrauchbare alte Gewehre“.³⁾ Grottger chtěl s Krajewským odjet a účastnit se povstání, ale důvod Krajewského, že, kdyby padl, zůstala by matka a ostatní rodina bez chleba, zadržel ho ve Vídni. Když ne mečem, jak si přál, zúčastnil se povstání svou uměleckou tvorbou. Stal se kreslířem a malířem polských národních tužeb a snah, básníkem-kreslířem polských revolucí, pěvcem svobody a víry v ni.

Roku 1864 v létě pobyl s hr. J. Pálffym v Benátkách. Z toho pobytu je několik kopií vlašských arciděl. Ale hmotné poměry se

¹⁾ BA 220.

²⁾ A-W I, 123.

³⁾ A-W I, 123.

opět horšily. Bratr Jaroslav, raněný v povstání, leží ve vězení ve Vídni. Výlohy s tím, dluhy. Pobyt ve Vídni stává se těžkým. Nad to vše Grottger ve Vídni hostil, napájel, krmil i odíval povstalce, kteří se utekli do Vídně; vydával ve Vídni ilustrovaný čtrnáctideník „Postęp“, aby prospěl polské věci v cizině, což ho finančně zničilo a nepříjemnosti s policií mu způsobilo. Policie zabavila mu korespondenci, ba zbavila ho i císařského stipendia, prodlouženého, jehož ztráta mu již hrozila, když chtěl vystavit první svůj větší cyklus, „Varšavu“. V červenci 1865 ze strachu před „Schuldthurmem“, vězením pro dluhy, prodal za babku všecko ve svém bytě, nábytek, oděv, obrazy — „Modlitbu konfederátů“, kterou nikdo nechtěl koupit, ačkoliv ji dával už za polovici, za 2500 franků, ba až za 1000 franků, na konec sám z atelieru, s nejvyššího patra, odnášel do komnat domácího pána, majetníka velikých cihelen, bar. Drasche, jako činži — a ujel z Vídně před věřiteli do Haliče.

Byl pozván na léto do Śledziejowic k Niedzielským, do té „atmosféry vysoké kultury a tradice“. Tam a na pohostinných statcích ve východní Haliči prožil pak u známých ostatek toho roku. Nový rok 1866 uvítal ve Lvově u přítele Władysława Fedorowicze a odtud v mrazivý večer dne 13. ledna, oděn v černý polský kroj, spěchal na „bal mieszczański“ na Střelnici, kde uviděl krásnou Wandu Monné a zamiloval se do ní na život a na smrt.

III.

UMĚLECKÉ POČÁTKY

Co tedy Wandiny matky zvěděly z Vídně a odjinud o životě Grottgerově a o jeho poměrech, nemohlo nijak uspokojit jejich nároky. Ale co možno zvědět o tehdejšímu jeho snažení uměleckém, to uspokojí každého.

Celkem asi deset let prožil ve Vídni, odpočítáme-li vyjížďky z ní, a Vídeň nemohla být bez vlivu na něho. Ne tak vnitřním životem, jako zevnitřním. V nitru zůstával Polákem nejpolštějším, vysokých záměrů, vychovaným v ovzduší povstání r. 1830 a 1831. Ve Vídni hledal jen umělecké zdokonalení formální, technické. Toho doma nalézt nemohl.

„Nemůžete si dnes ani představit, jak to s uměním polským dopadalo před r. 1850 — nebylo prostě nic,“ napsal přítel Julia Kossaka, pan Marcin Olszyński.¹⁾

Publicista Kłaczko měl mínění ještě horší: že vůbec nemůže být nic. Napsal r. 1858 o polském umění: „Jsme Slované a můžeme býti toliko mistry slova.“ Mínění víc než krátkozraké. To už o mnoho let dříve Słowacki viděl zcela jinak do daleké budoucnosti, když prorokoval, „že malířství polské velikým zaslání lesem, vyznamenávat se bude především nezvyklou silou temperamentu a svítivostí barev.“²⁾ To bylo opravdu jasnovidné proroctví, neboť za života Słowackého nic takového v Polsku nebylo. Před Grottgerem byla tam jen čtyři jména pravých umělců, a ta byla buď málo známa nebo ještě zneuznávána: Piotr Michałowski (1800—1855), Henryk Rodakowski (1823—1894), Juliusz Kossak (1824—1899) a Wojciech Gerson (1831—1901). Michałowski vystudoval universitu v Göttingách, stal se správcem hornického odboru v Haliči, stavěl továrny, zřizoval hornické školy a při tom maloval; maloval pro svou zábavu. Silný talent pudí ho, 30 letého, do Paříže k Charletovi a (podle novější zprávy³⁾

¹⁾ Stanisław Witkiewicz: Juliusz Kossak. Str. 26. (Warszawa 1909.)

²⁾ Feliks Jasieński, Sztuka polska. Malarstwo. List 48. (Lwów-Warszawa, 1904.)

³⁾ Dr. Franciszek Klein: Polské malířství od druhé poloviny XIX století. (V katalogu CXXXVII. výstavy „Mánesa“: Polské moderní umění. Str. 14. (1927).)

i k Géricaultovi. Brzy jeho kresby, akvarely a olejové obrazy, zvláště koně a jezdce, kupovali Francouzové a Angličané. Později doma, stoje v čele administrativní rady vel. knížectví Krakovského, maloval dále podobizny, lidové typy, vojáky pro svou zábavu, nemaje víry, že by v jeho otčině mohlo se kdy ujmout umění. Hleděli na něho, jenž byl umělcem rozeným, jako na diletanta. Druhý, Rodakowski, učil se také v Paříži, u Cognieta, a namaloval tam podobiznu generála Dembińskiego (1852 dostal tam za ni velkou zlatou medailli) a podobiznu své matky, kterou nadšeně pozdravil Eugen Delacroix, a doma pak několik jiných. Ale tento slavný portretista v seznamu svých prací tyto podobizny ani nezaznamenal, nýbrž jen scény z Iliady a Odysseie, historické obrazy „Matka Gracchů“, „Obrana Čenstochovy“ a j., práce nyní zapomenuté, na které on však pohlížel jako na „vyšší umění“. Třetí, Kossak, už hluboko zaryl do života polského. Slavný chlapík. Malíř polského venkova, polské vsi, celých stád koní, honeb, pochodů vojska i bitev. Malíř pohybu a ruchu. Také on pobyl v Paříži u Horace Verneta, ale zůstal svým. Čtvrtý, Gerson, žák Brjullova v Petrohradě a Cognieta v Paříži, potom výborný profesor kreslířské školy (Szkola rysunkowa) ve Varšavě, překladatel traktátu o malířství Leonarda da Vinci, radíval svým žákům: ne následovat mistrů, ale jako oni — přírody; vedle praktických rad, na př. aby nikdy nemalovali zemi, dokud při tom nenamalovali nebe, dával jim ideální rady: malíř, aby maloval věci vznešeně, musí se sám zdokonalit, sám se povznést; musí být knězem a apoštolem svých idejí v umění; musí pro ně být hotov i na všelike oběti. To vzbuzovalo v žácích nejhlubší úctu k tomuto posvátnému povolání. „Jak dlouhý zdál se nám ten žebřík, po jehož příčlících jdeme do nebe! Nebem tím byly jakési výšiny dokonalosti v našem umění, výšiny věčně nedostižné,“ vzpomíná Chelmoński.¹⁾

Byli tedy umělci, ale nebylo ovzduší pro ně jarního. Jako u nás. Ani u nás nebylo tehdy to, co bylo kdysi za Karla IV., jenž nás vtahoval přímo do ohniska duchového života evropského, do Francie. A právě uměním výtvarným. Zůstávali jsme tak daleko, daleko od nového velikého ohniska umění výtvarného, Paříže. Krakov i Praha byly v tom směru zapadlými provinciálními městy. Obě se přižívovala bližším uměním německým, Praha více

¹⁾ Sztuka polska, Józef Chelmoński. Malarstwo: List 33.

než Krakov; přizívovala se Vídní, Mnichovem a trochu Düsseldorfem. Pro umění výtvarné bylo v obou okolo polovice předešlého století tak málo ještě smyslu, že ho vlastně nebylo. U Poláků i u nás. Bylo více smyslu pro umění hudební a slovesné. Zvláště v tomto umění, v básnickém, dostoupili Poláci veliké výše svým básnickým trojhvězdím.

Byli tedy tehdy v Polsku čtyři opravdoví umělci, ale nebylo tam pro ně ovzduší jarního. Oni však cítili to plodné ovzduší na západě a všichni čtyři chvátali na zdokonalenou do Paříže. Šli tam mnohem dříve než naši, víc než o dvacet let dříve. Michałowski už r. 1830, náš Čermák a Pinkas a brzo za ním Purkyně až v prvních letech padesátých, kdy Rodakowski dostal tam už velkou zlatou medaili a pochvalu Delacroixovu. Náš Tkadlík stěžuje si sice jako ředitel pražské malířské akademie vídeňskému příteli v listě ze dne 14. června 1837 na pražskou Společnost vlasteneckých přátel umění, že se teď „jezdí do Berlína, Düsseldorfu, Mnichov by rádi ignorovali, a dokonce prý se posílají stipendisté k dokončení studií do Paříže!“¹⁾ Ale nic nevíme o těch našich stipendistech v Paříži v letech třicátých. Polákům ovšem nebyla Paříž městem tak vzdáleným a cizím, jako nám. Polská šlechta měla tam své paláce, ve kterých se scházela honore francouzská a polská, politická i umělecká, propaganda, o jaké se nám nesnilo. Uslyšíme o ní. Česká šlechta měla své reprezentační paláce ve Vídni. Doma však, v Polsku, dopadalo to tehdy s uměním tak neutěšeně, jako u nás. Bylo tomu tak ještě dlouho po r. 1850.

Pocítil to Grottger jako náš Mánes. Měli několik upřímných přátel-ctitelů, hlavně šlechtických, ale celek choval se k nim chladně. Nepoznával jich ještě. Mnohem později ještě Chelmoňského (naroz. 1850) „Čtverka“ (čtyři koně zapřažení do vozu v řadě) vzbudila v Paříži sensaci; doma — šlapali po jejím variantě jako po linoleovém koberci (teď náleží k chloubám krakovského Musea národního), zrovna jako u nás kartony k Alšově „Vlasti“ visely v průjezdě, v šanc vydány prachu a špíně.

Grottger také spěchal do světa. Hmotné poměry a okolnost, že byl císařovým stipendistou, pudily ho nejdříve do bližší Vídně. Její velkoměstský život, kultura a umění nemohly ovšem být bez vlivu na něho — akademie umění, bohaté galerie, divadla,

¹⁾ A. Matějček ve Štencově „Umění“ V, 251 (1932).

10. Tataři na útěku. 1855

život residenčního města, krásné ženy, pěkné koně, vojenské parády. „Das Beste, was die Wiener besitzen, sind ihre Frauen“ jsou první slova, jimiž začíná Ludwig Speidel feácky svou knihu „Wiener Frauen und anderes Wienerische“. Na akademii byl ředitelem Christian Ruben, r. 1852 povoláný z Prahy; jeho „Ave Maria“, večer na jezeře, „naszego pocziwego dyrektora . . . prześliczne“, zapsal si do deníku Grottger. Z profesorů působil na něho nejvíce P. J. Geiger, prostý všeho akademismu, ilustrátor Dickense; jeho kresby tak se líbily Grottgerovi, že mít prý peníze, koupil by si album a všechny práce Geigrovy by okopíroval, neboť prý jsou „prześliczne“. „Já Geigra nejvýše stavím nad všechny žijící malíře,“ zapsal si do deníku ani ne 20 letý, hodně ještě nezkušený a ani s uměním vídeňským ne zcela ještě obeznámený, ne tak s evropským. Führich, jenž učil v nižších kursech akademie, nebyl sice učitelem Grottgerovým, ale jeho fresky v kostele vídeňského předměstí Alt-Lerchenfeldu Grottger znal a od něho přešel „ten drobet nazarenismu“ na Grottgera, míní Bołoz Antoniewicz, jenž také v Grottgerově titulové kresbě k cyklu „Polonia“ vidí vliv „Hekuby“ prof. Karla Russa, suchého malíře historií, což také za pobytu Grottgerova pěstovali ještě profesori

Karel Blaas a Karel Wurzinger. Blaas se tehdy nezdvořile vyjádřil o Grottgerových studiích nahého modelu: že prý barvou připomínají podešve.¹⁾

Akademie vídeňská se svým směrem historickým, tak zv. „ideálním“, nebyla vůdkyní a představitelkou vídeňského umění. Byla jí malba žánrová, malba domácího a uličního života, a vedle ní portret a krajina. Grottger zachytil ještě dozvuky „staré Vídně“ — „Alt-Wien“. Vídeň, kdyby politicky nebyla bývala tak nespravedlivou a falešnou macechou, byla by zcela příjemnou sousedkou, zvláště umělecky. Zvláště ta „stará Vídeň“. Vykládat „dnešní generaci o staré Vídni znamená skoro vybudovati znova ze vzpomínek a fantasie město propadlé do moře,“ praví L. Abels,²⁾ oživit vzpomínky na slavnou její dobu, na první období v XVIII. století, zvláště za Marie Terezie a Josefa II., a na druhé období v první polovici XIX. století, období „strýčka Biedermeiera“. „V té době vidíme vznikat, co ještě dnes uchvacuje obecenstvo v palácích, panských vilách, v nejlepších malbách Lampiho, Fügera, Waldmüllera, Danhausera, Schwinda, v miniaturách Daffingera, Theera, Saara, Petera, Wiganda, v litografiích Kriehubera a Prinzhofera, jakož i v básních Grillparzera, Raimunda, Lenaua, v hudebních skladbách Haydna, Mozarta, Beethovena, Schuberta a v staroslavném vídeňském umění hereckém.“³⁾ Toto umění bylo v oblibě především v domech šlechtických; na prvním místě jmenují se rodiny hrabat Kauniců, Kinských, ruského vyslance hr. Razumovského, Poláka hr. Lanckoroňského — Slované tedy pomáhali vydatně obohacovat hlavní město habsburské říše; kavalíři z Čech a z Moravy zakládali tam vzácné galerie, dosud trvající (Černínská, Harrachovská, Lichtenštejnská, Schönbornská); co země koruny české znamenaly pro říši Habsburků, vykládá výmluvně ten český lev s korunou na hlavě, jenž statečně koná úlohu podstavce pro obraz Marie Terezie na jejím věnovacím listě od nejmenovaného umělce (u Abelse při str. 66).

V umění výtvarném vládl tedy žánr, portret a krajina. Domácí život, rodinný život byl hlavním tématem: námluvy, svatby,

¹⁾ *Eligiusz Niewiadomski*: „*Artur Grottger*“ (w trzydziestą rocznicę jego śmierci). *Tygodnik Ilustrowany*, Nr. 50. Warszawa 1897.

²⁾ *Ludwig W. Abels*: „*Alt-Wien*“. *Die Geschichte seiner Kunst*. (Berlin, Marquardt & Co. 1909.)

³⁾ Abels, 14.

11. Stádo uherských koní. Dřevoryt, 1863

křtiny, děti, odvody, pohřby, poutě, orání, setí, žně, trhy atd., to bylo zobrazováno tehdy i v časopisech, almanaších, kalendářích. Malba byla povídavá, hodně literaturní, ale někdy rozkošně povídavá, malířsky povídavá. Jako zvláštní letáky prodávali tehdy vykřikovače a prodavače rozmanitého zboží ve velkých městech, v Londýně („Cries of London“), Paříži, Florencii, Berlíně, Moskvě, Petrohradě („Russian Cries“ by G. Orłowski, „Collection de Cries“ podle téhož umělce, rodem Poláka), ve Vídni („Wiener Kaufruf“) a také v Praze („Der Prager Kaufruf“, vydala „Gesellschaft deutscher Bücherfreunde in Böhmen“ 1930 péčí P. Nettla, a v letech šedesátých a sedmdesátých pěstovaly u nás ten žánr „Zlatá Praha“ 1864, po ní „Květy“, „Světotozor“ kresbami A. Gareise, B. Knüpfa a j.). Za vídeňského kongresu, kdy se tam sjelo tolik diplomatů i korunovaných hlav, portretovali tam to vysoké panstvo i sir Thomas Lawrence a Jean Baptiste Isabey. Za šlechtou šlo bohaté měšťanstvo a vyšší úřednictvo i drobní amatéři. Libovali si obzvláště v miniaturách. Na stěnách si je vyvěšovali, ty miniaturní portréty i krajiny a městské pohledy, obyčejně ve skupinách; ukládali je v kasetách,

12. Modlitba konfederátů. 1860

albech; měli je na tabatěrkách, ba i na šálcích a konvičkách malované z proslulé vídeňské porculánky, anebo skládali z nich a z drobných kresbiček, mědirytin a ocelorytin tak zv. „quodlibety“ a „potpourri“. Malba a hudba byla tehdy tím, čím nyní sport. Maloval a hrál kdekdo. Ale byli mezi nimi opravdoví umělci. Výstava německého umění z doby 1775—1875, pořádaná v Berlíně 1906 v Národní galerii, přesvědčovala o tom. Tam odráželo se od „vážného severoněmeckého střízlivého umění hamburského . . . malířství vídeňské, mnohem méně do hluboka jdoucí, avšak smyslně radostné, v barevném odlesku věcí se rozplývající“ (Tschudi)¹⁾. Tam vedle už jmenovaných umělců poutali žánristé Fendi, Karel a Jan Schindlerové, Ritter, Ranftl, Strassgeschwandtner, Treml; portretisté Amerling, Krafft, Steinle; krajinář Engert. A ovšem nejmladší z nich, jenž tak krásně rozuměl barvě a světlu, Pettenkofen (1821—1889).

To všecko zastihl Grottger ve Vídni a vliv této žánrové kresby a malby vídeňské je patrný na jeho vídeňských pracích, ba i na pozdějších. Když později přešel do Paříže a Gérome se přišel podívat na jeho kresby, díval se na něho jako „na učně akademie německé“.²⁾

¹⁾ *Ausstellung deutscher Kunst aus der Zeit von 1775—1875. Mit einleitendem Text von Hugo v. Tschudi. München 1906. XXI.*

²⁾ A-W II, 47.

Byl horlivým navštěvovatelem Albertina a obdivovatelem jeho slavné sbírky rytin, kreseb a akvarelů — „akvarely, jakých svět neviděl, tak pěkné. Až mi slinka do úst šla. Prześliczna!“ vykřikuje ve svém deníku. Do Albertina už také proto rád chodil, že když tam po prvé přišel a oznámil své jméno, úředník vzpomněl si na jeho otce. V obchodech s uměleckými předměty chytaly ho zas anglické rytiny. „Ach, jakie prześliczne dwa sztychy! . . . Jsou to šelmy ti Angličané!“ V Belvederu klaněl se zas starým mistrům, v Kunstvereinu prohlížel žijící. Cornelius ho zajímá svými kartony; Ary Scheffer a Delaroche — „jaký to div!“ — a „nádherné“ kresby Angličana Flaxmana. Jak jen mohl, zašel do Karltheatru nebo do Kärthnerthortheatru, ovšem na poslední místo. „Pot se ze mne jen lil, horko neslýchané, smrad z takové tlačenice. Myslel jsem, že padnu, ale muzika nevídaná a neslýchaná.“ Do hradní kaple zas chodíval naslouchat zpěvu a hudbě — „cóż za prześliczna muzyka! to nie do opisania. Coś tak pięknego jeszcze nie słyszałem“. Místo děvčat zpívali soprány a alty hoši z Teresiana. V knihovně dvorní, v knihovně techniky a akademie prohlížel zas rád a často ilustrované knihy, „pěkné ilustrace k Nibelungům, Bendlmannovy a Hübnerovy“. Doma čítal „Erinnerungen“, pátral jsem v jeho deníku, zaujal-li ho v nich náš Josef Mánes, ale nenašel jsem zmínky; čítal asi v ročnících jiných.

Tak na mladého Grottgera působila Vídeň a její umění mimo akademii i na akademii, na které po půltřetím roce vstoupil do školy mistrovské, kterou řídil Ruben. Od ráželo se to silně na pracích Grottgerových. Je v prvních letech zcela vídeňským malířem. Ilustruje Schille-

13. Dřevoryt k povídce „Žože“. 1861

rovy verše „Würde der Frauen“, Lenauovu báseň „Der Polenflüchtling“, kreslí „Markétku v kostele“ a „Markétku jdoucí z kostela“, kreslí jiné dívčí hlavy i karikatury, maluje portréty koní, žánry, jako je vídá od vídeňských umělců, se sociálním pozadím — „Dvě matky“ (bohatá mladá matka s malým děvčátkem zastavila se na procházce před ubohou matkou s třemi otrhánky a dala dceruše peníz pro ni); „Před zastavárnou“ (mladá krásná matka s maličkým dítkem v náručí a s druhým, už trochu větším, nepokojným, protože neuspokojeným, chystá se do zastavárny — v pozadí je víc takových chudáků) a j. Ale pozvolna prodírá se již nota nikoliv všeobecná, ne vídeňská, ale polská, rekovně polská. Vznikaly scény vojenské a bitevní, útoky hulánů, nájezdy Tatarů, četní Čerkesové (válčící proti Rusům). Cítíme ten nový tón obsahový v prvním jeho cyklu „Škola polského šlechtice“ (v Krakově na jaře 1858). Jsou to čtyři akvarely: I. „První cvičení“ (v lukostřelbě se cvičí dva synkové šlechticů, od panského domu přichází k nim kapucín, jejich vychovatel). II. „Napomenutí“ (otec, šedivý šlechtic, dává ve své komnatě dorostlému synu rady pro život). III. „Výprava“ (otec se synem jedou do boje). IV. „Požehnání otcovské“ (raněný otec loučí se se synem a žehná mu). Towarzystwo Sztuk Pięknych v Krakově koupilo ten cyklus za 106 zl. Nyní je chová Městské museum ve Lvově. Hned po té dal se Grottger do druhého cyklu, rovněž akvarelového: „Život rytířský“ o třech obrazech. Zachoval se jen třetí: „Padlý rytíř“. Něco umělecky nového práce ty nepřinášely; ale ozýval se v nich ten rytířský tón, který nebyl vídeňský, ta služba čemusi vyššímu, než je denní

17.

18.

19.

život. Mladý umělec ladí si tu svůj nástroj k čemusi vznešenému, k jakési veliké skladbě. Cítíme to dále v trojdílné kresbě „*Včera, dnes, zítra*“, vzniklé v Mnichově v listopadu-prosinci 1858. Pojetím i stavbou je zcela mnichovsko-schwindovská — Bołoz Antoniewicz umístil ji také proti trojdílné skladbě Schwindově „*Pohádka o sedmi havranech*“ —, ale dech její je opět rekovně polský: „*Včera*“ — mladý hrdina se loučí s milou ženou; „*Dnes*“ — bojuje s nepřítelem; „*Zítra*“ — zjeví se už jenom jako duch své milé družce. V této komposici už je zárodek, už je nápoděť pátého kartonu ze slavného cyklu „*Lituania*“. A je tu také „první postava ženská v umění polském, ovanutá vyšším životem a zrozená z vlastních tvůrčích podnětů.“¹⁾

Běžného rázu, technicky, byl historický obraz „*Setkání u Švechatu*“ (Víděň 1859), t. j. setkání polského krále Jana Sobieského s císařem Leopoldem, ale opět zaznívá tu polská nota: rytířská služba prokázaná světu křesťanskému. (Pro nás je obraz ten zajímavý tím, že se stal majetkem českým. Byl prodán „*Kunstvereinu*“ a vylosováním dostal jej staročeský politik Žák. U jeho dědiců v Praze vyhledal jej prof. Bołoz Antoniewicz, vystavil jej ve Lvově a tam jej získala Galerie městská. Také jeden z Grotterových portretů, „*Vesnická dívka*“, z r. 1860, stal se majetkem českým. Koupil jej r. 1908 v aukci pan F. A. Bromovský, továrník, tehdy náměstek předsedy Umělecko-průmyslového musea v Praze.)

¹⁾ BA 303.

Uměleckým vzpružením bylo Grottgerovi, když se stal ilustrátorem Waldheimových časopisů ve Vídni: „Mussestunden. Illustriertes Familienblatt zur Unterhaltung und Belehrung“ (1859—1861), „Illustrierte Zeitung“ (1862—1864) a „Illustrierte Blätter“ (1865). Velká příležitost uplatňovat v nich své postřehy a tužby v přechytných kresbách a dřevorytech. Grafická jeho tvorba má na 250 čísel (podle Boloza Antoniewiczze). Jsou to výjevy z denního života, z ulice, z plesu, výjevy válečné, dozvuky polského povstání, ilustrace k povídkám a j. V těch lepších a nejlepších představuje se Grottger jako dokonalý kreslíř malíř. Nejednou vidět, jak vychází od pohledu a vidění barevného, na př. v „Uherském stádu koní“ z r. 1863 (viz str. 51) — zrovna protějšek k Pettenkofenu. A jak kreslí ženy, to je zas protějšek ke Gavarnimu, někdy i hodně hlubší.

Účastnil se také svými dřevoryty výzdoby Patuzziho „Geschichte Österreichs“ (ve Vídni asi 1862), kde vedle něho a jiných ilustrovali také „F. Kollarz a E. Swoboda“ a V. Katzler (jenž také do českých ilustrovaných časopisů přispíval pod jménem Čeněk Katzler). Je dramatická síla v těchto Grottgerových kresbách a je v nich Matejkova vzrušenost a výrazová síla. Oba tito mladí nadšenci stýkali se už v Krakově, jak jsme viděli, oba teď byli v mistrovské škole Rubenově. Není divu, že působili též navzájem na sebe.¹⁾

Grottger toužil však vytvořit větší skladbu historickou „s motivem heroickým, jenž by byl apoteozou polského ducha a polské zbraně“, a tak vznikla „Modlitba konfederátů“. Uspíšil to také veliký malíř dějový Alfred Rethel, autor fresek z dějů Karla Velikého, kreseb „Hannibalův pochod“ a zvláště geniálních kreseb „Smrt davičem“ a „Smrt přítelem“ a cyklu „Také tanec smrti“. Rethelovy kresby, dřevoryty a olejové malby byly vystaveny ve Vídni na jaře 1860 — v prosinci předtím Rethel zemřel — a velikost Rethelovy kresby zanechala v Grottgerovi nejhlubší dojem. Svou „Modlitbou Švýcarů před bitvou u Morgartenu“ a „Modlitbou před bitvou u Sempachu“ působil Rethel na vznik Grottgerovy „Modlitby konfederátů“. V Grottgerovi vřela krev revolucionářská, ta čistá, která touží po pravé lidské svobodě, aby na zemi byl pokoj a v lidech dobrá vůle. „Modlitba konfederátů“ je modlitba velikého zástupu bojovníků. Polská modlitba ná-

¹⁾ Obšírně o tom BA 293—299.

20. A. Grottger a Jul. Mařák: *Na dušičky*. (*Mussestunden* 1862)

rodní XIX. věku. Před nastávajícím bojem klečí všichni, muži mladí i starší (Grottger i sebe namaloval mezi nimi). Všichni jedním duchem proniklí, bojovným, nepoddajným. Zbožní, ale nepokorní. Oni sice klečí, ale vlastně už letí. Ne „Buď vůle Tvá!“, ale „Dej vítězství vůli naší!“ dýchá to z jejich prsou a blýská z očí. Za nimi na kraji lesa stojí jízda . . . Dívaje se na reprodukci tohoto obrazu — originál dal, jak řečeno, Grottger za činži — hledal jsem k němu protějšek český. Motiv k němu máme velkolepý: husitský chorál „Kdož jste boží bojovníci“; ale na velké plátno se nevtělil, aby vzniklo v umění výtvarném něco takového, jako jest Smetanův „Tábor“. Máme však kresbu k němu: „Hudbu válečnou“ od Josefa Mánesa, znamenitou kresbu. Několika postavami v popředí znázorněn hluk a hřmot vřavy válečné, zfanatisovaná mysl i tělo. Na levém kraji bojovník vztáhl ruce k nebesům, v pravici meč, v levici víra, a plno organo zpívá válečnou píseň husitskou. A Mánes i své stanovisko k tomu všemu vyjádřil, tu příšernost krvavého boje bubeníkem, tlukoucím na buben lidskými kostmi. Je tu týž vliv, jenž zanechal stopu v díle Grottgerově: vliv Alfreda Rethela.

„Modlitbu konfederátů“ začal a dokončil Grottger r. 1860,

Die Fische: warum Sie jetzt auf dem Auktorium kommen? —
 Lassen Sie aus, meineer Freundin wird es ansgeligen! —
 Was Pauline ist, ich pomyedung so drun so dem
 gely porchivirig! — (to Pauline) Was müssen Sie fahen
 sich, schenk — meine Freundin hat Rejane geht! —
 Pauline: wie dem postupig — gely porchivirig!

H. u. Ah! — I see, I see, na to miron, i car, vy na to??
 No, no? — I gadyjia nash postup? — 100 fl. — 50 fl. 80 fl.
 Ah! Fige — 37! — Aaaaaaaa!
 Nuvnia byt! — A to strach — aaaaaaaa!

22. Nákupy

val matce Grottgerově, proč Arthur nedodává objednávku. „Co si počnu, bídný, nešťastný — a musím ten akvarel udělat. To je strašné pro mne už samo sebou,“ odpověděl matce.¹⁾ Jeho sympatie ve vojně rakousko-italské r. 1859 nebyly na straně rakouské.

K „Modlitbě konfederátů“ namaloval mnoho portretů. Vyhledával a zachycoval výrazné hlavy a postavy. Hledal bohatýra k svým tušeným a pak již uzrávajícím cyklům. Zachycuje také typ ženský olejem i dřevorytem. Po četných pokusech vysoko už stojí krásná mladá matka, která uvězněnému muži, bojovníku za svobodu, nadzvedá dítě k zamřížovanému vězení — dřevoryt k novořecké povídce „Žoë“ („Mussestunden“ 1861). Mám však starou fotografii s olejového obrazu téhož námětu: mladá žena podává uvězněnému muži synáčka, aby ho přes mříži zulíbal. Za rohem stojí rakouský voják na stráž. Patrně také práce Grottgerova. Tento krásný motiv statečného soucítění mladé ženy s uvězněným mužem (č. 13) má neméně krásný pendant český, jenže ne v dřevorytu, nýbrž ve skutečném životě. Uvedu jej jako doklad

¹⁾ A-W I, 120.

ne pro dějiny umění, ale pro příbuznost smýšlení a citění polského a českého, Grottgera a české ženy: Když v polovici března 1930 zemřela poslanci dru Antonínu Hajnovi jeho choť, uveřejnil plzeňský „Český Deník“ tuto vzpomínku: „Starší Plzeňané připomínají si z doby, kdy byla Omladina vězněna na Borech, hezkou a droboučkou mladou paní s děckem na ruce, která docházela v určité hodiny za borskou trestnici a tam vždy pozvedla své dítě do výšky, jako by je ukazovala někomu do oken křídla trestnice, kde byli uvězněni Omladináři. Byla to věrná a milující choť dra Hajna, které zvěčnělý farář borské trestnice, P. Josef Boch, ukázal místo, jež bylo z okna cely dra Hajna nejlépe viditelné, a slíbil mladé paní, že uvědomí dra Hajna o tom, aby mohl oknem svého vězení častěji, aspoň na vzdálenost, spatřit svou choť a své dítě.“

Příbuzný s dřevorytem k „Zoë“ je karton „*U zdi żaldrę*“: pod malým zamřížovaným oknem vězení sedí zhroucená a slzící mladá spanilá matka, k ní se tulí maličké děvčátko, ještě nevědomé, a synek trochu větší v polském kroji, stojí u ní zahleděn — tuší už, co se tu děje. Ty dva výjevy a jiné ještě drobné dřevoryty: zobrazující ženy v smutku, ženy štkající, raněného ošetřující, ženy vášnivé a zoufalé, a přitom ženy půvabné, štíhlounké, pružné (obr. 14.—19., z „*Mussestunden*“ 1861—1862), jsou již krásnou nápořádí velikých cyklů Grottgerových. Jak je kreslí měkce, hebce, pružně a jak tulivě; jak jeho linie jest tu lyrická, tam dramatická, plná vábné ženskosti, jako u Gavarniho, ale s citovou hloubkou, jaké nebývá u Gavarniho.

O jednom z těch dřevorytů, „*Na duśičky*“, z r. 1862, spolupracoval náš Julius Mařák. Grottger vypracoval větší část komposice, figurální — mladé vdovy a matky a sirotky u hrobů mužů a otců —, Mařák krajinářskou (obr. 20 „*Mussestunden*“ a „*Illustrierte Zeitung*“).

Z téhož roku jsou také „*Sudičky*“, první polský obraz symbolický. Od něho jde prostá linie k Wyspiańskému a zvláště k Malczewskému.¹⁾

A také si začtvěračí. Matka i sestra jeho rády se strojily; pamětník Wandin se o tom zmiňuje. Když si je Arthur vzal k sobě do Vídně, tam teprve měly k tomu příležitost. Nakreslil o tom perem čtyři obrázky pod názvem „*Nákupy*“. V prvním —

¹⁾ BA 327.

„Výjezd“: Sestra Munia ještě s jednou paní ubírají se na nákupy ve Vídni, vybrat si modní mantylku a klobouk. V druhém — „Před výklady“: Přijdou před Magazin de Modes Me Prévot de Paris a jsou bez sebe, co svůdných mód vidí. V třetím — „Nákupy“: Uvidí uvnitř nejnovější šat dámský s velikou krinolinou — rozumí se, hned ji koupí. Ve čtvrtém — „Návrat“: doma, když uvidí Muniu, hrůza a křik. Polský jeden referent podotkl, o těchto perokresbách, že nemají „nároků na výtvar umělecký“. Proč by ne? Jsou tak bezprostředně, vesele na papír hozeny a života plny. (Obr. 21. a 22.)

IV.

PRVNÍ VELIKÉ CYKLY

Ale větší, mnohem větší díla vytvořil Grotgger ve Vídni.

Z Polska docházely do Vídně zprávy poplašné, které ho vášnivě pobuřovaly. Varšava již od polovice roku 1860 nabývala vzezření mračnějšího, zlověstnějšího, jako je mívala také naše Praha; ale ve Varšavě bylo to mnohem zahořklejší a mnohem útočnější. U Poláků šlo to, jako kdysi u nás, až do krveprolití. Rozmanité průvody, náboženské slavnosti, pohřby byly vhodnou příležitostí ke shlukům zástupů a k demonstračním projevům. V náboženství měli Poláci silnou oporu, jako kdysi my. Kostel byl jim a jest jim půdou národní. Vyšší jejich duchovenstvo, třebaž bylo přísně římskokatolické, nebylo tak ztrnule římské, jako bylo tehdy naše — čest výjimkám, hluboká, nejhlubší úcta obětovnému a neohroženému veleknězi Janu Valeriánu Jirsíkovi, biskupovi v Českých Budějovicích, jenž měl nejmenší biskupské příjmy v tehdejší Rakousku, ale nejstatečnějšího ducha a tam zrovna v tu dobu vedl zápas o české gymnasium! — Polské vyšší duchovenstvo nebylo nikdy tak carské, jako naše bylo austriacké. To v neklidné té době pomáhalo. Tak dne 11. června 1860 při pohřbu generála Sowińského shrnulo se lidu víc než na sto tisíc. Dne 29. prosince t. r. nemohly varšavské kostely pojmout tlačících se Poláků k zádušním bohoslužbám za padlé v povstání listopadovém r. 1830. Výročí bitvy u Grochova (1831) oslaveno dne 24. a 25. a ještě okázaleji dne 27. března 1861 velkým průvodem, po kterém padly první střely a pět lidských životů. Deset dní později za nepokojů vzniklých tím, že rozpuštěno bylo Towarzystwo Rolnicze, padlo jich už na dvě stě. Vzpomínka na unii Polska s Litvou dne 12. srpna, pohřeb varšavského arcibiskupa, primasa Fiałkowského, dne 10. října, výročí smrti Kościuszka dne 15. října vyvolávaly ohromné shluky lidu do ulic a náměstí varšavských a tuto horečku stupňovaly ještě „varšavské nešpory“, kdy půldruhého dne vytrval lid v kostelích, kde se zamkl, na modlitbách, a když se zdráhal vyjít, vypudilo ho násilím vojsko. Následovalo pak úřední zamčení kostelů.

Jak tyto zprávy působily na Grotggera, na jeho mysl sopečně

výbuchovou, lze si představit. Nebylo možno, aby neprojevil svou účast, aby nevyjádřil „snad výrazněji, snad více od srdce nevypověděl to, co nás dojíká, co nás bolí,“ jak píše z Vídně dne 22. prosince 1861 Włodzimierzi hr. Dzieduszyckému, zasílá mu cyklus sedmi kreseb a žádá ho o pomoc za ně — ležel pět měsíců nemocen — „nejrychlejší zásilkou 600 zl.“ Těch sedm kreseb jest první větší cyklus Grottgerův:

„VARŠAVA“.

Grottger sám podává hraběti význam těchto „sedmi slov bolestných“ (slovo Bołozza Antoniewicze):

I. „Představuje chvíli, kdy se žehná nejsvětější Svátostí. Předmět tak často vídaný, ale položil jsem jej v čelo, abych začal s Bohem.“ Požehnání tomu, po čem lid polský touží a co zamýšlí.

II. „Náš Lid polský, bez rozdílu pohlaví, stavu a věku, modlí se k Bohu za . . . Jest to příčina, pro kterou ten Lid je v útisku, v slzách a krvi.“ Ty tři tečky napovídají, zač se modlí a co zamýšlí.

III. „Episoda z pohřbu primasa Fiałkowského. Chvilé popsaná v našich časopisech: Chłop polský a šlechta.“ Jdou společně v pohřebním průvodě. Po boku polskému chłopu, nesoucímu statečně polský prapor, krácejí dva jiní — všichni tři výrazné typy polské: měšťan a šlechtic. Proto tato kresba bývá nazývána „Tři stavy“. Doklad, jak Grottger pojímal národní politiku reálně a z gruntu.

IV. „Z téhož: Židé varšavští.“ Ti vlastenečtí. Jsou jen tři v čele ostatních, jako ten šlechtic s měšťanem a s představitelem lidu, ale jaký rozdíl typů, jaký rozdíl psychy v té mistrné kresbě!

V. „Jedna z tisíce obětí.“ Mladý Polák, jdoucí z těch „varšavských nešporů“, kdy z kostelů byl lid násilím vyhnán, je střelou zasažen, padá naznak, konfederatka letí s hlavy, modlitební knížka padá mu s ruky. Hroucení těla je živě zachyceno — úchvatný protějšek k Štursovu „Raněnému“.

VI. „Vdova — a raději „Naše rozdrásané srdce.““ Do kostela vchází vdova po padlém Poláku s dvěma malými polosirotky.

VII. „Zamčení domu Božího — neboť se nám už ani modlit a patřit na toho Boha nedovoluje.“

Grottger provedl těch sedm kartonů technikou křídovou. Po několika ilustracích v „Mussestunden“ v prvních čtyřech měsí-

23. „Varšava“ (1861.) I. Požehnání

cích roku 1861 odložil všechny drobné práce stranou a všechno své cítění, myšlení a jednání vložil do prvního většího cyklu. Byl by jistě vítán v ilustrovaných časopisech vídeňských a jiných německých jako ilustrátor povstaleckých výjevů, ale po důkladné prohlídce všech těch časopisů, kterou provedl prof. Bołoz Antoniewicz, nenašel ani jedné kresby Grottgerovy. Zvláště „Mussestunden“ přinášely takové ilustrace nepokojných varšavských dnů, na žádné však není značky AG, ale bývá značka S (E. Swoboda), podpis Brunera, bratři L'Allemandů a nejčastěji VKm (Vincence Katzlera, Čecha, jenž přispíval také do „Zlaté Prahy“ a „Světozora“ jako Čeněk Katzler). Grottger všecek čas zasvětil „Varšavě“ a zdá se, hned přímo kartonům. Nijaká skizza k nim není známa.

Kdo by po této historii vzniku „Varšavy“ čekal scény divoké,

24. „Varšava“. II. Lid v kostele

výbuchové, nenávistné, žlučové a krvavé, mýlil by se. „Varšava“ jest svrchovaná důstojnost. Umělec stál vysoko nad tím vším, co se ve Varšavě dalo. Vyslovoval jen bolest nad velikým omylem vlád, o němž věřil, že jest jen dobový a že není věčný. Věřil v to, co jest věčné. Ač sám byl povaha hodně výbuchová, nedal se ani teď, ani později strhnout k nenávisti; zůstal žalujícím, vyčítajícím lidstvu, varujícím je, čeho se dopouští, kam se řítí. Není tu dramaticky nenávistných scén. Jest jen popis, úryvky z něho. Žádná komposice, vyjmouc karton II., jen ilustrace, momentky, a to ne ilustrace hlavních strůjců a hlavních akcí, ale jen jejich počátky, jen prvky infekce, které pak tu šílenou horečku způsobí. Všecko se ještě odehrává v kostele a když ne přímo v něm, tedy souvisí to s ním: v kostele žehná kněz lidu a tomu, zač lid se modlí (I.); v kostele lid se modlí za svou budoucnost (II.);

25. „Varšava“. III. Tři stavy

z kostela vyprovází mrtvého primasa chlop, měšťan i šlechtic jako důkaz, že i za jiných okolností společně půjdou (III.); polského primasa vyprovázejí i židé varšavští, důkaz že ve věcech národních není tu rozdílů konfesijních (IV.); z kostela jdoucí, z „varšavských nešporů“, mladý Polák je raněn, „první oběť — jedna z tisíce obětí“ (V.); do kostela vchází vdova po padlém se svými polosirotky (VI) a kostelní dveře z úředního nařízení zamykají dva mniši (VII.). Tedy kostel, kostel. Je to počátek teprve čehosi velkého, čehosi hrozného. Je to rozčilená modlitba, aby tou bouří, která se strhuje, šťastně se přešlo. Je to náповěď čehosi významného. Umělec obmezil se také jen na několik slov napovídajících, na několik jen osob jednajících. Kromě kartonu II. všude jen dvě nebo tři, ba dokonce jen jedna osoba mu stačí k této náповědi. Ale i Nepochákovi je jasno, že ty osoby nesou v sobě všechnu tíhu osudu, která se na Polsko valí. A každá ta

26. „Varšava“. IV. Varšavští Židé

osoba je svá. Slabá je pouze „Vdova“, zcela obyčejný výjev, jaký možno zahlednout kdekoliv. Jako obyčejná fotografie.

„Varšava“ byla vystavena od prvních dnů listopadových 1861 po několik týdnů ve vídeňském Kunstvereinu a stala se majetkem Wł. hr. Dzieduszyckého v jeho paláci při ulici Kurkové ve Lvově. Je to podle prof. Bołozza Antoniewiczze tak zvaný „cyklus Lvovský“. Ve Vídni úspěch byl úplný. „Varšava“ proslavila Grottgera. Za oknem každého knihkupectví, každého obchodu s předměty uměleckými na Kohlmarktu, Grabenu, Mehlmarktu bylo viděti trnový věnec na obálce „Varšavy“, v něm název cyklu: „WARSZAWA, rys. Arthur Grottger 1861“ a pod tím: „Památce padlých a raněných bratří na ulicích Varšavy a na věčnou hanbu vrahům“; vídeňské noviny se o ní rozepisovaly s největším uznáním; vídeňský básník Fogler deklamoval na výstavě veršovanou parafrázi toho cyklu; „slyšel jsem, s jakým nadšením

27. „Varšava“. V. První oběť

byly ty verše shromážděním 200 Němců přijaty, i plakal jsem v duši jak děcko,“ napsal o tom v listě Grottger; „*Illustrierte Zeitung*“ přinesla v dřevorytu na celé stránce obraz „Zamčení kostelů“ jako prý „unter dem Trefflichen vielleicht das Gelungenste“ podle jejího mínění; Miethke oznámil, že ještě tuto zimu vydá „Varšavu“ v reprodukcích fotografických. To se také stalo a obecnstvo rozebralo ji chvatem — byloť to nejen dílo umělecké, ale zároveň ovoce zapovězené, neboť policie uchystala „Varšavě“ nejlepší reklamu: zakázala další výstavu originálů v Kunstverein.

Úspěch ten pobídl Grottgera k druhému cyklu „Varšava“, prý hlubšímu, propracovanějšímu. Byl roku 1862 vystaven v Londýně a tam i prodán; neznámo komu a kam. Znáám jest jen jeden náčrt tužkou ke „Vdově“ (obr. 30) a Grottgerův dřevoryt „Vdova“ v „*Mussestunden*“ 1862 (obr. 28). Oba ukazují,

28. „Varšava“. VI. Vdova. Dřevoryt, 1862

jak Grottger cítil nedostatečnost VI. kartonu (lvovského) a jak se snažil silněji, vnitřněji, dramatictější vyjádřit, co cítil, proti popisnému podání v cyklu lvovském. Vdova v cyklu lvovském toť pasivní žal, zjev zcela všední; vdova v dřevorytě — á, toť už žal vzplanulý heroicky k energii, k vědomí, že nelze takto umírat nadarmo. A nejen postava mladé vdovy zvýšila se krásou těla a silou ducha, ale i prostor chrámový nabyl v dřevorytu velikosti a mohutnosti. V cyklu lvovském je ten prostor sražený, nízký, dusný; spíš na první pohled myslíme, že jsme v kamenické dílně; ale v dřevorytu ten jediný mohutný pilíř, u něhož vdova opřena rukou tak heroicky stojí, dává cítit vážnost a velikost chrámovou, a také modlící se zástup je hlubší ve svém hoři než bezmocný stařec a stařena v kartoně lvovském. Taková asi byla „Vdova“ v cyklu londýnském. Viděla tam celý ten cyklus tichá láska Grottgerova, F. M. Arenová, pseudonym sl. Karoliny Gi-

žické, už zmíněné, a obšírně se o něm rozepsala. „Stála jsem před ní“, píše o „Vdově“, „a všechno jsem vycítila. S tou ženou měřit se nemohu. Tehdy jsem ještě neviděla jasně všechno, co se v tom obraze skrývalo, ale vyrozuměla jsem, že umělec, jenž takovou ženu mohl stvořit, vycítit, představit, nemohl se živěji zaujmout dívčinou, sotva rozvinutou.“¹⁾

*

Sensačnější ještě zprávy docházely z Varšavy do Vídně. Dne 6. prosince 1862 nařídil generalgubérnátor varšavský tajné odvody v Království (v ruském Polsku). Nařízením ze dne 15. ledna 1863 je urychluje. Dne 16. ledna vyšel polský manifest, vyzývající k odporu. Dne 22. ledna vybuchlo povstání.

Tyto čtyři zprávy — toť hotový program pro nový cyklus Arthura Grottgera, pracujícího ve Vídni. Když sám nemohl se postavit do řad vojska povstaleckého, nahradil to jiným způsobem, vydatnějším. Duch byl v něm silnější než tělo. V listopadu toho roku byl už nový cyklus hotov a vystaven ve vídeňském Kunstvereinu. Osm kartonů s názvem „Szenen aus Russisch-Polen. Acht Kreidezeichnungen“. Titulní list byl vystaven zvlášť s názvem „Polen, eine Allegorie“. Majetníkem cyklu byl jmenován hr. János Pálffy. Získal je za 4000 zl. Měl je nejprve ve svém vídeňském paláci, potom ve svém domě v Budapešti, v dnešní Kossuth Lajos utca 3, v ložnici, kde visel také pěkný jeden Chelmoński. Měl je žárlivě rád, jenom pro sebe. Nikoho k nim nepustil. Prosby, aby je půjčil na výstavu do Polska, byly marny. Teprve roku 1910, dvě léta po úmrtí žárlivého majetníka, uviděl je tam prof. Bołoz Antoniewicz pod sklem na centimetr tlustým, bezvadně zachované. „Když jsem s tlukoucím srdcem stanul před tím cyklem, překvapila mě především neobyčejná finesa vypracování, mistrná technika světlostí, nejsubtilnější snad

¹⁾ BA 353. — I obrazy mívají divné osudy. O „Varšavě“ přinesl umělecký měsíčník krakovský „Sztuki Piękne“ v 1. čísle r. 1933 tuto zprávu: „Veškerým skoro tiskem polským, od Lvova přes Varšavu a Krakov až do Poznaně, proběhla zpráva, že město [Lvov] koupilo „45 kartonů Grottgerových, tvořících cyklus „Varšava““. . . . Odkud se vzalo to hlupství? . . . Namanují se opravdu velmi smutné úvahy: nikdo si už nedává práce ověřit jakoukoliv zprávu nebo pověst; nikdo už nezná Grottgera, o němž tak často a tak bombasticky se vzpomíná ve vážných příležitostných projevech. Nikdo nepamatuje, zda cyklus „Varšava“ má 45 či jenom *sedm* kartonů! . . . Skandál!“ I do Prahy přinesli nám tuto zprávu Poláci, ale nechtělo se nám jí věřit.

29, „Varšava“. VII. Zamčení kostelů

v „Odvodu“ a v obraze posledním, „Na bojišti“ — nádhera techniky, o které fotografie nemůže dát nejlehčího pojmu,“ vzpomíná na to překvapení.¹⁾ Je to cyklus

„POLONIA“.

Opět vyšší stupeň uměleckého zmožení ve vývoji Grottgerově. Téma je vyšší, pojetí vyšší, komposice vyšší. To si vynutilo také rozměry větší: obrazy samy 57×43 cm, s pasparty 92×66; titulní list o něco menší.

Hned první karton, „Odvod“, je ozvěnou na první zprávu varšavskou z 6. prosince 1862. Z malé mužské ložnice — nad železnou postelí visí odlitek Ukřižovaného, pod ním dvě pistole,

¹⁾ BA 359.

u dveří malá knihovnička inteligentního obyvatele — odvádějí zrovna mladého Poláka v noci. Vidíme ho otevřenými dveřmi už v předsíni, ruce má za zády svázaný, vedle nad ním blýská se bodák. Hlomozem probuzeny vběhly do mužovy ložnice mladická jeho žena, krásná, tak živě a lehce nakreslená — Gavarni! zvoláte v duchu; ne, ne, to je víc než Gavarni! hned se opravíte — v bílém nočním šatě, s rozpuštěnými vlasy, vidí, jak svázaného muže odvádějí, klesá k otevřeným dveřím, pravicí se jich přidržuje, volá, vzdychá — — za ní vběhla se světlem v ruce, honem si jen něco na sebe přehodila, druhá mladá Polka, neméně krásná, patrně návštěva, sestra jednoho z nich, vyděšená, pohyb hlavy, rukou, celého těla, vyjadřují tu vyděšenost nesmírně živě. To je velkolepý úvod k cyklu. Jsme zaraženi, uchvázeni.

Druhý karton, „Kutí kos“, odráží se mohutně od prvního svým hrdinným obsahem. Jsme v kovárně. Kovář a jeho tovaryš buší na kovádku, kují kosy pro povstalce. Učeň stojí při měchu. Dva mladí povstalci vážně přihlížejí. Rozkrok a rozmach mistra kováře, držícího kleštěmi žhavé železo a bušícího na ně, vržení světla a stínů je podivuhodné. Věříme, že náš Aleš tak se tímto Grotterovým kutím kos uchvátil, že neváhal ve svém cyklu „Vlast“ užít toho motivu kutí zbraně na osvobození vlasti neméně úchvatně a samostatně.

Třetí karton, „Bitva“, představuje již bitevní výjev. Skupina jedenácti povstalců na ohroženém místě v lese ve srážce s nepřítelem, na obraze neviděným.

Čtvrtý karton, „Úkryt“, — v posněžené vsi do menšího dvorce odvádí mladý povstalec raněného druha. Tam chce též násilím ukrýt mladá krásná paní svého muže, jemuž chudobný žid, příšlý se svým malým synkem, svěruje důvěrně posici nepřítelovu. Svou žánrovitostí znamená tento karton pokles veliké linie kompoziční, stoupající od „Odvodu“ ke „Kutí kos“ a k „Bitvě“.

Pátý karton, „Obrana panského statku“, má opět vzestup linie. Bohatě zařízená komnata. Krb s francouzskými hodinami, vázami a velkým zrcadlem, sošky, obrazy, křesla, židle, veliký koberec. Až mnoho je toho v komnatě a třístí pozornost k věci hlavní. Tou je rodina starého statkáře, o berle chodícího, patrně památka z povstání roku 1830-31. Celá rodina je v zoufalém strachu. Nepřítel už je v domě, už bouchá do dveří salonu. Syn statkářův, hospodář, s pistolí v ruce, vši silou opírá se o dveře, aby nepovolily, a domácí pomocník mu v tom pomáhá. Vy-

třeštěně hledí na to starý statkář, vidí, že je zle. Stará paní klečí na podlaže u dvou vnoučat, děvčátka a chlapečka, ustrnulá hledí rovněž k blízké hrůze, až se dveře rozlétnou. Mladá paní, opět kráska oduševnělá, lomí rukama, a domácí dceruška zakryla si oči ze strachu z toho, co přijde. Zuřivě hledí a zuřivě se o dveře opírá ozbrojený syn hospodář — na jak dlouho? Jen ten, kdo tak hluboce,

30. Skizza ke „Vdově“

tak kořenně, tak vášnivě cítil se svým národem, mohl tu stupnici strachu a hrůzy zobrazit, od zvědavého ještě neklidu dětského do zakrytí obličeje u dospívající dcery, do zoufalého lomení rukama mladé paní, do zuřivého pohledu jejího muže a do vytřeštěnosti a ztrnulosti obou starých rodičů. V tom všem jest jednota citu, jednota myšlenky. Ale když později Grottgenger tento karton prohlížel přísným pohledem umělcovým, cítil, že tu sice jednota citu a myšlenky jest, ale jednotě komposice že tu cosi vadí. Cítil, že bohatství bytové úpravy překáží. I nakreslil výjev ten znovu, na stěně ponechal jen jeden obraz a pod ním v okrouhlém rámečku siluetu; krb, křesla, koberec vynechal, židle jen jedna je a ta je ve zmatku převrácena na zem; vynechána také dcera; přibýly do dolního levého rohu podlahy dětské hračky, buben, míč a knížka jako dobrá výplň a jako dobrý a nevтіravý kontrast. Tím zjednodušením nabyl výjev daleko větší síly a jednoty, nabyl skutečně veliké síly. Přinesly jej jako vlastní dřevoryt Grottgengerův vídeňské „Illustrierte Blätter“ 1864. (Obr. 35a, 35b.)

Šestý karton, „Když nepřítel odešel“, představuje zpustošení.

31. „Polonia“ (1863). I. Odvod

Vše vylámáno, rozlámáno, vydrancováno. Mrtev leží v posteli muž, mrtva přechýlená přes něho žena, mrtvo jejich maličké robátko, opodál mrtev mladý student. A dům zapálen. Hoří už v bytě mrtvých. Bojovník, který sem přichvátal, zakrývá si tvář před tím hrozným divadlem. Tak to působí — divadelně, strojeně. Zvláště ta žena. Jako „živý obraz“. Velikost se v tom kartoně nedostavila.

Proti mocnému nepříteli síly povstalců byly slabé. „Truchlivé zprávy“ ohlašuje karton sedmý. Dům menšího statkáře. Dvě starší dámy a tři mladé, opět půvabné, grottgerovské, a hošík. Ženské příbuzenstvo. Muži bojují. Raněný povstalec, pravici v obvazu, přinesl o nich zprávy — žalostné. Paní a dcery jsou jimi jako zlomeny, samý vzlyk a vzlyk, až i povstalec odvrací tvář a přimhouří oči. Jenom hošík nepláče. V něm síla teprve roste. Hledí zaražen na raněného povstalce. Rozumí už tomu všemu. Ano, v něm síla roste . . . Znameníť obraz, silný. A jak je příbuzný s ním, nevěda o tom, obraz Řepinův „Nečekali“, o 20 let mladší, kde po letech vrací se ze Sibíře po odbytém uvěznění otec inteligent, a doma ho hned nepoznávají — ne-

32. „Polonia“. II. Kutí kos

čekali ho. Sešli se tu ve stejné náladě a stejné umělecké propagandě umělec polský i ruský.

Poslední karton, osmý, „Na bojišti“, předvádí ne zprávy, ale žalostnou skutečnost. Na kraji lesa leží dva zabítí. Před tím, co leží vpravo a jemuž kdosi už stáhl boty i kabát a košili, klečí starší žena, matka; za ní, skoro šílená, jeho žena. Za ní chlop s rýčem. Vzadu v lese také budou zahrabávat padlé. Proti ženě skoro šílené působí klečící matka s očima do nebes upřenými a s rukama oddanými do vůle Boží velikým klidem. V ní jest víra, že ta všechna hrůza neznamena ještě konec. A tou věrou vyznívá „Polonia“ silně, ideově i umělecky.

„A jak jsme mu vděční,“ podotýká Bołoz Antoniewicz,¹⁾ „že viděl jenom své lidi [Poláky], že ani v „Polonii“ nepředstavil úplně Rusy. Bodák blýskající se v polotmě schodiště, toť jediný viditelný znak jejich přítomnosti. Nechce jich ani nenávidět.“ Nechtěl v tom krvavém rozporu vidět boj bratrských národů, nýbrž boj proti jejich vládě.

¹⁾ BA 371.

33. „Polonia“. III. Bitva

Na konec nakreslil Grottger titulní list. Je zcela odlišný ode všech kartonů. Už ne malířsky, ale sochařsky je cítěn a proveden. Jako pendant k sousoší Laokoonta. Na balvanu mezi dvěma mohutnými sloupy sedí matka Polonia, zahalena v smutku, obě ruce uvězněny v kládě. Tři synové u ní, statní mladíci, ztepilí v nahosti své. Synové Polska na tři části roztrženého. Po pravé straně dva, docela nazí, hledí upřeně do dálky a jsou vzrušeni tím, co vidí. To jen syn poznaňský a haličský. Třetí, syn varšavský, s mečem po boku a s frygickou čapkou na hlavě, snaží se vyprostit ruce matčiny z hrubé klády . . . Alegorie jasná a monumentální. Napsal-li prof. Bołoz Antoniewicz¹⁾ o „Hekubě“ vídeňského profesora Karla Russa: „Zdá se mi, že obraz ten se nejdennkrát mihl paměti umělcovou, když tvořil titulní list k ‚Polonii‘,“ myslím, že by to byl příliš slabý popud k dílu tak znamenitému ideově i plasticky. Spíš dá se tu myslit na Laokoonta. Toť daleko mohutnější popud — Laokoon, jehož protějškem měla být alegorie „Polonia“.

¹⁾ BA 86.

34. „Polonia“. IV. Úkryt

Roku 1865 zajel si na několik dní do Krakova. Mládež uspořádala mu tam srdečné uvítání. Spisovatelé a umělci se shromáždili, mezi nimi malíři Matejko a Kotsis, sochaři Wyspiański a Filippi, spisovatelé Bałucki, Szujski, Anczyc vítali tvůrce „Varšavy“ a „Polonie“.

Zato o jináčí scéně z téhož roku vypravuje Grottgerův přítel, p. Władysław Fedorowicz.¹⁾ Odehrála se ve vídeňské pracovně Grottgerově. Veliký pán a vysoký hodnostář haličské hierarchie parlamentární přišel se podívat na Grottgerovo dílo. „Byl to člověk neobyčejné rozšafnosti. Tím bolestněji, že tak bylo,“ podotýká Fedorowicz.

„Doprovoden tedy hodnostář do pracovny za nepřítomnosti umělcovy. Mrskl okem dokola a hledě na nesčíslné skizzy na stěnách a na podlaze, řekl:

— Co tu věci nepotřebných!

Ozval jsem se nesměle:

— Díla umění.

¹⁾ Potocki 148—149.

35a. „Polonia“. V. Obrana dvorce

Hodnostář máchl rukou:

— Vytahovači grošů!

Tak pronikavě magnát polský a muž vysoko postavený charakterisoval tvůrce „Varšavy“ a „Polonie“.

*

Když v létě 1865 Grottger s horečným chvatem opustil Vídeň, vezl s sebou tři skizzáky, kterých pak používal až do ukončení nového cyklu v červnu 1866. Načrtával do nich první skizzy k němu.

Kdežto „Varšava“ a „Polonia“ povstaly, pokud známo, bez předcházejících skizz, nový cyklus vzniká samými skizzami. Grottgera zaujala silně Litva. Od 15. čísla IV. ročníku „Postępu“ (1863) podpisován je v něm jako odpovědný redaktor sám Grottger. Předtím byl jím A. Wąsowicz, ale „wegen Vernachlässigung der pflichtgemässen Obsorge“ musel si teď cosi od-sedět. Hned v tomto 15. čísle uveřejnil Grottger dodaný článek „Povstalci litevští“. Právě se v něm: „Partisánská vojna na Litvě je zcela jinak prováděna než v Království, nemá sice tak počet-

35b. „Polonia“. Obrana dvorce. Dřevoryt

ných oddílů, nemá táborů, a přece partisán litevský připravuje Moskvě větší porážky než mazurský. Jest to v povaze Litvína, že je neobyčejně ostražitý, zběhlý, vtipný; užívaje lsti, předstírání a chytrosti, zřídka napadá za dne. Tam moskevský voják nemá ani chvíle odpočinku, nemůže se posílit spánkem, neboť ho co chvíle alarmuje partisán, kterého Moskva nedovede nalézt. Poloha Litvy je vsutku velmi výhodná: jsou tam nepřehledné hvozdy, pustiny a močály, tam partisán je bezpečnější než Moskva ve zdech pevnostních, tam ho nikdo nevyslídí.“

To stačilo, aby v Grottgerovi vznikl plán k novému cyklu. Nosí jej v hlavě všude. Svědek jeden tvrdí, že Grottger r. 1864 „v Benátkách, používaje volné chvíle, dal se do kreslení druhé serie (po „Polonii“), jejímž vstupem byl zjev Morové rány . . .

36. „Polonia“. VI. Když nepřítel odešel.

Slova ta se mohou vztahovat ovšem jenom k ‚Boru‘, jako k cyklu, z něhož se později zrodí ‚Lituania‘, berouc po něm v dědictví onen vstupní obraz“. ¹⁾ Grottger naskizzoval si několik výjevů v roce 1864 a na počátku 1865, tedy v době stálého pobytu ve Vídni, přetrženého jen několikadenním výletem do Benátek.

Na jedné skizze sám si napsal celý program nového cyklu. Sedm obrazů: I. Les. II. Stráž v noci. III. Tábor v noci. IV. Poplach. V. Modlitba před bitvou (původní „Boj“ přeškrtnut). VI. Obskočení (dřívější jiné názvy přeškrtnuty). VII. Požár v lese.

Ke všem těmto číslům zanechal tužkové skizzy. Prof. Bołoz Antoniewicz probadal je všechny důkladně a byl první, jenž objevil, že ty skizzy tvoří úplný cyklus. Dal mu také název:

BÓR LITEWSKI

(bór = borový les, ale také temný, hustý les, hvozd, takže můžeme po česku říci: „Hvozd litevský“) a otiskl jej ve své obšírné monografii, „tu tragickou a vznešenou píseň o ‚Hvozdu litevském“

¹⁾ BA 386.

37. „Polonia“. VII. Truchlivé zprávy

o které dosud nebylo zprávy a která unikla pozornosti i těch, kdo ten skizzák měli v rukou“.

Grottger opět při té práci rostl. Dokazuje to hned první číslo, „Les“. První skizza zdála se mu brzo příliš obyčejným lesem. Nepomohli ani dva drvaři, později vkreslení, jeden se sekerou, druhý s pilou na rameni; naopak, zhoršili ji, zmenšili. Vzniká druhá redakce: les mnohem hlubší, dva mohutné duby na levém pokraji nad vodou — to už není les obyčejný, to už napovídá cosi jako o pralesu, o neschůdnosti, o nebezpečí. Ale Grottger přál si tu tajemnou hrůzu pralesa ještě zvýšit. Dochovaná třetí redakce „Lesa“ ještě více zjednodušila a tím zvýšila dojem, že místo dvou velikých dubů obmezila se na jeden, ale ohromný, a celek toť už skoro hotová skizza k prvnímu kartonu „Lituanie“.

K druhému číslu, „Stráž v noci“, načrtl několik skizz: Litvina na vysokém stromě konajícího stráž; na jiných jsou dva, na jiné zas stojí v lese jen jeden s puškou v ruce.

K třetímu, „Tábor v noci“, je skizza, jak litevští povstalci odpočívají v lese na zemi a jenom mnich stojí uprostřed nich a bdí a, jak hlava zbožně zvednutá svědčí, modlí se za ně.

38. „Polonia“. VIII. Na bojišti

Skizka ke čtvrtému, „Poplachu“: z lesa se už řítí povstalci, v popředí dva se probouzejí a vstávají.

Skizka k pátému, „Modlitba před bitvou“, je citově prochvělá. Zástup povstalců v lese, s hlubokou účastí stojících, schýlených, jeden i klečí, naslouchá mnichově modlitbě a žehnání.

„Obskočení“, skizka k VI. obrazu: v lese obskočení, dva už padli, třetí padá, ostatní střílejí na nepřítele, kterého na obraze nevidět. Scéna velice pohnutá a s vervou, zrovna mžikem, „napsaná“, jak to u nás Aleš „dělával“.

Konečně skizka k VII. obrazu, „Požár v lese“, odhaluje, jak to učinil mohutný vstup, hrůzu lesa; tam v hrůzyplném klidu, tady v příšerném ruchu zběsilého požáru.

V témž skizzáku, v němž Grottger ukládal první myšlenky na „Hvozd litevský“, byly doklady, že zamýšlel další ještě cyklus stvořit. Vznikal také ještě ve Vídni r. 1865 a také z bolesti povstalecké, ale tentokrát se ta bolest vyjadřovala nezvyklou sarkastickou trpkostí. Proto dal mu název *Danses polonaises*. Název řečí diplomatickou, aby se svět nad ním zamyslí. Zachovalo se několik tužkových skizz: „Polonéza“ — dlouhá řada spoutaných

39. Titulní list k „Polonii“

polských odsouzců hnána je na Sibiř, uprostřed jeden už klesl; „Quadrille“ — skupina střelejších vojáků, jeden už se zavázanou rukou; „Valčík“ — povstalec svíjející se bolestí na zemi; zaznamenána jest ještě „Polka“ a „Mazur“.

Z vídeňské doby je dále příbuzná „Hvozdu litevskému“ křídová kresba *Hlídka* (Wedeta), k níž se zachovala také tužková skizza. Litevský povstalec stojí na stráži v lese mezi dvěma velikány stromy, pušku připravenou, jen ke skrání ji přiložit. Všecek duševní stav povstalcův lze vyčísti z té pevné postavy a tváře.

Tyto skizzáky¹⁾ přivezl tedy Grottgger z Vídně do Haliče, do Lvova a do Šniatynky. Jeden se stal majetkem lvovského přítele Władka Fedorowicze (obr. 40.—42.), ostatní dva hr. Tarnowské ve Šniatynce. Aby ty skizzy přenesl na kartony, na to nedošlo. Známost a láska k Wandě Monné ovládly všecku jeho bytost a zatlačily všecko ostatní na nějakou dobu stranou.

Z jiných povstaleckých motivů třeba uvést *Po povstání*, kresbu křídou, z r. 1864. Mladý manžel a otec kráčí se svými milými, ale kráčí o berlách; pravá noha amputována. Po levici smutná jeho žena, po pravici malá dceruška, s velikým soucitem vzhlížející k tatínkovi.

¹⁾ BA 376—404.

40. Ze skizzáku Fedorowiczova: Hvozd litevský I.

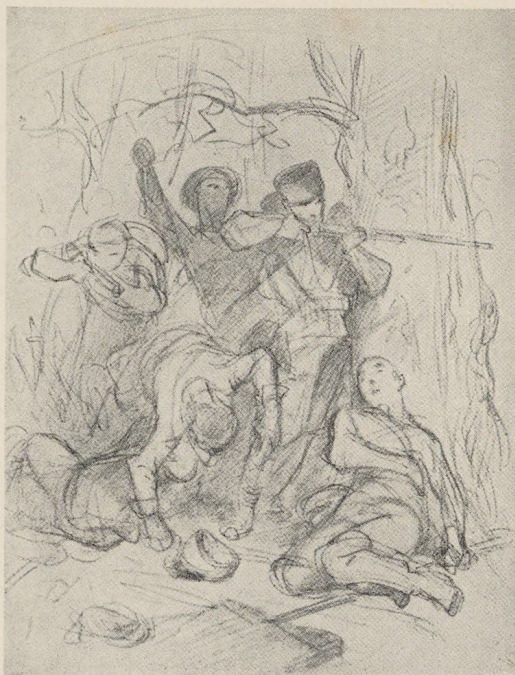
A ještě o jedné práci (z té doby vídeňské), pro nás obzvláště zajímavé, třeba se zmínit. Dne 30. května 1865 uspořádala Slovanská beseda ve Vídni, před třemi měsíci založená, první svou velikou manifestaci, skvělý slovanský banket ve Vídni. Předsedali kníže Jerzy Czartoryski, hr. Černín a kníže Karađorděvić, strýc krále Petra. Mezi účastníky byl Palacký, Purkyně a Jaroslav Čermák, jenž se vracel z Dalmacie a byl na cestě teď do Říma.¹⁾ Jistě se tu tedy seznámil s Grottgerem. Škoda, že nic bližšího o tom dosud nevíme. Dva znamenití umělci, Polák a Čech, oba upřímní Slované, oba milovníci svobody a nenávistníci jakéhokoliv ujařmování, oba tuto svou lásku a tuto svou nenávist horoucím výrazem zobrazující... Na hlavní stěně sálu byl zavěšen karton Grottgerův: na vysokém lešení okolo obrovského balvanu pracují čile drobní slovanští sochaři, nahá putti, jen pokrývkou

¹⁾ Jaroslav Čermák, jeho život a dílo. Str. 41. (Výt. odbor Umělecké besedy. Praha 1928.)

41. Ze skizzáku Fedorowiczova: Hvozď lilevský II.

hlavy se odlišující, putti zrovna mánesovská, a vykřesávají z něho obrovskou sochu. Už vidět její obrysy: hlava nadšeně vztyčena, pravice k nebesům zvednuta, levice drží mohutný prapor. Bude to socha Slavic. Na nejvyšším patře lešení Čech vykřesává jí oko — jak krásně znázorněna činnost našich prvních slavistů a apoštolů slovanské vzájemnosti! — pod ním Rus přihlíží k práci; vedle usedl Polák, zavazuje si poraněné rámě (opět krásně vyjádřená narážka na neshodu dvou bratrských národů); Moravan soucitně k němu shlíží (na Moravě po nešťastném povstání polském r. 1863 našlo mnoho polských povstalců-uprchlíků pohostinství); po žebříku k nim leze Černohorec, kladívko za pasem; dole chystají se do práce Slovinci a Charvat, a Srb vytahuje za ruku Bulhara k práci. Velmi důmyslné ocenění a umístění každého Slovana. Na kraji nejvyššího patra lešení, u praporu, zelená se a směje už opentlený máj s nápisem: „*Niech żyje Słowianszczyzna!*“ Obrysy jsou hotovy; nechať se zdaří vnitřní zpracování!

42. Ze skizzáku Fedorowiczova: Hvozď litevský III.

Když při banketu došlo na řeči, povstal také Grottger, postavil se pod svůj obraz a promluvil krátce a jasně, prostě a věcně, bez jakýchkoliv fantasií a frází, bez ruského slavjanofilství i bez polského mesianismu, promluvil *o práci*: „Nemohu vám, bratři, povědět tu všechno, co nosím v srdci a po čem prahnu. Popatřte na ten obraz, jež jsem schválně pro tuto chvíli nakreslil, a on vám odhalí mé city. Buďte, bratři, přesvědčeni, že my, Poláci, nevzepřeme se naší společné Matce, a jak se jen naše rány zahojí, podáme vám své bratrské ruce do práce o společném dobru a společné budoucnosti.“¹⁾

Kníže Czartoryski pozval pak některé z hostů k sobě na oběd, „a praktičtější Palacký zval znovu Poláky do Prahy, aby „přivezli Čechům trochu polského ohně“,“ podotýká Potocki.²⁾

¹⁾ BA 234.

²⁾ Antoni Potocki: „Grottger“. Str. 151.

43. „Ať žije Slovanstvo!“ 1865

Za karton „Niech żyje Słowiańszczyzna!“, jenž se stal majetkem Slovanské besedy ve Vídni, i za slova pod ním pronesená zůstaneme Grottgerovi vděční. Slova, vyšlá z takového srdce, jako bylo Grottgerovo, nevyznívají naplano. Bylo to celého Polska srdce. Bezpečnost a kulturní rozvoj nás obou, Poláků i Čechoslováků, budou jistě utvrzeny společnou „prací o společném dobru a společné budoucnosti“. Řekl to po Grottgerovi ne tak dávno i ministr osvobozeného Polska, Stanislav Thugutt, že Čechy a Poláky „spojuje nejenom minulost a rasové příbuzenství, nýbrž i společné nebezpečství“.¹⁾

¹⁾ Stanislav Thugutt: „Obrozené Polsko“. Přeložil B. Vydra. Praha 1929, Str. 18.

44. Wanda

V.

V RODNÉM KRAJI

Když Grottger odjel ze Lvova od Wandy, zastavil se nejdříve v Mikołajowě nad Dněstrem, v „bílém, příjemném statku, uprostřed zahrad malého městečka. Vnitřek skromný, ale svědčící o vkuse, tradici i o tom, že jsou v domě slečinky. Čisto, jasno, samá barva.“ Na stolíku polské knihy. Na modré stuze visí kytara. Tam zase trochu porculánu, trochu lesklého skla. Na stole před pohovkou pod lustrem „štambuch“ se zlaceným nápisem „Souvenir“. Je to statek bývalého sudího, pana Ignáce Młodnického. Jeho syn Karel byl kolegou Grottgerovým, malířem, hraje na kytaru; starší syn hraje na housle. Matka i obě dcerky umějí písniček bez počtu. Večer přicházívali známí, baví se, zpívá se, tančí se do rána. Jaká divná náhoda! První návštěvu, rozloučiv se s Wandou, koná Grottger na statku toho, jehož synu, kolegovi Grottgerovu, dostane se za několik málo let toho štěstí, po kterém Grottger až smrtelně toužil, až se usoužil. „Ctihodní Młodniční, celý pěkný svět mikołajovský, prosili mě dnes k sobě na večer a tu jsem měl příležitost seznámit se se všemi zdejšími pěknostmi,“ píše Grottger matce a tetě své Wandy. A dodává pak: „Tak jak se mi zdá, řekl jsem to již slečně Wandě, že chuť, ba žízeň zabrat se do práce za posledních několika dnů ožila ve mně tak mocně, že už i v hodinu rozloučení s Vámi všemi, mé drahé Paní, byl jsem daleko odvážnější a rozhodnější, než jsem sám doufal . . . Ó, budu pracovat s vytrvalostí herkulovskou, neboť každá hodina práce mé nikomu jinému jenom Andílku drahému bude posvěcena!“ (19. II. 1866.)

Odjel pak do Żurawna, kde domácí paní, paní Ewelina Żebrowská, roz. hr. Siemianowská, ve svém okázaném paláci ráda vidí a hostí Grottgera, kterého zná již od dětských let a říká mu, jak mu říkali doma, „Acio“. Pobyl tam jen dva dni a to celý jeden den musel být na honbě — „velmi nešťasten . . . Jsem velmi smutný, ba rozteskněný na smrt“, píše „matkám“ před odjezdem ze Żurawna. Ale dva dni předtím psal jim, jak cítí, že je „na prahu nového života — života úplně ideálního. Otevře se mi svět nový a málo známý, v kterém dvoje toliko

bude kralovat, Umění a můj Andílek . . . Nech můj drahý Andíleček prosí Boha — toho nejmilosrdnějšího, aby se nade mnou slitoval a křídům ducha mého dodal síly a vytrvalosti, a jak jednou se vznesu vzhůru, už nespadnu! Jsou chvíle divné a naráz nepochopené, v kterých naše city nabírají zvláštnější barvy; v kterých bez vlastní příčiny pojednou upadáme na ducha a oddáváme se rozpačitému zoufání, jindy zase, jako by jakousi neviditelnou silnou rukou podpírání a kupředu hnání, nabíráme nezastrašené odvahy a herkulovské síly všechno přelamující. Takovým divně silným citem i já jsem v ten okamžik naskrze proniklý. Nemí žádné překážky nebo zápor, aby mohla být silnější než já! Nemí žádné těžkosti, abych ji nepřekonal! Všecko mi s cesty ustupuje nebo přemoženo se mi poddává! I jsem pánem jich všech! Ó můj Andílku drahý — a jaký já jsem přece malý, chorý a beze sil! Jak často musím býti trpělivým nevolníkem třeba nejbezvýznamnějšího sběhu okolností! Jak často jsem byl, a být ještě mohu, marnou hračkou nepříznivých osudů?! Tak jest — ale víra ve vlastní síly neodstoupila ještě ode mne. Ona jest ve mně a dnes dokonce ještě větší než kdykoliv.“ (21. II.).

Ze Żurawna odjel do Śniatynky, vesnice na Podkarpatsku, v malebném okolí Drohobycze. Tam má jeho přítel, Stanisław hr. Tarnowski, své dřevěné venkovské sídlo „spíše kavalírskolovecké než panské . . .“, ale charakter jeho vnitřku má tak předivně svůj ráz, je teplé, prosté, podmaní srdce rázem. Služebnictvo starého data, knížky, zbraně, pěkní psi. Na obílených stěnách dobré rytiny, akvarely Kossakovy a několik vlastních malířských studií samého hospodáře. Jest on žákem krakovské Szkoły Sztuk Pięknych. Tady, „u drahého ‚Stacha‘, v jeho zamilované Śniatynce, je vždycky Arthurovi nejlépe. Skvostně mu tu jde práce, má modely na zavolání, starých ‚pocitivých‘ knížek hromady“ a také věčná rozprávka s hospodářem o umění. Tady povstaly většinou počáteční kartony nového velkého cyklu „Lituanie“, nejeden v nich žije tamější motiv. Pózovali mu tam do „Boje“ (IV. karton „Lituanie“) pan Stanisław a jeho švagr, pan Napoleon Sarnecki. Časem objevují se tu i dámy: předobrá mladší sestra hr. Stanisława, paní Sarnecká, a jiné. A nedaleko, ve Wróblowicích, má okázalejší residenci s mansardovou střechou starší bratr, Władysław hr. Tarnowski, uprostřed velikého parku se starými stromy. Uvnitř plno drahocenných pamá-

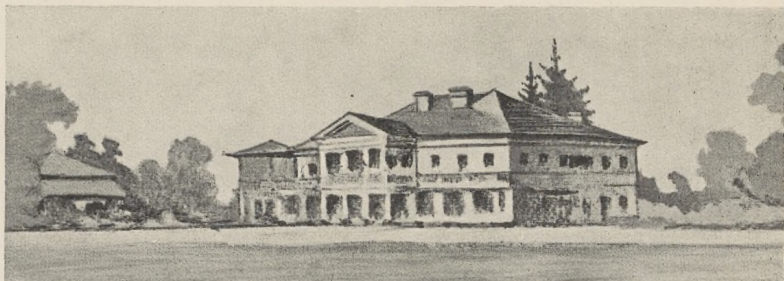
tek uměleckých děl. Originál Salvatora Rosy, francouzské pastely, odlitky řeckých arciděl, orientální tkaniny, polské sklo, staré rodinné zbraně, komody s hromadou map, plných skizz, rukopisů. V koutech komnat starodávná kamna, z nichž jedna potom v Paříži umělcovou fantasií přenesena do IX. kartonu „Vojny“.

V Šniatynce Grotterovi čas rychle a zábavně uplývá. Píše o tom v obširných listech matkám své Wandy — jí přímo psát ještě nesměl, ani ona jemu. A jakým se stává dopisovatelem!

Je to přímo vašeň dopisovatelská. „Nedávno tomu, ba ještě před nemnoha týdny, bylo mi psaní listů tak nemilé, že jsem byl zvyklý připravovat se do té činnosti někdy osm dní, jakoby na smrt. Teď je to pro mne duševní lahůdkou! Nej-příjemnějším zaměstnáním ve chvílích odpočinku, nejmilejším vyplněním poslední hodinky večerní, je to pro mne tím sladoučkým polibkem na dobrou noc do podušky a veselou písničkou chudáka na dobrý den,“ psal matkám v listě, jenž vyplnil sedm větších tiskových stran (5. III.). Večer, nejsou-li hosté, Grotter kreslí a „ctihodný Stach“ předčítá, předčítá na př. „nesrovnatelně pěkné ‚Pamiętniki Kwestarza‘“ (sběratele almužny) od Ignáce Chodžky. „Jaký humor, jaká plynlost výrazová, kolik jadrnosti a vervy! A malíř takový silný, jakých nemnoho dalo by se napočítat mezi našimi poety.“ Doporučuje ho Wandě i ostatní jeho díla (4. III.). Ale při tom i díla Grotterova přibývá. Namaloval

45. Arthur

46. K. Młodnicki: Żurawno

tam vedle jiných drobných věcí „*Rozloučení povstalcovo*“ — mladému povstalcovi připíná mladá krásná šlechtična před zámek kokardu na konfederatku — jako protějšek k obrazu „*Uvítání povstalce*“ z r. 1865 — povstalec vrátil se k své nevěstě, ale s useknutou pravicí, poklekl před ní, líbá jí ruku, na zemi leží vedle jeho konfederantky — berlička . . . Nad láskou těch dvou mladých lidí září druhá veliká láska k tomu jejich drahému celku, k Polsku, a zadíváme-li se do těch olejových obrázků v Museu národním v Krakově, pocítíme velikou úctu k těm mladým bytostem i k umělcům.

V Śniatynce vznikaly také „*Žimní večery*“, vznikaly z lásky k Wandě, byly jí také věnovány, a z přátelství k „dobrému Stachovi“. Je to několik křídových kreseb o dvou seriích. V první je „Kristus s trnovou korunou“, který už při první návštěvě Grottgerově u Wandy tak hluboko dojal Wandu, „Matka Boží Bolestná“, obě vzniklé za vlivu umění benátského, dále „V dolech“, „U zdi vězení“ a „Poslyšte, děti!“ (invalida vypravuje dětem); v druhé je „Slepý cigán“, portréty Fr. Tepy a Wincentyho Pola, „Šlechtic před křížem u cesty“ (šlechtic klečí před kamenným křížem u cesty, meč vytasen a zabodnut do země, a zkroutěně bije se v prsa — jako kdysi pravý středověký rytíř) a „Noc na lagunách“, upomínka na Itálii.

Ale hlavně pracoval tam o „Lituanii“.

„Dá Bůh, budu rychle s tím jedním [kartonem „Lituanie“] hotov. A tehdy jak vítr, jak bouře neb orkán poletím ke Lvovu a od strašného letu mého povstane víchř i budou se vyvracet stromy i s kořeny a řeky vystoupí z řečišť svých, zalejou pole a louky, a hory se zatřesou v základech svých a země se bude

rozpadat na čtyři strany světa, a já rázem sletím k nohám Andílka svého! — A několik dní budu potrhlý z milování!!“ (9. III.)

Tento zálet, o mnoho ovšem střízlivější, stal se až 25. března. Slečna Wanda vypravuje o tom ve svém památníku, opět tak sympaticky a vybraně.

*

„Minulo právě šest týdnů. Blížily se svátky velkonoční. Mimo časté listy velice jsem už prahla, aby přijel, ale nenapsala jsem mu to z obavy, aby mé přání nepřerвало nějakou práci. 25. března, byla Květná neděle, konviktorky [chovanky] se rozjely domů, ticho bylo u nás. Vrátila jsem se z kostela okolo 10. ráno a čtla jsem v saloně. Najednou připomněla jsem si, že jsem se ještě neoptala služebných, nedošel-li pro mne list. Přeběhla jsem pokoje a síň, když z nenadání ve dveřích od chodby přes sklené tabule uviděla jsem Arthura.

Vpadl do síně, chytil mě za ruce, líbal je jak šílený. Já zase tak jsem byla proniklá radostí a štěstím, že jsem slova vyslovit nemohla; měla jsem hrdlo jakoby stisknuté. Jak to divné, že lidé tak zřídka od radosti umírají! Po chvíli jsem se vzpamatovala, ale mluvit jsem nemohla. Uvedla jsem ho k matkám. Vypravoval živě, vesele, vyptával se, nečekaje odpovědi, mluvil znovu. Objímal matky, vítal kočky, div ne každý předmět v domě. Já jsem se dívala, poslouchala, taková jsem byla šťastná! Jenom líto mi bylo, že nemohu mluvit.

Po chvíli odběhl do města. Usedla jsem se silným tlukotem srdce a tepem v spáncích. Zнала jsem to, nevyhnutelný následek po zánětu kloubů...

Přiletěl v okamžiku s kyticí fialek. Zalekl se, vida mě tak bledou, a vyptával se, co je mi, zdali často se opakuje taková bolest hlavy... poprosila jsem ho, aby nikdy neočekávaně nepřijížděl.

... Nazejtří —

47. St. Tarnowski: Śniatynka

pondělí Velkého Týdne. Ráno přípravy hospodářské a odpoledne jsme vyšli s mámou na Vysoký Zámek. Krásné bylo jaro. O sněhu ani sledu, stromy už měly pupeny a kočky. Nasbírali jsme celou kytku. A jak jsme chodili po břehu hory, dívali jsme se na město u nohou našich, usmívali jsme se na sebe šťastím jara v našich srdcích.

Když jsme se vrátili, našla jsem doma dva ohromné myrtové stromy, jejichž koruny, každá sama sebou, zacláněly celé okno. Byl to dar matky Dory [paní Izidory Skólimowské] z Dynisk poslaný na svátky. Objímala jsem ty stromy a Arthur shýbal na věnec dlouhé visící halouzky okolo mé hlavy.

„Prosím tě, Dítě,“ — mluvil srdečně — „pověz mi pod těmi stromy, že mě máš ráda. Řeklas mi to jen jedenkrát. Zdá se mi, že se mi to snilo, tak dávno tomu.“

Bylo mi jaksi těžko říci to v tu chvíli.

„Hned opakuj po mně, co povím!“

— „Dobře.“

„Arthure, miluji tě a budu tvou ženou!“

Opakovala jsem po něm poslušně, třebas tiše.

„No tak. Strašné děcko z tebe . . . Takové podivné, takové podivné!“ — pravil, mna si ruce po svém způsobu.

V úterý se začalo nadobro se svátečními přípravami. V našem domě, kde se očekávalo mnoho hostí, velkonoční stůl potřeboval mnoho příprav. Arthur kreslil celý den a já jsem mu hrála nově naučené dvě polonézy Chopinovy a zpívala Schumanna, jež nade všecko měl rád. Novinkou byla mu jeho píseň „Aus der Heimat, hinter den Blitzen roth“ . . . Uchvacoval se jí. Doprovázela jsem, a on zpíval velmi čistým, ač slabým hlasem. Často jsem tu píseň musela mu opakovat.

„To jakoby ‚Svatý Bože‘ v kostele!“ — povídal.

Ve středu přijel k nám na svátky můj bratranec, Edward Korczyński z Krakova. Potěšila jsem se srdečně. Měla jsem ho ráda jak rodného bratra . . . Nazejtří, kdy Arthura ještě nebylo, vešel ráno, políbil mě na čelo a otázal se soucitně, což se mne tehdy dotklo nemile:

„Budeš-li ty jen šťastna?“

— „Jsem šťastna,“ odpověděla jsem s jistým odstínem pýchy, „jsem tak šťastna, že kdyby toho jen tolik bylo na celý život, — stačí!“

„Á, to i já jsem šťasten!“ dodal srdečně, pochyluje hlavu . . .

V pátek chodili jsme za pěkné pohody po Božích hrobech . . . Okolo páté vrátili jsme se domů a našli ohromný stůl se „święconým“ (s pokrmy, které měly být posvěceny) . . . Dominikán, katecheta pensionátu, přišel světit. Arthur nepozorovaně postavil doprostřed toho všeho obraz Matky Boží, svou olejovou kopii s Belliniho, kterou v Benátkách provedl, a prosil, aby také byla posvěcena. Bylo to pro mne překvapení . . . Bylo nám oběma velice veselo až na příkré stanovisko se strany matek, které neohlašovaly mé zasnoubení; jenom Arthur mluvil o něm každému. Nevím, nač počítaly, ale jako by jisté byly jakési překážky, ani se mnou, ani s nikým o tom nechtěly mluvit. A třebaš jeho kouzlu nedovedly se opřít, přece cítili jsme tu mlčící oposici . . .

V neděli . . . matky přistrojily stůl s nářezy v saloně a hned také první přišel Arthur. Jedli jsme spolu vajíčka, nemluvíce ani slova.

„Prosím tě, děcko moje, copak se ti nikdy nezachtělo mě políbit?“

— „Ne,“ odpověděla jsem upřímně. Potrhl rameny.

Najednou zaluskl prsty po svém způsobu, objal mě a políbil v ústa.

„Aha, tak vidíš! I tak je to divné, že jsem tě až dosud nepolíbil, děťátko mé! Nauč se! Copak si myslíš?“

— „Ne, nechci! No, No . . .!“ volala jsem, odtrhujíc se.

„Nenokej“, pravil, směje se vesele. „Můj ty kvítku bílý! Já se toho nelekám.“

Večer „jeli jsme pozváni k pí. Aniele z Kamińských Aszpergerové, dramatické umělkyni „velkého, ušlechtilého stylu“, která mě i Arthura znala od nejmladšího dětství. Byl to vybraný ples. Velmi se nám líbily salony vyzdobené uměleckými díly. Výborná hudba, zajímavá společnost literátů a umělců. Etažéry vlašského ovoce, obložené věnci fialek, objednanými z Parmy. Tančila jsem s velikou chutí . . .

V ty svátky dostala jsem listy od matky a sestry Arthurovy, které mě vítaly rodinným jménem a srdečnými slovy. Horoucně jsem prahla poznat je — i pomilovat, ale listy nepadly mi k srdci. Takové jakési světové! Matka psala o plesích a svých toaletách. Velice mě to udivilo. Ale chtěla jsem je doopravdy mít ráda.

V pondělí přichystala jsem „śmigus“ [pomlázku] . . . Polila jsem Edvarda celou konvicí vody i svého Kota¹⁾, jak jen přišel.

¹⁾ Tak říkala Wanda žertovně Arthurovi: Grot — Kot. V přezdívce „Kot“ bylo trochu humoru, protože kot znamená kocoura.

Ale pomstil se statečně, že jsem do nitky byla oblita. V prvním patře bydlela známá slečinka. Zrovna se vychýlila z chodby, aby kohosi tam dole polila, a my jsme v touž chvíli na ni shora chrstli džbánek vody. Arthur od radosti tleskal rukama, potom se omlouval z vysoka rozmanitými komplimenty. Tak to bylo zábavné!

V pondělí večer byli jsme opět pozváni, tentokrát k Tadeuszozwu Skólimowských. Měli vlastní panský dům blízko Sv. Anny. Milo tam bylo, útulno a dobře. Byl to pěkný večer kostymní. Měla jsem vkusný francouzský kostým, a Arthur se rozplýval, jak mi krásně sluší.

„To se docela nehodí dělat se tak krásnou! Stroj se ještě, na čí trápení. Ach, a jsem tak pyšný, když se tak všem líbíš! Když ztrácíš hlavy . . . Dobře jim tak!“

Tančili jsme a v přestávce zaspívaly jsme s Rózou Schumannův duet „Dereinst, o Gedanke mein!“ . . .

V ten čas očekáván byl příjezd paní Izidory Skólimowské — matky Dory, jak jsem jí říkala . . . Dověděla se od své sestry, že už asi zasnoubena jsem, vybrala se tedy do Lvova, aby mě uviděla, objala a trochu starostí měla o osud svého „Dítěte“. Najednou, Arthur kreslil, seděli jsme jak obyčejně v prvním pokoji, ozval se zdola zvonek . . . Ač bylo zima ten den, vyběhla jsem na chodbu a spatřila milovanou Matku Doru, jak se usmívá, a hledí nahoru. V tu chvíli zběhla jsem po schodech a letěla jsem ji obejmout.

„Vidíš, dítě, mé plíce jako vždy už nemají síly, a že teď jenom chvilku mám volnou, nechtěla jsem po schodech vzhůru, a jen povědět tobě několik slov . . . Ani šálu nemáš, zachladíš se . . . Matka musí začínat výtkou místo blahopřáním . . .“ Při těch slovech sňala límec kožešinový, ovinula mě starostlivě a řekla:

„Dej ti, Bože, štěstí, moje děcko milé! . . . Což je ještě Grot ve Lvově?“

— „Jest, hned ho matičce představím a prosím, aby ho měla docela ráda.“

„Ale já mám dveře svého srdce dokořán otevřeny pro toho, kdo našel milost v očích tvých, děcko moje milé!“

— „Dnes v poledne přijdeme k matičce.“

„Dobře, ale teď jdi, utíkej nahoru a nesnímej límec! Shodíš mi jej s chodby! Je průvan na schodech, ještě ochraptíš — a já chci slyšet tvůj zpěv“ . . .

— „Přál bych si jak nejlépe představit se osobě, kterou tak velice máš ráda, panenečko má! Půvabem neuchvátím nikoho — dodal žertovně — práci mám nemnoho, ale co mám, vezmu s sebou, abych rázem odvrátil od sebe výlučnou pozornost . . . Vždyť jsem přece ošklivý!“ — řekl, dívaje se do zrcadla — „Jak jsem se mohl tobě zalíbit? To je doopravdy jen milost Boží . . . Pověz mi, panenečko, zdali jsem hezký?“

„Nevím. Mám tě ráda“ — odpověděla jsem. Chtěl-li by kdo mít představu o někom, šíleném od štěstí, musel by vidět ho v tu chvíli. Když už bystřinou slov jak lavina mě zasypal, zakončil:

— „Ó, také já tebe mám rád jako spasení, jak Boha, více nežli umění, nad všechno pojetí! A jenom se lekám, nejsi-li až příliš krásná, že se mi v hlavě nezatočí z pýchy a štěstí!“ . . .

V poledne šli jsme s tetou k matce Doře. Bydlela ve vlastním domě na Zarwanici. Ráda jsem měla její byt se starosvětským nábytkem, jak z časů její babičky zůstal. Se stěny usmíval se její portret, polními květy ozdobený. Grot — neboli, jak jsem mu teď říkala „Kot“ — vzal s sebou čarovný, tajemný obraz Litvy a album, z kterého můj portret uchvátil celou společnost, když jsme tam zastali několik osob. Grot z počátku byl jaksi nespokojen, teprve když hosté odešli, našel obvyklou svobodu. . . . Matička se svým zcela zvláštním půvabem odpověděla mu srdečně a už byli spolu jako dávní známí.

Na druhý den jsme se chystali na ples k Pełowskiým. Smluvili jsme se, že Matka přijde k nám podívat se na toaletu . . . popravila mi frisuru, objala mě a řekla:

„Chtěla bych, abys byla tak šťastna, jako jsi krásná!“ . . .

U Pełowských Arthur „v přestávce zavedl mě do dětské ložnice a uchvacoval se spícími dětmi. Vůbec děti zbožňoval, zvláště děvčátka. Jednou na ulici rozčechrané, ubohé židátko upadlo a plakalo. Zvedl je, utřel vlastním šátkem a políbil. Divila jsem se tomu. Ráda jsem měla pěkné, čisté děti, ale takým bych se nedovedla uchvátit. U Pełowských měli tři chlapíky: mladší, sličný syneček, růžový, zaspaný, ležel v lůžечku. Opatrně vyňal ho Arthur a na ruku se díval s uchvácením.

„Přece je to zázrak pravý, takové děcko. Co tu krásy a pravdy! Nic neudává — ani dobrotu, neboť neumí být zlým. Toť zázrak skutečný“ . . .

Několik dní později byla přednáška prof. Majera: „O vymo-

vání“. President krakovské Akademie přijel s ní do Lvova. Arthur přinesl na ni vstupenky. Smála jsem se mu.

„Co to? Copak jsem špatně vychována?“ — optala jsem se.

— „Ale přece ne na tebe jsem myslel, než jen na to, že budeš vychovávat, dětino.“

Do strašných jsem přišla rozpaků, a on se smál a třepal po svém způsobu, vesele . . .

Několik dní později bylo prvního máje. V předvečer toho dne chtěla jsem ho trochu dříve vypravit.

— „Děťátko, pročpak to? . . . Jaké to tajnosti má Děťátko?“

„Ó, žádné! Jdu zítra ke zpovědi a chtěla bych se připravit.“

— „Ó, to se připravíme spolu! Pomoz mi! . . . Půjdeme ráno spolu.“

Potěšila jsem se nesmírně. Tak jsem mu byla vděčna, že tak trefil do mého myšlení. Usedli jsme vedle sebe na pohovce. Vzala jsem „Následování Krista“ a čtli jsme spolu tiše náležité odstavce.

— „Jak je to silné, jak je to krásné!“ — prohodil Arthur čas od času.

Asi za hodinu jsem vstala. „Jdi teď domů. Pamatuješ si všechno, zítra povíš a budeš šťasten. Já jsem také vždycky po zpovědi šťastna!“

Odešel. Nazejtří časně ráno dostavil se taký vážný, do sebe vešlý, jak jsem ho nikdy dotud neviděla. Odešli jsme do katedrály . . . zpovídala jsem se první. Potom štíhlá postava Arthurova klekla ke zpovědnici, — a já jsem se horoucně modlila za jeho štěstí. V kapli Nejsvětější Svátosti klečeli jsme spolu a přijímali... Byla to jistě nejšťastnější naše chvíle.

Když jsme se vrátili domů, Arthur klekl přede mnou a já jsem ho políbila na čelo — po prvé, potom z „Následování“ opsal motto do „Zimních večerů“, jejichž vydáním se tehdy živě obíral . . .

8. [května] odjel zpět do Śniatynky, končit začaté práce. Tarnowski poslal pro něho koně do Lvova. Dívala jsem se z okna, jak jedním skokem obratně skočil na vozík a zmizel na zákrutě ulice. Nazejtří přišel list od matky Dory s prosbou, aby přijel do Dynisk . . . 15ho přijela matka Dora a vzala mě k sobě. Ó, tak srdečně byla jsem jí vděčna, že mě do milých Dynisk brala, z hlomozu a kyselosti našeho domu! Tam takové krásné, tiché bylo jaro; jasmíny a bezy v plném květu i srdce matky, co tak mě umělo milovat!

Dobře mi tam bylo. Kot psával tak často. Já také. A mluvily

jsme o něm s Matičkou. To také bylo zvláštní štěstí, jakého jsem doma nepoznávala. 22ho napadlo sněhu na stopu — tak že polámal svou tíží kře plné květů. Míjely týdny . . .“

*

Od 9. května 1866 pracuje Grottger opět ve Śniatynce o svém novém cyklu. Vzmohla se v něm touha po veliké práci. Vzdálen Wandy myslí na ni, na své budoucí štěstí, věří a pochybuje. Věřící a píše jí list za listem; pochybuje, když od ní odpověď nedostává tak rychle, jak posílá jí listy on. „Myšlenka na Tebe, můj drahý Andílku, a na mou práci stávají se den ze dne pořád výrazněji nerozlučnými sestrami, jediným cílem všech mých snů. Mne už cesta vede jenom přes práci k Tobě a přes Tebe jen do práce! Vás dvě rozloučit už nemohu, jste srostlé . . . Tak jest, ta Tvá sestra, ta práce, je velmi často příčinou mého zármutku. Ona vyžaduje klidu a ticha a vůbec když ne uznání, tedy aspoň vzbuzení určitého zájmu u lidí. A mohu-li se toho v takém sběhu okolností nadíti? Bohužel, ani myslit na to nemohu. Mně nutno odtud utéci do světa, daleko, tam, kde úplně jen umění a štěstí svému se mohu oddat, tam, kde již samo stvoření nás o tom poučuje, jak každou hodinou srdečné práce náleží lidem posloužit a Boha pochválit. Ach, musím do Vlach, do Říma jak nejrychleji!“ (z listu Wandě 9. května) . . . „Pracoval jsem celý den, a vyrostl již jeden bohatýr strašné mé Litvy, sice ještě nedokončený, ale už výrazný. Dnes jiní půjdou jeho stopami a snad brzo už přibude čtvrtý obraz celé řady. A pak ‚Vítězství naše!‘ zvolám z plných prsou! . . . Ctihodný Sarnecki má se mi ustrojit jako bohatýr mého litevského obrazu a bude mi modelem. Dobrý to bude pro mne den. Jednou Stach, jednou Sarnecki, jednou Stojnowski, tady dlící, nabídli mi své služby, i doufám v Boha, že s takovou pomocí může i cosi dobrého vyrůst“ (10. května).

„Uklidněn, veselejší a už se vším usmířen jdu Ti poděkovat za Tvůj milý, ach rozmilounký lístek! V první chvíli, když jsem jej přečetl, bylo mi, jako bych v největším štěstí byl bleskem zasažen. Smutek a pochybnost uchvátily mě tak prudce, že slova, která jsem kreslil, byla spíše voláním zoufalcovým nežli odpovědí šťastného milovníka! Jsem opravdu velmi ubohý. Jak liják padá na

¹⁾ A-W I, 185—195.

mne jedno trápení po druhém, a já pracovat bez úspěchu nemohu — já krásné věci tvořit — já apoštolem a věstcem v umění svém býti musím! Já nejdrobnější práci svou musím povznášet poupadlého ducha svých bližních, já je potěšovat, já jim odvahy a lásky dodávat musím! A odkud toho sobě mám načerpat? . . . Není-li to čirou ironií hledat veselosti na ústech ubohého umělce — a nazývat ho vyvoleným? Pravda, jest on vyvolený — ale ze středu největších nuzarů, zahalený v tytéž roztrhané cáry, jako i tamti, s tím toliko rozdílem, že tamty peklo vyparádilo bláznovskou čapkou, a nás — věnci vavřínovými! — Ach, velmi jsem ubohý, ale šťastlivější než ti všichni zhýčkanci příznivé štěstěny, neboť mám poklad dražší nad všechny poklady světa: čisté, svaté a opravdovou láskou hořící srdce vyvolené ženy! . . .

Tak, můj nejdražší Andílku, Tebe milosrdné Božstvo vybralo z těch dokonalých a v čisté tvé srdíčko přelilo svého ducha i lásku svou a vykávalo Ti místo na zemi, smutnější, neboť na pustém rozcestí. Tu Božstvo kázalo Tobě čekat, i čekalas! — Stálas tam dlouho, daleko před sebe hledělas a srdcečko se Ti třásl, neboť se vzpíralo před pohledem těch ubožáků, které cesta vedla k Tobě . . ., a v paměti tvé nic nezůstavili kromě smutné vzpomínky . . . Až najednou sevřelo se tvé srdcečko, silněji se roztlouklo, a očkem zpozorovalas smutnou podívanou: uprostřed trnité cesty k Tobě obrácen šel člověk mladý, v roztrhaném kabátě a ozdobený pupenci vavřínovými. V jeho oku upřeném před sebe zdánlivě vidělas klid a resignaci, ale jak ses podívala do něho hlouběji, vycítilas velikou žalost a útrapu v jeho duši. Na čele měl ohnivými písmeny napsáno slovo: „Umělec“. Ach, velice byl on ošklivý a nakažlivý smutkem. Hned za ním vlekly se strašné stvůry a pronikavé vytí těch šelem rozléhalo se daleko v okolí. Všecky polonahé a řetězem jak smečka vespolek jsouce svázány, pronásledovaly a škubaly umělce za cáry ubohého jeho oděvu. On obracel se k nim a ony zahlížely se mu do očí a do tváře mu plivaly, a když se k Tobě přiblížily, poznalas, že to byly: Pochybnost, Překážka, Zoufalost a Kletba světa, které za ním táhly . . . Tys, Andílku drahý, zaplakala, neboť srdcečko velice zabořelo, a obrátivši očko k nebi, otázala ses Božstva, tam zpozmaraku na to patřícího: „Co to a kdo on? Pomoz, Bože, neb jsem velice ubohá!“ A Božstvo na to: „On, to jest ten ubožák, ježž jsem odsoudil na stálou útrapu, ale i na věčnou lásku, umělec, jenž dlouho již trpěl a dnes má Tebe nad všechno pomilovat —

člověk, jenž v lásce k Tobě nalezne jediné potěšení a náhradu a zřídlo štěstí svého — ten, jemuž Ty od této chvíle nepřestaneš být štítem od zlého, jeho Andělem Strážcem“ . . . Vtom pohlédlas na toho ubožáka a řeklas: „Já ho miluji, Bože!“ — Bůh pokynul svou sivou hlavou a řekl jen: „Spasen!“ . . . Ach, tak, jsem šťasten, jsem bohat. Nesmím žalovat ani naříkat, neboť mám na věky — Tebe, můj zlatý Ptáčku!

. . . Děťátko mé drahé — utíkej od lidí, usilují-li nakazit Tě nějakým smutkem, raději vzpomínej nějakou chvíli na svého ubohého Kota! On stále, on bez přestání bude na své Děťátko myslit, on Tebe neochvějnou láskou bude milovat, on bude Andílka zbožňovat, on se k němu stále bude modlit!

. . . Tetě poděkuj za přípisek, utvrď ji, že v důvěře ke mně nikdy se nezklame. Mamě zulíbej ručky, Ty sama, Ptačino má, bav se a vesel se a pořád, ach, pořád vzpomínej na svého, na věky svého Arth [ura]“. (11. května).

Tak horoval a přitom pracoval v Šniatynce Grottger. „Jde tu o jeden z obrázků do ‚Litvy‘. Válka již zuří, boj krvavý, chci vyčkat výsledek té bitvy. Hle, tu jest! — ‚Vítězství naše!‘ volají útočníci a to už druzí, co se nejdál prodrali. I já se řítím na stranu vítězů a v tom duchu dám se zítra do práce“ (14. května). „O 10. hodině zasedám do ‚Litvy‘ a dnes, zdá se mi, více na ní udělám, než se mi dařilo těch několik posledních dní . . . Bylo u nás velmi mnoho hostů“ (15. května). — „Zdalipak často na Kota myslíš? A kdy nejvíce a nejdéle? Či jen tehdy, když od něho přečítáš list či ještě potom? Jsi-li pak šťastna, když o mně myslíš, podobně jako já, když po Tobě zateskním? . . . Ach, Ty mi opět neodpovíš!“ (19. května).

„Ach, já chci celý život před Tebou klečct, modlit se k Tobě a na všechno zapomenout a jenom Tebou a v Tobě žít a milovat, milovat, bez konce milovat!“ (26. května). A zas pochyby jak černé stíny: „Už od několika dní biju se s myšlenkami, mám-li i nadále Tobě psát, jak dosud, či přestat? Neboť vím-li já, že Tě mé listy baví nebo těší? Už je to velmi možné, že Tě už omrzely, proto, žes je tak často dostávala. Že mě pořád stejně miluješ, o tom nepochybují . . . Já Tě miluji a pořád více miluji, ledaže o vzájemnosti Tvé žádného nedostávám důkazu“ (27. května). Těch listů Grottgerových bylo ovšem nevidaně a neslýchaně mnoho. Psával skoro denně a listy dlouhé i velice dlouhé. Zcela podle své povahy. Wanda byla proti němu zdržlivější a psávala

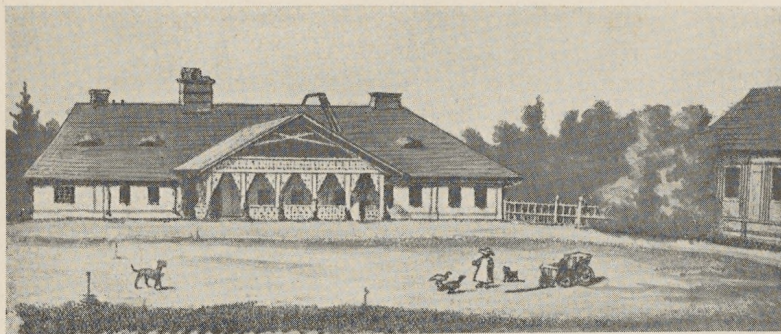
řídčeji a méně. Hned první zápisy o seznámení s Grotggerem a zasnoubení s ním svědčí, jak její hluboký cit se vzpíral proti tomu, aby se ukazoval, ne tak aby se dral na veřejnost. Za takých radostných vzletů k sněným výšinám štěstí a zase plachého klesání do propasti černých pochyb pracoval Grottger o své „Litvě“. „Včera jsem byl zrovna celý den v lese a užíval jsem pohodlí, jak říkají, po čtrnáctidenní mozolné práci nad čtvrtou kresbou do „Litvy“. Kresba už hotova a pátá už započata“ (27. května). Vedle této hlavní práce jen jako vzpomínku nakreslil ve Šniatynce „Noc zamilovaných“, kde pod velikými duby, v krajině zcela mařákovsky pojaté, jdou jako stíny k sobě přituleny dvě osoby, a dokončil olejový obraz „Sen“, už r. 1865 začatý.

Zatím však dobrá „matka Dora“ přijela do Lvova a odvezla Wandu k sobě do Dynisk, a Grottgera to ovšem teď ze Šniatynky táhlo a pudilo také do Dynisk.

*

Dyniska — ves v okrese rawském. V ní má svůj statek „dwór“, kavalír kříže *Virtuti militari*, pan Julian Skólimowski, bývalý důstojník vojsk polských, muž pěkné postavy, hladkého chování, ale tyran, jehož jedinou láskou jsou květy. Jinak se všechno před ním třese. Protože pouhé „pan“ nevyjadřuje dostatečně jeho moc, má přídomek „pan-pan“. Ale duši celého statku je paní Izidora, plným jménem paní Izidora z Kłopotowských Skólimowská, zbožňovaná od Wandy i Grottgera „matka Dora“, nebo „Matička“ (v dopisech a v památníku vždycky s velkým *m*!). Sama vládne domem a majetkem, ale tak, „aby muž měl dojem, že to vlastně on, ne ona. Zná se v hospodářství, rozumí umění, umělecky vyšívá.“ Dům na venek beze slohu, uvnitř všude „levandulová vůně dávnosti. V prostorné jídelně, okna její jdou na verandu, stůl je bez přetržení prostřený.“ Samovar věčně syčí. V saloně nábytek z romantické epochy, napoleonské mahagony a zlaté jasany. Nad klavírem visí originál Van der Meera a nad pohovkou vlašský originál „Nevinnost“, dívka šlehající Amora liliemi. Ve vedlejším pokoji je knihovna vybraných knížek v několika jazycích. A všude a všude květiny.

Starší syn, Vladislav, je „fantasta, byronovec, pianista, velmi nadaný, vzdělaný, cestoval mnoho, nosí dlouhé vlasy — typ smutné *l'improductivité* slave, po kterém zůstane v nejlepším případě památka evangelické zakopané hřivny. Když bral v ci-

48. K. Młodnicki: Dyniska

zině lekce u Liszta, odvažované zlatem, mladší bratr, Józef, v chlopském obleku šel potichu do povstání.“ Pravá ruka s useknutými dvěma prsty dosud ho pobolívá . . . Sem sjíždějí se příbuzní a známí. Jsou tu právě ze Lvova slečny Róža Ziętkiewiczová a Wanda Monné, „kterou paní Izidora ještě z času svého uvěznění u Karmelitů, před třemi lety [za povstání], dobře zná a miluje jako své vlastní dítě. Wanda po tíživé atmosféře doma, ačkoliv i tady ji časem listy ‚matek‘ zraní do živého, ožívá a oddychá . . . Obě starší paní ve Lvově hledí na ucházení Grottgérovo jako na osud, který Bůh snad ještě odvrátí. Počítají s proslulou lehkomyšlností mládeneckou, se zdravým instinktem dívčiny a s časem. Úporně věří, že se cosi musí stát, co zlu předejde, neštěstí nedopustí . . . Wanda ví, co zamýšlejí, a těžko je jí se divit té vzpouře a zlobě. Úloha těch ubožáček není sympatická, ale je také rozumná! Ony přece nejsou zamilovány, znají život a mají povinnost předvídat nejedno, čeho mladé, rozmilované oči dozříti nedovedou. Umělec! Již v tom slově samém pronikavě zvučí jakoby výstraha. Do rukou takového pudivětra — (zajisté, jest přemilý, má ohromný talent i pověst! — ale je bez zaopatření a bez zdraví — přece jeho tři rodné tety umřely mladé na souchotiny, ba i on sám už také kašlal krev!) — do rukou takového zcela až po uši zadluženého, kašlavého větroplacha svěřit Wandu, panenku tak skvostnou, ale bez majetku, jedinou bytost, pro kterou obě žijí?!

Arthur rovněž nezažívá pokoje, vyčkává den, kdy bude moci pospíšet si do Dynisk. Neboť nedosti na tom, že ho ukrutně souží

obě starší paní ve Lvově, za jeho přítomnosti vždycky trochu bezbranné proti jeho kouzlu, ale na distanc rozhodnuté k odporu, ale má také dosti osobních kousavců“, zvláště mezi těmi tanečnicemi, jejichž kytice zůstaly ležet v plesovém sále, když Wanda z plesu odešla. Málem že nedošlo na souboj mezi Grottgerem a jedním nešťastným velebitelem slečny Wandy. A všelijaké šplechty a klepy docházejí do třetího patra k „matkám“ Wandiným; „lvovská dílna pomluv až hučí“. A tu byl pobyt u matky Dory v Dyniskách Wandě velikým ulehčením. I ona sice, matka Dora, „znepokojovala se myšlenkou na ten sňatek, také ona má mnoho obav a pochybností, ale její mysl neobyčejně subtilní dovedla už vycítit v Grottgerovi za celým jeho artismem vysokost jeho ducha, uctít v obou jejich veliké mladé štěstí, zaradovat se dobrotivě jeho krásou.“

Tak vyličuje Dyniska jemný miniaturista, autor scénáře panského domu v Dyniskách, v knize „Arthur a Wanda.“¹⁾

*

„Dne 16. června zcela neočekávaně přijel Arthur,“ vzpomíná Wanda ve svém památníku. „Spatřila jsem ho oknem na vozíku, utekla jsem do pokoje „matčina“ a zamkla dveře na klíč. Bylo to tak instinktivní, že bych nedovedla povědět proč. Trásla jsem se všude a bála se, aby mě nikdo neviděl. Po dlouhé chvíli zaťukala na dveře Matička.

„Dítě! Otevři! Co se to zamykáš!“

Otevřela jsem. Matka pohleděla mi do očí, pohládila po tváři a řekla lahodně:

„A když tak, tedy dobře, že ses schovala. Netřeba, aby kdo viděl, žes tak velice vzrušena. Vidiš, telegrafoval, ale telegram po pěším poslu dostaneme jistě teprve večer. Nevěděl o tom a je zoufalý. Přeceš se a jdi, pobav ho trochu. Hned bude oběd.“

Bylo okolo páté odpoledne. Všecka se třesouc vyšla jsem do sálu. On vzal mou ruku a políbil. „Panenko má, prosím— nevěděl jsem— a opět jsem neočekávaným!“

Pohlédla jsem na něho. Tak byl opálený, temný jak Arab, jenom čelo bílé . . . Hleděla jsem mu do očí a kývla hlavou.

„Pojď, dítě, projdeme se po zahradě. Moje děcko, co jsi tak zaleknuté?“ — Podal mi ruku a vyšli jsme do zahrady . . .

¹⁾ A-W I. 242-245.

Usedli jsme vedle sebe a teprve teď vzmohla jsem se na slovo.

— „Ó, jak je dobře, že pán už přijel!“

Slova byla tak prostá, že jenom v tónu asi našel to, co ho tak velice obšťastnilo.

„Panenečko má! Zblázním se, zešílím od štěstí! . . . Ale proč jsi mi řekla ‚pán‘? Přece ty jsi můj sličný pán.“

— „Trošku cizí se mi zdáš. Musím si zvyknout“ — řekla jsem nesměle, hledíc na něho všechna šťastna. Poklekl, políbil okraj mé sukně a vrátili jsme se do sálu, kde již podávali oběd . . .

Bylo tehdy v Dyniskách množství hostů . . . Jedna ze slečen přiběhla ke mně.

„Ale, Wando, on je ošklivý!“

— „Copak jsem ti říkala, že je krásný?“

„Ale hleď si ho, sic se do něho zamiluji!“ řekla uchváčena, jako by znala historku o zasnoubení znamenité zpěvačky Pauliny Garcia, které se dvořil Musset, ale která dala přednost, vlivem George Sandové, Viardotovi, řediteli vlašské opery v Paříži. V den zasnoubení řekl jeden belgický malíř nastávajícímu manželů: „Elle est atrocement laide mais, si je la revois, je l'aimerai.“ (Je to táž paní Viardotová, do níž za sezony vlašské opery v Petrohradě r. 1843 zamiloval se tak vášnivě Turgeněv.)¹⁾

. . . „Nech se na tebe, chlapče, podívají moje staré oči, brzo ses stal rytířem panny Wandy,“ zvolal jeden starý host. „Ó, máš ty štěstí! Či ses na dobré planetě narodil?!“ A líbal ho srdečně.

„To je pravda“ — třepal Arthur — „povídají, že není šťastných lidí. Jsou, neboť já jsem . . . A jak mě, panstvo, vidíte, tak nevím, zač jsem tak šťastný. Ale to umění, to mé svaté umění pomohlo mi k tomu,“ pravil, obraceje se ke mně, „neboť ať mi paní poví, zdali bych se zalíbil paní, kdybych byl na př. Kreisgerichskonceptpraktikantem?!“

Smích všeobecný — a on jedl, vstával, vítal co chvíle příchozí nové osoby, líbal mé dlaně a byl už jako doma.

Hned nazejtří ráno rozložil svou práci. Vybral na to pokoj Matčin se severním světlem.

„Víš, děťátko, musím tu dokončit ‚Litvu‘, a ty mi pomůžeš . . . Ale pokud budu pracovat, můj profesor bude u mne, pravda? Nenecháš mě samotného? Bylo by mi smutno.“

Usmála jsem se, potakujíc, a kdož uhadne, jak jsem byla šťastna!

¹⁾ A. Maurois: „*Tourgeniev*“, 51. (Paris 1931.)

Tvořil tehdy onen obraz, kdy duch myslivcův se vrací do své chaty, kde žena tulí dítě k sobě, tavíc olovo na koule. Kdož nezná ten obraz? Žena má velmi věrné mé rysy i ruce. Pózovala jsem k ní, oblečena jsou podobně. Jednou večer šli jsme vsí vyhledat model-dítě. Našli jsme u kováře pěkné děťátko, i zamluvili jsme si je na druhý den. Při pózování držela jsem je, bavila, dávala mu v chatě cukrátku, abych je aspoň chvílemi udržela klidným. Arthur jen zářil a kreslil s napětím.

V každé kresbě musela jsem mu „na štěstí“ udělat aspoň jednu čárku. V tomto obraze jsem nakreslila kulku a obrys králíka. Pomáhala jsem mu, v čem jsem mohla — ať vyhledat draperii, ať košík na kolébku . . . Matka vcházela do pracovny čas od času, stávala tichoučko za jeho křeslem a hleděla s uchvácením na tu lehkost tvoření, na tu hbitost práce, jejíhož ducha tak celým srdcem vycitovala . . .

Tak pilně pracoval, bez oddechu, s železnou vytrvalostí dodržoval určené sobě hodiny . . .

„Ale ona [žena myslivcova na kartoně] není ještě u vrcholu neštěstí. Má dítě. Zdalipak ty, panenečko, máš ráda děti?“ — A když jsem přemýšlela, co odpovědět, třepal rychle dále: „A já jsem bez sebe, já šílím za dětmi! Každé se mi líbí, ať pěkné, ať škaredé, ať zdravé, ať choré, jen když děcko, to už je štěstí . . . A když pomyslím o vlastním dítěti, to sotva se mi směstnat může v prsou ten vrchol tužeb . . . Moje děcko!“ . . .

Ani trochu jsem nedbala na ty jeho záchvaty. Nevěděla jsem, co dělat, co povědět. Nemilé to bylo. Věděla jsem jen, že ho miluji, že ho milovat dovedu v štěstí i v neštěstí a že co by jemu bylo milé, to i mne obšťastní. Ale takové podrobnosti zarážely mě velmi.“

. . . „Víš, dítě,“ — pověděl jednou — „pojedeme koňmo. Matička dovolila. Pojedeme na mýtinu.“

Ustrojila jsem se na koně a když jsem vyšla, držel už Doboše a Angielku osedlané starý Jan před chodbou. Jeli jsme vsí. On tak krásně se nesl na koni! Výborně jezdil, s koněm jak srostlý. Vjeli jsme do lesa, do stínu, potom na mýtinu. Sesedli jsme. Koně uvázané škubaly trávu. My jsme sbírali jahody a navzájem se častovali. Tak nám bylo pěkně, tolik kvítí a vůně. Seděli jsme vedle sebe, tak šťastní. Potom jsem vstala, nasbírala mnoho kvítí a obsypala ho jím.

„Děkuji, děkuji!“ — volal potěšen. „Ale nezůstanu dlužen! Všecky květy ti oddám, vysypu ti na dráhu života! Budu pracovat

bez oddechu, bez odpočinku na květy pro tebe! Na takové, co nikdy nezvadnou . . . co nepomíjejí“ . . .

Když za několik dní později dokončil obraz, hned se dal do posledního z ‚Litvy‘: ‚V dolech‘. Pózovala jsem k němu klečíc a také k tváři Sibiřanky můj profil, přiměřeně stylisovaný, byl modelem.

. . . Nazejtří odpoledne znovu jízda koňmo. Jelo nás čtvero: Róža, Vladislav, Kot a já. On tak dobíravě vypadal.

. . . „Sluší ti to na koni, dítě!“, začal hned. „Dočkat se nemohu, až tebou ve Vídni budu furory dělat. Strach, jak budou bez sebe . . . Rozumí se, mužové a ženy ať žloutnou žárlivostí. Budeš mít pěkného koně, a strojit tě budu, ať to stojí, co stojí! Budu tě ukazovat jak obraz na výstavě . . . Vykonáme návštěvy u mých známých . . .“

Cosí jako hrdost vzepjalo se ve mně na ta slova. Z vlastního jeho vypravování měla jsem nepříliš povznášivou představu o těch vídeňských známostech. Stiskla jsem rty a neřekla jsem ani slova. Po chvíli začal znova.

„Budou tě provázet na plesy, na maškarády, aby se mé Dítě pobavilo a já abych nasýtil své ambice tebou. Ó, budeš vůbec nejkrásnější! . . .“

„Galopem!“ — prohodila jsem, když přestal. I pustili jsme koně po aksamitové pokosené louce, že ani kopyt nebylo slyšet. Potom do lesa, přes polanku a nazpět.

„Copak mé paňátko je dnes tak zamlklé?“ — ozval se opět po přestávce. „Snad se nelíbilo mému vrtošníkovi, jak ho budoucně zamýšlím bavit? Uvidíš, jak to bude veselé! I společnice ti dovedu, vždyť i tam se najdou mladá děvčata a veselé žínky . . .“

Ó, toho už bylo přespříliš! On mi veselé žínky má dovádět! . . . Tala jsem prutem Angielku vši silou — pustila uzdu a šíleným tryskem, neohlídajíc se vůbec, pádila jsem k domovu. Haluz na cestě strhla mi klobouk, Angielka zadýchána zaryla kopyta před samou chodbou. Hodila jsem Janovi uzdu, seskočila, zaběhla do knihovny, zamkla se na klíč a vrhnuvši se na kolena, plakala jsem jako šílená. Po dobré chvíli teprve jsem uslyšela dupot koně, později ještě tamtěch . . . Po nějakém čase kdosi chytil za kliku a sladký hlas Matiččin zavolal:

„Dítě, to jsem já, otevři!“

Vstala jsem, otevřela dveře, které Matka hned za sebou zamkla na klíč. Pozvedla mou hlavu, pohleděla mi do tváře a stála jako zkamenělá.

„Ó, to je cosi jiného!“ — řekla ustaraně.

Avyprávěla, jak Arthur přiběhl k ní bledý jak stěna, co že se stalo.

„Upokoj se a přemýšlej chvíli o tom, že i mně i jemu působíš tak velkou potíží . . .“ pravila, hladíc s láskou mé vlasy. Ale já jsem především potřebovala se vyplakat — a ani myšlenky ani úvahy sebrat nebyla jsem schopna. Matka trpělivě seděla u mne. Když jsem se trochu upokojila, vyšla na chvíli. Vrátila se a řekla mi lahodně:

„Tvůj Kot tě prosí, aby mohl přijít na chvílečku.“

— „Nechci, nechci!“ — namítla jsem prudce — „Nelíbila bych se nikomu a nemohla bych dělat furory těma červenýma očima!“

Já, co pravda, ani hned, ani později nedovedla jsem vysvětlit, co se mne v těch jeho slovech tak dotklo. Cítila jsem jen, že mě poraňují, ale čím, nevěděla jsem.

Ozval se zvon k večeři. Matka odešla.

Ale neodešla Wanda. Když uviděla, že všichni už jsou u večeře, vytratila se do zahrady. Brzy tam za ní přišel Arthur.

„Ó, co to? Co? Co?!“ — ptal se srdečně.

Neodpověděla jsem nic.

„Či se paní na mne hněvá?“

Záporně jsem potřásla hlavou.

„Ne?! Bože můj, kdybych se mohl domyslit, co to, co se stalo?!“ vybuchl . . .

A hleděl na mne tím pohledem, v kterém tolik převahy a síly jsem vždycky cítila. Stála jsem před ním jak mrtvá a myslila jsem o tom, že jsem mu jenom ukojením ješitnosti, hezoučkou hříčkou, děckem, které chce strojit a ukazovat . . . Duše mé netřeba mu vůbec. Dosti má své — a myšlenek a genia tolik, že nač mu mých myšlenek? Byla jsem uražena, dotčena do hloubi duše, ale nedovedla jsem o tom mluvit. Nadto byla jsem vzrušena. Vida, že mlčím, že si nic se mnou neporadí, vzal mou ruku pod rámě a doprovodil mě domů.

— „Dobrou noc!“ — zašeptala jsem. A rozešli jsme se.

Brzy za ní přišla Matička orodovnice s otázkou: viděla-li svého chudáka a řekla-li mu, oč jde. Wanda odpověděla, že viděla, ale oč jde, že neřekla, nemohla říci. A zdali jí to poví? To ano, a pověděla všechno.

„I což v tom zlého?“ — ozvala se [Matička] lahodně.

„Blouzní o všem možném pro tebe, co může obšťastnit takové děcko. Proč v tom vidíš cosi jiného?“

„Nevím,“ odpověděla jsem vzdychajíc.

„Já ti to povím, dítě!“ mluvila dále. „Jsi žárlivá.“

— „Já?!“ zvolala jsem užaslá. „Copak já vím? Snad . . .“

Cítila jsem se tak nešťastna, tak ubohá, že jsem se ani nepokusila bránit od podezření. Snad to i žárlivost byla. Copak já vím? Trpěla jsem velice a cítila jsem potřebu plakat bez konce. Matička seděla u mne, dokud jsem neusnula.“

Na druhý den se ovšem všechno vysvětlilo a urovnalo. Brzy byly Wandiny jmeniny. Také Matička jí přála a dodala:

„Obleč se dnes jasně a krásně, jak se na oslavenku sluší, a objednej nějaký parádní oběd! Jistě dnes kdosi přijede“ . . .

A když vešla do pracovny k Arthurovi, nemohl se vynadivit jejímu půvabu.

„Pojď, má hvězdičko, a popatř! Dokončil jsem tu ubožačku v dolech. Dnes nebudu již kreslit. Třeba si dát dovolenou v den jmenin mého pána.“

A vstal, ohromný, důstojný, hleděl na mne svrchu s velikou láskou. Rozevřel ramena a já s důvěrou položila hlavu na jeho prsa. Pohleděl mi do očí, pohladil vlasy a mluvil rychle, a já jsem naslouchala slovům, která divně hluchozněla v jeho prsou.

„Žiju tebou, oddýchám tebou, myslím, věřím, pracuji jenom ve jménu tvém, ale zdaž vyplním svět tvého srdce, budeš-li ty se mnou šťastna? Neboť já tebe strašně miluji, ty moje děcko . . . A ty, ty snad — máš jakýsi odpor ke mně? Přece nepolíbilas mě dosud doopravdy, ani jedenkrát . . . To divná věc . . . Neboj se . . .“, pravil, cítě, že couvám hlavou — „ne, děťátko, nedovedu ti udělat nic zlého . . . Ale to přece je divné . . . Vždyť já bych tě líbal bez přestání . . . Zahryzl bych se, snědl bych tě . . . A ty? Co? Co? . . .“ ptal se dobývavě. „Ty mě miluješ jak sestra, co?“

— „Ó, ne, nedala bych tě nikomu!“ a zaclonivši mu oči oběma rukama, políbila jsem ho na ústa.

„Ó, buď za to požehnáno, mé děvčátko!“ — zvolal prudce. „Ani si nepředstavíš, jak mě to trápilo! . . . Slyš, děcko, nemáš ponětí, jak si mě učinila šťastným . . . Pravda? A miluješ svého Kota?“

— „Ó, velice, velice! . . .“

Po prvé jsem tak výrazně ucítila tehdy, že náležím jemu, že mé místo, mé stanovisko jest při jeho práci a samotě. Tak mi bylo dobře v tom pokoji Matčině, kde tvořil čarovné obrazy své, kde mluvil se mnou o sobě, o umění, o nás a o budoucnosti. A tak byl výmluvný, tak upřímný. Nedovedla jsem být taková.

Srážel mě trochu svou převahou, a ostatně — byla jsem děckem, skutečným, opravdovým děckem . . .“

Do toho štěstí neočekávaně udeřila rána. Wanda dostala list od svých „matek“, ať se vrátí domů. „List ten padl stínem na naše jasné štěstí. Byl to první úder v mém živobytí, který mi dopadl do srdce. Neplakala jsem, ale bylo mi to strašně těžké . . .“

Rozmilá matička vycítila pravdivě ten ortel mých matek. Pohlédla na mne tak citlivě a dojatě. A po chvíli řekla:

„Dnes napíšu, že teprve 29ho přijedeš. 27ho má Vláda jmeniny. Nechci, abys odjela, jakoby úmyslně. Tím nadbudou vám ještě čtyři dni.“

Zlíbali jsme jí obě ruce a Kot odešel do práce.¹⁾

28ho za úsvitu byli jsme oba v zahradě rozloučit se s ní. Arthur provázel mě na každou pěšinku, na každou lavičku, pod stromy, které jsme si zamilovali, a do altánku.

„Vidíš, teď je to pro mne. S tebou zmizí mi všechno. Budu sám a velice ubohý.“

Ve mně se cosi chvělo lekem. Bála jsem se toho rozloučení. Obávala jsem se — že se umučí prací, skoro ho už nikdo nebude moci včas od ní odtrhovat. A přitom zastrašovalo mě to jeho pokašlávání, které od těch několika dní rozčilování co chvíle se opakovalo . . .“

Na druhý den večer Matička a Arthur jeli s ní až do Rawy. Tam čekali v zahradce před poštou. Na blízku rostla tam myrta. Matička ulomila dvě větvičky a podala jim.

„Arthur ovinul mi svou větvičkou prst a mou vzal mi z ruky.

„To jest naše zasnoubení“ — šeptal živě. „Pod hvězdami — myrtou — čarovné! . . .“

Zapřáhali diligenci. Matka přistoupila. Arthur mě políbil, mluvil cosi ještě — nevěděla jsem co. Konečně vsedla jsem. Koně trhli a jela jsem tak sama, celou noc. Měla jsem pokdy i samotu, abych přišla do rovnováhy v sobě a k uklidnění.

O 8. ráno přijela jsem do Lvova.“²⁾

*

Grottger zůstal ještě pět dní v Dyniskách. Pracoval. „Rád bych, aby se tu ‚Litva‘ už dokončila a abych snad mohl pomyslet na ‚Vojnu‘. Páté přes deváté kroutí se mi to v hlavě, ale k uspo-

¹⁾ A-W I, 246—263.

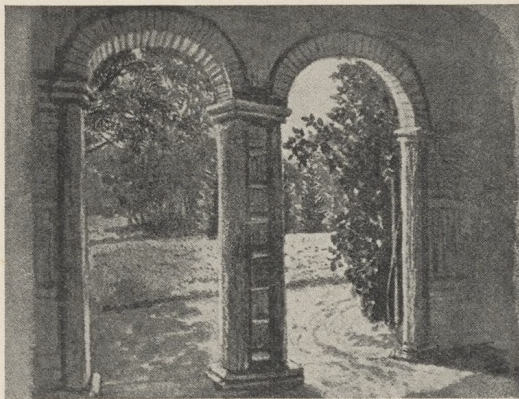
²⁾ A-W I, 266—269.

řádání myšlenek a stvoření obrazu nemám ještě času," psal Wandě (2. VII.).

Z Dynisk odjel 5. července a brzy se zjevil ve Lvově u Wandy. Matky její se chystaly s ní na venkov, do Grybova. Při odjezdu přihodil se Wandě hříšek, třebaš trochu bezděčný, ale hříšek. „Doprovázela nás na dráhu," vyzpovídává se upřímně ve svém památníku, „celá hromádka známých pánů. Věděla jsem, že jeden z nich má velice živé city ke mně, že ten odjezd dotýká se ho bolestně. Díval se na mne tak divně. Měla jsem v ruce kytici od Kota a tamten tak výrazně prosil pokorně pohledem o jeden květ. Z vozu již hodila jsem mu karafiátek. Dosud nemohu si to odpustit, tak to gesto bylo nevhodné, neupřímné, diktované jenom nevčasnou lítostí. Už hned tehdy jsem to pocítila. Styděla jsem se — a pokud pamatuji, v živobyті svém ničeho podobného jsem se už nedopustila.“

Dne 11. července pracuje už Grottger v Śniatynce. Nalepuje všechny obrazy na kartony, tu a tam ještě opravuje, aby v sobotu 14. července dopravil je do Lvova a v neděli je vystavil. Výstava uspořádána ve prospěch raněných Rakušanů, t. j. rakouského pluku polského. „Směješ se a snad se v duchu hněváš na Kota?“ píše Wandě 11. července. „Proč, to víme už oba — ale tentokrát hněvala by ses bez příčiny. Austriák a raději Polák v austriacký mundur násilím oblečený a potom pro čísi nápad posekaný na beefsteak měl by být proto potupen? Takový je v mých očích ubožejší než mnoho jiných, a proto takovému raději náleží podat ruku pomocnou. Proto se tu teď opravuji: Nejsem Austriákem, jsem jen Polákem a pomáhaje žoldnéři austriackému z pluku Mortiniho, pomáhám ubožejšímu Polákovi, než jsem já!“

A za dva dni už píše Wandě z bytu

49. *Altán v Dyniskách*

přítele Władky Fedorowicze: „Ty mé nejdražší Děcko! Od poledne jsem ve Lvově... Všecko na mé ‚Lituanii‘ je hotovo kromě jednoho rukávu a titulního listu. A tak sedím si v pokojíku, který mě tak často toho roku pohostinně přijímal. A znovu všecko tak okolo sebe vidím, jak kdysi v zimě. Všecko zůstalo, jak bylo, jenom já chudák jsem úplně jiný! Co štěstí a přitom co mrzutostí a trampot přešlo od toho času mým srdcem! Do nepoznání! Ach, pravda, vždyť jsem předtím nevěděl, že kromě ničemu a židovských lichvářů jsou ještě jiní zlí lidé na světě! Kromě nich měl jsem všecky rád, k nikomu neměl jsem odporu ani ošklivosti. Dnes jich velmi mnoho nemám rád a bohužel mnoho jich nenávídím! Ten symptom, drahé mé Děcko, ať Tě nezaráží... Já, drahé Zlato, od toho času po prvé ve svém životě jsem se zamiloval, i není divu, že kde co, co nepřeje tomu citu, nemohu snést a trpět; mě to všecko rozlítí jako největší zločin... Ach — a ještě ne hned mě rozčilovat přestane. Cítím, že hluboké vrásky začínají se mi vytlačovat na tváři... — jedna na čele mezi brvami, neboť se až příliš často od zlosti stahují — a druhá okolo úst, v tom místě, kde nejčastěji pozorujeme úsměv posměšného politování. Obvyčejně utíkám k místu, kde jsem uschoval památky od Tebe anebo Tvé fotografie, neboť se starám usilovně, aby se ty vrásky nevyryly už na věky mi na tváři. Připomínám si Dyniska, tvé očko, — sám nakreslil její krásné oči (obr. 50) — hlas tvůj andělský — všecko, co v Tobě zbožňuji, rozveselím duši, uspokojím srdce, i zdá se mi, že to líp působí na ty vrásky, neboť najednou mizejí a nadlouho jich znovu nevidím. Mnoho dovedu, mnoho snesu, ale kdož ví, zabráním-li dalšímu tkaní té smutné síti na své tváři?

... V mysli má ‚Vojna‘ postupuje. Již několik obrazů se mi ve fantasmii míhá, třebaš ne výrazně. Ale úplně okresleného plánu celé řady jsem si ještě nezdolal utvořit... Jsem velmi zvědav na mínění, které o ní [‚Lituanii‘] projeví“... Ukázal své kresby i Matičce, paní Izidoře Skólimowské. „Matička také tři obrázky zvláště chválila a ve výběru přesvědčila mě o svém pěkném a citovém vhlížení do výtvorů uměleckých. Čím blíže tu ženu poznávám, tím větší k ní úctou jsem proniklý. A co mě v ní udivuje, je to, jak ona vidí věc, tak čistě, zdravě a vždy jen ve velikých obrysech pojímáno, při vši možné delikátnosti citu a při veškeré vnímavosti, jakou mají ženy. V její společnosti, zdá se mi, srdce jak led studené se otepluje a zároveň nadto nabírá měkké síly i tvrdosti. Jak málo je takových žen!“ (13. VII.)

Konečně přišla neděle. „Dnes od 10. hodiny otevřen již radniční sál a v něm mé kresby vystaveny (15. VII.). Nemám naděje, aby tu od někoho zakoupeny zůstaly, i odešlu je do Krakova švagrovi, který je chce sám ofotografovat a originály buď prodat na místě anebo poslat do Paříže... Budu-li mítí „Polonii“ i „Lituaniku“ i „Varšavu“ najednou v Paříži, snad i má „Vojna“ lehčeji vejde do obliby (17. VIII.)... V pozdějších listech dovíš se více o „Vojně“, která tichouč-

50. „Oči“

ko, pozvolna rozkvétá v obraznosti mé a neotřese-li se cosi v mém pláň, ... stane se nejpoctivější prací tvého Kota (19. VII.)“

Ze všech těch revolučních cyklů vyrůstal v jeho mysli zcela přirozeně nový velký cyklus, v němž chtěl vysloviti svůj lidský soud o vojně. První myšlenka o takovém cyklu, o „Vojně“, zajiskřila se v něm už dávno. Uložil ji v listě psaném v Salzburku Marcelu Maszkowskému v prosinci 1858.¹⁾

Výstava trvala velmi krátko. Poměry umělecké byly tehdy v Polsku ještě slabé — u nás byly tehdy snad ještě slabší. „Návštěvníků bylo velmi mnoho, neboť na konci 3. dne výstavy samými šestáčky nasbíralo se až 120 zl. ubohým“ (20. VII.). Prodán ten cyklus ve Lvově nebyl.

Ze Lvova odejel na několik dní na zámek v Pieniakách. Ma-

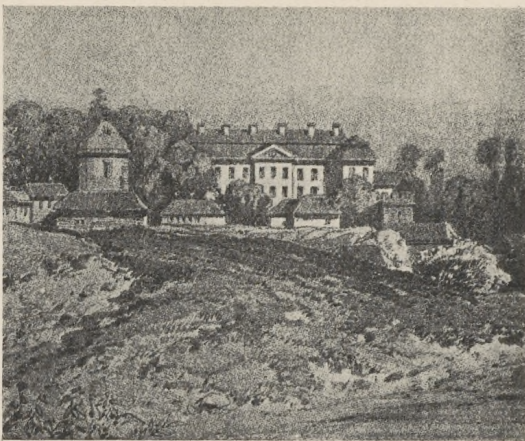
¹⁾ A-W I, 116.

jetník jeho, Włodzimierz hr. Dzieduszycki, byl majetníkem Grottgerovy „Varšavy“ a byl vůbec „jedním z těch několika ‚haličských‘ polských mecenášů — jak Władysław hr. Tarnowski z Wróblowic, jak Gwalbert Pawlikowski z Medyky, Teofil Pietruski z Błonia, hr. Lewicki.“ Podporovali mladé talenty. V zámku Pieniakách, bohatě zařízeném obrazy, mahagony, bronzy, porculánem, sklem atd., ale také lidovým uměním, zvláště huculským — celé museum národopisné tam bylo — hospodář rád hostům předčítává. Má pěknou mladou ženu, paní Alfonsinu z hr. Międzyńských, a malé tři dcerušky. „Hospodáři — jedni z nejvzácnějších lidí, které jsem v tom kraji poznal, lidé plní blahovůle a nejsrdečnější pohostinnosti, tak se z nás radují a tak upřímně prahnou nás pobavit, že doopravdy někdy jindy pobyt v Pieniakách byl by mi velmi milý a žádoucí. Ale v mém nynějším stavu . . . Ach, drahá Wando, mně nikde není dobře, kde Tebe není“ (22. VII.). Těšil se, že se v Pieniakách dá do své „Vojny“, ale nešlo mu to. „Ta strašná, nepřemožitelná tesknota po Tobě strhne mě bez záchrany, a ubohé Kocisko znovu jako mlha se bude loudat z kouta do kouta a nikde, nikde nenajde upokojení.“ Ale — „opravdu od tesknoty není lepšího léku jako upřímná a solidní práce“ (24. VII.). I kreslí pro hraběnku jakousi vděčnou kresbu, potom větší obraz: Tři Sibiřany-Poláky, jak vytesávají tam v Sibiři ohromný dřevěný kříž — tuto kresbu chce zůstat v Pieniakách na památku — a ještě portret dvou dcerušek hostitelových s dogou. Jednou po obědě také paní Dzieduszycká předčítala Grottgerovi „několik úryvků z poesie jakéhosi neznámého autora, z kterých byl jeden překrásný . . . Tak úplně napsaný, jakoby jej tvůj ubožák pro Tebe napsal“ (24. VII.).

Odejel pak do Krakova s „Lituanii“, aby ji tam vystavil. Hledal místnost, ale marně. V Towarzystwě Naukowém cosi opravovali, i nebylo možno tam vystavovat, „a kde bývá výstava krásných umění, tam nedovoleno, jak mi řekl pan sekretář, vystavovat jiné obrazy [t. j. nečlenské]. A to je Společnost krásných umění (Towarzystwo Sztuk Pięknych), mající 4 nebo 5 sálů k dispozici, které v tu chvíli stojí bez užitku! Není-li to Kocourkov?“ (30. VII.).

Zatím přicházejí návštěvy uvidět cyklus. „Měl jsem dnes několik dávných kolegů malířů návštěvou. Izidor Jabłoński a Matejko. Dosti byli spokojeni s ‚Lituanikou‘. Matejko učinil mi několik velmi správných poznámek, podle nichž zítra ráno udě-

lám několik oprav. Mluvili jsme velmi mnoho o myšlence provedené v těch obrazech. Mínění nebyla vždy shodná... naše hlediska různila se někdy co do formy. Na konec byli spokojeni s mou prací. Ale tvůj Kot, Andílečku, byl nesmírně potěšen z dnešního odpoledne a velice litoval, že to nebylo s Tebou zároveň,

51. J. Tysiewicz: Pieniaki (Litografie)

můj Mistře. Byl jsem v pracovně našeho Delaroche, Matejky, a viděl jsem poslední jeho obraz, ještě nezcela dokončený. Ach, velice jsem byl uchvácen, třebaž ne se vším jsem byl spokojen. Představuje Rejtana ve chvíli, kdy se řítí k dveřím sněmovní síně a protestuje proti svolení na rozdělení Polska... Obraz nádherný v plném významu toho slova, plný života co do barvy a plný akce. Tvůj Kot se radoval pohledem na ty živé, neobyčejně plastické a překrásně zkomponované figury. Co tam detailů plných výrazu a pravdy — jaká pozornost na každou nejmenší drobnůstku — a co tam pravdy psychologické! Nepouštím se do podrobné kritiky toho obrazu, neboť nijak by nemohla Tebe uspokojit. Budeš jej snad sama kdysi prohlížet, dodám jen, že mě jako celek proto úplně neuspokojuje, protože, co se akce týká, má několik ohnisk. Nevím, porozuměla-lis mi. Má on tu chybu, že se na něm příliš mnoho děje, co pozornost divákovu od hlavní myšlenky obrazu trochu odvádí — a tím její dojem oslabuje. A pochází to z toho, že jakkoliv větší část figur jsou herci hlavního dramatu, to mimo to ještě nad to mnoho jiných se obírá současně zcela jinou věcí, a to do toho stupně, že jsou dvě skupiny tvořící $\frac{2}{3}$ celého obrazu a nevědoucí o tom, co se děje s Rejtanem. Zdá se mi, že jemu [autorovi] šlo o to, aby uváděje současně několik dramat na scénu, tím trefněji vyrazil hlomoz a zmatek přítomné chvíle. Ale já bych to přece nepochválil. Připouštím, že ve skuteč-

nosti se to ani jinak nedálo, ale já bych se přece tentokrát nedržel tak otrocky marné pravdy, nýbrž dodal bych cosi po svém myšlení a byl bych všechny postavy obrazu představil více méně za-interesované protestem Rejtanovým, a zdá se mi, že fakt ten historický, tak pěkný a tak plný významu, byl by nabral ještě většího a ohromnějšího významu v očích každého byt' nejlhostejnějšího diváka. Jak budeš mít příležitost vidět ten obraz, to se jistě přesvědčíš o správnosti mého mínění. V jednotlivostech mohl bych toliko několika hlavám vytknout příliš výraznou, ba až do přemrštěnosti se blížící charakterističnost. Celkem je všechno překrásně zkomponováno a mistrovsky malováno! Ale povídám Ti, Děťátko, že při té práci svého vrstevníka byl jsem velice pokorný — bil jsem se v prsa a pravil si v duchu: „Ubohý ty Kote, jak jsi ty malý, jaký jsi mizerák! A konečně — jak dobře, že tu není tvůj mistr Děťátko s tebou, — neboť byl by se jistě velice výrazně přesvědčil o tvém mizeráctví!“ Ale i kdyby to srovnání našich prací v očích mého Mistra ještě více mělo vypadnout na můj neprospěch, to Kot by přece neztratil hlavu ani nesvěsil, a to proto, neboť cítí, že ještě daleký kus cesty mám před sebou a dosti neužité zásoby v srdci i v obrazotvornosti své.

Tak, zlaté Děťátko! Věř, že tvé Kocisko se kdysi na pořádného umělce ještě vykresá — že mnoho vykoná a nad hrobem nepoví sobě: „Nehodný! Promarnils a neušetřils toho dobra, které ti nebe dalo — zhyň tedy bez památky, na věky a věky!“ (31. VII.)

... „zítra o 11. hodině slavnostní otevření výstavy, devátého divu světa. A víš, proč devátého? Osmým divem byla ta okolnost, že už doopravdy se ta výstava uskutečnila, a tedy teprve devátým divem jsou mé kresby.“ Vedení výstavy převzaly krakovské paní, „a tak doufám, že o 11. hodině uvidím už dvě takové sedět u vchodu do sálu za stolem a usmívat se miloučko na vcházející hosty a ovšem nejmileji na samého umělce, ráčí-li usednout k nim a obšťastnit je několika sladkými bonbonky a ještě sladšími slovíčky. Ó šťastní umělci!“ (3. VIII.)

Výstava trvala jen čtyři dny. Vstupného vybráno 125 zl. Polovici dostali chudí studenti, druhou polovici komitét na pomoc postiženým hladem v Haliči. Větší byl úspěch morální. Chvály bylo vrchovatě. Mnozí přáli si vidět „Lituanii“, kteří v čas výstavy nebyli v Krakově. „Včera celá rodina Sanguszků a Lubomirských sešla se, aby spatřila „Lituaniku“. Mé obrazy je dojaly nad očekávání. I starší i mladší vhlíželi se se vši možnou vníma-

voští a s porozuměním. Několik knížecích mokrých očí přesvědčilo mě o jejich neobyčejném cítění v duchu národním. Ne — bez ironie — neboť té doopravdy nezasloužili! — ne, doopravdy, — tenkrát jsem se přesvědčil, že i pod tou tvrdou skořápkou aristokratické škrobenosti a lhostejnosti možno nahmatat srdce stejně čilé a tklivé jak u jiných dobrých lidí“ (10. VIII.). Ale cyklus nekoupil nikdo. „Tedy Lithuanika nenašla kupce doma — škoda — ale též i dobře, že rány naše, tak výmluvně podané, připomenou znovu Evropě naše boly,“ píše z Dynisk „stará Matička“ Wandě (9. IX.).

Grottger pomýšlel na cestu do Paříže. „Doufám, že do 14 dní budu buď na cestě do Paříže anebo budu sedět v Pieniakách anebo ve Śniatynce a v zátíší budu pracovat o své zamilované ‚Vojně‘ . . .“ A ještě o druhém novém cyklu se zmiňuje v témž listě Wandě. „Nevím, Děťátko, zda jsem se Ti už zmínil, že mi bylo navrženo ve Lvově ještě jako na doplněk zabrat se ještě do nové řady obrazů, ‚Rusi‘. A že mám v úmyslu představit v něm život ‚studenta z university kyjevské‘. I myslil jsem dnes o tom trochu a mám už do toho několik obrazů hotových — bohužel teprve v hlavě, ale tak pěkných, že by se i Tobě velmi líbily.“ (5. VIII.)

V Krakově uviděl u pí Wodzické „jeden z nejmilejších obrazů Gersonových, představující chudého ‚Potulného horala‘ . . . Jeden z nejpeknějších obrazů polských, jaké jsem dosud viděl! Byly tam ještě jiné, taky pěkné, ale jak bledé ve srovnání s tímto na oko skromným, ale tak do hloubi duše promlouvajícím arcídílem.

Dnes večer čtli jsme ‚Předsvit‘ (Krašínského)! — Jak je to překrásné! — Jaký tam čarovný jeden obraz!

Dobrou noc Tobě, drahý můj Andítku! . . . Dobrou noc!“ (10. VIII.)

*

Brzy došlo Grottgera pozvání, aby přijel do Grybowa, kde Wanda s matkami prožívala léto u tety Elžbiety, sestry obou matek, provdané za Antoniho Korczyńského, náčelníka soudu. Hospodář, pěkně vychovaný člověk „dobrý jak holub“. Ale docela dal se poznat teprve, když vzal své zamilované housle a zahrál Beethovena, Haydna, Mozarta. Obíral se také astronomií a kolikrát za večerů, „kdy rezeda a tabákový list voní nejsilněji a hvězdy padají, zahleděn do srpnového nebe mívá o nich vý-

52. Grybów

klad před domem. Na nízkých schodech sedí tři sestry, nad nimi stojí Arthur a Wanda, o jeden z dvou sloupů opřen Edvard, starší syn, mladý doktor medicíny — všechno zrovna živý motiv k pozdějšímu druhému kartonu „Vojny“, k zlověstné „Kometě“. Ve dne zase navštěvují blízké známé v malebném Jerzowě, v Ro-

pě u rodiny Skrochowských, kde mladší bratr statkářův pěkně zpívá Schumanna a Schuberta a nejmladší, nastávající kněz, je milým filosofem-estétém. Do Bialé zase jezdívají k hr. Stadnickým, příbuzným s Korczyńskými.

Tam, „u strýce a tety, dobře nám bylo v srdečném pohostinství,“ vypravuje Wanda ve svém památníku, „ale já jsem žila čekáním na Kota. Založila jsem ve zvláštní bedničce zrovna takovou zahrádku pro něho, jakou on mi přivezl ze Šniatynky. [Filigranské zahrádky, jako ty japonské, nyní do módy přišlé.]

15. srpna vyšli jsme odpoledne silnicí nahoru na procházku, celá hromádka, strýc, teta, matky a já. Edvard zůstal doma. Pod malou krčmou, zvanou „Kogutówka“, jsme odpočívali. Vtom zdaleka uviděla jsem Edvarda, jak velice chvatným krokem se k nám blížil po silnici. Běžela jsem mu naproti.

„Což, Edo, rozmyslil ses a půjdeš s námi?“

— „Ach kdepak mi do procházek! Telegram došel pro tebe, proto letím.“

„Sem s ním! Sem s ním! . . .“ zvolala jsem.

— „Nedám, nedám!“

Ale Wanda mu telegram vyrvala. Byl od Arthura. Přijede zítra. „Bože můj, jaká to byla radost! Smála jsem se, plakala, tleskala do dlaní, volala na matky: ‚Kot přijede, Kot přijede!‘ . . . Teta Korczyńská . . . spěchala domů, aby se důstojně připravila

na přivítání znamenitého hosta. Měla starost, není-li příliš vy-
bíravý.

„Pověz mi, co rád jídá . . . Ano?“ — pravila mi s dobrotou,
a já sotva věděla, zdali on vůbec jídá. Sama nevím, čím to, že
jsem byla tak nepraktická, že jsem neměla ponětí o potřebách
skutečných, každodenních, ani o těžkosti, jak se dobývají zásoby
peněžitě. To všechno nestálo mi za pozornost, a možná zrovna
nedostatek toho smyslu tak ho uchvacoval, ačkoliv byl spíše
zápornou ve mně stránkou než kladnou. Myslit na peníze? Kam-
pak by se to hodilo!

Myslila jsem, že nedovedu od radosti usnout té noci, ale spala
jsem výborně. Zbudila jsem se, jak obyčejně, časně ráno a vy-
burcovala celý dům, neboť mi slíbili, že vyjdeme najednou poště
naproti za město. Všichni se také rychle vypravili, jen Edvard
zůstal nad svou knížkou . . .

Vyšli jsme daleko za město a strýc navrhl, abychom na cestě
počkali na poštu. Usedli jsme tedy na hromadu kamení při silnici
a vyhlídali. Okolo 11 té ukázala se pošta a z okénka vyhlížel můj
Kot. Zadrželi jsme vůz. Arthur jel sám, vsedli jsme tedy všichni
a hnali se domů.

Jak se on radostně se všemi vítal a tetička Korczyńska jak ho
zvědavě prohlížela!

„Tedy to je tvůj Kot? — Kdybyste věděl, jak ona včera vyska-
kovala radostí s tím telegramem! Musíš to ještě dnes opakovat,“
žertovala vesele.

— „Ano, tetičko, hned, jenže ve voze je to nemožno.“

A on na to: „Zdaž teta ví, jak já ji miluji, ohromně, ohromně?!
Prosím, mějte ohled ke mně a poshovění, neboť takový člověk
zdává se leckomu divným,“ a líbal jí ruce. Mé matky také ho
srdečně vítaly a strýc poctivec objímal ho jak syna. Před domem
čekal Eda.

„Máš Kota?“ volal na mne zdaleka.

— „Mám,“ odpovíděla jsem s radostí.

Když jsme vystoupili, zahlédla jsem teprve ohromný plochý
balík na střeše vozu.

„To ‚Lituania‘ k tobě přijela, dítě moje drahé! Musíš ji přece
uvidět v celku — pochválit — pomilovat!“ A pomáhal sundávat
balík.

Hned jsem ho uvedla do salonu, kde na okně postavena byla
má zahrádka.

— „Vidíš, jaký park jsem pro tebe založila, Kote! S kapličkou, stavem, s trávníky a pěšinkami!“

„Krásné moje statky zemské!“ volal potěšen. „Budu je všude vozit s sebou . . . Ale nech se nejdříve na tebe nadívám! Celý měsíc jsem tebe neviděl, a tys zatím vyrostla . . . Víš, žes opravdu vyrostla?“ opakoval a měřil mě zrakem.

— „To tak schválně, abys měl větší radost!“ řekla jsem s radostným smíchem. Po prvé jsem ho tak svobodně vítala.

„A já mám cosi pro tebe, od mé matičky.“ A podal mi listy s fotografiemi.

— „Hleď, Kote,“ vpadla jsem mu do řeči, „a tady zase dyniské květiny! Matička Dora poslala mi tu kytici lilií a tak krásně došla . . . Lodyhy byly do vosku vloženy, proto jsou tak svěží . . .“

„Přečti si listy, Dítě, a pohleď na mého sestřence!“

— „Nemohu ještě . . . Až se na tebe nahledím . . . Přece tys to, můj Kot milovaný!“

„A umíš ještě mě políbit? Možná zapomnělas, Dítě? To já ti připomenu!“

A tak se rozmlouvalo v ten čarovný, slunečný den 16. srpna, dokud nezavolali na snídání.

Hned po snídání dali jsme se oba s Edou do otvírání balíku s kresbami. Potom Arthur rozestavil je v saloně, aby je mohl ukázat nejdříve mně.

„Chci býti sám s tebou a s prací svou a mluvit o těch obrazech jenom s tebou. Když je cizím ukazují a vykládám, to si sám sobě připadám jak ten, co v jarmareční boudě ukazuje menažerii . . . Mučí mě to a trápí. Ale tobě, ó, to je zcela jinačí. Nejprve, ty sama mi rozumíš na divy, a potom, že jsi můj druh, můj pán, mé dítě! S tebou mluvit toť štěstí . . . Ty mi povíš, co o tom myslíš a co by se ti snad nezdálo . . .“

Zнала jsem z „Litvy“ dotud jenom první obraz a dva poslední, a to ten poslední ještě nedokončený, takový, jak zůstal v Dyniskách. Teď teprve stála přede mnou úplná ta mapa dějů našeho mučeníctví, krvavá, žalostná.

Objal mě, opřela jsem hlavu o jeho rámě a zamyšlena patřila jsem pozorně.

„Pověz mi, dítě, který obraz — tak v obyčejném významu toho slova — líbí se ti nejlépe?“

— „Nejvíce se mi líbí čin — válka a ten praporečník . . ., co výrazem tváře, duchem, shrnuje všechny rány do svých

prsou a dává život, s veškerým vědomím oběti, po bohatýrsku . . .“

„To má panenka vybrala jak chlapík! Boj — válku! A mně se vždycky zdá, že bohatýrství trpění jest vyšší než bohatýrství války.“

. . . Tak nám bylo dobře, svobodně a veselo u milého strýce a tety, ale posledního srpna třeba bylo vyjet do Lvova, i znovu žal, smutek a rozloučení . . . On musel jet do Krakova, já do Lvova. Temno již bylo, když jsme dojeli do Tarnova . . . Dnes pamatuji si dojem těch pronikavých červených očí lokomotivy, co jak fatum nepřátelské z dálky rychle se k nám blížila. Potom svist, hlomoz, praskot, sbírání věcí — a už jsme seděly ve vagoně. Kot stál na stupni. Držela jsem ruku na jeho rameni. Potom zabouchli dveřmi. Políbil mě ještě přes okno, a vlak se hnul. Nebylo už Kota. Ó, jak jsem za ním horoucně plakala!¹⁾

*

Už 1. září píše Wandě: „Hodina 12. v poledne — Krakov — na Rynku — u mého poctivého švagra — od Tebe velice daleko, i smutno, smutno, tak, že Ti to vypsát nemohu.“ A 2., 3., 4., 5. září píše zas a zas. Píše denně. Hlavu má plnu „Vojny“. Což „kdyby dnes Dante z hrobu vstal anebo duch jeho se narodil po druhé a zrovna tak zavolal na lidstvo? . . . A kdyby tím druhým Dantem byl Kot?! . . . Teď ses zasmála, Děcko drahé, pravda? — bylo by to také doopravdy bláznovstvím, cos podobného tak potrhle o sobě povídat — a jaká nemoudrost v podobné slovo uvěřit? — Ne, Kot se toliko žertem přirovnal k Dantovi, ale udělal to proto, že předmět, který sobě tentokrát vybral, rád by v obrazech podobně zpracoval, jak to slovy učinil Dante. Dante filosof byl všecek proniklý svou myšlenkou, maje cílem své rodáky Vlachy probudit slovem hořké pravdy, aby se vzpamatovali. Básní svou zamýšlel pozdvihnout a napravit netoliko rozvázané tehdy poměry sociální, ale i upadající všeobecně mravnost. Obral sobě úkolem, ne božskými, ale zcela lidskými ústy, ne s odpuštěním v duši, ale se vší žlučí a nenávistí obyčejného smrtelníka povědět to, o čem nás již od 15 věků naše náboženství poučovalo. To všechno bylo v jeho plánu a všechno to vykonal. Byl to jeden z nejskvělejších úkolů, jaký sobě kdy k vykonání umělec zvolil a dokončil. Toť v několika rysech o tom, co Dante

¹⁾ A-W I, 335—347.

vykonal, a teď o tom, co Kot zamýšlí: Vojna a vojna! — Vojna dynastická. — Čím se ona stala lidstvu, o tom mluvit netřeba. Krátce řečeno: pohroma dnešnímu lidstvu, nejhnusnější zbytek středních věků, živel, který se všem hnusí a před kterým by prahli jak nejdále utéci — a přece takový, který dodnes v sobě živíme a trpíme. Mnoho o tom psáno — ale přece nikdy nemalováno. Spokojovali se představením jednotlivých úryvkových momentů, které jsou již posledním jevem a skutkem předcházejících je některých katastrof. Představili strašnou a hroznou bitvu nebo řež, ale nikdo ještě nepředstavil obraz vojny před oči ubohých lidí s takovým dojmem, jaký my v žití po celé trvání té pohromy zakoušíme. Pomysli si a raději poslouchej: Kdyby tvůj Kot najednou vyzval svou Múzu anebo svou Beatrici a řekl Jí: Proveď mě tam, kde vojna — kde stanu jí tváří v tvář — kde mě ona naplní smutkem — strachem — úžasem a hnusem — a kdyby ta jeho Beatrice vzala ho za ruku a doprovodila v tu stranu — a teď se otevřel před tvým Kotem celý svět výjevů jemu neznámých — kdyby mu ukazovat začala jeden po druhém, a tvůj Kot stál, tulil se k ní — se smutkem — strachem, úžasem a hnusem? — Kdybys mou Beatricí byla Ty, nejdražší Wando, a kdybys byla tak, jak tam ta, jako přechistý genius stanula v každém z obrazů? . . . Což, drahá má, zlatá Wanděčko? — Jak se Ti to zdá?“ (5. IX.)

*

Až 10. září odjel do Poręby, do starosvětského panského domu hr. Bobrowských s nádherným parkem, plným květů a starých stromů. Pohostinný dům býval příbytkem umělců slovem, štetcem i dlátem. Malíř Andrzej Grabowski prožil tam bezmála tři léta, Josef Szujski psal tam svého Zborovského, býval tam spisovatel Zikmund Kaczowski, hudební skladatel Władko Żeleński, sochař Parys Filippi. Pohostinnost zvyšovaly neobyčejný půvab a kouzlo domácí paní, hr. Ludwiny Bobrowské.¹⁾

Velice se tam líbilo Grottgerovi a listy, které mu tam Wanda zasílala, zvyšovaly jeho dobrou náladu. Přiletěl jeden — „Kacik [= Grot-Kot-Koć-Kacik] chytil jej chvatně a když jej otevřel, množství povadlých kvítek vysypalo se mu na klín, ale s nimi tisíc miloučkých a libých výrazů od mého Andílka! Posbíral jsem jedny i druhé, ty první se vrátily do obálky a druhé vešly do srdce.“ Ale též den přilítl od Wandy list druhý — „a jaký čarovný! Mé Zlato, Ty můj jedináčku! Tvůj Koć skákal by do stropu od radosti, žeš mu takové pěkné veršíky napsala!“ Načíst se jich nemůže, všem je předčítá a všichni chválili. (15. IX.)

Grottger si v Porębě velice liboval. „Neuvěříš,“ píše Wandě, „jak se těším, že jsem se svou ‚Vojnou‘ zajel sem, neboť jenom u Stacha bylo mi stejně dobře a jenom tu v Porębě mám na každé zavolání, co jsem přece nemohl mít, t. j. model. Potřebuji jen si vybrat ať mezi mužskými ať mezi domácím fraucimorem a všichni jsou mi k službám. Velice zřídka se mi dařilo stýkat se s osobami soukromými, které by měly tolik smyslu a účty pro veškeré umění, jako jsou Bobrowští. S opravdovou příjemností pouštím se s nimi do diskuse o té látce, neboť se umíme navzájem vždycky chápat a sobě rozumět.“ (16. IX.) Píše Wandě dále o jednom večeru, že to vypadalo jak v nějaké pracovně akademické: pí Bobrowská vyřezávala z dřeva (byla prý výborná řezbářka, řezala ze zimostrázu, ořechu a hrušně), Bobrowský psal komedii (je „mnohoslibný spisovatel komedií, jednu hráli už v Krakově ‚s ohromným úspěchem‘,“ oznamuje Grottger Wandě) a Grottger kreslil „Vojnu“. Přitom se pil čaj a neustávala zajímavá a časem velmi zábavná konverzace.

Na otázku Wandinu, jaký je jeho denní pořádek, odpovídá: o 8. dává se do práce; o 12. snídání, po něm zase do práce; o 5. oběd, po něm kreslí do 8. večer; od 1½ do 9. čaj a potom

¹⁾ A-W I, 360.

do 11. beseda; po ní jde k sobě a píše do 1. listy Wandě. Nejhorší prý je, že ho od sedění a stálého nahnutí bolí trochu v kříži a v lopatkách. Dobírávě píše jí, jak musel vystavit „Lituanii“: „Dnes zase bylo mnoho hostů. Salon osvětlený jak u židů o šabase, neb i veliký lustr a všechny kandelábry byly rozžaty“ — k vůli „Lituanii“. Z druhého salonu slyšel Grottger jen úryvky z řečí a veliký hluk, „jak obyčejně bývá, kde mnoho žen je pohromadě: „A-a-a-aaaa! . . . hluk . . . superbe! . . . hluk . . . překrásné! . . . Ach, jaké to podušky! . . . hluk . . . charmant! . . . opět hluk . . . Ale prosím panstvo, Melle Melanie, regardez cette látku z tylu! . . . Jaká látka! jaká vypouklost! . . . hluk. . . Kde je umělec? . . . Aaaa, pane Grottgere, ah que c'est beau! Ach, překrásně, pane, děkujeme, c'est ravissant, je to velice čarovné!“ — Ale bylo prý tam hodně osob, „které pochopily mou myšlenku a porozuměly jí a pronikly se jí. Tentokrát aspoň nemusel jsem vysvětlovat svou nešťastnou „Lituaniku“ jako ten menažerista své opice a hyeny. Zastoupili mě hospodáři a provedli to skvěle“.

(20. IX.)

Jednou odjel na den do Krakova nakoupit všelicos a byla to příjemná změna. „Andílku nejdražší, jsem očarován skladbami Władka Żeleńského. V tu chvíli vyšel po několikahodinné návštěvě. Přebral nám všechny své nejnovější skladby, mezi jinými operu „Divou ženu“, několik trií, valčíků na housle i klavír, a sonatu. Ach má Drahá, hudba to jest ne lidský, ale božský vynález. Jsem jako obrozen, jaksi šťasten, pln síly a odvahy, tak pln víry v dobrou budoucnost — ach Andílku, — tvůj Kacik je už lepší, než byl předtím. Proč jsem nemohl s Tebou pospolu poslouchat ho a unášet se jím?“ (12. X.)

Po čtyřiceti letech od onoho podzimu rozmlouval Lvovský literát Dr. Alfred Wysocki s hr. Ludwinou Bobrowskou o pobytu Grottgerově v Porębě. „Ta léta zanechala nezapomenutelné pro mne vzpomínky,“ vykládala hr. Bobrowská. „Celý den byl obyčejně věnován zaneprázdněním hospodářským, dětem, na večer pak scházeli jsme se všichni, povídajíce bez konce, často až do pozdní noci — o nejzajímavějších problémech ze světa literatury a umění . . . Pamatuji se jak dnes na Grottgera. Získal si rázem srdce všech. Děti mé hnaly se jen za ním. Baval se s nimi celé hodiny . . . Zaklimatisoval se tu velmi rychle. Za týden pokládali jsme ho za domácího. Po obědě usedali všichni v saloně. Můj muž hrál na fortepianě, Grabowski, nevyčerpatelný ve vynalézání

zajímavých témat, vypravoval a Grottger nejčastěji kreslil při světle dvou lamp, vpadal chvílemi do rozmluvy anebo přerýval ji výbuchem veselého, chlapeckého ještě smíchu. Známo, že už tehdy chvílemi zdraví Grottgerovo upadalo . . . Nejednou vytahovali jsme ho na procházky a abychom ho odtáhli od neustálé práce, vyjížděli jsme koňmo na roviny porėbské, čarovně pěkné půvabem podzimních barev a tichých západů slunečných. Grottger byl ohnivý jezdec. Jak uviděl koně, smály se jeho oči, a přece už nemohl jezdit trochu déle. Unavoval se rychle a tak se vyčerpával, že po několika takových vyjíždkách upustili jsme od nich s ohledem na zdraví pana Arthura. Chodili jsme víc pěšky. Grottger velebil přírodu. Žádná podrobnost její krásy neušla jeho pozornosti. Stále se zastavoval, rozplývá se rozkoší nad spanilostí podzimní krajiny, učil nás dívat se na přírodu a vycítovat její nepřebrané kouzlo. Jak o něm mluvil, oživoval všecek a v jeho slovech se projevovala, vedle duše velkého umělce, horoucná přivázanost k zemi, která ho vydala.“

Grottger přivezl do Porėby ‚Lituanii‘, kterou zavěsili v saloně. Podívovali se jí všichni, nešetříce slov uchvácení a uznání mladému umělci. Pan Arthur poslouchal je neochotně. Utíkal do své pracovny anebo vycházel do zahrady, která bývala vždycky jeho útočištěm před smutkem nebo nemilým rozhovorem. Několik dní po příjezdě začal kreslit ‚Vojnu‘. Večer snul na její téma přepodivně pěkné bohatýrské fantasie, živené hlasitou četbou Danta, který byl jeho mistrem . . . Po každém večeru, prožitém jakoby v horečce, vracel se k sobě s planoucí duší, a okna jeho pracovny svítila ještě dlouho ve tmě temné noci podzimní. Na druhý den dostávala jsem obyčejně lístek s výrazným, rychlým písmem Grottgerovým: ‚Prosím Paní o Jozefa, který je mi naprosto potřebný‘ — nebo: ‚Prosím, aby stařenka přišla ke mně na chvíli.‘ Pan Arthur dokončoval tehdy dva kartony z ‚Vojny‘. Jozef, porėbský lokaj, urostlý, krásný chlapík, sloužil mu za model k rekrutovi, vytahujícímu los z urny, a ‚stařenka‘ [vychovatelka dětí hr. Bobrowských] zvěčněna zůstala na kartoně, z kterého později povstala ‚Kometa‘.

Práce hořela mu v rukou. Nejednou roztrhal na kousky kresbu zrovna ukončenou a dokončil novou za několik hodin. Pokojový pes Lalka byl také několikrát poslušným modelem . . . Obklopen nejstarostlivější péčí v atmosféře svobody a tepla rozveselovával se a rozesmával se Grottger v Porėbě jak děcko. Ve chvílích

dobrého humoru bavil všechny karikaturami, kreslenými obyčejně večer . . .

Za práce bez přestání ubíhaly umělci týdny a měsíce. Blížila se zima a s ní rostly nepokoj a tesknota po snoubence a chut dokončit „Vojnu“, kterou stále přepracovával a měnil. „Jednoho dne,“ vykládá dále hr. Bobrowská, „Grottger poprosil o koně do Oświęcima a už se nevrátil. Dopsal jen, že vyjíždí nejprve do Lvova a později do Paříže.“ I později psával hr. Bobrowskému často z domácího kraje i z ciziny. Bohužel, požár zničil ty listy. Zůstalo jen několik lístků, které psal v Porębě „v těch dnech veselých a milých. Jak mu osladily poslední měsíce pobytu na zemi rodné!“ podotýkají vydavatelé jeho listů a Wandiných památníků.¹⁾

*

Grottger zajel ovšem nejdříve do Lvova. Tesknili oba, Arthur i Wanda.

„Tak dlouho jsem ho neviděla . . .“, píše ve svém památníku Wanda. „Celé tři měsíce . . . Tak jsem tesknila! Konečně, 4. prosince, došel telegram: „Za hodinu budu u tebe . . .“

Utěšila jsem se tak velice, že jsem stále musela sobě samé opakovat, že se nenáleží oddávat tak prudké radosti, neboť by z ní možná bylo umřít . . . A umřít jsem nechtěla, ó, ne!

Vešel konečně, přitiskl mě k prsům a já od štěstí ani jsem ho neviděla v první chvíli. Když jsem se vzpamatovala, pohlédla jsem teprve na svého milovaného Kota. Zpozorovala jsem, že byl velmi bledý a hubený . . .

Hned jsem se však potěšila výborným jeho humorem, neboť vykládal vesele, ptal se, smál se a těšil, jak obyčejně . . . Přivezl mi též pěknou knihu na autografy, které začal pro mne sbírat.

„Všecko, co je cenné a krásné, musí se okolo nás hromadit —“ pravil vesele. A já jsem hladila jeho ruce a hleděla mu do očí, utopena v něm.

Večer odešel a já na nízké židličce u kamen zůstala jsem v ohromném našem temném saloně sama.

Najednou bylo mi tak smutno jaksi, tak strašno, jak před jakýmsi neštěstím. Měla jsem zrovna v ruce tu „dcerečku“ [„dcerečka album“, věrná miniatura velké knihy s kresbami, Grottger

¹⁾ A-W I, 362.

poslal ji Wandě z Poręby] a zapsala jsem do ní tehdy, pod datem 4. prosince, smutná slova . . .

Zesmráкло se úplně, když v hloubi pokojů ozval se znovu tak dobře mi známý krok. Arthur přiklekl ke mně, vzal mi levou ruku a na malíček vsunul mi prstýnek.

Tomu mému prstíku říkal ‚Bébé‘. Arthur poprosil tedy, aby ‚velmožný pan Bébé‘ ráčil od nynějška nosit ty okovy a pamatoval na svého ‚nevolníka‘. Zároveň podal mi Kot pouzderko s brožkou a stříbrnými knoflíčky v podobě sovích hlaviček. V touž chvíli vešla služka do pokoje, aby rozsvítila lampu. Postavila planoucí svíci na stůl a na okamžik pro cosi odešla. Když mi Arthur vkládal prstýnek na prst, svíce zhasla jakoby náhle sfouknuta. Tak to bylo divné, ale když po chvíli rozsvícena lampa, zapomněla jsem na to.

Běžela jsem k světlu, abych se podívala na své poklady. U kamen nebylo je vidět. Teď jsem teprve spatřila s radostí, že prstýneček měl ažurový tvar jeho monogramu, takového, jaký vždycky kladl na své kresby.

Ó, jak jsem se těšila! Objímala jsem svého Kota, ustrojila jsem se a zaběhla k matkám. Polily mě trochu studenou vodou, že vlastně dotud v poměrech Arthurových nic se ještě nezměnilo na prospěch, že to přece není zasnoubení . . . Ale což mi bylo do toho? Milovala jsem ho celým srdcem.

Nazejtří vyhledala jsem jediný prstýnek, kterým jsem mohla sama volně nakládat. Měla jsem jej od otce. Opál, obložený brilanty. Když okolo 11é Kot přišel, než se dal do kreslení, vložila jsem mu jej na prst.

Vyskočil, zatleskal vesele do dlaní.

‚A odkudpak to pacholíček tak brzoučko tak krásné dostal? — Koupeno? — Ano?‘

— ‚Ne. Měla jsem jej od otce.‘

‚Ó, tím lépe! Jest na něm aspoň jedno dobré přání! Ale jak se on na mou ruku hodí! Ještě nikdy nebyla tak nastrojena . . . Ale proč jsi mi, pacholíčku, vložil prstýnek na malíček pravé ruky, ne levé?‘

— ‚Vždyť tam na tom nosíš už pečetní prsten a ostatně tu ruku víc miluji . . . Ta kreslí, maluje a píše mi . . .‘, pravila jsem, hladíc ho po ní. — ‚Tak pěkné ruce má můj Kot . . .‘

Rozradostněný Kot chtěl jí hned nakreslit něco do alba: teď před vánočními svátky koledy s Madonou nad jeslemi. Snad za

dvě hodiny byl hotov . . . Po prvé jsem ho viděla nad tou kresbou úplně spokojeného se svou prací.

„Víš, dítě, mám rád ten lístek! Celkem se mi to podařilo, jak jsem zamýšlel. A to tak těžko, tak zřídka se dařívá, zachytit, udržet svou myšlenku . . . Po prvé možná se mi to v životě tak důkladně podařilo!“ A sám uchvácen patřil na tu klečící Madonu.

„Krásná, milá, taková dobrá“ — pravil dojat — „a modlí se k svému spícímu děťátku . . . A tam z dálky jdou cestičkou tři mudrci z Východu a hvězda svítí nad nimi . . .“

Jak jsem byla jím šťastna! Jak pyšná, jak jsem ho milovala srdečně!

Míjely dni, on kreslil, tvořil. Časem vycházeli jsme spolu. Jednoho dne nám oznámilo, že paní Tadeuszova Skólimowská, která před týdnem povila dcerku, očekává nás. Smutné to byly narozeniny. Dítka-pohrobek, přibylé v půlroku po smrti otce. Arthur se vzchopil.

„Pojďme hned! Malé děťátko tam jest! Tak malé jsem ještě nikdy neviděl . . .“

Sebrali jsme se s matkami a šli. U kostela sv. Anny stál ten panský domek Skólimowských. Matky vešly k paní Feli, my oba jsme zůstali u kolébky Marinky, v saloně.

Arthur klekl na obě kolena a jakby oněměl z údivu. Dítě bylo opravdu zvláště pěkné. Bílé, s rysy jako z vosku vypracovanými, s velkýma modrýma očima. Se složenýma rukama vhlížel se Arthur do té kolébky a potom se optal:

„Dítě, dovedeš ji zvednout? Chtěl bych ji na ruce uvidět.“

Ač s obavou, přece jsem provedla ten kousek. Chovala jsem děťátko, a on i na ni i na mne zároveň pohlížel s uchvácením.

„Nejkrásnější, co jest na zemi . . .“, pravil unesen.

Míjely dni, sladké, blahoslavené . . .

Pamatuji se naň jednou, jak s karabelou, v kontuši a s kolpakem přiběhl se mi ukázat, po cestě na sňatek sestřenice Olgy Onyszkiewiczowny. Byl pln ještě zábavy, vesel, a potom pozdě již večer vpadl ještě povědět mi „dobrou noc!“

Onoho času zajímala jsem se živě věcmi Arthurova bratra Jaroslava Grottgera, vypovězeného do hloubi Sibiře. Díky protekci Bedřicha hr. Revertery, který jako chovanec mé tety měl pro ni mnoho ohledů, domohli jsme se časem po úsilných, dlouhých trampotách trochu laskavosti k němu, k Czajkowskiému a Włodzimierzi Malczewskému. Abychom sebrali fond na návrat-

nou cestu Jaroslavovi, věnovali jsme oba první karton ‚Komety‘, který mi Arthur zároveň se vstupním kartonem k ‚Vojně‘ poslal z Poręby. Uspořádali jsme na obraz loterii a když tím způsobem sebral se značnější fond, poslali jsme peníze do rukou hr. Revertery, tehdejšího rakouského vyslance v Petrohradě . . .

Dne 18. prosince došel list od matky a sestry Arthurovy s oznámením, že ho švagr Sawiczewski vyzývá do okamžitého příjezdu s ‚Lituanii‘ do Paříže. Chytil se té myšlenky horoucně.

‚Pozítřku jedu! . . . Jdu hned k hr. Włodzimierzi Dzieduszyckému rozloučit se. A pamatuj si, že ona jest mi jak matka, taková přející a tebe má ráda a obdivuje se ti . . . Kdyby tak někdy se něco přihodilo — měj k ní úplnou důvěru . . . Pamatuj si!‘

A odešel.

Ó, jak to bylo strašné, jak hrozné! Opět rozloučení . . . Plakala jsem bez paměti, ale ani slovem nechtěla jsem ho zdržovat. Cítila jsem, že se vyplňuje jakási nutnost neodvratná, ale bylo mi strašně. Jsou-li předtuchy, to jsem je tehdy měla, výrazné, ukrutné . . .

Vyšla jsem s mámou, koupila zápisníček, abych mu jej dala na cestu. Napsala jsem do něho několik slov.

Vrátil se za soumraku, ale tak sám rozladěn a mým pláčem zaražen, že se rozmluva nedařila. Když rozsvícena lampa, kreslil ještě ty hezké chlapíky z cyklu zamýšlených koled, jak klečí před jeslemi . . . Potom jsme trochu rozmlouvali. On tak výmluvně, tak čarovně maloval naši budoucnost, ale mně před očima bylo toliko blízké rozloučení, nic více.

Odešel. Nazejtří, dne 20. prosince, odjezd. Prosila jsem, aby zůstal ještě přes svátky. Ale nadarmo.

‚Ne, dítě,‘ pravil, ‚rozloučím se s tebou po mužsku. Nebudu se s osudem tahat jak kramář o pár dní; brzy dobudu si já celého, krásného života. Pojedu. Každý den dříve, to k tobě dříve. Pojedu dnes v noci.‘

Celý den mnou to trásl jako v horečce. Skládala jsem jeho kreslicí přístroje, drobotiny rozházené po domě . . . Líbala jsem tu svou zamilovanou knížku, ale byla jsem jak mrtvá.

Večer Arthur odešel; ale hned se vrátil, s umělým úsměvem.

‚Hleď, chci, abychom na rozloučení něco spolu pojedli . . .‘, pravil žertovně, rozkládaje v mámině pokoji na stole vestfálskou šunku, porter a sýr . . . Ale ničeho ani ochutnat jsem nemohla. Jeho samého jsem jen krmila a on, dovtípuje se, jedl a pil, ale

bledý byl velice. Nešli jsme ten večer ke společné večeři. Zůstali jsme u mámy na pohovce. On vzal křídou a velkými literami napsal na stěně nad tou žlutou pohovkou:

„Tu Kot řekl Pacholíčkovi, že ho nad všechno miluje.“

Potom jsem ho prosila, aby se mi dal se sebou rozloučit, jak já chci. Líbala jsem mu ruce, oči, ústa, prosíc toliko, aby se nehýbal. Vzpchopil se najednou.

„Děťátko moje! Co ty mě tak líbáš, jako bych byl neživý!“ pravil s úsměvem. „Nemohu se přece při tom chovat jak manekin...“

— „Počkej, počkej — nech se na tebe nadívám!“ prosila jsem se slzami. „A pamatuj si, o $\frac{3}{4}$ na 11 nevstávej dnes, jak obyčejně, neodcházej — až sama ti povím...“

Hleděl na mne s takovým pohnutím... Potom jsme šli do máminy špižírny vyhledat krabici na album, tak nepohodlné v cestě... Zabalila jsem je sama, a že na polici ležela pěkná jablka, dala jsem mu jich několik na cestu. Tak se mi ruce třáslly, tak jsem byla ustrašena... Utekla jsem na druhou stranu bytu, abych se ještě vyplakala. Po chvíli Kot přišel za mnou. Vzal mě zpět do tamtoho pokojíku a tam jsme seděli spolu. Každodenní zvonek na radnici zazvučel; zdávalo se mi, že jak umíráček dnes zvoní, ale mně, toliko mně... Schovala jsem poslední, nedopálený jeho doutník. Minulo ještě jakési půl hodiny. Potom jsem vstala.

— „No, jdi už, Kote, jdi, už tu nemůžeš zůstat...“

On poklekl, přitiskl čelo do mé dlaně, zaťal zuby — potom se vzchopil, objal matky, přehodil plášť, vzal krabici s albem. Já jsem zatím zapálila svíci a šla před ním chodbou do síně nad schody.

— „Buď zdrav!...“

„Na shledanou!“ — a stiskl mi dlaň. Sestoupil s několika stupňů a vrátil se ještě. „Ukaž malíček! Bývej zdrav, Bébé! Střez můj prstýnek!“ — a už čile odběhl dolů. Dnes ještě vidím tu jeho statnou postavu, vidím ho, jak s odkrytou hlavou scházel a mizel v temné propasti schodiště. Viděla jsem ho tehdy naposledy, naposledy v životě. Slyšela jsem ještě, jak těžko zapadla za ním brána. Průvan zhasil mi svíci v ruce. Po tmě stála jsem ještě, zaslouchána v ozvuk jeho kroků, které slábnoucí ozvěnou se rozléhaly po dlažbě.

Vrátila jsem se do pokoje. Modlila jsem se dlouho do noci.¹⁾

¹⁾ A-W I, 466—471.

VI.

„LITUANIA“

„Pracoval jsem celý den, a vyrostl již jeden bohatýr strašné mé ‚Litvy‘, ještě sice nedokončený, ale už výrazný. Dnes jiní půjdou jeho stopami a snad brzo už přibude čtvrtý obraz celé řady. A pak, Vítězství naše!“ zvolám z plných prsou,“ psal Grottger Wandě dne 10. května 1866 ze Śniatynky.

Ten bohatýr strašné jeho Litvy vyrůstal mu v mysli už před dvěma, třemi lety, skizy ke „Hvozdu litevskému“ již ho tušily, „strašnou Litvu“ napovídala třetí redakce „Lesa“ litevského, prvního obrazu v zamýšleném cyklu. Hrůzu jeho, opravdového pralesa, Grottger stále zvyšoval a hlubší polohou zmohutňoval.

„Jsou tam — [v Litvě] — nepřehledné hvozdy, pustiny a močály, tam partisan je bezpečnější než Moskva ve zdech pevnostních“ — ta slova, otištěná v Grottgerově „Postěpu“ r. 1863, dráždila Grottgerovu fantazii ke stále výraznějšímu ztělesnění této představy, až skoro po třech letech uzrála „Puszcza“ — divoký prales, grandiosní ouvertura k cyklu „Lituanii“.

Nad močál v pralesě naklonil se už strom velikán — vidíme jen spodní část jeho těla jakož i ostatních vzadu stromů velikánů — obrovské jeho kořeny jsou podemlety od dravých přívalů, trčí ve vzduchu, brzo už padne, přelomí se a bude hnit, až shnije jako jeho soudruh na druhém břehu močálu. Umírání dlouhé. Mech a všelijaké plaziny obrostly už obří těla těch stromů obrů, jejichž ramenou a hlav ani nevidíme. Mezi nimi rozrůstá se všeliký podrost. Ticho, mrtvé ticho je v tom pralesě — jen skřek se ozval dravčí, skřek rysa, který zrovna chce přeskočit močál. To je ta strašná Litva, neprostupná, neschůdná, nebezpečná. Tady silnější než Život je Smrt. Ona také letí tu mezi těmi obry stromy vysoko nad močálem, letí s dlouhou kosou jako chumel mlhy.

To je první karton tohoto cyklu, „Divoký les“. Podivuhodná kresba. Na první pohled jako náš Mařák. Ty kořeny, omšené a obrostlé kmeny, ten pahejl, močál, to rostlinstvo kolem něho a na něm, to šero a osvětlení — všechno jako nejlepší Mařákova kresba. Ale stupňovaná, zvýšená tím příšerným mythickým

53. „Lituania“ (1866) : I. Prales

zjevem. Jedinečným. Tak duchově, netělesně nezobrazil nikdo zjev Smrti. Jen kostru ruky vidíme na dlouhé násadce kosal a jenom obrys zahalené hlavy, a pak již jen cosi jako chumel mlhy, a přece celý ten prales je toho zjevu pln. To je ztělesnění netělesné morové nákazy. To je Smrt.

Praví-li polská kritika o tomto kartonu, že jest jedním z největších výtvorů polského umění výtvarného, oceňuje správně.

Druhý karton „Znamení“, stupňuje tu tajemnost. Dřevěná jizba litevského lesníka s malým okénkem. Noc. Malá lampička osvětluje jizbu. Na loži, nad nímž v hlavách visí Ukřižovaný a po straně Matka Boží Čenstochovská, sedí lesník polooblečený, kabát má vedle sebe, spí. Neulehl, nýbrž sedí, aby hned byl hotov, až přijde znamení. Na něho, znalce lesa a zvyklého zacházet se zbraní, upírají se naděje. Povede svou čet. Na stolíku pod oknem, o nějž opřena puška, připraven už leží batoch, čutora a — růženec. O lože opřena důkladná širočina. A v košinaté

54. „Lituania“ (1866): II. Znamení

kolébce na zemi, pečlivě ustlané, spí maličký synáček, radost mladých manželů. Bylo štěstí v té dřevěné jizbě; ale nastaly doby zlé, třeba hájit rodnou zemi, povstat proti příkoří. Už už ho zavolají, ještě tuto noc — proto si nelehl, a spí sedě na loži, polooblečen. A v tom v tiché té noci kdosi zvenčí na okno klepe — dává znamení. Mladá žena, patrně se převlékala, že je po prsa obnažena, všechna zaleklá, v očích hrůza z té nejistoty, co z toho všeho bude, budí muže — zastrašené oči hledí ještě k oknu a ruka budí muže. Stupňování dojmu v druhém kartoně je silné a mocné.

A pokračuje v kartonu třetím — „Přísaha“. Probuzený lesník z litevské chalupy už je v táboře povstaleckém. Měsíční noc, oblačná. Mraky se honí po nebi a chvílemi zakrývají měsíc. Zrovna tak tomu v srdcích povstalců. Je jich veliký zástup. Všichni klečí a před nimi na pravém koleně klečí náš lesník, a zvednutou pravicí přísahá před křížem, jež před ním zvedl

věrný Polák kapucín. V tváři povstalcově, v jeho pohledu, v jeho pokleku je všechna jeho oddanost a věrnost dílu osvobozovacímu, všechna důvěra a odhodlanost.

A boj už vzplanul. Vidíme výsek jeho, jen sedm osob, dva rozzuřené psy, vzadu zaťatou pěst a dvě blýskající se kosy. Náš lesník s praporem v levici povzbuzuje svou četou, pravou nohou tiskne již k zemi poraženého nepřítele, tváře a postavy všechny rozvášněny, psův števě své zuřivé psy, kam se mají vrhnout, slovem, všechna divokost a zvířecnost boje. To jest čtvrtý karton, „Boj“.

Až dotud cyklus má ráz bohatýrský, silně dramatický. Máme-li stále na mysli skizy ke „Hvozdu litevskému“, vidíme, jak z nich až dotud vyrůstala „Lituania“.

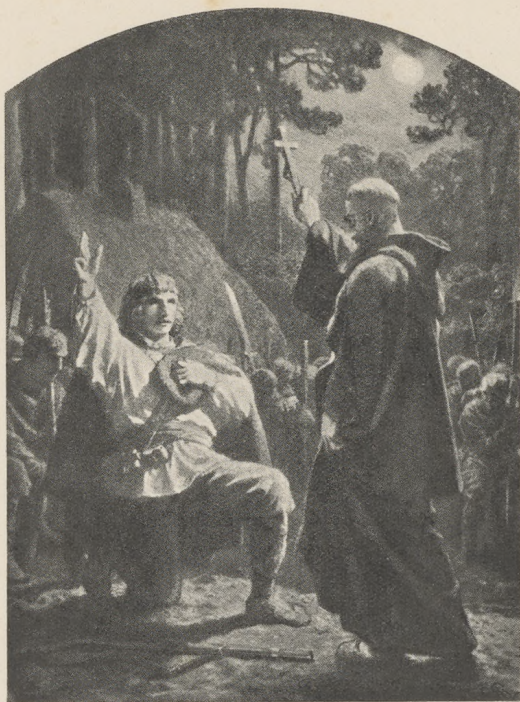
Hvozď litevský.

- I. Les.
- II. Hlídka v noci.
- III. Tábor v noci.
- IV. Poplach.
- V. Modlitba před bitvou.

Lituania.

- I. Prales. (Mohutně zvýšená hrůza „Lesa“.)
— (Vypuštěna jako nedramatická.)
- II. Znamení. (V noci, ale dramatictější než pouhý obraz tábora.) —
- IV. Boj.
- III. Příklad. (Básník kreslí jde o dramatické stupňování děje. Příklad jest už zároveň modlitbou, aby to, nač přisáhá, také se zdařilo. Proto „Příklad“ předchází „Boj“. „Lituania“ jest veliké drama; „Hvozď litevský“ jest řada výjevů.)

V dalších kartonech vyvíjí se už „Lituania“ zcela nezávisle na „Hvozdu litevském“. Měšťanský bál na Lvovské Střelnici dal duševnímu životu Grotterovu jiný směr. Lásky k Wandě, kterou tam poznal, stala se kormidelníkem jeho životní lodi a určila jí nový směr. Viděli jsme ho, šťastného, jak rozloučiv se s ní odjel ze Lvova na venkov ke svým známým a jak v Šniatynce u přítele

55. „Lituania“ (1866): III. Prísaha

Stanislava hr. Tarnowského práce se mu daří. Byla to právě „Lituania“. „Na tu práci těším se více než na kteroukoliv jinou, neboť ta mi půjde prostě ze srdce, ale ještě více na kritiku mého milovaného Andílka,“ píše paním „matkám“ (13. III.). Tam mu pózovali k ní sám hostitel, pan Stanislav, jeho švagr, pan Napoleon Sarnecki, a ze sloužících koho si jen přál. Koncem května mohl již Wandě oznámiti: „Včera jsem byl zrovna celý den v lese a užíval pohodlí, jak říkají, po 14 denní mozolné práci nad čtvrtou kresbou do ‚Litvy‘. Kresba už hotova a pátá započata“ (27. V.). Dokončit chtěl „Lituanii“ v Dyniskách, kde u matičky Dory dlela na jarním pobytě Wanda a kam za ní přijel Grottger. „Víš, děťátko, musím tu dokončit ‚Litvu‘, a ty mi pomůžeš,“ řekl Wandě, hned jak tam přijel, a víme již, jak mu Wanda pomáhala při kartoně V. a VI. (viz str. 106). A právě tyto dva poslední kartony jsou docela jiného rázu než poslední skizzy „Hvozdu litevského“. Tam VI. skizza „Obskočení“ a VII.

56. „Lituania“ (1866): IV. Boj

„Požár“ pokračuje v mužném, chlapském líčení hrůz válečných; tady, v „Lituanii“, v posledních dvou kartonech do bohatýrského tónu vniká, až jej přeráží, tón lyrický, ženský.

Pátý karton zobrazuje opět dřevěnou jizbu litevského lesníka, ale se strany u dveří. Žena jeho lila právě pro mužovu pušku olověné kulky, účastňujíc se takto, jako i jiné polské ženy i dívky, povstání, ale maličký synáček v podlouhlém koši, postýlce své, dal se do pláče, — vzala ho tedy matka do náručí a konejší ho. Ale pes u dětské postýlky také se znepokojil, jako by cosi věřil, napjatě hledí k otevřeným dveřím. A v nich opravdu kdosi stojí — duch padlého muže a tatíčka.

Avšak tragika není u konce. V 6. kartoně, posledním, vidíme mladou vdovu, v uhelných dolech, kde při světle malé lampy pracuje, jak svědčí na zemi kopáč a tragač naložený už velkými kusy uhlí. Těžká pouta na nohou prozrazují, že jest vězněm odsouzeným k těžké práci a odtrženým od svého dítky miláčka.

57. „Lituania“ (1866): V. Duch

V těch hrozných svízelných ona nezoufá. Její důvěra a naděje jde nad tuto bídnou zem, jak také naši exulanti se těšili: „Bůh jest svatyně vyhnanců.“ Při té těžké práci doufá a věří ve vysvobození. A hle, její věřící duši zjevuje se ve veliké záři Matka Boží Čenstochovská se synáčkem a oba jí žehnají — —

„Lituania“ jest ze všech cyklů Grottgerových nejvyšší. Jest vrcholem jeho tvorby. Má velikost pojetí v celku i v každém jednotlivém kartoně, má velikost výrazu. Udržuje ji od začátku do konce. Nikde neklesá na žánrový obrázek. Ona jediná ze všech velkých cyklů vyznívá posilujícím tónem, velikou věrou ve vysvobození. „Varšava“ končí „Zamčením chrámů“; „Polonia“ má v posledním kartonu smutný výjev „Na bojišti“; „Vojna“, jak uvidíme, končí trpkou skepsí; jediná „Lituania“ v této bídě pozemské sílí věrou v nadzemskou pomoc, jak tomu bývalo i u našich exulantů, věrou ve vítězství pravdy a práva. Ona je také nejlidovější. První dva menší cykly byly vzaty, jak

58. „Lituania“ (1866): VI. Zjevení

už názvy to praví „Škola šlechtice polského“, „Život rytířský“ — ze života jedné pouze vrstvy národní; „Varšava“ představila sice všechny vrstvy, ale jen náznakem; „Polonia“ je dějištěm hlavně drobné šlechty polské; ale v „Lituanii“ od prvního kartonu do posledního jest hrdinou venkov a lid.

Láska k Wandě dala tedy „Lituanii“ jiné zakončení, než bylo zamýšleno ve „Hvozdu litevském“. Bohatýrskost zůstává, ale ne válečná.

Připomeňme si tu krásnou chvíli, jak Grottger přijel do Grybowa ke Korczyńským, kde Wanda s matkami byla návštěvou, a přivezl tam „Lituanii“; jak ji s Wandou rozbalovali a jak ji rozestavil v saloně, aby ji ukázal nejdříve Wandě.

„Chci býti sám s tebou a s prací svou a mluvit o těch obrazech jenom s tebou . . . Ty mi povíš, co o tom myslíš a co by se ti snad nezdálo.“

Wanda znala z „Litvy“ dotud jenom první obraz a dva

poslední, a to ten poslední ještě nedokončený . . . Teď teprve stála před ní úplná, jak později sama o ní krásně napsala, „ta mapa našeho mučeníctví, krvavá, žalostná“.

Grottger objal Wandu, ona opřela hlavu o jeho rámě a zamýšlena patřila pozorně.

„Pověz mi, dítě, který obraz — tak v obyčejném významu toho slova — líbí se ti nejvíce?“

— „Nejvíce se mi líbí čin — válka a ten praporečník . . ., co výrazem tváře, duchem, shrnuje všechny rány do svých prsou a dává život s veškerým vědomím oběti, po bohatýrsku —“ odpovídá Wanda.

„To má panenka vybrala jako chlapík! Boj — válku! A mně se vždycky zdá, že bohatýrství trpění jest vyšší než bohatýrství války.“ Z Grottgera promluvil jakoby bratr Tolstého.

*

Osudy „Lituanie“ byly trpké. Vystavil ji ve Lvově, v Krakově — nebyla koupena nikde. „Tedy ‚Lithuanika‘ nenašla doma kupce — škoda — ale též i dobře, že naše rány, tak výmluvně podané, připomenou znovu Evropě naše boly,“ napsala Wandě 9. září 1866 „matička Dora“, paní Skólimowská. Byla pak „Lituanie“ vystavena na světové výstavě v Paříži — nikdo ji tam neviděl, tak potouchle ji rakouští pořadatelé pověsili, že ji skoro nebylo možno nalézt; ještě z Amélie-les Bains, tři dni před skonáním Grottgerovým, píše dobrý jeho přítel Krajewski prof. Maszkowskému do Lvova, ať zatuká u Władzimierze hr. Dzieduszyckého, nekoupil-li by „Lituanii“, všech šest kartonů za mírnou cenu 3.000 fr. (1. 500 zl.). Teprve po smrti Grottgerově byla zakoupena pro Národní museum v Krakově jako největší výraz polské bolesti, odhodlanosti a víry.

VII.

V PAŘÍŽI

Den před Štědrým dnem roku 1866 o 5. hodině ráno přijel Grottger do Paříže. Skoro před půlrokem psal Wandě z Dynisk: „Ach drahé moje Děcko, nevím ani, jak já v té Paříži dovedu vydržet bez Tebe! — I bojím se také toho odjezdu, ačkoliv je mou neomylnou předtuchou, že té cestě budu vděčen za celou budoucnost“ (1. července). Jen ta obava byla neomylná, nikoliv předtucha.

Ubytoval se v Quartier Latin, Boulevard St. Michel 3, Hotel d'Harcourt, „v samém centru opravdu pařížského života — života, který se mi v tu chvíli naprosto nelíbí“, píše Wandě (25. XII.). „Jsem ukrutně smutný a takový rozteskněný po Tobě, můj Živote, že ti to vypovědět nedovedu. Sedím, chodím, hledím nalevo i napravo, rozmlouvám, ale nic nevidím, neslyším a nerozumím, nic necítím, leda tu ukrutnou pro mne skutečnost, že jsem bez Tebe, bez svého Andě a nejmilejšího . . . tu, v Paříži, na každém kroku uprostřed toho strašlivého hlomozu, tu všechno mě urážet musí, bolestně se dotýkat a zraňovat, neboť všechno je jako by úmyslnou protivou toho svatého, tichého a tak upřímného citu — neboť všechno, nač se dívám a co potkám, je plno prázdnoty, egoismu a falše, která nemůže vycítit, tím méně pochopit, co to jest opravdu pěkně milovat a celý život tomu posvětit!“ (27. XII.)

Již v prvním týdnu zašel k Gérômovi. Jean Léon Gérôme, malíř pestrých a pečlivě provedených výjevů ze života antického, orientálního a také domácích žánrů, široko známý obrazem „Souboj po maškarním plesu“ (1857, koupil jej hr. Kušelew-Bezborodko pro svou petrohradskou galerii), byl o třináct let starší než Grottger. K němu o deset let později šel jako famulus náš Brožík a ještě později chodil k němu na poradu Hynais a ještě později Vlastimil Hofman. Gérôme přijal Grottgera „cordialement, jako kolegu, uctivě a srdečně“. Ukázal mu všechny své práce. „Niech go kule biją, jak umie malować i rysować!“ ulevuje si Grottger. Zvláště se podivil obrazu „Člověk, který se vrátil z pekla“ — t. j. Dante, jak kráčí za-

myšlen, rozbolestněn nad úpadkem lidstva. To ovšem šlo Grottg-
gerovi do noty. „Gérôme, můj zamilovaný! . . . smířil mě
trochu s Paříží, ačkoliv bude mi ještě dlouho nesnesitelná, než
jí přivyknou“ (28. XII.). Brožíka Gérôme tak neuchvátil —
„jsem žákem Gérômea, a věř, že ani toho nejmenšího bych ne-
profitoval od toho dobrého člověka, kdyby tak jednou v týdnu
u mne se neukázal Čermák,“ psal Brožík svému příteli do Prahy
14. dubna 1877.¹⁾ Ostřeji a mnohem dříve soudil o něm Moritz
Hartmann.²⁾ Pozdější soud Renoirův,³⁾ soukromě pronesený, byl
ještě ostřejší. Pro slovanské však umělce, přišlé do Paříže na zdo-
konalenou, byl Gérôme hotovým konsulem in artibus — v té
připomínce bude vždycky i vděčnost. „... podle rady pp. Gérômea
atd.“ dělal Hynais skizzy pro schodiště Národního divadla. „Pp.
Baudry a Gérôme jsou nadšeni mou prací,“⁴⁾ píše jindy. Laska-
vostí Gérômovou doufá Grottger, že jeho „Lituania“ bude po
Novém roce vystavena buď u Goupila, tchána Gérômeova, anebo
v Klubě Mirliton, jehož předsedou byl Gérôme.

Ale Paříž! „Čekám na Władka [Želeňského, mladého hudeb-
ního skladatele] a dumám a myslím a rozpomínám se a tak je
mi smutno po všem, co jsem odjel — po našem nebi, naší zimě,
našem povětří, tak je mi líto naší bídy, našich lidí, našeho
pokoje a klidu, že se v tom žalu upokojit nemohu! . . . *Ach,
Paříž není pro Poláka!*“ (29. XII.) „To, co Němci nazývají Heim-
weh a pro co my Poláci názvu nemáme, ačkoliv nejvíce po
otčině teskníme, — to Heimweh, zdá se mi, neopustí mě až do
chvil, kdy rázem na polské zemi stanu a naším povětřím
oddýchnu“ (30. XII.).

Na východní Moravě máme pro Heimweh své pěkné slovo:
tesknica. Obohacuje spisovný jazyk. Grottgerova tesknice stává
se povážlivou. „Osm dní už o 5. hodině ráno minulo, od chvíle
mého příjezdu do Paříže. Osm jen dní, a mně se to zdá věkem.
Od toho času tolik jsem viděl, tolik slyšel, a na konec zarmoutil
jsem se nesmírně, že doopravdy nevím, jak se to všechno v tom
krátkém čase směstnat mohlo . . . Ach můj Živote drahý, i tu
jsem se od toho času dozvěděl, že Tys mi stokrát více, než jsem

¹⁾ Černý, Mokry, Náprstek: Život a dílo Jaroslava Čermáka (Praha 1930, 65).

²⁾ Moritz Hartmann: „*Bilder und Buesten*“. (Frankfurt a. M. 1861.)

³⁾ Ambroix Vollard: „*Renoir*“. („*Mánes*“ 1924, 30.)

⁴⁾ F. Žákavec: „*K věrnému přátelství Hynaise s Myslbekem*“. (Sborník k 70.
narozeninám K. B. Mádl. Štenc 1929. 214—216.)

myslel, že jsi mi všim! — že Tvůj Kacik bez Tebe je doopravdy ubohý psík, v každé chvíli a na každém místě podobný spíše ubohému kvítku, které zpod rovníka přesadili kamsi na severní točnu . . . Přestal jsem býti člověkem volným! Nemohu již z plných prsou zvolat: „Svět náleží mně! . . .“ Dnes, má drahá Wando, po ničem nezaprahnu a už po ničem ruky nevztáhnou, nevím-li napřed, že se tam nesetkám s tvou. Uvěříš-li, že dnes ochotněji myslím na Tebe nežli na nejpěknější obrazy, a kdybych svými myšlenkami Tebe živou tu před sebe vyvolal, pak odřekl bych se všelikého mistrovství ve vyvolávání byt' nejčarovnějších obrazů na plátno! — — — Jsi už strašnou riválkou mé múze! — Ach, nelekej se, má Nejdražší, neboť nezapomínám na to, že sis přece jen umělce ve mně zamilovala a že já jen jako takový mám právo na Tvé srdce. Tak — budu umělcem snad vysoce zasloužilým, — *ale ne z lásky k múze, nýbrž toliko z lásky k Tobě!*“ (31. XII.)

Tyto výlevy znepokojily, ba zalekly Wandu. Tyto první dojmy z Paříže byly vysloveny ukvapeně a nedosti střízlivě. Pravda bylo, že byl až do udušení svázán pouty a okovy lásky. Všecko jeho citění a myšlení bylo u Wandy, a toto upoutání působilo také na tělo; činilo Grottgera duševně i tělesně nevolníkem. Odtud jeho pohled na Paříž byl zastřený, chmurný, nevlídný, protože tam neviděl ji, svou lásku, svou Wandu, svého „jediného Mistra“, „svůj drahý Život“, své všecko. Nejen v Paříži, Grottgerovi by se nikde nelíbilo, když by tam nebyla Wanda. Zcela jinaký dojem si z Paříže odnášel náš Jaroslav Čermák; dojem zase docela střízlivý. „Je to právě město umělecké, všude krásné malby, sochy a budovy. Krámy starožitníků jako nikde jinde a nejkrásnější látky, starý nábytek, zbroj rytířskou a zbraně možno koupit za směšně nízké ceny. Jaké to množství muzeí, galerií, bibliotek, vše přístupno každému a každodenně“ (v dopise Karlu Javůrkovi ze dne 3. prosince 1852¹⁾). Tyto výlevy Grottgerovy, toto jeho opouštění múzy a ochotnější myšlení na Wandu nežli na nejpěknější obrazy nemohly ve Wandě posilovat víru v jeho a v jejich budoucnost, nýbrž působily zaražení, zaleknutí. Ne samé jen vzdychání, ne samé jen toužení chtěla slyšet Wanda. Chtěla vidět a slyšet, jako každá snoubenka, nevěsta a žena, projevy síly, projevy vítězství, chtěla mít vy-

¹⁾ „Jaroslav Čermák, jeho život a dílo“. (Vydal Výtvarný odbor Umělecké besedy v Praze. 1928, str. 26.)

hlídku na konečné vítězství. Vždyť sama to jemu již řekla v Grybowě u Korczyńských, když jí tam přivezl a rozložil své kartony „Lituanie“ a ptal se jí, který se jí nejlépe líbí. „Nejvíce se mi líbí čín —“ odpověděla. Vždyť ona skutečně milovala v něm toliko umělce. Dopsala mu v tom smysle. Je podivuhodna ta dívka, které teprve 25. dubna nastávajícího roku 1867 bude sedmnáct let a před kterou 29letý Grottger stal se hotovou třtinkou. A tento první její list do Paříže poslaný ho napravil a vzpružil. „Ach, jak on mě potěšil — jak rázem se vším smířil, co se mi ještě před hodinou zdávalo nesnesitelným, jak mě rozveselil, o tom Ti nepíšu . . . Jak jsem Ti za něj vděčen!“ Její list působil. „Už značně ozdravělý po jeho přečtení zašel jsem si na celý den do Louvru. Jaké tu Veronesy, Tiziany a Rubense jsem viděl a jim se obdivoval, vypovědět Ti nemohu.“ Ohromné množství kopistů tam uviděl, víc žen než mužů, a mezi ženami „i velmi miloučké, dovedné i velmi afektované panenky.“ Nepřinesou-li mu brzy zamluvený karton na Sibířany, pak prý sám zajde do Louvru a zapřede milostný poměr s některými Tiziany a Veronesy. „Zlato drahé, odpusť ubohému Kotovi, že ti v prvních listech tolik nalamentoval . . . Ale díky Bohu, zdá se mi, že už tomu konec. V dnešním lístku poslalas mi několik čarovných, jasných paprsků toho slunce, které od té doby, co jsem Tě poznal, stále tak překrásně přede mnou svítí — a pohodu dává mé duši a mysli.“ (3. I. 1867.) „Byl jsem u svých zamilovaných Tizianů, Rembrandtů, Vandyků a Rubensů, natěšil jsem se jimi velmi, že mi to na několik dní stačí.“ (4. I. 1867.) „... zaběhl jsem do Louvru. Několik nových miláček mi přibýlo a mezi nimi jedna Madonka Fiesoliho a jedna žena na obraze Palmově.“ (6. I.) Překvapuje, že ani zmínky není v jeho listech o nových zjevech současných v umění výtvarném, o modernějších; že ho na sebe neupozornili štětcem barbizonští básníci. Vystavovali už tehdy přece Millet, Th. Rousseau, Daubigny, Corot; měly už svou obec obdivovatelů jejich oleje, kresby, rytiny a dřevoryty. Vysvětlí se to asi tím, že Grottger, zrovna jako naši umělci, přišel z prostředí umělecky chudšího, nepřesycen galeriemi a výstavami, i byl zaujat především tou starou aristokracií uměleckou, těmi slavnými klasiky. Neupozornil ho, také grafika, na sebe ani znamenitý rytec Meryon. Grottger žil duchem ne v Paříži, ale stále v Polsku. Přikyvoval sice svému švagrovi Zikmundu Sawiczewskému, jenž mu radil,

aby se hodně popařížštil, studoval pařížský život pouliční a veřejný a maloval věci, které by ho doporučily Pařížanům. „Přítakoval jsem, a v duchu svoje dělat jsem se rozhodl . . . Zikmundovi, nejzarytějšímu velebiteli té Paříže, nic jsem o tom nevzpomněl [že nechce v Paříži zůstat], a to proto, abych si jeho pomoc zabezpečil, . . . neboť je s velmi mnohými zdejšími křiklouny a blagéry v těsném styku, a Ty sama, až poznáš Paříž, už byt' jen z toho, co jsem Ti o ní napsal, pochopíš, že tu nic bez reklamy — bez blagy se neobejde a že každý člověk, i nejctihodnější, chce-li se dostat navrch, musí se k ní bohužel utéci. A tak tedy udržuji Zikmunda v té domněnce, že se mi Paříž líbí, že tu chci zůstat, zdokonalit a vypracovat se na blagéra! . . . Tak tedy . . . kázali mi jít zcela jistě na ples do Opery a také do Casina Cadet, prvního po plesech v Opeře. Včera zrovna byl ples v tom Casině . . . Tu se počínají mé smutné zkušenosti.

Představ si sál velmi pěkný, přeplněný množstvím lidí, majících hlavy nejšerednější, mezi nimi polovici žen strašných, neboť bez výjimky, ať mladé ať staré, nejstrašlivěji pomalovaných . . . velmi mnoho jich s černými puntíčky na tváři — a učesaných někdy jak bláznivé —“ Grottger načrtl jich několik do listu a rozepisuje se o nich, o jejich úborech, nožkách a střevíčkách — („Střevíčky mívají velmi pěkné, ale nožky velice zřídka takové . . . Naše Polky mají daleko pěknější nožky,“ podotkl už v listě dřívějším, 3. ledna) — o sukních krátkých i dlouhých, o jejich pohybech, zvláště v poslední figuře čtverylky, kde prý to doopravdy vypadá, „jak to jistě vypadalo, když se Luciper ženil s Luciperkou. Kacik se na to díval a stál jak do země vrytý . . . Tehdy mě srdce strašně zbolelo — myslil jsem na lidi ctihodné, připomněl jsem si naše polské ženy — na konec Tebe, můj Andílku, a v duši jsem zaplakal nad námi všemi — vždyť není-li to veliké neštěstí říci: „Ti jsou naši bližní“ — „to také jsou lidé, téže země!“ — Ale nejukrutněji bylo mi protivno, když mě Zikmund ujistil, že všichni ti mužští, co tancovali a neméně mistrně vyváděli, jsou lidé, kteří z toho žijí — dávají se najímat na večer a podle toho, jak výborně a důvtipně tančí, berou menší nebo větší výplatu. Pozoroval jsem, jak všichni jsou vychudlí, bledí, a žádný se nesměje, ale naopak, smutný a unuděný má výraz v tváři.“ A jsou prý i dozorcí, co na ně dohlížejí, zdali tančí a jak dobře tančí. „Pověz sama, není-li to ukrutné!!? . . .

A pověz teď, zdali pro město, které vylíhlo ten živel kankana, které se v něm kochá, kterému se on stal nezbytný — ptám se, zda pro takové město jsou stvořeni umělci? Ne, tu není pro ně místo! Odtud povinni jsou utíkat.“ (7. I.) Z hlubokého přesvědčení soudil, ale také s krátké distance. I jinde, když dosti podrobně popisuje Wandě život pařížský, na př. bohoslužby v Nôtre Dame, světskou hudbu při ní — zrovna tak o dvě léta později soudil o ní Tyrš: „hra na varhany jak opera, ze vzteku jsem odešel“¹⁾ — placená místa v chrámě, vyslovuje svou nelibost, svůj odpor, až sama mladičká Wanda mu radí, aby se na svět díval trochu jinak, aby se mu svět zdál lepším a pěknějším.

Chce býti *svým*, těší se na *svou* práci, jakou *on* zamýšlí. Troufá si. „Nelekej se a nemysli, že budu dělat jakési tam kresby ne od srdce. Na to mi úplna zašla chuť, byla-li kdysi jakási pravdivá. Nyní na to vůbec nemyslím a ponechávám to jako poslední prostředek k živobytí, na které mi tu v Paříži ještě stačí. Budu se blýskat pánům Pařížanům? — Či snad dělat kresby à la Gavarni? Ještě má tvůj Kacik pár sous na zítřek v kapse a také na déle bude je mít, už o takových vavřínech nemysli! Není pochyby, že tím způsobem možná v krátkém čase dodělal bych se groše, neboť na tolik talentu ještě se zmohu, ale kde je potom tvůj Dante? . . . Kde ten Kot, v kterém Ty sis zamilovala, když ne v umělci co do práce, tak aspoň v umělci z ducha? . . . Kdysi, kdysi, později, jak se poznáme lépe, bude dokonce i dobře dovolit si jednou nějaký žertík. Spravedlivě to nazývám ‚žertíkem‘, neboť pokud vkus Pařížanů dosud jsem poznal, to aby se rychle stal populárním a získal si uznání zdejšího obecnstva a dokonce i hmotného zisku, třeba být na př. takovým stančíkem“²⁾ v artismě.“ (8. I.)

Troufal si tedy, psal trochu domýšlivě a jak už bývá v takých případech, přestřeloval. Gavarni má ve spoustě svých kreseb, hlavně z doby pozdější, také slabší věci; ty však neuberou půvabu oněm z doby nejšťastnější, a pro ty pozdější nedá se Gavarni

¹⁾ Renáta Tyršová: „Miroslav Tyrš“. Jeho osobnost a dílo. Část I. 84. (Český Čtenář 1932.)

²⁾ Původně to bylo jméno dvorního šaška Stanczyka, jenž obveseloval polské krále Alexandra Jagellovce, Zikmunda I. a Zikmunda Augusta v XVI. století; odtud pak stančík, kdo vůbec rozesmává obecnstvo. Mimo to nazváni stančíky členové šlechtické konservativní strany v Haliči, kteří v knížce „Teka Stanczyka“ kárali, co pokládali za vady národní neb národu škodlivé. (Ottův NSL.)

Tek ommy orpus wygleda or p. ommy figury, min a; sawotawio
 orpusowia. Dely umywytyl kedy a; ommy; ~~tek jak a p.~~

Suk jest a latw pstrzga a

59. Z pařížského plesu

Pozvolna se však soud Grotterův o Paříži přece tříbí. „Paříž jako město nejenom v první chvíli, ale i nyní je mi

tak nesnesitelná, že kdybych mohl, hned bych odtud utíkal, ale přiznat se musím, že pro umělce, jenž se zdokonaluje, jest snad jediná na světě. Kdejaké možné směry, kdejaká vyzorování umělecká mají tu své představitele, tak že studium se stává důkladnějším než kdekolivěk jinde. Začnouc od idyly až do nejprosaičtějšího realismu, všechno se tu vidí vyobrazeno mistrovsky. A musím též povědět, že ačkoliv Francouzi nevypracovali si ještě žádné malířské školy, mají cit pro dokonalost ohromný. Mají ho více než Němci, kteří periodicky jednou lítají pod oblaka a po druhé se válejí v odkapu. Francouzi to i ono dělají zároveň. — Mimo Versailles poznal jsem všechny galerie a do Luxemburské jsem doopravdy zamilován, neboť nikde tak pěkných a zároveň tak velice mezi sebou se různících malířských výtvorů jsem neviděl. Po té galerii chodě jsem se přesvědčil o pravdě, že Francouzi úplně jak Němci jsou důkladní a svědomití, a že je to falešný názor, upírá-li se jim důkladnost a připisuje povrchnost.“ (Z listu hr. W. Dzieduszyckému 25. I. 1867.) Soud zcela podobný tomu, jak hodně později soudil o Paříži náš Slavíček.

S takovým obdivem umění francouzskému, tak svobodnému, samostatnému, nezávislému, nenapodobivému, ale stále a stále své nové cesty hledajícímu a prorážejícímu, psal už 16. ledna Wandě. Odvolává, opravuje svůj rychlý dřívější soud o něm;

*Takový je můj pokoj. Hlavně který mívám jest dosti malý.
ni sarkastičtější než v který také o mě mluví můj přítel.*

60. „Takový je můj pokoj“ v Paříži

„neboť Francie má umělce a veliké mistry mezi nimi . . . jako Ingres — Couture — Meissonier — Courson — Flandrin — Fleury — Delaroche — Marchal — Breton — Decamps a Delacroix a množství jiných, jejichž jména jsem tu po prvé četl. Nediv se, že když jsem vyšel, měl jsem malou závrať hlavy, neboť právě v každém jsem viděl mistra a v každém nové individuum; jenom sobě vlastní . . . Vynesl jsem s sebou přesvědčení, že kdybych trefil prostou svou křídou vykreslit obrázek tak, aby jej nikdo lépe nevykreslil, to by se v Luxembourgě našlo pro mne místo. Tak — Kot musí být také mistrem!“ (16. I.)

Podobný citový zápas s Paříží sváděl v sobě později také Wyspiański. A Ilja Erenburg a O. Savič vydali nedávno v Berlíně celý soupis dokladů o podobném citovém zápase ruských spisovatelů s Paříží a vůbec s Francií v knize „My i oni“ (Rusové a Francouzové) a je zajímavé, že se tu Rusové s Poláky shodují ve skepsi i v obdivu. A s nimi i náš Slaviček.

V přesvědčení o vysokém poslání uměleckém utvrzuje Grottera také upřímný jeho přítel, „ukochaný Stach“, Stanislav hr. Tarnowski.

„Milovaný Arthurku! Žádný Tvůj list nezpůsobil mi tolik příjemnosti v životě jak poslední z Paříže došlý — tolik jsem v něm našel poctivého, šlechtěného, že, ačkoliv Tě takým znám,

byl jsem rozradován tím novým projevem pracujícího ducha, horoucího pořád srdce. Vidět, Bůh Ti vytkl cíl a poslání, když Ti tolik trpěti kázal v životě a tolik dal vedle toho síly. Těšíš mě nemálo, žes tak mužně a čistě stanul se svým praporem v evropském Babyloně — v tom jezeře materialismu.

Bůh Ti dej, abys cíle, po kterém toužíš, co nejrychleji dosáhl na prospěch nejprve všeobecný, ale potom i svůj. Nezávislosti přeju Ti v každém a každém vzhledu a vyplnění v srdci, které sis zamiloval. Můj drahý, ctihodný Arthure, nezasloužil jsem si ani já, ani má samota, abychom zaujali místo v tvé paměti vedle tvého Anděla, ale díky Ti srdečně, zachovala-li tvá paměť skutečně tolik milého o mém koutku, tichém, těsném, ale mně doopravdy jediném na světě. Nic se také u mne nezměnilo — lidé titěž, psiska věrná, poctivá, druhové samoty, tak stále mi štěkotem ohlašují příchod hosta a týž oheň v krbu praská — v chatě jenom víc ruchu a života, neboť Napoleonové [Napoleon Sarnecki, švagr, s rodinou] se svým Staškem u mne zimují.

Proč tak pochybuješ, půjdou-li tvé práce do světa? Přece úkolem jejich jest budit ducha v ospalých — či měly by se chybit cíle? Arthure, dokud horoucně cítíš a tak tvoříš — každé tvé dílo půjde apoštolovat, buď za nás — buď za lidkost.

Neviděl jsem dosud „Zimní večery“, vždycky je přijmu tak, jak jsme se usnuli, neb pustím je tím způsobem do světa mezi lidi, kteří je takto musí koupit, jinak by o nich ani nevěděli.

Nepoznals tam Maryana Sokołowského, kterého bych Ti doporučil jako jednoho z nejvytříbenějších lidí, co znám. V tu chvíli jsem v Samboře na sněmíku, vřava a hlomoz staro-šlechtický — štěstí, že nemají po boku karabely, neboť by se povraždili.

Copak mohl bych se změnit k Tobě, můj Arthure? Chyba kdyby ses Ty změnil — tak jako vždycky Tě miluji a prose o přátelskou vzájemnost posílám své objetí.“ (List ze Samboru 5. ledna 1867.)

Grotgter se odhodlává, že na výstavu 1. dubna musí svou „Vojnu“ dokončit; proto ani pomyšlení není, aby koncem ledna, jak slíbil, zajel do Lvova k Wandě. Gérôme přišel se na „Vojnu“ podívat. Líbila se mu velice, i k „Sibiřanům“ mu gratuloval. Radil, aby vystavil třeba jen 2 obrazy z „Vojny“ na stálé výstavě obrazů a takto se dal poznat zdejšími znalci. „Jako učen akademie německé máte všechny poměrně k tomu schop-

nosti ukázat svým dávným kolegům, jak vlastně kreslit jsou povinni a jak to neumějí,“ řekl Grotggerovi. Chválil tedy jeho výbornou kresbu, porozuměl úplně, co „Vojnou“ chce říci. Ale nesouhlasil s postavami umělce a múzy; radil, ať je odrůzní od obrazu, „aby všude vystupovaly spíše jako bytosti vyšší, více jako stíny nebo duchové nebo vidění, aby nenáležely k činitelům obrazu, vůbec aby na první pohled bylo jasno, že to jsou postavy viděné jenom v mé duši“. I jiné ještě opravy poradil. Nově povzbudil Grotggera. „Všecko vře a kypí ve mně . . . Gérôme dodal mi odvahy a chuti — mohu povědět, že mě posílil svou návštěvou i vším, co mluvil; ale pro jedno ho nemám rád — nenávidím a netrpím — ! — že řekl, že hlava geniova je málo klasická a příliš zemská . . .“ psal Grotgger Wandě (19. I.) — on, Grotgger, zobrazil přece v tom genu svou Wandu . . . Ale Gérôme nebyl do Wandy zamilován a mohl tedy mluvit nezamilovaně.

Uposlechl rady Gérômovy. „Pracuji poctivě a také v dobré naději, neboť přece za takovou dlouhou a srdečnou práci mě Božstvo bude chtít odměnit?! Pros je, má nejdražší, aby na Kacika nezapomínalo. Nechci chvály, nechci majetku, nechci ničeho kromě Tebe a své vnitřní spokojenosti. S tím v budoucím mém živobytí nehned mě co zastaví nebo přepadne . . . Vidím tu dráhu před sebou, v budoucnosti své, jak bílou rozvinutou stuhu v divně pěkné, ač smutné, krajině. Po jedné i po druhé straně rozprostřely se všechny potěchy a šťastné hodiny jakoby kvetoucí louky a zelené nivy, a také jakoby veliké hory a stromy, černá skaliska, příkrostiti a smutky. Má bílá dráha kroucí se a víje i přes to i přes ono, ale jejího konce nevidět — tedy zašla daleko a já též po ní přejít mohu! Však i Ty se mnou půjdeš? . . .“ (21. X.)¹⁾

„Tři obrázky k ‚Vojně‘ jsou již opraveny,“ píše Wandě, a čtvrtý bude prý do 1. února hotov, tím první část celého cyklu. „Ó, mnohem a mnohem je lépe. Přesvědčil jsem se: že hlavním hříchem byla má nesmělost. Teď mám víc odvahy, a proto též má kresba dnes bude výraznější a horoucnější v pojetí. Těším se neobyčejně na část druhou, do které budu moci vložit o mnoho více síly a fantasie.“ (23. I.) „Dnes tomu měsíc, co jsem přijel do Paříže — brrr! zdá se mi, že rok tu již jsem, tak je mi všecko

¹⁾ A-W II, 50.

nudné i lhostejné a ba i nesnesitelné mimo Louvre a Luxembourg. Ještě dva takové měsíce budu tu muset přebývat! — Brrrrrrrrrrr!“ (24. I.) Brzy pojede „Lituania“ do Hotelu Lambert ke knížeti Wład. Czartoryskému. „Každé pondělí schází se tam všecek crème jak polské tak francouzské společnosti, při té příležitosti poznají mou ubohou Lituaniku. Co se dále stane, oznámím hned. Ale zdá se mi, že se všechno skončí několika frázemi, pověděnými s parfumovaným úsměvem, — a mou Lituaniku snad kdysi opět nějaké ctihodné Angličisko nebo Uhřisko bude chtít získat.“ (25. I.)

K Želeńskému lne vroucně. Večery u něho prožívá krásné. „Jest to jeden z takých lidí, v jehož společnosti zdá se mi nejednou, že jsem lepší než skutečný — taký, jehož společnost budí ve mně týž dojem, který odnáším z rozmluvy se vzácnou, nevinnou a rozumnou ženou. Nemluvím o jeho bezúhonné poctivosti, o spravedlnosti, už dnes ne velmi praktikované. Jest to mladík tak čistý duší, žádnou ještě světskou zlobou nenakažený, že může posloužit za ideál opravdového milovníka své čarovné Múzy. Hrál mi mnoho svých překrásných věcí a potom do pozdní noci Cherubiniho Rekviem a několik božských sonat Beethovenových.“ (26. I.) Jindy zase prohlížel s ním Doréovy ilustrace k „Donu Quijotovi“ a „bavili se výborně. Svého druhu arcidílo.“ (21. I.) S velice živým zájmem čítá Edmunda Chojeckého „Alkadara“, a toliko jedno ho mrzí, že jeho „milovaný, starý náš povídal Kraszewski, vyjmouc jeho ‚Řím‘, velice pobledl vedle pana Chojeckého.“ (27. I.)

*

Silného povzbuzení dostalo se Grottgerovi výstavou „Lituania“ a „Sibiřanů“ v Hotelu Lambert, nejpěknějším paláci na ostrově svatého Ludvíka. Stavěl jej architekt Vau v r. 1650. V minulém století stal se majetkem knížat Czartoryských. Za pobytu Grottgerova v Paříži náležel kn. Vladislavu Czartoryskému.¹⁾ „Co pondělek schází se tu všecek crème jak polské tak francouzské společnosti,“ oznámil už Grottger Wandě a sám je též pozván a požádán, aby tam vystavil „Lituanii“ a „Sibiřany“. Vystavil je tam odpoledne 28. ledna. „Našel jsem všechny velmi

¹⁾ Dnes v něm bydlí kn. Czartoryski a princ Orleánský, jehož manželka je z Chotěboře, hrab. Dobřenská, mluví dobře česky, i manžel hovoří česky, děti už špatně. (M. S.: Hotel Lambert. „Nár. Listy“ 5. květ. 1931.)

upřímné a méně ceremoniální, než jsem očekával. Ba v několika tvářích mohl jsem postřehnout mnoho opravdového citu. Obzvláště se bavil se mnou pan Jan Działyński, švagr kníže. Vladislava, . . . na smrt v Poznaňsku odsouzený za poslední povstání . . . Hotel Lambert připomínal mi velmi středověké paláce benátské, až do dneška úplně a co do zařízení překrásně zachované; jak tam i tady mnoho přepychu, takové erbové spanilosti, a málo světla — všechno v jakémisi mystickém polostínu . . . Neviděl jsem malou obrazárnu kn. Vladislava, která prý je neobyčejně vzácnou sbírkou nejcenějších mistrů staré školy malířské a kde prý je i jakýsi báječný originální Raffael.“ (28. I.) Večer pak téhož dne šel tam Grottger jako host na pravidelný pondělkový večer. A hned ráno v úterý svěruje Wandě své dojmy: „Jsem všecek oslněn leskem včerejšího večera a ošťastněn tím, že jsem se přesvědčil, že má práce umí přece, ač tak skromnou sukní přioděna, tak silně promlouvat k srdcím, i v knížecí plášti zahaleným, jako nejspolehlivěji malované obrazy . . . Bylo asi 80 osob, mezi tím asi 50 paní, ustrojených, že mě oči bolely od pohledu na tolik drahokamů, korunek, aksamitu a hedvábí . . . Ale bez nadsázky byl to pohled báječně pěkný, salon překrásně, spanile a velmi důstojně, neboť jen řezbou v temném dřevě, mramoru a obrazy starých Vlachů přiozdobený a oživený skupinami postav ženských, měkkých v barvě i složení. Škoda, že se to nedá namalovat! Sedmdesáti sedmi [t. j. nepřehledné řadě] paním knížecím i korunovaným byl jsem představen a od každé jsem slyšel a ještě více obdržel salvu přehojných pochval a ba i nejednou bílé zoubky anebo jakési blesky v očích daly se zpozorovat. Skoro s veškerou mužskou společností jsem se také seznámil. Tolik bylo na nich řádů anebo stužek v knoflíkových dírkách frakových, že jsem se bezděky díval, nepřipjal-li se v té tlačence hvězd a křížů nějaký mimochodem na mou čamaru. Paní Moltonová, Angličanka, zpívala dvě národní písničky, ale povídám Ti tak krásně, že jsem byl očarován, snad ne tak hlasem, ale školou. Budu kreslit její sestřenicí . . . Kromě zpěvu slyšel jsem fortepiano pod mistrovskými prsty kněžny Marceliny Czartoryské.“ (29. I.)

Byli v té společnosti také dva polští malíři: Henryk Rodakowski a Leon Kapliński. O prvním, v Paříži už vyznamenaném, byla tu již zmínka; pracemi Kaplińského byl Grottger, když je později uviděl, zklamán, zrovna jako obrazem mladého Fleu-

ryho „Le massacre de Varsovie“, jímž naprosto nebyl uspokojen, kromě několika ruk a hlav. Vzpomínal přitom na Matejku, jak vedle takových „fušerád“ „tím více půjde nahoru. Ach Bože, nechať by aspoň v tomto závodění Polonia stanula na roveň s tím moudrým, domýšlivým západem a ukázala mu, že i pod naším mhlivým, smutným a chmurným nebem bije srdce plné života a lásky a že hlavy jsou tam zrovna tak otevřené a schopné jako na západě! O svého Kaca buď klidna, on svými obrázky, nakreslenými jen prostou černou křídou, nezastydí se před pány Francouzi. On jim v těch kresbách poví snad tichým hlasem, jakoby jen do ucha, nač nás vlastně Bůh sem poslal: zdali na to, abychom holdovali vkusu hloupého, penězi bříňčího davu, abychom mu pochlebovali a lehtali ho příjemně v jeho mizerných chtíčích, abychom byli kupci podobně jako předměstský herec, nezpůsobně se odívajícími v draperie vážné a pěkné božského artismu — či na to, abychom v práci své, ne suchým slovem, ale jakoby lahodným zpěvem, plným lásky a pohnutí, povídali lidem, že mají mnoho hříchů a nectností, ale že mají srdce a cit pro pravdu v sobě, třeba i hluboko ukryté, a tedy právo i na božskost! . . . Můj Bože, kdyby mi ruka vždy tak šla, jak by ji mé srdce doprovázelo, ach, opravdu byl bych velkým malířem! . . . Bohužel, o tom mnoho z nás ví a neví-li to, cítí, a přece se dává časem svádět, ať jakýmsi marným ziskem, ať honíc se za prázdnou slávou a pověstí odchází s té pěkné dráhy. A běda tomu, kdo ji opustil . . . Ale můj Mistřík si myslí: „Mluví jak mistr, jako kazatel, a sám maže jako poslední fušér!“ — Ano, ano, pravda, že maže, ale přitom aspoň milují Boha, jenž mi dal talent a schopnost k mému závodění a *lidskost, které přikázal pěkně sloužit*.“ (31. I.)

Bylo třeba takového tónu v Grottgerově listě, neboť Wanda ho potřebovala. Poslala mu druhý list — „Můj Bože, jaký smutný! Ach, byl jsem na takový odedávna připraven.“ List reagoval asi opět na Grottgerovu skleslost, na jeho tesknotu. Napsala mu asi své střízlivější mínění, své obavy o budoucnost jich obou. „I což Ti odpovím, což — čímpak Tě upokojím? Jestli Ty, mé ubohé Zlato, nenajdeš potěšení v sobě, jestli srdečko plné lásky k ubohému Arthurovi, ale ne slepé lásky, nýbrž rozumné, mající pevné uzásadnění i v rozumku Tvém, jestliže to srdce, dnes opravdu těžce rozbolavělé, nedodá Ti na konec samo síly a vytrvalosti a s tím přece i jakési potěchy,

— to já, chudák, nic Ti nedám.“ Ale ubezpečuje ji, že je teď „v zenitu své vlastní energie.“ (30. I.) A hned na druhý den posílá jí doklad. Při návštěvě v Hotelu Lambert vzbudili v něm naději, že se jeho „Sibiřané“ najisto už k němu nevrátí. „Možná, že se tvůj Kacik, ačkoliv při tom neobětuje nic ze své umělecké hodnoty, stane gešcftsmanem velkého slohu a bude shrabovat franky, a snad jenom centimy, ale bude shrabovat.“ Ale ať se Wanda nezamýšlí, čítají ta slova, neboť „Kacik neztratí ani na vlas ze svého stanoviska uměleckého.“ (31. I.)

A vskutku „Sibiřané“, t. j. odsouzení Poláci, transportovaní do Sibíře, byli prodáni. Nálada zlepšena, chuť do práce zvýšena. Také Gérôme je k němu pořád přátelštější. Dal mu doporučující listy na Goupila a na dva ilustrované časopisy. Řekl mu, že několika pěknými kresbami v nich nabude velmi dobré reklamy a také grošů. „Kac to ví a také to, že to vždycky umělecky trochu demoralisuje, ale řekl jsem, že groše shánět musím — a tedy hurá!“ (4. II.) Na radu Gérômovu měli jít na výstavu v Champs Elysées „Sibiřané“ a jeden obraz z „Lituanie“ na výstavu v Champs de Mars. Na několik dní budou ty obrazy vystaveny u Goupila. U ředitele jednoho z ilustrovaných časopisů byl Grottger velice laskavě přijat. Při nové návštěvě v Hotelu Lambert byl znovu skvěle uvítán, dotazován hned, přinesl-li nové své práce na ukázkou, a když je ukázal, jednu z nich hned koupil kn. Alexander Czartoryski. Obzor se trochu vyjasňuje Grottgerovi. Ale ne všude. Seznámil se s několika „literáckými velikostmi. Zdá se, že jsem se jim nevelice zalíbil, neboť v rozhovoru politickém a národním, který se rozpředl a byl dosti živý, zrovna ve všem jsem oponoval. Jsou to pánové všichni abych tak řekl z minulého věku, jdoucí a řídící se míněními anebo myšlenkami na př. pana Mickiewicze nebo Krasińského, lidé utopisté anebo snílci — anebo konečně tací, jakých máme nejvíce, Poláci „nedráždí mě“. Následkem té rozmluvy asi psal pak Grottger večer a až do páté z rána Wandě o Polsku „články víry“, jak v ně věří. „Miluji Polsko, a konec!“ — povím, jak mnoho mých rodáků, s tím toliko rozdílem, že oni na tom

61. Autokarikatura
(1867)

všecko už končí, kdežto já na tom teprve začínám.“ (22. II.) Kněžna Marcelína Czartoryská hrála mu po obědě samotnému Chopina — „mistrovsky! Hrála tak překrásně, že jak jsem naslouchal uchvácen, byly chvíle, že jsem na všecko mohl zapomenout . . . Ach, to opravdová umělkyně!“ Jak se mu pak pracovalo! „Zda to Chopin, či mé sličné zjevení [Wanda, která za té hry stála před ním], či kněžna Marcelína svou hrou tak mě naladila, že několika tahy mého uhlu přibýlo obrazu ohromně mnoho [novému variantu „Sibiřanů“] . . . (28. II.) A v zahradě Luxemburské viděl už ráno všechny keře a stromy zazelenalé. A „mně bylo smutno, neboť jsem si připomenul svou ubohou otcinu, ještě nadlouho v bílých sněžích uspanou, a Lvov s jeho tisícem zvonků a saní, a s jeho smutnou a jako do ďábelského tance strženou vánicí, hvízdající a sněhem bičující. Ach, není jí tu, není! Tu již tak teplo, že mohl jsem kreslit při otevřeném okně několik hodin.“ (23. II.)

V tu dobu veliký mrak vyplul na rozjasňující se obzor Grotterův. Přijel do Lvova s Charlottou Patti její impresario Ullmann. „Můj otec,“ vzpomíná Wanda ve svých zápiscích, „znal ho a pozval ho k nám, aby ocenil můj hlas. Přišel tedy zároveň s violínčelistou Popprem a s doprovazečem paní Patti . . . Byla to veselá společnost, plná života a fantasie. Po krátké rozmluvě, po výkřicích nad mým zevnějškem, mou postavou, německým a francouzským akcentem, jali se zkoušet můj hlas.

Popper první udeřil do dlaní:

„Eine prachtvolle Theaterstimme!“

„Ja, wenn sie geschult wird — wirklich außerordentlich!“ dodal Ullmann.

I rozpředla se rozmluva. Končila nabídkou Ullmannovou: náklad po tři léta na můj výcvik v Paříži a v Miláně. Zato závazek kontraktem zpívat po následující tři léta u něho. Bavilo mě to jenom. Vyptávala jsem se na podrobnosti. Pěkný Popper tak mě horoucně přemlouval, že zvrátil tím mou rozvážlivost. Nazejtří přiběhl k nám s hotovým už kontraktem, vykládaje, do jaké míry skvělé podmínky Ullmann mi staví a že dodá ještě celou garderobu divadelní, že, slovem, jenom podepsat, neboť zítra odjíždějí . . .

Ani na chvíli mě nenapadlo, abych to brala vážně. Řekla jsem, že snad někdy se rozmyslím, že, jsouc tak mladá, mám ještě čas. Zanechav listinu, odešel neuspokojen.

Nejenom Popper zakusil zklamání. Teprve po svém rozhodném odřeknutí přesvědčila jsem se, jak mé matky byly udiveny, že po tak vábné a zároveň artistické nabídce nedala jsem se svěsti. Zřetelně a s nechutí projevily mi to později nejdennkrát. Neboť jakkoliv ta kariéra nebyla ideálem jejich přání pro mne, byla jim přece vítána, již proto, aby mě odvrátily od Arthura. Já zase, vědouc výborně, jak On pohlížel na ženy z divadla, nebyla bych za nic na světě ani pomyslíla na jeviště. Nikdo mě na konec do toho nepokoušel se nutit — i byl tomu konec. Arthurovi jsem se o tom ani nezmíníla.¹⁾

¹⁾ A-W II, 306—307.

VIII.

DISONANCE

Do toho otvírajícího se jara vnesl ostrou disonanci Grottgerrův list ze dne 3. března, aniž sebe slaběji tušil, že do mysli Wandiny zafičí tak mrazivě a otřese strašně věrou a přesvědčením jejím.

„Včera večer jako na zakončení karnevalu,“ svěřuje se podrobně a upřímně se vším své Wandě, „uspořádal jsem svým známým malý večírek, o kterém se všichni dobře bavili a já jsem byl velice vesel (aby ne)! Sešli se moji nejbližší známí a několik Francouzů a jejich známé dámy. S počátku zábava byla velmi vážná, neboť všichni naslouchali hudbě Władka Żeleńského, jenž hrál jak obyčejně překrásně — uchvacoval nás, ba i zamýšleli jsme se a do dum upadali a vzdychali — tak že jsem byl doopravdy povznesen, když najednou filuta pan muzikus z čista jasna jakési své notturno končil pravou, šílenou pařížskou čtverylkou. Najednou jakoby všichni náhle byli ze sna probuzeni, zdvíhají se se sedadel, odstrkují stoly a stolky, převracejí několik gypsů a váz s květinami, několik svícňů a šálků a mžikem sestavují se v páry, pouštějí se do tance! Jedním se to ovšem neskončilo, přišel druhý, třetí a desátý, přitom stále se nalávaly čerstvé poháry punšové. Potom se zpívalo, tančilo a popíjelo kalíšek za kalíškem toho karnevalového nápoje — až, ani jsme se toho nenadáli, udeřila na hodinách pátá a připomenula všem, že toho dobrého už dosti. Za chvíli zaimprovisován v salonech Kotových cigánský tábor, rozložil se kdekdo po všech kanapích, stolech a stolicích, ba i na holé zemi, a v půl hodiny chrápali jak za dobrých časů — jakoby zhola nic! — I bylo najednou ticho — neboť všecko usnulo, a jenom já jsem nespál, neboť jsem chtěl rozmlouvat s Tebou. Čekal jsem dlouho, konečně přišlas, zalomilas rukama, otevřelas oči dokořán — vzkřiklas a . . . uteklas. — A Kot zavzdychl, neboť mu bylo Tebe líto, a potom řekl: toť poslední ještě záblesk mého kavalírského studentského života! — a usnul (docela jak pes za plotem).

Ráno a spíše okolo poledne začali se natahovat a zívát, potom rozmlouvat, smát se a připomínat minulou noc, potom pít čaj a sedět při tom po turecku na zemi, na lůžku a kanapí — — že

den přešel znovu, ani jsme nevěděli jak. Po obědě teprve vrátiv se domů a trochu podřimav, posílen chtěl jsem usednout, abych Ti napsal list, ale přilezl Żel [eňski], začal hrát a potom já kreslit ho do Tvé knížky, a znova tak to šlo do půlnoci. Za to máš hlavu ve svém albu dobře nakreslenou, která bude věrnou podobiznou jednoho z nejmilejších a mně nejoddanějších chlapíků! Mluvili jsme o různých projektech, také o vydání kdys jakéhosi díla společnou prací.“ Na konec přeje Wandě, aby byla „dobře myslí, klidná a trpělivá. Kot nespí a nelenoší, jenom pracuje z celého srdce, a třeba jenom po jedné slámce anebo po jednom pírků, ale co den, co hodina snáší do hnízdečka pro Tebe, moje Štěstí celé!“ (3. III.)

Čteme-li dnes tento list, zdá se nám bezvadným, nevinným, ba docela milým, velice milým svou naprostou upřímností a nezatajovaností ničeho, praničeho. Poveselili se, poveselili se jako jinde v domácích masopustních zábavách, jen trochu neobvykleji: zůstali u hostitele i na noc. A nebyli vybíraví; spokojili se i s holou zemí, důkaz, že se jim tam líbilo. Právě že to bylo neobvyklé, líbilo se to. Zblízka bylo to všechno tedy docela nevinné, ale jinak se to jevílo z dálky a hlavně z takové dálky, jako bylo 3. patro v domě čís. 42. na náměstí sv. Ducha ve Lvově. Tam Wanda, když ten list přečtla, zmrtvěla asi zrovna tak, jako když před rokem musela vyslechnout zpověď Grottgervu brzy poté, když si vyznali lásku — „poslouchala jsem jak mrtvá,“ zaznamenala ve svém památníku — a jako byla všechna bez sebe, když v Dyniskách Grottger, jak si vyjeli koňmo, on s Wandou a s Róží Ziętkiewiczovou a s bratrancem, liboval si, jak to Wandě na koni sluší, jak s ní bude ve Vídni jezdit, jak ji bude ukazovat, jak ona tam bude nejkrásnější mezi všemi těmi společníci, mladými děvčaty a veselými žínkami; jak mu tehdy pobouřena těmi slovy ujela, zamkla se na klíč, vrhla se na kolena a plakala jako šílená. „Duše mé netřeba mu vůbec“ — vzlykala. Teď to bylo asi zrovna tak. Rozčilená Wanda, od své tety i od matky nemilými poznámkami drážděná pro svou lásku k Arthurovi, poznámkami o lehkomyšlnosti umělců, narážkami na nejistou budoucnost — ony samy měly teď materiální potíže — to všechno Wanda věděla, cítila a k tomu také často postonávala; viděla v duchu ten „brajgl“, ten cigánský tábor, to chrápání na kanapích, stolech, židlích i na holé zemi; viděla to v duchu horší, než bylo; k tomu si připomněla, že

„Lituania“ není dosud prodána, „Vojna“ není dokončena — a zato takový divoký masopust. Probudila se v ní ovšem také žárlivost. Zachvěla se úzkostí, strachem; zatřásla se pochybami. Ona, květina vychovaná ve skleníku, ucítila mrazivý závan. List ze dne 3. března otevřel jí dveře skleníku a nechal je otevřeny. Fičelo zvenku mrazivě. Ona, nezkušená, mladičká, vždyť dne 25. dubna tohoto roku 1867 bude jí teprve 17 let, třebas je nad ten věk neobyčejně vyspělá a zralejší, přece jest pořád ještě nezkušená, ona přehlédla v tom svém pobouření Arthurovy řádky v tomto listě: „všecko usnulo, a jenom já jsem nespal, neboť jsem chtěl rozmlouvat s Tebou. Čekal jsem dlouho, konečně přišlas, zalomilas rukama, otevřelas oči dokořán — vzkřiklas a . . . uteklas“; přehlídla tyto krásné řádky, každým slovem krásné, milující a roztoužené a věrné; přehlídla i další řádky: „ . . . buď dobré mysli, klidná a trpělivá. Kot nespí a nelenoší, jenom pracuje z celého srdce a třebas jenom po jedné slámce anebo po jednom pírků, ale co den, co hodinu snáší do hnízdečka pro Tebe, moje Štěstí celé!“ Cit Grotterův dobře uhodl dojem, jaký tato zpráva o zábavě vzbudí ve Wandě. Wanda opravdu zalomila rukama, otevřela oči dokořán, vzkřikla a utekla. Byla raněna, strašně raněna. Ani slova neřekla o tom „matkám“, ale ani slovem neodpovídala Grotterovi.

V listě ze 7. března, večer, podotýká Grotter: „Zas marně jsem čekal od Tebe list, ale že jej zítra dostanu, o to se s Tebou sázím!“ V listě z 9. března, o 1. po půlnoci, podotýká opět: „Ale, ale hněvám se na Tebe, neb jsem nedostal od Tebe list, i prohrál jsem sázku a musím teď Tobě něco nakreslit.“ A dne 10. března, pozdě v noci, když si postěžoval, jaké má všeliké nepříjemnosti s tamějšími Poláky — „Tu z Paříže soudíc, to na zeměkouli nebylo by národa falešnějšího, intrikánštějšího, jedovatějšího a ve vášnivosti zuřivějšího, než jsou Poláci — a co horšího, že oni sami, z plného hrdla křičíce, nejináč sebe nazývají“ — táže se Wandy: „Ale než skončím, ještě na slůvko: Nech mi vážené Dítě laskavě poví, proč jsem ještě ani dnes nedostal od Něho list? Sluší se to?“ A dne 11. března zase nic. „Ach, začínám se obávat, nejsi-li opět chorá . . . Či se snad na Kacika rozhněvalo moje sličné Děvčátko?“ Vyvedl něco? „Pověz — neboť já nevím! — ale pověz lahodně s ohledem, neboť já i tak se Tebe strašně bojím . . .“ Teprve dne 12. března

list došel a podle odpovědi Grottgerovy nebylo v něm nějaké narážky na masopustní zábavu; ale byl smutnější a chladnější. Zato svěřila se Wanda s tím vším své drahé „Matce Doře“, své Matičce z Dynisk, paní Izidoře Skólimowské, a polekaná Matička dopsala Grottgerovi do Paříže. A Grottger hned jí odpověděl: list její prý ho zarazil a ukrutným úžasem naplnil ne tak nenadálou změnou hmotných poměrů rodiny jeho nejdražší Wandy, ale že odkryl jednu z nejsmutnějších tajností, totiž, že Wanda nemá naděje v jejich budoucnost. Nikdy prý nepřipouštěl, že by mohla pochybovat; když prý se někdy vyjadřovala jakoby s tesknoutou nad nejistou budoucností, brával to za věc běžnou, jaká bývá u všech opravdu šťastných lidí, že nedůvěřují v uskutečnění nejkrásnějších nadějí. Psával prý jí vždy upřímně a otevřeně, a snad tou upřímností vzbudil v ní tuto osudnou náladu. Ani slovem prý se nezmíní Wandě o listě Matiččině, za který stokrát děkuje, a postará se, aby pravdou směle a vesele vyslovovanou vrátil Wandě naději, na chvíli ztracenou, a s ní štěstí, klid a trpělivé vytrvání do konce. Při tom se rozepsal o svých pracích, že „Vojnu“ vystaví na pařížské výstavě a že zamýšlí ji dedikovat buď starému nebo malému Napoleonovi jako presidentu výstavy. „Každým způsobem na té práci bude záviset celé příští štěstí i Wandino i mé — a rozhodnuto bude někdy v polovici května. Koncem tohoto měsíce už ne s nadějemi, ale s jich vyplněním — a snad Bůh dá šťastným — odjedu do Lvova.“ Zatím prosí Matičku, aby neopouštěla Wandu a ať ji, možno-li, pozve k sobě do milých Dynisk. Tam ona ožije. „Odtamtud chtěl bych Ji sobě vzít, odtamtud opojenou vůní růží a jasmínů a ukolébanou zpěvem nejmilejších křídlatých trubadúrů dyniských.“ Hledá prý už byt s atelierem, asi někde v okolí Paříže, kde to bude zdravější pro Wandu a pro oba lacinější. „Ale napevno ještě nic nevím — mimo to, že, jak jsem Ji slíbil, uvedu Ji už do ustlaného hnízdku. Ach Bože, Bože! Kdyby Matička věděla, kolikrát jsem já nad touto stránkou zavzdychl! Ale dost o tom, neboť mě začíná cosi za srdce stiskat a v hlavě hučet.“ Zároveň oznamuje paní Skólimowské, že se postará, aby její obraz co nejvýhodněji prodal, ať jenom jej pošle — jde o originál Van der Meera z Dynisk. Hmotné poměry tam patrně k tomu nutily. (22. III.)

Grottger postaral se také hned vrátit Wandě ztracenou naději a s ní klid a trpělivé vyčkávání šťastného konce. Den za dnem —

málokdy přes den — psal jí listy tónem smělým a veselým. Také paní Skólimowská jí napsala podobným tónem list, který je krásným projevem její povahy a její kulturnosti: „Víš, Ty nedobré mé Dítě, tak jsi mě nakazila svým pochybováním, že jsem se opravdu velice znepokojila tvou budoucností — ba i na chvíli ztratila jsem víru v toho nejpoctivějšího člověka; proto jsem se své strany se postarala vyzkoumat, jak věci stojí, není-li lépe rázem přebolet a rozervat, než pomalu dávat vadnout tak krásnému citu — ale povídám Ti, drahé Dítě, že jsem znova úplně klidna o Tebe a uspokojena jím. Vím určitě, především, že Tě miluje pořád, jak nezasluhuješ, ty heinovský posměváčku — taková láska sama sebou, dnes tak neobvyčejná, může vystačit za všechny jiné nedostatky a dodat štěstí dost na celý život. Neumíš ho ještě ocenit, jeho heslem jest, jak myslím: Plus être, que paraître; jeví se lehkým, nerozmyslným, neohlížejícím se — ale já vidím, že je stálý, neotřesený ve svých předsevzetích, touží stále k cíli vytčenému, třeba snad na chvíli udělá nějaký skok na bok, ale nedá se ničím s cesty svést; chyby, které dosud na něm vězí, pocházejí jen z návalu srdce, nad kterým chladná vypočítavost nemá vlády — co jistě nebude na škodu ženě, která to srdce bude mít svým. A teď, jak blíž a důkladněji jsem se dověděla, nic mu vyčítat nemohu; nedokončil ‚Vojnu‘, pravda, neboť musel cosi na živobytí vydělávat, ale ‚Lituaniku‘ a ‚Sibiřany‘ už dal, a zabral se do ‚Vojny‘ s předsevzetím, že ji do polovice května dokončí. Jsem jista, že ji dokončí, nepřekazí-li mu to slabost nebo něco nepředvídaného — od ředitelství výstavy má přislíbeno, že to tam hned přijmou, tedy vidíš, že má i styky potřebné . . .; nejenom s poctivými kamarády si zadovádí, ale v každém případě potrefí si poradit a kromě těch scének karnevalových ze života uměleckého, které Ti s tak naivní upřímností popisuje, — vidíme toliko stálé toužení k cíli, přelamování překážek s plnou věrou, doufanlivostí a pevností; to já neobvyčejně v něm cením. Vím také, že opravdu ohromně pracuje — usmívej se, Ty nevěřící, ale já vím; i to, jak se mi líbí, jak to je plno důstojnosti — nepsal Tobě delší čas, protože upozoroval, co se v tvém srdci děje, vycítil anebo vyčetl z Tvých slov tu chladnou nedůvěru, vtírající se pomalu do tvé duše, to bolestné pro milujícího podceňování jeho charakteru — to muselo jím otrást silně a odtud morální indisposice, o které Ti vzpomíná, ale vrátiv se do rovnováhy, nechce vyvolat nejmenší

chmurky na obzor vaší lásky — jest pevný sobě i budoucnosti, která dokáže, jaký jest, i Tebe donutí do větší úcty a většího uznání. Koncem května prý přijede poklonit se nevděčnici — a dokonce blouzní o tom, že už přijede pro ni. Hledá poblíže Paříže pěkné hnízdečko, že by tam milované Děcko mělo přes léto svěží povětrí, mnoho růží kolem sebe. — Možná, že ty naděje jsou příliš smělé, možná, že jich zúplna nesdílím — vždyť jsem už stará, ale i kdyby ještě déle mělo se počkat, to není velká starost — přetáhnout jaro vašeho citu, je-li jistota, že nastoupí léto pohody, jasu. — Dvojnásobně se těším slibem milé Tety, že mi snad na květen půjčí Dítě — tak bych ráda byla, aby on Tě tady zastal — po tak dlouhém nevidění, abyste se tu sešli tak, jak jste se tu rozloučili, uprostřed bezů, jasmínu, obklopení slávy a přírodou v plném lesku a žádný falešný tón aby nekazil všeobecnou harmonii; takové chvíle v životě jsou svaté, a opravdovou svatokrádeží jest vrhat se na ně — ale nechat milované Dítě nic o tom nemluví, ani o jeho návratě jako jistém — neboť bude rázem oposice, nedají Ti odjet ze Lvova a ubohá Teta způsobí nemilé scény, ať se to tak samo udělá — Ty máš ke mně přijet jako do lázní nebo z příkazu Neubauera;¹⁾ to se již pokládá za hotový fakt — co dále, o tom se nemluví.“ (Z Dynisk 6. dubna 1867.)

*

Strašně znepokojilo Grottgera onemocnění Wandino. Onemocněla zápalom osrdečníku. Těší ji, jak může. Oznamuje jí, že byl po prvé na světové výstavě. „Povídám Ti, Zlato, že nejednou jsem se zapomněl, uchvácen byv některými obrazy francouzského oddělení. Třeba ovšem vědět, že Francouzové dali na velkou výstavu toliko samé takové, které za posledních desíti let byly vyznamenány medaillemi nebo kříží. Rozumí se tedy, že to, co se tam vidí, je vždycky s jakéhokoliv stanoviska výborné. Portretů nemají mnoho, ale ty, které jsou, vyznamenávají se nesmírnou krásou. V tom odvětví malířství viděl jsem obraz Perignona — portret ženy — tak překrásný, že potěšen vykřikl jsem očarován jeho pravdou a zároveň nesmrtelným půvabem. Zato historických obrazů je velmi mnoho, zrovna jako i fantasí. V tom posledním Francouzové jsou nevyrovna-

¹⁾ Patrně lékaře.

62. Rusínky (1867)

originálních — mají Angličané. Ó, tam jsou některé věci nepoměrně krásnější než i u Francouzů. Němci docela nehřeší přebytkem arciděl, ani Rusko. Poctivý Matejko svým obrazem vydatně pomáhá udržovat čest ubožáků „Austriaků“, a poctivě možno říci, že jeho obraz náleží k nejkrásnějším v celé výstavě! — Vivat Matejko! Dej mu, Bože, zdraví! Tvého Kota tak fatálně pověsili, že to teprve hledat třeba! Lumpi Švábi. Kdy si se za to s nimi vypořádáme!“ (8. IV.) Viděl tam také „nejlepší kresby Bidy, nejprvnějšího zdejšího kreslíře, a povím bez přechválení — že jsou to „strachy na Lachy“, ale ne na mne. Takých se my nebojíme.“ (9. IV.) Za druhé návštěvy byl zase uchvácen

telní. V každém takovém obraze jest tolik poctivosti a někdy tak cosi čarujícího, buď již v samé koncepci, buď v koloritě, že nemožno od nich odtrhnout oči. V čele jim stojí Hamon. — Z historických, hlavně jsou to bitvy, všiml jsem si Ivona a Bellangého. Gérôma je velmi mnoho na výstavě... ale přiznám se, že kromě jednoho tamty nedosti se mi líbily, aspoň méně než dříve, a to pro svůj zbytečný realismus a proto, že nedostává se jim vůbec poetičnosti. Od Meissoniera je také několik mistrovských kousků. . . . Po Francouzích nejvíce pěkných věcí — a spíše

Belgičany, zvláště obrazy „Stefensa [t. j. Alfreda Stevensa] a Willemsa tak krásnými, že jsem se nemohl dosti natěšit.“ Radostně oznamuje také, že jeho „Sibiřané“, tak nepříznivě umístění, že je sotva vidět bylo možno, dostanou se na lepší místo. (11. IV.) Měli v tu dobu v Paříži své zvláštní výstavy Courbet a Millet, ale o nich se Grottgger nezmiňuje ani v těchto, ani v pozdějších listech. Možno však předpokládat, že je viděl. Jeho kresba „Rusínky“ (obr. 62) připomíná Milleta; v ní se, jako on, zahledl v duchu do svého východohaličského kraje a jeho lidu, ne tak do kroje, jako do duše.

A opět nedochází list od Wandy. „Bůh se na mne zahněval! Proč, nevím, neboť se mi zdá, když jsem si Tebe nade všecko zamiloval, že jsem již všechny své hříchy smazal a jsem čistý! — snad se proto hněvá, že na Něho příliš mnoho skládám, že jsem se Jemu přespříliš oddal!? — Ach, s Ním se nemohu soudit, neb jsem příliš nízko a on příliš vysoko — mně nezbývá než zatít zuby, stisknout pěsti a — trpět! Ej, ostatně nejsem z peří a dovedu a umím snášet více, než mé chudé plece dovedou uzdvihnout — vždyť Kot jest Polák!“ (14. IV.) Na lepší strunu uhodil, když jí líčí, jak Wladek Żeleński u něho hraje Schumannův „Ráj a Peri“. „Neutrpí-li tím dnešní můj lístek, nevím. Duší, celou duší jsem u Tebe, mé drahé Děvče, ale mimovolně, jakoby uchem srostlý s každým z těch čarovných odstavců nejkrásnějšího díla Schumannova, ledva že nejsem jakby zavěšen mezi Tebou a hudbou! Ach Anděle, kdybys věděla, jak je to překrásné, co v tu chvíli hraje! — Teď zpívá! . . . Mráz mi přechází od šlépějí do hlavy a chvílí se slzy tlačí do očí! . . . Ach, čarovné! — Naslouchám napjatým uchem každému tónu; a před očima mám Tebe, jakby v prachu přeskvělých paprsků, mlhavou a přec tak výraznou, stojící jak Andílek a usmívající se na Kota. Ach, k Tobě — nevím, mám-li k Tobě zaletět, či ještě zůstat a poslouchat! . . . Psaní mi nejde! . . . Ach Wando — hudba! Hudba! Jaké to věrné, krásné milování — takové věčné, takové nikdy nezměnné, vždycky tak uštěstňující!“ Ale přece nad všecko ji velebit nemůže, „neboť Tebe kdo si jednou zamiloval, ten nic — nic už více a horoucněji milovat nemůže! . . . Jakéž to báječné, co on hraje a zpívá! . . . Přestat nemohu psát, píšu tedy a poslouchám. — Ach, či nepřestat — tedy — i Tobě, má Wando nejdražší, i Hudbě věčnou lásku přísahat najednou?! — Tedy oběma Vám najednou?! — Ach, nechať tak bude —

63. *Želeński*

neboť Tebe přestat milovat nemohu, ale tamtu opustit také nemohu! — Milenky mé nejmilejší!... Přestal už Wladek — přestal už, a mně je lehčeji. A ticho a hluch v mé pracovně, neboť on se položil a přečítá ještě jednou, co přehrál, a já už nic neslyším — jenom ještě Tebe vidím!... Nech Tě Bohové chrání od zlého!“ (18. IV.) To je také hudba, nejčistší hudba, nejkrásnější hudba lidského srdce, milujícího srdce. Takové hudby je v Grottgerových listech plno. Tak psal také Mörike své milé: „Jetzt

gute Nacht, Luise! meine Luise! Dieser Name läuft wie ein sanftes Echo den Tag über und die Nacht durch mein Innerstes . . . Welch eine unbeschreiblich schöne Nacht! Ich öffne ein Fenster, höre die Melodie des Brunnens, blicke aufs Gärtchen hinunter! . . . Könnt' ich Dich eine Minute lang haben! Nicht einen Kuss gäben wir uns, sondern stille, staunend, andachtvoll sah' ich Dich mir an die Seite gezaubert wie eine leichte Verkörperung meines heiligsten Gedankens, die ich nicht zu berühren wage, die leisen Trittes wieder entweicht, aber in mir eine unnennbare Seligkeit zurücklässt, die mich in den Schlaf hinüber begleitet . . . Tritt, o Kind, diesen Augenblick herein! und ich will nicht erschrecken, will nicht fragen: Bist du Luftbild oder Leben? Ich wäre auf jedes Wunder gefasst! — — Zwölf Uhr! Schlaf wohl!“ Jakoby to byla volná transkripce Grottgerova listu.

Na Velký pátek slyšel zas na koncertě Haydnovo „Stvoření světa“, potom krásně zazpívaný sbor z XVI. stol. a mistrnou hru „slavného Joachima, snad dnes v Evropě nejprvnějšího houslisty“ a Bachovu suitu. (20. IV.)

A další radostné listy: už také „Lituania“ je na velké výstavě — dalších však zpráv o ní, jak byla přijata, není; zůstala nepochopena. Ale teď prý na výstavu nezajde, dokud nedokončí „Vojnu“. Jak ji dokončí, pak prý 8 dní bude chodit, jezdit a prohlížet jak vztekly Versailles, Saint Cloud a Vincennes, aby, až přijede do Lvova, mohl vykládat o Paříži. Do listu vkreslil sebe, jak teď vypadá, „zapracovaný a zasedlý jako všichni ševci a krejčí na kouli zemské“ — dost bídne vypadá — a jak bude vypadat, až dokončí „Vojnu“. (24. IV.) Nevýslovnou radostí naplnilo ho zasláné ze Lvova „święcone“, velkonoční pozdrav od Wandiných „matek“. Nikdy prý na takový důkaz, že na něho pamatují, nebyl připraven. Byly to bábovky, placky (koláče), beránek s korouhvičkou, kterého však cestou pohmoždila klobása a ovšem nejčistší wódka. Pozve prý na to své kamarády, bude to pro ně „ein Göttermahl sondergleichen“. Kromě Władka, který už ty pochoutky zná, všechny ostatní prý wódka a klobása zelektrisuje. Ale ne všechno najednou! Dá prý jim jen po trošce.

Toto święcone ho nejen potěšilo, ale i posílilo. Daří se mu dokončení 10. obrazu „Vojny“; cítí se zdravější. Cítil předtím, jako by se hlásila větší nemoc. Teď je mu dobře. (25. IV.) Nejvíce ho však potěšilo to, že ani Wanda ani její teta, nýbrž jenom matka Wandina pamatovala na něho tím velkonočním pozdravem. „Neboť až dosud, ačkoliv mě Mama dosti měla ráda, přece nikdy neukázala, že mi věří a že důvěru ve mne skládá anebo že miluje budoucího muže a nejvěrnějšího přítele své jediné dcery.“ (29. IV.)

Výroční výstava obrazů na Polích Elysejských ho nijak nespokojila. Viděl tam „tolik břidilství a lumpáctví, že zlý jak ďábel“ vrátil se domů, jsa rád, že nic tam nevystavil. (28. IV.) Také není spokojen s uměleckou porotou na světové výstavě. Jsou prý přece „ti Francouzi nečistí lidé“. Z osmi čestných medailí dali čtyři svým Francouzům, už desetkrát vyznamenaným. Dostali je Cabanel, Meissonier, Rousseau a Gérôme. Gérôme prý ji nejméně zasloužil. Byli prý hodnější. Matejko nejvíc ji zasloužil. Nejednali prý po gentlemansku, ale „ať tak řeknu, po židovsku“. (30. IV.)

Zato uchvátila ho Paříž. K té šťastné náladě přispěla ovšem okolnost, že již již dokončoval „Vojnu“, neb málo ještě odložil

na zítřek a vyšel odpoledne projít se Paříží. „A povím Ti, že jsem Paříží uchvácen! Den byl čarovný a po prvé tak čistý, že ani mráčku nebylo na nebi . . . Stromy všechny byly nejčarovněji rozkvetlé a bujným smaragdovým listím pokryté . . . Po větří plné vůně a svěžesti, lidé pěkně a nejvybraněji ustrojení — celými zástupy sunuli se vpravo a vlevo. Překrásné děti, kterých jsem zastal celé stádo, běhaly a skákaly . . ., že jsem nevěděl, kam napřed hledět . . . Povídám Ti, Zlato, že div jsem neoslepl od těch aksamitů, hedvábí, stříbra a zlata a mezi tím od těch opravdu spanilých krásotek. Po prvé jsem uviděl, . . . o čem jsem nevěděl, že tu také jsou velmi pěkné ženy. Na tolik luxu a přepychu nebyl jsem připraven a věřím teď, že jiných Paříží na světě není.“ (5. V.)

Konečně 6. května „Vojna“ dokončena. Je rád, ale má trému, neboť nastává pro něho nejvážnější chvíle v životě . . . „Ach Bože, zachraň mě nyní!! Pros i Ty za mne upřímně a horoucně, neboť doopravdy mně pomoci Boží bude velmi potřeba!“ píše Wandě. (6. V.) Mnoho slyšel komplementů a laskavých slůvek na večeru u gener. Zamoyského; mnoho prý tam v tom lesku viděl prázdnoty, také však zásluhy osobně představené, ale na konec tak, jak obyčejně, svou mizerii. Ale nijak prý není zdesperován, neboť ví, že „to pravdivé žití muže a umělce ještě nezačalo, toliko že ono na mne čeká . . . ale to už zároveň s Tebou, pravda, můj Anděle nejdražší?“ . . . Pro nás Čechy tento večer 7. května 1867 u gen. Zamoyského je zajímavý poznámkou Grottgerovou, že tam vedle „samých znamenitostí polských a francouzských . . . byl tentokrát p. Rieger a Palacký, vůdcové Čechů — co jako demonstraci proti Rusku bylo by možno si vyložit.“ (8. V.) Grottger zaslechl asi od druhých Poláků takový výklad, kterým demonstrace proti Rusku byla ovšem bližší než proti Rakousku. Bylo to v napjaté pro nás době, kdy český sněm s většinou českou byl rozpuštěn, protože protestoval proti mimořádné radě říšské, která měla řešit otázky ústavní, a dovolával se sebevědomě státoprávní bytnosti koruny České; kdy Beust pomohl ústavověrné šlechtě k většině nad šlechtou historickou na sněmě českém a provedl v říši dualismus; kdy Čechové, kteří se teď na sněmě stali menšinou, protestovali proti tomu všemu násilí, opustili sněm a rozhodli se pro politiku pasivní. Tehdy vůdcové čeští cítili nutnost zahraniční propagandy, které dosud nebylo. Světová výstava pařížská byla vhodnou příležitostí, aby tam zajeli a na-

vázali styky, a tak se Palacký a Rieger objevili na skvělém večeru u generála Zamoyského. Ukázka, jak pozdě jsme začínali s propagandou světovou, jak u nás ta nejzpůsobilejší pro to společenská vrstva, šlechta, neměla pro to smyslu, jak byla proti polské šlechtě sterilní, krátkozraká, úzkoprsá.

Ale naděje, že by „Vojnu“ věnoval Napoleonovi, zhasla. Zvěděl, že to není ve Francii přípustno. Úřední list 2krát v roce oznamuje, že císař ani císařovna nijakých darů nepřijímají. Gérôme mu „Vojnu“ pochválil i „slavný“ Willems, belgický malíř, jenž náhodou byl u Gérôma. Od obou uslyšel „velmi mnoho potěšlivého.“ (10. V.) Ještě téhož dne zašel na výstavu, neboť to všechno, co uslyšel dnes ráno od Gérôma, potřebovalo prý jakéhosi přemýšlení a rozhodnutí; proto se nechtěl dát hned do některých nutných oprav na „Vojně“. Býval prý často málo moudrý a zbloudil-li, to buď nepraktičností anebo přílišnou důvěrou ve šťastnou hvězdu. Ta hvězda prý mu nepřestala svítit — Wanda, ale třeba nyní myslit na budoucnost a být praktickým, t. j. zabezpečujícím se před ztrátou a starajícím se o zisk. I svěčuje se Wandě, že vymyslel si už cosi, co bez „Lituanie“ a „Vojny“, bez pomoci všech císařů anebo jiných velkostí může ho pevně na nohy postavit: Album světové výstavy 1867, sbírku to kreseb, ne takých jako v „Charivari“ a ve „Figaru“, ale majících pečeť krásného a vážného artismu, budících zájem ne smíšků, ale lidí myslících a citových. Je-li prý na výstavě denně 150.000 osob a koupí-li si z nich jen tisíc po jednom snímku s jeho kresby a kdyby on jenom po jednom franku dostával z prodeje jednoho obrázku, bylo by hned tisíc franků denně, a kdyby těch obrázků bylo deset, tož 10.000 franků bylo by v kapse! „Toť hrůza! . . .“ volá, ale sám se hned krotí — stačilo by prý, kdyby 500 osob koupilo si po exempláru denně a kdyby jen čtvrtina z toho připadla jemu a kdyby to po čtyři měsíce trvalo! „Hlava mi jde kolem, jak na to pomyslím . . . Zatím dobrou noc Tobě, můj nejdražší Anděle!“ zakončuje své červánkové „kdyby“ pozdě v noci dne 10. května. Na druhý den už pohasly docela. — Bylo třeba co nejdříve zaletět s kartony „Vojny“ na výstavu „ukázat je panu předsedovi komise naší [rakouské] a přemluvit ho, aby mi na to trochu místa udělali. Ach, kdyby to jen nebyli Němci!“ Byl od té napjaté práce a stálých starostí vysílen, ale byl také morálně prý zeslaben. Bylo třeba úpravy kartonů na výstavu, bylo třeba rámů, a peněz nebylo.

Zafukal u známých, zámožných, prose jenom o ručení na 2 měsíce u rámaře. Nepochodil. Milý Wladek Żeleński vypomohl. Sám hotových neměl, ale psal o ně domů, do Haliče. A ještě nebyl nepříjemnostem konec. Grottger požádal malíře Giacomettiho, jednoho z lepších, o upřímnou kritiku „Vojny“. Giacometti přišel a tak mu „Vojnu“ upřímně zešíkanoval a zkritisoval, že Grottger div prý hrůzou nepadl a nevyhodil ho z dveří. Ale díval prý se na to Giacometti „očima svěžíma, kdežto moje — od samého připatřívání na „Vojnu“ div neosleply. A že správně soudil, toho nejlepším dokladem jsou změny, které se staly na „Vojně“ a z kterých nejhlavnější jest, že už ani mého Dítěte — ani Jeho Kota není na obrazech, jenom Genius jak socha klasická oživená a jinoch Umělec s hlavou podobnou Raffaelově . . . Již všecko je změněno a pravda, že po tři dni jsem z domu vůbec nevycházel, zamknuto docela, seděl jsem a kreslil jak vzteklý, ale již všecko jsem dokončil.“ (17. V.) Posílil ho v ty dni list Wandin. „Bůh zaplať za list, který jsem včera dostal a který od zhora dolů, od nohou do hlav jest tak krásný a veselý a tak přepodivně i stav duše mého Andílka maluje, že se ho dosti načítat nemohu! — A potřeboval jsem doopravdy takové rozmilé zásilky, neboť od týdne byl jsem už docela utrápený, umrtvený — zaseděný — zapracovaný a div ne uvadlý, — že jsem až ožil včera přečítav ten list a připomenuv si, že Dítě jest — jest mé — na mne čeká — a Kot musí být zdravý, pevný a veselý, aby se podobal mému Pacholíkovi! — Skočil jsem tedy na rovné nohy, vytáhl se jak struna, oddechl z plných prsou a potom jsem byl Kotě — poctivé — dobré — ochotné a čiperné do všeho, co Tobě milé a drahé!“ (17. V.)

V tu dobu byl požádán s polské strany, aby napsal zprávu o světové výstavě r. 1867 a zvláště o umění polském na ní. Neví, zdali se vysloví jasně, výrazně a úsečně. Kritika polská nestanula prý dosud na té výši jako v Německu a ve Francii. „Dosud málokdo na to myslil, že na poli umění ubohý Polák tulák bude míti nebo má všecko právo změřit se s cizinci. Ještě nedozněla slova,¹⁾ která prohlásila, že umění na polské zemi, a nejméně malířství, nikdy nerozkvete, ale jako rostlina do cizí země přesazená dříve nebo později uschne a zahyne.“ Na umění a umělce hleděno jako na luxus. „Apřece máme umění, umělce, toliko kritiky nemáme,“ rozepisuje se Grottger, ale nedopsal. V polovici věty rukopis se zastavil.

1) Zmíněného už publicisty Kłaczka (viz str. 46).

IX.

„VOJNA“

V touž dobu, kdy Lev Nikolajevič Tolstoj tvořil svou grandiosní epopei „Vojnu a mír“, v sousední Haliči snil o čemsi podobném Grottgger. Tolstoj skládal své dílo v letech 1864—1869, a v noci 2. července 1866 psal Grottgger Wandě: „Rád bych, aby se už ta ‚Litva‘ jednou skončila a snad bych mohl pomyslet o ‚Vojně‘. Páté přes deváté se mi to kroutí v hlavě, ale abych myšlenky a obrazy uvedl do pořádku, nemám ještě času. Co bych nedal za to, aby mi to šlo lehce!“ — A už předtím se cti-hodným Stasem rozmlouval o svých plánech s „Litvou“ a „Vojnou“ — „a on se vším souhlasí nejúplněji“. (11. V.) „V myslí mé ‚Vojna‘ postupuje. Již několik obrazů krouží se mi ve fantasmii, ač nevýrazně. Ale plán celé řady, úplně určitý, nestihl jsem si ještě vytvořit.“ (13. VII.) „Co z toho všeho bude, co se mi v hlavě sní, nevím. Či cosi na konec jak po bouři vypluje na klidnou hladinu bezedného moře mých fantastických domyslů a domněnek? Či se konečně dočkám té radostné chvíle, kdy jda dlouho a dlouho za zlatou nitkou snění na konec dojdou k prameni a zvolám rozešťasten: Mám — již ho mám — již je můj!? — Ach, kdybych předvídal, jaký osud čeká v budoucnu všechny obrazy, které jsem v duši jedny už vytvořil a druhé procítil! . . . Slyš, moje Zlato: čtlas přece Danta? Všecky obrazy jeho Komedie, i hrozné i podivuhodné, stojí Ti asi jistě živě v paměti,“ píše jí v témž listě ze dne 5. září 1866. Což kdyby prý se její Kot stal Dantem, malujícím obrazy, které Dante popisoval, a kdyby se jeho Beatricí stala Wanda? „Hlava plná myšlenek a obrazů. Ty jako má Beatrice stále mi stojíš před očima a tvá postava čistá a klidná, plná andělské svatosti očarovává mě a strhuje za sebou! Ach drahá Wando, jak já miluji svou Beatrici — jak ochotně půjdu za ní všude, kam ona mi rozkáže! Půjdu v patách za strašnou vojnu, která hrozná jak neoblomný rytíř vytáhla do světa před námi, aby připravila lidi v klidném zátíší žijící o jejich štěstí. Byla vytažena tam k nim, aby je přivedla do zločinu a bezpráví a na konec do zoufalství a beznadějnosti. Ubozí lidé a smutný tvůj Dante i má Beatrice!

— Ach Andílku můj drahý, jaké ty obrazy mohou být! A co povíš, že snad jich bude jedenáct!? Rád bych byl, aby jich bylo méně, ale nemohl bych tam povědět všechno, co zamlčet nemohu. Do polovice listopadu musím je dokončit, budu třeba i v noci pracovat, abych týdně aspoň dva takové obrazy vypracoval. Ty se svou láskou a Matka Boží se svou milostí — neopustíte mě, chudáka, tedy o rychlém dokončení toho díla nepochybuji.“ (6. IX. 1866.)

Velice mocným popudem ke vzniku „Vojny“ byla tedy Dantova „Božská komedie“ a dost možná, že to byla ta, kterou ilustroval Doré a jejíž první část, „Peklo“, vyšla r. 1861. V ní nad těmi pekelnými hrůzami, temnými, chmurnými, příšernými, ozáření krácejí velebný Vergil s dojatým Dantem. Jediný pohled na tuto dvojici mohl dát v Grotgerově hlavě zajiskřit myšlenka: „Což kdybychom se tak ubírali ty a já? Ty, má múza, Wando, a já, umělec, jenž představí světu jeho hrůzy?“ Zmiňuje se Wandě Grotger o Doréovi: jak vzal Želeňského k sobě na oběd a na celý už večer, jak prohlíželi „Dona Quijota, ilustrovaného od slavného Dorého a pobavili se znamenitě. Svého druhu arcidílo! Jaké tam překrásné jsou některé obrázky!“¹⁾ — ale o Doréově „Božské komedii“ se nezmiňuje. Ať už tedy Doréova, ať neilustrovaná, „Božská komedie“ byla mocným popudem básníku-kreslíři „Polonie“, „Litevského hvozdu“ a „Lituanie“ k „Vojně“.

„Vojna“, už od tak dávna jen nevýrazně v mysli zakreslená, vystoupila už živá, jasná, ba i mohutnější, než sám jsem doufal,“ oznamuje 7. září ráno a že se radil s odborníkem o podrobnostech, o antickém úboru — nemůže prý jeho genius, jeho Beatrice být v krinolině anebo ve fraku. Téhož dne večer připisuje dodatek k svému listu: „Dnes večer naskizzuji si první obraz do „Vojny“ a vyjeda do vsi zaberu se do následujících. A skutečně již na druhý den oznamuje: „Tak tedy včera první obrázek do „Vojny“ jsem si už načrtl. Představuje chvíli, v které v stříbrném oblaku napolo ještě skrytý Genius (anebo má Beatrice) zjevuje se Umělci a volá ho k sobě, a on, padnuv před ním na kolena, zalomil rukama a s údivem patří v jeho andělský obličej! . . . V následujících obrazech už ne v oblaku, ale jako mistr a jediný vůdce Umělcův, s ním zároveň pořád dále jda, bude viděn.

¹⁾ A-W II, 51.

A tak spolu stanou na hranici kraje vojnou postiženého a potom dále a pořád dále postupující uvidí obrazy — obavy, strachu, úžasu — strašného nerozumu a na konec zoufalosti a smutku, takže až sami zapláčou!“ (8. IX.)

„Má ‚Vojna‘ nedává mi pokoje. Od chvíle, jak oči otevru, až do pozdní noci snují se mi nejrozmanitější postavy hlavou, ukládají se do skupin a obrazů, utíkají z paměti, nejsou-li mé myslí vhod, ustupují druhým, lepším a vybranějším, a takový je ruch a takový život horoucí a čiperný v tom věčně se přetvorbujícím a znova se rodícím světě mé obraznosti — jako kdyby tam jenom sama čeládka hospodařila, a pána nad ní nebylo — a přece tam jest hospodář i dobrý i řádný — můj drahý, poctivý Pacholík!“ — Wanda! (9. IX.)

„První obrázek k ‚Vojně‘ už jsem na tolik podkreslil, že posedím-li tak zítra, to i dovedu dokončit. Ale jest jiný než ten, který jsem chtěl udělat a o kterém jsem Ti psal. Představuje umělce ve chvíli, kdy sedě při práci najednou se hluboko zamyslí a zavřev oči začal v duši vyvolávat obraz svých myšlenek a hned se zjevila před ním jeho Beatrice. Proto začínám takto, abych všem následujícím obrazům směl dodat barvy, ne pravdy ohmatatelné a realistické, ale strašného snění — těžké můry. Zdá se mi, že budu-li držet všechno v tom koloritě, bude možno nejprudčeji působit na imaginaci a tím na srdce pozorovatele . . . Ještě sám nevím, ale zdá se mi, že všechny obrazy vypadnou v noci, tu od měsíce a tu od ohně osvětlené — také výhoda, že tím mnoho potíží, pokud jde o úbory (kterým přece není možno dáti ani nějakého národního ani historického rázu) odpadne, a za druhé, že tím lehčeji celá věc vystoupí jako snové zjevení.“ (11. IX.)

Wanda mu odpověděla: „Zrovna v té práci chtěla bych Tě úplně pochopit a tvé myšlenky zachytit tak zcela, jak ve vlastní tvé fantasmii vybleskly, a cítit tvou válku v té Vojně.“ A Grottgger, cituje tato její slova, (v listě z 12. IX.) svěřuje se jí dále: „Za včerejší den a za dnešní dopoledne dokončil jsem první obrázek do své ‚Vojny‘ a dosti jsem jím spokojen, a zvláště tím, že má Beatrice je velice podobna Wandě Monné . . . Do večera jsem si naskizzoval druhý obraz. Představuje chvíli, kdy sama ‚Vojna‘ přeletuje před našimi dvěma poutníky. Jest to postava ženská, herkulovského, pěkného složení těla, dopola v železo oděná, v pravici s mečem a v levici s pochodní, s hustými,

dlouhými jako hřiva vlasy, unášenými větrem, sedící na divokém pádícím tureckém koni. Jako by ji předstihnout chtěly, též přiní v šíleném letě, jsou jejími společníci tři postavy: Nouze, Smrt a Zoufalost. Nebe jakoby olovem obtěžkané a celé okolí smutné a zlověstné. Toliko tam, kde se nebe setkalo se zemí, ještě poslední slabý paprsek světla se prodral a bledě osvětlil zemi. V popředí obrazu po pravé straně stojí oba poutníci užaslí a hledí zarmoucení na přeletující zjevení. Toť obsah začatého obrazu. I ten druhý jest toliko prologem strašného dramatu, které se má odehrát.“ (13. IX.)

Těší se, že již o jeden krok přece postoupil a na druhý že má již polovici za sebou. „Takovým krokem k svému štěstí nazývá každý obraz do své ‚Vojny‘. Sedm bude všech, a tedy už jenom půl šesta mám před sebou.“ (14. IX. po půlnoci.) Předtím psal že snad jich bude jedenáct a že by rád byl, aby jich bylo méně.

Chtěl zhušťovat a zjednodušovat. Ale přiznává se Wandě, že ho již dávno práce tak neunavovala, jak ta nyní. „To, co mi všechno ztěžuje, jest okolnost, že všechny figury toho obrazu jako symbolické musejí být drženy v duchu antik — v duchu sochařském — zrovna v tom, s kterým jsem nejméně obeznámen.“ (17. IX.) Dokončuje třetí obraz „Kometu“, píše už Wandě, „že není spokojen se svou ‚Vojnou‘. Co si je v tom, co ‚se mi nelíbí‘, a sám nevím co . . ., ‚Vojna‘ ve srovnání s ‚Lituanikou‘ proto v mých očích zdá se mi méně dobrá, že jednotlivé obrazy, jsouce přespříliš přeplněny figurami, poměrně menšími, než figury ‚Lituaniky‘, vzbuzují dojem přespříliš drobný, a ne onen dojem prostředky malířskými chudý, ale tím výmluvnější. Tak ‚Lituanika‘ mluví k pozorovateli svou prostotou, kdežto ‚Vojna‘ dosud trochu koketuje s divákem.“ (2. X.) Ta autokritika je velice dobře vypořizovaná a vycítěná: přeplněnost figurami menšími: dojem přespříliš drobný! Řekněme: žánrovitý . . . Po dvou dnech oznamuje již: „Rozhodl jsem se na konec udělat ještě po druhé dva již dokončené obrazy, jeden představující ‚Vojnu‘ a druhý ‚Kometu‘. Srdce mi krvácí, jak se dívám na tolik práce ne sice vyplývané, ale nadarmo podniknuté! . . . Snahou mou bude jak jen možná se obmezit co do figur, a zato zvětšit je značně . . ., aby strašná pravda, kterou chci vyslovit, byla několika jen prostými a výraznými slovy vyslovena,“ aby to byl výraz „abych tak řekl evangelický.“ (4. X.) Těší se, že

za týden dokončil „Kometu“ a na ní Beatrici — žertovně píše: „Beatryxa takiego ślicznego i podobnego.“ (10. X.)

Wanda je teď neustále a všude středem veškerého jeho myšlení, ba i tvoření. Stává se mu mistrem, rádcem a vůdcem — „myslím, má Drahá, že pomalu sejde úplně s té cesty, po které jsem se ubíral, dává se do ‚Vojny‘. Zdá se mi, že mimo postavu Umělce a jeho Genia nebude žádné fantastické figury v mých obrazech. Všecko na to ukazuje a stane se, jak se mi zdá, zcela po tvé vůli. Připomínám si, žeš mi jednou psala, že se Ti zdávalo: Kacik představí vojnu ne takovou, jakou si vybásnil ve své obraznosti, ale jaká je ve skutečnosti.“ (16. X.) Zaslal jí z Poręby i náčrtek. „Pověz mi, zlatý Mistříku, co soudíš o ‚Vojně‘, kterou jsem Ti poslal? Či se Mistřík zarmoutil velmi? Či snad je spokojen darem?“ (1. XI.) Wanda mu posílá svůj úsudek, on jej uznává spravedlivým, ale leccos namítá. Když vytvořil nový obraz, poznamenává zamilovaně, že prý je „velmi pěkný, a zvláště Beatrice“. (13. XI.) Pořád jen myslí na Wandu. Wanda je stále v popředí všeho. Jeho zamilovanost až zacláněla soudnost. Proto mu práce šla ztěžka. Chtěl by dokončit „Vojnu“, než odjede do Paříže, ale nedaří se mu to. Až „jsem se zlobil nad ‚Vojnou‘, k níž poslední obraz nijak jsem nemohl vykoncipovat.“ (20. XI.) Dokončil ji až v Paříži, a to teprve 6. května 1867.

Než ji dokončil, pozval, jak už bylo řečeno, Gérôma, aby mu řekl o ní svůj soud. Gérômu se líbila. Úplně pochopil myšlenku Grottgerovu, ale leccos mu vadilo, s leccíms nesouhlasil. Nesouhlasil s postavami umělce a múzy, radil, ať je odrůzní od obrazu, aby všude vystupovaly spíše jako bytosti vyšší, více jako stíny nebo duchové nebo vidění, aby nenáležely k těm, kdo jsou vlastními herci obrazu, vůbec aby na první pohled bylo jasno, že to jsou postavy viděné jenom v duši básníka malíře. „Vyrozuměl jsem již z toho, co jste myslil, tak vyrozumí i druhý i desátý, ale ne všichni — neboť neproniká každý tajemství a není každý umělcem,“ podotkl Gérôme a vytýkal pak všelike drobnosti — a všecko k veliké spokojenosti Grottgerově, neboť možná prý se „verschauen“, jak Němec říká. Gérôme dodal mu odvahy a chuti, posílil ho svou návštěvou a vším, co mluvil, jen pro jedno ho Grottger nemohl mítí rád, pro výtku, že hlava geniova je málo klasická a příliš zemská. (19. I, 1867.) A byla to hlava zbožňované Wandy! Gérôme dal trochu vystřízlivět

Grottgerovi, že vycítil, ač se vzpíral, že první obrazy „Vojny“ bral příliš literárně a příliš zamilovaně, mysle stále a především na Beatrici-Wandu a dáváje jí místo až příliš přední. Grottger zatoužil, aby byl trochu Dantem a Wanda jeho Beatricí; ale výrazové prostředky Dantovy jsou zcela jiné než kteréhokoliv malíře, byť sebe větším byl básníkem. Grottger uznal výtky Gérômovy a provedl změny a opravy. Později ještě, v květnu, kdy myslel, že „Vojna“ už je dokončena, znovu mu ji pochválil Gérôme a také belgický malíř Willems. Po rozpravě s nimi uznal některé nutné opravy v ní. Po nich požádal ještě, jak už zmíněno, malíře Giacomettiho, Francouze, „jednoho z lepších“ o upřímnou kritiku. „Pravda že trochu nadsazoval — exageroval — pravda že úmyslně mnoho chytristiky shledával, ale konec konců mou „Vojnu“ tak ukrutně zešikanoval, zkritisoval a ocenil, že Kotě div strachy nepadlo . . . A že spravedlnost byla u něho,“ podotýká pěkně Grottger, jemuž šlo o věc, „toho nejlepším dokladem jsou změny, které se staly na „Vojně“, z kterých nejhlavnější je, že tam již není ani mého Dítěte — ani Jeho Kota není na obrazech, jenom Genius jak socha klasická oživená a jinoch Umělec s hlavou podobnou Raffaellově.“ 17. V.)

Tolik trampot a potíží stál Grottgera poslední cyklus. Proti předešlým cyklům rodil se těžce, velmi těžce. Ty předešlé tvořil Grottger ještě zdrav, tvořil je lehce, některé téměř beze skizz; při „Vojně“ hlodala již v těle nemoc, ubírala pozvolna sílu, nejdříve fantasii, potom i ruce. Zato se o něm Grottger své Wandě tolik a tolik rozpisoval. Stržen láskou k ní, stavěl až příliš do popředí jen ji, jen ji. „Ty jako má Beatrice stále mi stojíš před očima a tvá postava čistá a klidná, plná andělské svatosti očarovává mě a strhuje za sebou!“ Viděl především ji, svou Wandu a Beatrici na újmu celému cyklu. Ale výtvarně není totéž co literárně. V Dantově „Božské komedii“ může být Beatrice vůdkyní básníkovi v 30 zpěvech „Ráje“ a může mu vykládati všecku nádheru nebe. Čtenář Beatrici nevidí, ale cítí její čistou krásu, představuje si ji, slyší ji vykládat výklad stále se měnící a stupňující v těch 30 zpěvech. Grottger, jenž to všecko horlivě čítal, mohl s počátku také volat slovy Dantovými k své Beatrici-Wandě, aspoň prvními dvěma strofami:

*„Ó paní, kterou věčně svěží skvějí
se naděje mé květy, k mému blahu
jež nechalas své stopy v pekel rejí,*

*Na všem, co viděl jsem na svým tahu,
tvou dobrotou a mocí tvojí ctnosti
a milosti tvé cítím božskou vláhu.*

*Já otrok tebou vznesen ku volnosti
všemožným způsobem a každou trátí,
jež k cíli tomu síly měly dosti.*

*Ó, nech mi dále štědrost svoji pláti,
by moje duše, která tebou zdráva,
k tvé zálibě se mohla těla vzdáti!“*

(Ráj XXXI. Překlad Vrchlického.)

Ale něco jiného bylo namalovat to. Ve dvou, třech obrazech snesl by se ten průvod múzy-Wandy s umělcem-Grottgerem po rozsáhlém dějišti a bojišti „Vojny“, ale nikoliv v jedenácti. To rázem vycítili pařížští umělci a upřímně to Grottgerovi vytkli. A Grottger měnil a měnil, až nabyla formy, v jaké ji známe my. Měnil ji změněný Grottger, jenž nemohl již s Dantem jásat: „Já otrok tebou vznesen ku volnosti,“ nýbrž musel se z Paříže teskně vyznávat Wandě: „Tvůj Kacik bez Tebe je opravdu ubohý psík . . . Přestal jsem být člověkem volným! . . .“ (31. XII.) Nemohl s Dantem říci: „ . . má duše, která tebou zdráva.“ Duše Grottgerova byla již láskou k Wandě nemocna. Když dokončil první obraz „Vojny“, napsal Wandě, že je jím „dosti spokojen, a zvláště tím, že . . . Beatrice je velice podobna Wandě Monné . . .“ „Už jsem Ti to nejednou řekl, že *já bez Tebe doopravdy k ničemu nejsem!* To je velice zlé, vidím to, ale změnit to nemohu.“ (8. I. 1867.) A tak máme před sebou „Vojnu“ Grottgera již nevolníka a cítíme to bolestně. Nezůstal věren prvnímu svému plánu, aby všem obrazům „Vojny“ „směl dodat barvy, ne pravdy ohmatatelné a realistické, ale strašného snění — těžké mûry. Zdá se mi, že budu-li držet všecko v tom koloritě, bude možno nejprudčeji působit na imaginaci a tím na srdce pozorovatelovo.“ Nedošlo na to. Došlo po většině na žánry a ilustrace.

Ten genius a umělec, pozorující všechny ty události válečné, všecku tu hrůzu válečnou, a vzdychající a naříkající nad nimi, ti oba dva nám překáží a vadí. Goya, Rethel i Vereščagin představili hrůzu a zvířecnost lidskou, ba mnohem víc než zvířecnost — zvíře tak nekleslo, zvíře si to vyřídí tvář v tvář — představili tu hrůzu bez genia a bez naříkavého umělce, protože v takových věravách „silent musae“. Jenom v I. kartoně je na místě umělcovo zadumání, jako úvod. Je krásně vyjádřeno, hluboce, opravdově; je velikost v jeho zamyšlení, je velikost v jeho smutku, je velikost i v kresbě, v linii; necítíme však nijak, že tu jde o hrůzu z vojny. Nenapovídá to ani genius, dosti sádrový, ani co jiného, leda sugestivní podpis: „Pojď se mnou údolím slz!“

V II. kartoně „Kometa“, jsou v prvním zpracování genius a umělec vynecháni, a hle, toto první zpracování (v Porřebě 1866) je nesrovnaně šťastnější než druhé, definitivní, s geniem a umělcem. V onom představil Grotger šťastný rodinný život na venkovském statku — děd a babička obklopeni dcerami, snachou a vnoučaty s rozvíjejícím se štěstím starší dcery, opřené o svého už ženicha; z okovu na okraji studně popíjejí dva holoubci. V tom zlověstný zjev na večerním nebi: kometa. Všecko se zarazilo zlou předtuchou. To vše je živě podáno. Krásný žánrový obraz. Krajina má v něm trochu velikosti. Zpracování definitivní se Grotgerovi nepodařilo. Je nám zrovna líto, že postavy genia a umělce jsou tam vkresleny tak vnuceně.

Velkého pojetí nemá ani III. karton, „Losování rekrutů“. Pouhá ilustrace. A dosti zbytečná. Co je nám do komise, třebaš znamenitě nakreslené, která zabírá tolik hlavního místa při tom losování? To hlavní při tom a nejtragičtější, matku lomící rukama, vidíme jen pootevřenými dveřmi, skoro jako skulinou. My bychom raději tou skulinou viděli tu komisi a před ní rekruta, a v popředí ty ubohé matky, ženy s dětmi a snoubenky. Genius a umělec jsou tu zrovna ubozí. Jejich přítomnost zrovna diváka bolí.

Tak je tomu i v kartonu IV., „Rozloučení“. Vojsko již táhne do boje. Je to jízda. A v ní důstojník kývá rukou na rozloučenou mladé ženě, která v zahradě s maličkým dítkem v náručí chtěla vidět odjíždějícího manžela, ale bolestí jata odvrátila se od toho smutného pohledu. Zakryju-li si genia a umělce, je to rozloučení hned působivější, když neštěstí je ponecháno jen postiženým, a ne zároveň očím cizím.

64. „Vojna“. I. *Pojd' za mnou údolím slz!*

V. karton, „Požár“, má jen ve vzdáleném pozadí požár, kdežto v popředí jako hlavní činitele má genia a umělce. Jsou krásně nakresleni. Ale oni přece nejsou hlavními osobami. Přihlížejí jen. Genius sedí na skalisku a smutně zírání na obrovský požár ve vzdáleném pozadí, způsobený bombardováním; umělec sedí mu u nohou a vzdychá se sepjatýma rukama. Chtěli bychom to zrovna naopak. Z děje samého, nikoliv z nařikavého umělce a teskného genia, musí být smutku a vzdechu plný vzduch. Tak je tomu v „Požáru dvora pod Měchovem“, olejovém obraze z r. 1864-5 (reprodukce u BA 233); tam je zobrazena hrůza požáru.

Pěkný žánrový obrázek, ale docela slabý jako ukázka hrůzy válečné, je VI. karton, „Hlad“. Kdyby nebylo v pozadí spále-

65. „Vojna“. II. Kometa (První zpracování v Porečbě 1866)

niště, dost slabě naznačené, mohli bychom soudit, že tu nemocnou mladou paní s jejími dětičkami vyvedli na venkovský vzduch na osvěženou.

Pouhou novinářskou ilustrací, na které je genius a umělec víc než zbytečný, je VII. karton, „Zrada a trest“. Chytili vyzvědače, vyzuli mu boty, prohledali košili, kapsy a našli doklady. Takové příhody se dějí i za míru a v novinách bývají ilustrovány.

Příšerně působivý byl by VIII. karton, „Lidé či šakali?“ — hrabivá individua svlékají padlým na bojišti oblek — kdyby byl bez teatrálního genia a teatrálnějšího umělce, velmi výrazně sice nakresleného. Ti dva dělají z bojiště divadelní scénu.

V IX. kartoně, „Už jenom bída“, při veškeré divadelnosti živého obrazu bídy, efektně sestrojeného, podařilo se Grotterovi postavit genia a umělce přirozeně, nenuceně.

Až X. a XI. karton mají opět kus velikosti v sobě. V X. kartoně, „Svatokrádeži“, zobrazil, jak soldateska se uvelebila v kostele a jak tam řádila. Nevidíme ji, ale vidíme její „práci“: na velikém krucifixu pověsili Ukřižovanému kol šíje patrонтаši a bodák,

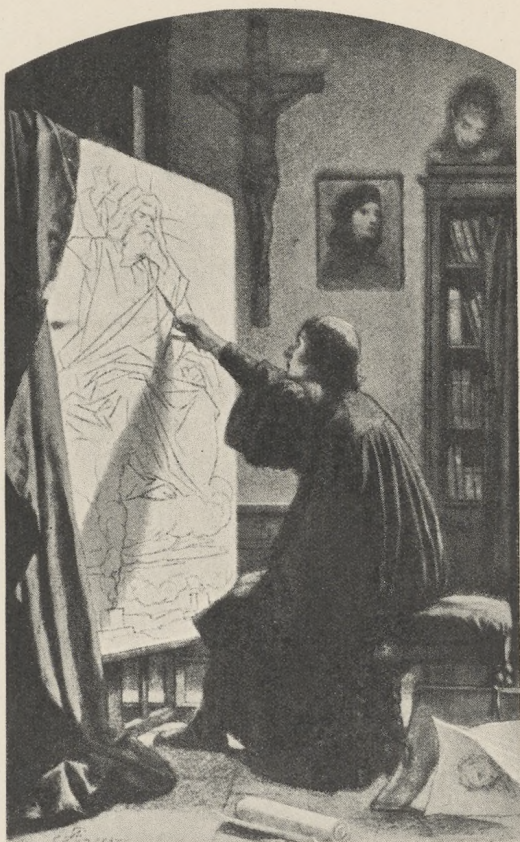

66. „Vojna“. X. Svatokrádež

opřeli o něho řadu pušek s nasazenými bodáky, kolem krucifixu na podlaze rozložili tornistru, bubny, na nich karty a vedle nich prázdná láhev a sklenička vykládají, co se tady dalo. Vysoké, krásné postavy umělce a genia odvracejí se od toho hrozného poblouzení lidstva. Jejich smutek a bolest přenášejí se na nás.

A tak i v posledním kartoně, v XI., „Lidstvo, ty pokolení Kainovo!“ Tu jest umělec už bez genia, sám ve svém atelieru. Knihovna, na ní nahoře hlava satyrova, na stěně krucifix, vedle něho v rámě podobizna Raffaela. Před velikým kartonem sedí umělec a kreslí rozhněvaného Hospodina — hluboko pod ním z oltáře Abelova vystupuje do výše kouř z oběti, kdežto s oltáře Kainova kouř plazí se při zemi. „Vraždivé lidstvo, ty pokolení Kainovo!“ podepsal to původně v umělci rozbolestněný člověk takým poblouzením lidstva, když hrdinnosti, rytířskosti, vrozené přece člověku a v člověku zdokonalovatelné, dává se vybijeti vražděním. Ten-li nečlověk má představovat člověka?

Tyto dva kartony s prvním a s „Kometou“ v prvním zpracování zachraňují „Vojnu“, „na které On podlehl“, jak napsala

67. „Vojna“. XI. Lidstvo, ty pokolení Kainovo!

později Wanda. Pro ně bude „Vojna“ vždycky prohlížena s úctou, třebaš ty ostatní kartony budou smutečným šlojířem zpola zakryty s větvíčkou vavřínu a s nápisem: „Ne wojnou, ale láskou přemoženému.“ Grottger to na konec sám cítil. „Vojnu“ přestal jsem už mít rád! Neboť ani ona není už táž, jaká byla dříve svému mistru. Včera po kolika dnech, co jsem ji neviděl, prohlížel jsem ji znovu a — neutěšen a smuten schoval jsem ji do mapy . . . Potěším se, až se jí zbavím . . ., nejen že ji zaplatí, ale že ji vezmou, abych ji už nespatriil,“ napsal Wandě z Paříže, jak hned uslyšíme. Cítil, že se nevtělilo v ni to, co zamýšlel: „Vojna a vojna! . . . Čím se ona stala lidstvu, o tom mluvit

netřeba. Krátce řečeno: pohroma dnešnímu lidstvu, nejhnusnější zbytek středních věků, živel, který se všem hnusí a před kterým by prahli jak nejdále utéci, — a přece takový, který dodnes v sobě živíme a trpíme.“

„Vojnu“ koupil císař František Josef I. Od rakouského ministerstva kultu a osvěty dostalo město Lvov sedm kartonů z ní do depositu navždy. Ostatní čtyři kartony měla císařova vnučka Alžběta Windischgrätzová. Od ní přičiněním ministra dr. Jul. Twardowského získali je St. Badeni, senátor Lewakowski, Polská banka průmyslová a Akciová společnost pro průmysl naftový a darovali je Národní galerii lvovské „ku chwale miasta i pożytkowi zwiedzających“.¹⁾

¹⁾ A-W II, 345 pozn. 32.

X.

NEMOC

„Znovu po třech dnech mlčení — dnech smutných a dlouhých jak věky celé — usedám na chvíli, abych si s Tebou, má Nejdražší, popovídal. Nic veselého ani milého! Snad právě ten nedostatek i jednoho i druhého jest hlavní příčinou toho, že jsem nepocítil potřeby ani chuti Tobě psát . . . Tentokrát nejenom nic nového ani zábavného Ti nenapíšu — ale i trochu Tě snad zarazím (ovšem — miluje-li Dítě Kota) — neboť ode dvou dní opravdu chodím a jako bych se trdil, ale cosi mi chybí — slovem, jsem málo zdrav neboli jsem sláb. Dnes v noci mě bolela hlava, co se právě nikdy nestává, a ani jsem nemohl spát. Chuti také nemám, a co mě nejvíce přesvědčuje o slabosti, jest — že mi už doutník nechutná.“ Tak hlásí Grottgér Wandě svůj podezřelý stav. (21. V. 1867.) Takové zlozvuky ozývaly se už dříve. Už 4. května jí psal podobně, že byl tak bídný a smutný, že se mu nechťelo jí psát. Ani pracovat nemohl. Pochybnost ho přepadla, nevěřil sobě. Letěl na výstavu, doufaje, že se tam vzpruží; ale marně. Pozdě pak do noci doma kreslil, a ráno zas všechno vymazal. Pátrá po příčině toho stavu a domnívá se, že to tím, že tak ukrutně stále myslí na Wandu. „Neboť cítím, že dlouhým myšlením na Tebe a na své budoucí štěstí tak se v zamyšlení přenáším do jakýchsi překrásných světů štěstí a rozkoše, a procitnuv pak a přesvědčiv se, že ještě v nich nežiju, a jenom v tom obyčejném ošuntělém a vybledlém světisku, upadám do takové rozdrážděnosti a divné rozhněvanosti, že jsem se jednou přichytil na tom, jak jsem byl všecek bledý a roztřáslý.“ A 17. května opět se omlouval, že se opozdil se svým listem — pro slabotu.

Ale přes to přese všechno, že se cítí nezdráv, jede do Montmoryncy, kde na hřbitově bude odhalen pomník Adamu Mickiewiczovi. Neviděl prý tam mnoho, ještě méně slyšel, ale nadýchal se svěžího a zdravého vzduchu, „nade všechno milého, neboť úplně tak vonného jako náš polský! Tak — Kotík si připomněl, jak slunce svítí, jak jarní větry povívají a jak čarovné a rozkošné jest jaro v našem bídném kraji, za horami a lesy, v zátíší jediném

na světě!“ Jel tam s velmi zajímavou slečnou, s pannou Henrykou Pustowojtovou, která v povstání r. 1863 byla adjutantem — tady možno tak říci, aniž ublížíme svému jazyku, kdežto adjutantkou by znamenalo, že takových adjutantek bylo více, a ona byla něčím výjimečným — adjutantem generála M. Langiewiczze. Po povstání žila nějakou dobu v Praze a viděla, jak si jí Pražané vážili. V Paříži pak zasnoubila se s drem Stanislavem Loewenhardtem. Cesta jim uběhla mile a rychle; byl rád, že se s ní poznal. Chtěl ji portretovat, ale nedošlo na to. Vlak se zpozdil. Bylo už po bohoslužbě, když přišli na hřbitov. Zástup asi 200 Poláků stál už u hrobu básníkovy, kde polský řečník a po něm maďarský už domluvil, a zrovna začínal mluvit Čech, Josef Václav Frič. Mluvil po polsku. „O obsahu nemluví, o tom se dovíš z listů, leda o tom, že mluvil velmi srdečně a pěkně a zároveň silně. Po něm mluvil jakýsi Srb, potom Francouz, jeden jménem Vlachů.“ (21. V.) Máme o tom i českou zprávu, že vedle jiných Buszczyński četl krásný proslov od Severina Goszczyńského; bývalý ministr Carnot připomenul styky Francouzů s Poláky a na konec přečten dopis Victora Huga, jenž nazývá Mickiewiczze zobrazitelem všeho, co jest krásné, pravdivé a spravedlivé. „Až jednou veškerí národové Evropy k Polsce zavolají: „Vstaň!“ — tu z hrobu Mickiewiczova vyjde její duše!“¹⁾ — Myslím, že tato věštecká slova Hugova tanula na mysli Bourdellovi, když tvořil vítězný pomník Mickiewiczovi pro jeho rodiště, sloup čistého nadšení, bez běžné fráze a strojeného gesta, kde uprostřed sloupů múza hrdinnosti polské, sestra Rudovy revoluční múzy na Arc de l'Etoile, vrhá se v zápas osvobozující a na vrchole sloupu básník u vytržení volá: „Vstaňte!“ — Grottger poslal Wandě i dva lístky svlačce z pomníku Mickiewiczova v Montmorency. Těší se, že si kus zdraví odtamtud přinesl — hned si také doutník zapálil — vedle toho, že tam viděl mnoho zasloužilých mužů o vlast a také „jednoho z nejzasloužilejších revolucionářů, t. j. pana Košuta“.

Za tři dny pak opět napsal Wandě; je slabý, zakatařený, kašle. Z nových prací přibyla jen „*Muzikantka*“ „s velmi pěknými rukama . . . Jsem spokojen s tím obrazem, je to jedna z mých nejpořádnějších prací.“ (24. V.) „Od dvou týdnů Tvůj Kotík velice se zachmuřil, uzavřel a do sebe vešel — ať nedím

1) „Česká Včela“, příloha „Květů“, II (1867), č. 11, str. 43.

o tom, že se na všechno hněvá a rozbratřil by se zcela jistě s celým světem a s lidmi,“ kdyby ne Wandy. (26. V.) Takový tón listů účinkuje ovšem i na listy Wandiny. Ví to on dobře. „Ó drahá Wando, vysílaje je Tobě, věděl jsem dobře, co v sobě uzavírají — věděl jsem, že po tom všem, o čem se dovíš, srdečko velice zabolí, že snad popláčeš — ale aspoň — suchou a upřímnou pravdu se dovíš. Neboť všechno dovedu rychleji nežli oklamat přítele, a tím méně Tebe — své štěstí celé.“ Čeká, aby jen „Vojna“ byla vystavena. Užije prý všech prostředků, představí se, poprosí o pozornost a bude-li třeba, „i sníží se před nějakým kritikářským koryfejem, aby ho tím pohnal k nějakému článku. Tu v Paříži bohužel jenom takovou cestou se dochází k opravdovému uznání. A částečně není se čemu divit“ při takové kolosální konkurenci v tomto hlavním městě celého světa. Zdá se mu to ovšem „nehodným pravého umělce a trochu ničemným“. Ale na konec všechno to bude nahrazeno „s pomocí Boží a mou srdečnou prací“. (26. V.)

Až za pět dní psal zas Wandě. A raději by prý nepsal. Napsal jí list, na druhý den si jej přečetl, a neodeslal. Byl samá žaloba a samý nárek. „Už Kotík od nějakého času nemůže, jak dříve bývalo, každý večer Tobě psát. Právě vždycky o té hodině bývám příliš unaven všemi klopotami denními . . . Dnes tak, jak už právě od tří týdnů, nic před sebou nevidím — všechno se zatáhlo jakoby mlhou neproniklou — a já sám nečinný — vyčkávající! Ó, to je pro mne nejukrutnější. — Tak den za dnem ubíhá — nic nevím, co se se mnou stane, a vidím, jak nic kupředu nepostoupilo!“ Jak tu nenaříkat! Proto přestal Wandě psát denně a příští list dostane prý až za 8 dní.

A další zlá zpráva v témž listě: „Vojnu“ přestal jsem už mít rád! Neboť ani ona není už těž, jaká byla dříve svému mistru. Včera po kolika dnech, co jsem ji neviděl, prohlížel jsem ji znovu a — neutěšen a smuten schoval jsem ji do mapy. Neboť od toho času, jak přestala být jedinou mou nadějí, nediv se, že jsem k ní zlostejněl. Potěším se, až se jí zbavím (dej Bůh, ať nejspíše), nejenom že ji zaplatí, ale že ji vezmou, abych ji už nespátl.“ Wanda snad už prý je v Dyniskách a snad se bojí dojmů, jaké v ní tam vzbudí místa, kde prožili nejkrásnější spolu chvíle. Ale důvěřuje v její rozum a silnou vůli; umí prý mnoho snášet, jest jeho statečný přítel. Přál by si také tam být — jenom ne s prázdnýma rukama! Tmí se mu před očima, po-

myslí-li na to. Kreslí teď skizy k chystanému Albu ze světové výstavy a dokončil právě portret Tarnowského. Na posledním listě Wandině uviděl stopy několika slz . . . „Nestydíš se? — Takový jsi statečný přítel, smělec a kozák?? . . . Můj Ty Anděle drahý, nezarmucuj se tak velice — a neplač, ach, při všem Tě zaklínám, neplač! . . . Buď klidná, trpělivá a — způsobná a pros Boha, aby dal Kotíkově síly a vytrvalosti — neboť mi jí začíná ubývat.“ A později přepisuje k tomu: „Všecko, co jsem na obraze Tarnowského udělal, vymazal jsem! Zrovna celodenní práce přišla v niveč — ale to nic neškodí, zítra zato půjde to líp. Asi dvě hodiny chodil jsem po pokoji sem a tam, jak obyčejně — (neboť se stávám co do obyčeje podoben divokým šelmám, zamykaným v klecích) když se hněvám, a potom mě chytne tesknota po našem kraji a po Tobě . . . Tu jsem zamířil k malému stolečku, v kterém všechny listy a památky od Tebe jsou schovány — a všecko po dlouhém, velmi dlouhém nevidění znovu jsem zas prohlédl a všim se těšil a něžnil. Je tam tvůj šáteček — červené rukavičky — chlebové otisky zoubků a prstíků, množství kvítků z Dynisk, bohužel suchoučkých, ale pořád ještě překrásně vonných . . . Všecko jsem napřed dobře prohlédl a potom políbil jednou a po druhé a po desáté a — vskutku divně jsem se uklidnil a přestal hněvat a mrzet . . . Před hodinou přinesli mi čerstvě natažené kartony . . . Ach, budu pracovat jak šílený — jak vzteklý!“ (31. V.)

Ale už následující list začíná: „Rád bych se smál, má Nejdražší, od tří dnů skládám do toho ústa, ale mimo zkřivení nedovedl jsem nic vyvolat.“ (3. VI.) Potěšil ho však nenadále Stanislav Zamoyski, bratr generálův, Grottgerův známý z Vídně před 12 lety. Přijel do Paříže, vyhledal Grottgera a vzal ho s sebou ke Krasińským. Znova se Grottger ocitl „v přenádherných salónech mezi pěknými dámami a mladými pány a za všestranných pochval a potlesků“. Poznal paní Ludwikovou-Krasińskou, vdovu po slavném Zikmundu Krasińském, básníku „Nebožské komedie“ a „Iridiona“, kdysi neobyčejně krásnou, což dosud bylo znát, ale nezvyklého chladu v chování, jisté aristokraticko-anglické vlídnosti, což Grottgera napoprvé k ní nevábilo. Ale na konec uznal, že jiné ženy Krasiński pro sebe najít nemohl. „Ctihodný Zamoyski, doufaje, že mi podobné známosti v mém zájmu mohou býti pomocny, tak mě najednou do toho světa purpuru, miter a hraběcích korunek uvedl, že

není divu, mám-li, vrátiv se domů a sedě při svém stolíku, v tu chvíli dojem úplně takový, jako po návštěvě výstavy starožitných šperků a klenotů anebo módních a luxusních krámů.“ A ještě novinu oznamuje Wandě. Před dvěma dny zlobivě jí psal, jak cara Alexandra II. Francouzové vítají, jak prý za několik těch milionů franků, co Rusové nechají v Paříži, volají mu „Ať žije!“; ale tentokrát oznamuje, jak denně volají mu: „Vive la Pologne!“ a jak v Palais de Justice sami advokáti, kteří v togách vyšli ho uvítat, „před samým nosem jemu zvolali: „Vive la Pologne!““. (5. VI.) A již za 3 dny posílá jí časopis „Liberté“ s podrobnostmi o atentátu na cara, jak Berezowski mířil na cara, a střelil do koně. „Lituji ubohého chlapíka, nejenom pro všechno, co přetrpěl před katastrofou, ale i pro chvíli, kdy mu řekli, že se nadarmo obětoval. Ubožák! Svou Otčinu nebude mít na svědomí, neboť míra jejího pronásledování už dávno je přebrána a ono tedy větším být nemůže. Ó, neuvěříš, jak se mi srdce sevřelo, když včera večer jedu městem viděl jsem je osvětleno — a jak by opravdovou veselostí přioděno, zatím kdy ta stotisícová oběť ukrutenství moskevského snad v okovech zakutá úpěla v podzemních vězeních!“ — (8. VI.)¹⁾ Je to kus štěstí, že takovým žalobám a vztekům, zarmucujícím, protože oprávněným, učinil konec veliký světový převrat.

Zato mile překvapila Grottgera paní Krasińská. Ona, která se mu napoprvé zdála aristokraticko-anglicky chladná, projevila „neobyčejnou horoucnost“ činem, skutkem samým: získala mu kupce, jenž mu dal za „Muzikantku“ třikrát tolik, co sám žádal. Seznámila ho pak s p. Xaverem Branickým, pařížským Nabobem, a s jinými Kroesy, velkými amatéry umění. „Od všech byl jsem požádán k častějším návštěvám, z čehož budu těžit.“ Hr. Stanislav Zamoyski seznámil ho ještě s jinými a s celým rodem hr. Zamoyských; z nich zvláště na pana Andrzeje „hleděl s opravdovou posvátnou úctou a s uchvácením“. (8. VI.)

„V tu chvíli se dovídám, že jsou Zielone Świątki [svatodušní svátky] — Můj Bože, po prvé v mém živobytí minuly tak,

¹⁾ Český hlas napsal o této události: „Budši pomsta, budši zoufalost, budši lítost nad osudem Polsky, budši jakýkoli jiný cit pramenem činu šíleného, Berezowski, nešťastný mladík, teprve 20letý, pozdě bohužel poznati musí, že vražedným pokusem sebe zhubil, mnohým, aspoň na čas, uškodil a pranicom neprospěl.“ („Světobzor“ I. 1867.)

že jsem nic o tom nevěděl. Ale zdaž mohlo býti jinak v kraji, kde jsou tací bezbožníci jak Francouzové? Ty, má Ubožačko, i dnes i včera v bílé sukénky ustrojena — všechna svěží a kvítky ozdobena, sama jak kvítek jarní, jako všechna děvčata polská, bylas zosobněním toho nejveselejšího svátku! — A Kotík — bídny Kotík, neviděl své Potěšky! Ha — což dělat — třeba trpět a mlčet!“ V té „nesnesitelné a teď zvláště hlomozné a vrískavé Paříži,“ kde se mu už všechno protiví i ti, co se mu dříve líbili. „Jaká tys celkem jiná než oni všichni! Tak jakbys nebyla žena podobná k jiným na světě, nýbrž jakési stvoření mé imaginace a mých nejkrásnějších snů, stojíš mi na mysli, stále mě k sobě zveš — stále na mne voláš, a běda, pořád jsi daleka! Usychám z tesknoty . . .“ (10. VI.) Odpovědi Wandiny na to všechno, na ty nekonečné nářky a žaloby, na sny a naděje, a na nic konkrétního do budoucnosti, nemohly býti veselé. Byly vážné, patrně až velmi vážné a žádaly vyjádření rozhodnější. „Můj Andílku, . . . zaklínám Tě při všem, co Ti svato, aby ses pokud možná starala nemyslet na své potíže — abys sobě namluvila, že *nej sme stvoření na věčné zmrtvění* anebo že už štěstí nepoznáme. Vypuď to z hlavičky a pověz sobě . . ., že to všechno pomine a jistě nastanou dni znova pěkné, plné štěstí a pokoje ničím nerušeného . . . přestaň už dále nedůvěřovat!“ (15. VI.) Ale on sám začíná nedůvěřovat. Tesknota, obavy, ba časem až zoufalost, všecek ten duševní stav „začíná býti stále prudší a snad nebezpečný, jestli se mi časem všechny myšlenky, plány, zařízení, naděje, záměry — všechno, co je v hlavě a v srdci, přihodí smíchat a tak zkalit, že přicházejí chvíle, kdy s očima v sloup vytřeštěnýma hledím a nic nevidím ani neslyším! . . . Oba tvé poslední listy jsem pročítal rozvážlivě a zesmutněl jsem! Všecko, co mi píšeš o sobě samé i svých matkách, je tak žalostné, že o tom rozmýšlet je velmi těžké — ale zároveň je to jakoby posledním vyzváním, abych osvědčil, co vlastně zamýšlím udělat? Nad odpovědi zdržel jsem se dosti už od několika dní, a dnes jsem se k ní rozhodl.

Ó drahá Wando, odpusť — nerozhněvej se na mne, zarmoutím-li Tě snad nejedním anebo dotknu-li se Tebe dokonce bolestně — ale přiznáš, že jinak býti nemohlo. Můj nejdražší Anděle, srdcem i duší — celá čistá a svatá jak anděl, oddala ses mně na věčný majetek . . . Wando má jediná, buď přesvědčena, že jsem ani jednou ještě nezapomněl, že *na mně* nejenom

tvá budoucnost, ale i zdraví závisí! A věda o tom, jakou ohromnou odpovědnost vzal jsem na sebe, nejednou truchlím z obavy a klidu již nemám . . . Vím, že v překrásné své lásce a v bezmezné své oddanosti nic ode mne kromě lásky nežádáš a toliko prahneš vidět mě a mít při sobě. Ach Potěcho Ty má, přece mi uvěříš, že totéž jest i mým nejhoroucnejším přáním? Kdybys mě byla znala před lety a věděla, jaký jsem byl, jak mimo umění nic víc jsem nemiloval, neboť o jiném štěstí jsem jen jako o pěkné poesii sníval, ale ho nepřipouštěl, to by ses dosti nadivit nemohla, že v tak krátkém čase — tak rychle mohl jsem se změnit . . . Můj Anděle, ach, nikdo se nepodiví, že pro Tebe možno se změnit — všechno Tobě obětovat a šíleně milovat! Ale kromě zbožňování, které je možno pro andělskou ženu, máme v sobě ještě jeden cit a všem lidem od Boha daný . . . cit cti neboli osobní důstojnosti. Cit silný a tím silnější, čím víc je uražen. Dnes na projev Tvé Tety silněji a hlasitěji se ve mně ozval — zakřičel žalostně! — Donutil mě do toho, že cosi výrazně musím vyslovit. Nehněvej se, drahý Anděle, jestliže to, co povím, zjitrí velkou ránu, kterou máš v ubohém srděčku, že zasmutníš, snad trochu popláčeš, ale uvaž, že musím býti mužem dokonalé ženy! Nebojme se oba, budme doufanliví, ale smělí!

Nejdražší Wando — budeš mou ženou — musíš být má — neboť tak chce naše určení — tak Bůh chtěl, který nás dva ubožáky — dva lidi, kteří kromě poctivého srdce nic víc nemají — k sobě sblížil a již po osmi dnech známosti nadchl stálou a ničím nezměněnou láskou! — Budeš mou ženou — ale teď se státi ještě nemůžeš. Co se nám do toho postavilo do cesty, víš od první chvíle mého vyznání. Jsou to překážky hmotné, těžké do překonání jich, ale pro mne možné. Jak jsem se jich nebál před odjezdem do Paříže, tak i nyní se jich nebojím . . . jsem již na tom, že seberu potřebný fond a zajistím svou posici, a to rychleji, než se to obvykle děje — ale do cíle ještě je daleko, neboť při nejudovnější práci, nepodaří-li se prodat ani „Lituaniku“ ani „Vojnu“ — teprve za druhého půlroku mohl bych stanout u cíle. Mnoho jsem již dokázal . . . v tu chvíli mám již atelier výborný, při tom nevelký sice, ale výhodný byt, trochu vlastního nábytku a několik zakázek do budoucna — slovem již stálý kout v evropském Babyloně, n. b. v době veliké drahoty, kdy všechno div ne dvojnásobně třeba zaplatit! Není to mnoho na chudáka? . . .

Rozhodl jsem se být kdysi šťasten — být tvým mužem a ne-
začervenat se studem ani před tvou Tetou ani před Matkou,
ani před vlastním svědomím, a tak se to stát musí! . . . Ani
Matka ani Teta tvá ať si nemyslí, že nepodařilo-li se mi prodat
mé práce v době, jak jsem doufal, že by se to později nemohlo
stát anebo že by tak vždycky bylo! . . . Na dnešek dost! —
A tedy dobrou noc, můj Andílku, neboť už je druhá po půlnoci.“
(17. VI.)

„Má vážená persona se dokonce přetvořila na pařížského
dandyho! Představ si, mám cylindr, redingot . . . podle nej-
novější módy! Dovolíš-li, nakreslím Ti, jak teď vypadám,“ píše
22. června a do listu nakreslil sebe zpředu i zezadu. Ubohá
Wanda se asi smutně zahleděla do té postavy a tváře, neboť už
nyní z ní hleděl souchotinář. A dále píše, jak si zařizuje atelier
a byt. Do pracovny pozvolna přibývá po trošce uměleckého
náradí. Budou prý i damašky (staré) i gobelíny (ještě starší)
a ovšem židle a pohovka. Jest i „lůžčko běloučké a svěžíčké
a také mé vlastní.“ Objednávka má dosti, hlavně portretů, na př.
děti hr. Górowského, kapitána dělostřelectva královny Viktorie,
rodem Poláka, který však svého jazyka nezná. Zato hr. Górow-
ská, rodem Angličanka, „jest jedna z nejmilejších žen, které
poznal od té doby, co z domova vyjel . . . Jako všichni Angličané
i ona nehřeší nadbytkem živosti, ale je neobyčejně miloučká
a srdečná a vůbec tak pěkně založena, že jestli všechny dívčiny
do anglické aristokracie náležící chovají se tímto způsobem, to
Angličanům veliká zásluha přináleží.“ Sám pak o novém obraze
přemýšlí, který by Francouze zainteresoval: Nero ve chvíli, kdy
vidiny jeho obětí přicházejí ho zbudit . . . Ale prý těžko pro-
veditelný.

Po ty dva dni, co byl u Górowských, bez přestání myslel prý
na Wandu. „Krásná Angličanka svou srdečností, svou připouta-
ností k mužovi, svou láskou k dítěti bez přestání mi Tebe na
paměť přivolávala . . . Ej, všechno mi Tě připomíná. Máky,
chrpy, ba i kvetoucí žito — staré duby a smrky a vonné květy
a nebe jasné — ach, všechno bez milosrdenství!“ (27. VI.)

*

I listy Wandiny byly pořád smutnější. „Matky“ patrně stále
domlouvaly, že tu nijakých vyhlídek do budoucna pro Wandu
není; měla pochybnosti o té budoucnosti i Matička z Dynisk,

68. „Kacik“ s cylindrem

paní Skólimowská — ký div, že zapochybovala i Wanda? Poslední list psala mu i slzami. „Můj Bože, kdy tomu bude jinak, kdy už Tvé listy přestanou mít takové žalostné ilustrace?!...“ Přece „díky Bohu, mé poměry se změnily velice k dobrému — a coden mě utvrzují v přesvědčení, že ta změna není jen chvilková — že jsem na nejlepší a nejkratší už cestě k cíli. Nechápu, proč bys tak mnoho měla posmutnět?!... pokorně Tě prosím pro lásku naši

nejsvětější, nepřipouštěj sobě zoufalosti, neboť věř mi, to je *smrt nás obou!*“ (2. VII.) Dopsala mu i Matička. „Jak hrozný je list Matiččin, o tom ujišťovat Tebe bylo by zbytečno... on mě přesvědčuje, že Ty, můj Živote nejdražší, už doopravdy ses odala beznadějnosti... To, čeho jsem se obával, když jsem dostal tvůj poslední list, to bohužel mělo se vyplnit — ale ne, to nemůže být, to je chvilkové! to přejde a musí přejít!!!

Přespříliš důvěřuji v Tebe, ve zdravý rozsudek — rozvahu a vědomí vážnosti takového kroku, jakým jest manželství, které má opravdu šťastnými učinit dva milence, abych připustil, že můj dosavadní nezdar v úsilích k tomu cíli tíhnoucích měl přivést do takové beznadějnosti. Jsem přesvědčen, že se tomu docela nedivíš — tak jak každý chladně na věci patřící — a říkáš, jak i on říká, že na opravdové štěstí v celém budoucím živobytí těžko je za půl roku vydělat — zvláště když nejsi jakýmsi vyvolencem štěstěny. Počítal jsem z polovice na sebe a ostatek na štěstěnu, a proto jsem vzal lhůtu tak krátkou. Ale nezcela na mně leží v té chvíli vina tvého zaražení. Částečně jsou to nešťastné rodinné poměry tvých matek — a spíše poměry majetkové... Nedivím se, že Ty, můj nejslechetnější Příteli, kromě přízně ke mně máš závazky a cítíš se víc k nim nucena vůči Matce a Tetě a že ses rozhodla obětovat se jim. Ale proč

přítom musela ses odříci mne — to nechápu. Či zdá se Ti, že mi přítom bude lehčeji? Či budeš Ty volněji? Nerozhodla-li ses pro štěstí a spíše pro blahobyť svých matek vdát se za kohosi majetného — nepřestala-lis mě milovat a prahneš-li zachovat mi věrnost — tak proč chceš mě propustit z daného slova? Nikdy jsem nemyslel, že tvé matky tak jsou na tom špatně s majetkem . . . Slyš, povím Ti, drahá Wando, že nejsi sama — že jsi má a tedy že jim spolu musíme pomáhat. Netoliko Ty sama, ale i já zároveň s Tebou budu se starat, abych ubohým nejrychleji a nejlépe pomohl . . . Ó můj nejdražší Anděle! I Ty chtěla bys Kota zapomenout — zdá se Ti, že musíš ho nemilovat? Och Wando, jak mi srdce puká! Rozvaž teď dobře, co zamýšlíš učinit — a potom mi napiš. Spolu potom obmyslíme, *spolu*, neboť já už dávno k Tobě — k Vám náležím, tedy s Vámi — s tebou spolu chci myslit a jednat. Spolu budeme ubohým matkám pomáhat — Ty při nich a já tu v Paříži . . . A tedy s Bohem — s plným srdcem, dobrou myslí i se zařatou péstí kupředu se mnou spolu, můj drahý, nejdražší Anděle! . . . Piš — piš rychle, drahé moje Děcko, a neplač, neplač!“ (8. VII.)

„Jestližeš mi nechtěla psát nebo nemohla — to asi je to tvé zaražení velmi veliké!! — Od včerejška přemýšlím a stále uvažuji o listě Matiččině a po tom všem nakonec nic jiného nevidím, leda Tebe schoulenou, uplakanou a sedící v koutku jakési pohovky — bez útěchy a dokonce bez myšlenky.

. . . Ty Ubožačko, čtouc to všechno . . . povídáš si snad: „Ach můj Bože, odkud ten Kot má o mně takovou představu? — Já taká ubohá, já tak trpím — a on pořád vidí ve mně jakousi nadobytčejnou ženu?“ To já Ti odpovím, že Ty, má nejdražší Wando, *jsi nadobytčejná žena*, ale v tu chvíli tak zubožená a zesmutnělá, že ani druzí lidé, ani Ty sama té nadobytčejnosti v sobě nepřipouštíš. Má Drahá, rozmysli si dobře — uznej, že to, co Tě do zoufalého rozhodnutí vede, není neštěstím, a toliko chvilkovou dočasnou protivností, uznej to a potom zkus síly pevné ženy, za jakou Tebe pokládám a v co já neotřeseně věřím — a sama přiznáš, že mám pravdu . . .

Lidé mohou mluvit, že jsem buď lehkomyšlný anebo hloupý, mohou mluvit, že jsi slabá anebo nerozvázná. Poměry mohou Tě přesvědčovat, že to již poslední hodina do rozhodnutí anebo těžkosti přespříliš velké, aby byly přemoženy! A já Ti na to odpovím, že: *Miluji Tě, ale mám přítom rozum — a těžkosti, aby*

byly přemoženy, jsou dnes stokrát menší jak před rokem! — Ostatně, má nejdražší Wando, člověk může přesvědčovat ne slovy, ale činy — a tedy Tě ujišťuji, že si ani neosobuji, abych Tě o čemsi přesvědčoval tak dlouho, jak mi k tomu pera užívat sluší. Ne, nechci Tě o ničem přesvědčovat a do ničeho přemlouvat anebo donucovat mravně. Jsi svobodna, tak jak bylas, než jsi mě poznala, a jaká bylas po celý čas nejšťastnější doby v mém životě — jsi svobodna, neboť jenom jako takovou mohl jsem si Tě tak z celé duše zamilovat, a tedy učíš, jak soudíš, a jedneš podle své vůle. Na čem se rozhodneš, to mně bude *svaté!*

Nebude-li se tvému rozhodnutí protivit další korespondence se mnou, budeš i nadále dostávat listy ode mne, s tím rozdílem, že ačkoliv budu denně psávat, toliko jednou za čtrnáct dní odešlu Tobě list. Proč, neptej se, neboť dnes ještě odpovědi na to Ti nedám.

A na dobrou noc povím Ti — že v hlavě šílením všechno se mi kroutí — že srdce bolestí div nepukne a že jsem všechny síly sebrat musel, abych Tobě dopsal. Nech Tě Bůh chrání od smutku a slabosti, můj nejdražší a nejsvětější Anděle na zemi, pro tvého Arth[ura].“ (9. VII.)

*

Na druhý den píše jí opět, snaží se býti vesel a pln odvahy a dodávat toho léku i Wandě. Nejde to však lehce. Oznamuje jí, že „Vojna“ je zcela připravena k výstavě — v jeho atelieru. Světlo má prý překrásné. Osobně pozval a 100 pozvání rozeslal známým Polákům a Francouzům, kteří se zajímají o umění. „Mezi pozvanými jest i můj rivál (smím-li ho tak nazývat), p. Bida.“ Pochybuje však, že přijde. Také si trochu na své „Vojně“ zahrál. „Na každém z těch jedenácti obrázků jest jedno písmeno tak umístěno, že je toliko ten může najít, kdo o něm ví. Všecka najednou pročtena, jak obrazy jdou, tvoří malý výrok, ubohý myšlenkou, ale nejupřímnější svou intencí. Pro zábavu Posílám Ti je všecka . . . (Ale neříkej o tom nikomu, neboť bych nechtěl, aby diváci později místo myšlenky obrazu vyhledávali tajemná písmena. O tom víš jenom Ty jediná).“ (12. VII.) Ta písmena dávala tři slova: „Dla mej Wandy“ (Pro mou Wandu) . . . Ale Wanda mu nepíše. „Snad mi už nechceš psát?! A snad mi napíšeš, že přestáváš se mnou si dopisovat? Můj Anděle, co si mám myslet? Neboť nevím — ach, bohužel ničeho nemohu se domyslet. O Wando, mimo pocit oživující nesporně,

který má vždy každý člověk, mohoucí sobě povědět: „Dílo dokončeno,“ — mimo toto vnitřní uspokojení a které mám vystaviv po prvé „Vojnu“, strašně je mi nepříjemno a smutno. Stále jsi v mé mysli! Ty a pořád Ty — uplakaná a nepotěšená! Andílku drahý, či to tak dlouho ještě bude? Ach, či se Tobě nezachce mě potěšit — ale doopravdy!? . . . Ostatně, jaký jsem já nerozumec! — Tak nerozumný jsem, neb žádám od vody plamene a od ohně chladu! Ty mě nemůžeš potěšit, neboť sama jsi smutná a jen potěchy ode mne očekáváš!! Ó má nejdražší, nejmilovanější Wando, kdybys nejenom z listů, ale i z očí čítala všecko, co jest v mé duši, to jistě našla bys to, po čem prahneš, — naději a víru v dobrou budoucnost.“ (13. VII.)

Z výstavy se těší. Druhý její den byl oživenější, ačkoliv Nadar pouštěl se na vzdušnou cestu balonem. V poledne zašel pozvat nejzarytějšího protivníka vojny a zároveň jednoho z nejslavnějších té doby publicistů, p. Emila de Girardina. Byl přijat velmi zdvořile a slíbeno mu, že koncem měsíce se dostaví. Později měl se sejít i s p. Theofilem Gautierem. Ti dva — toť prý nejslovutnější pařížští kritikové. „Z pánů . . . náležících do komise výstavy naší(!), t. j. austriacké, nebylo nikoho.“ Byla ovšem neděle a Nadar lítal. „Nadar vyletěl balonem. Vysoko v oblacích viděl jsem ho se vznášet a zazáviděl jsem v tu chvíli, v které ten šťastný vychovanec pravé francouzské blagy, na vrcholu své radosti pyšně shlížel na hlavní město světa, v prachu u jeho nohou ležící, a na dva miliony nuzných plazů, lidmi nazvaných a s úžasem se upírajících na muže vzneseného nejvýše, neboť až do oblak! Na něho — na Nadara!“ Ale přemáhá brzy svou chvilkovou závist; vždyť je v tom letu „veliká odvaha . . . a odvaze přísluší vždycky jistá zásluha“. (14. VII.)

Ale osmý už den míjí, a od Wandy žádného listu. Devátý den minul, a žádného listu. „Snad ses na mne pohněvala? — A snad jsi chorá? — Ale ne, to nemůže být!! — Pravda, že ne — Wando — můj Andílku, pravda, že ne??! — Vždyť Ty bys nechtěla, abych já — abych já pozbyl rozumu — a sám nevěděl, co počít?? — Přece Ty mě stále jednako miluješ — přece Ty bys nedovedla zapomenout — anebo mě nemilovat!??“

Den za dnem ubíhá, a já jak bych žil, viděl, slyšel, cítil, ale není to pravda, neboť mne tu není a tak dlouho tu nebudu, dokud Tys ode mne daleko, tesklivá a snad chorá!!? — Nebudu dále psát! — Nač? — leda sobě, ale ne Tobě!

Wando — dostanu-liž od Tebe list?!“ (16. VII.)

Ale list nedochází. Hledí usilovnou prací překonat své rozrušení, „abych o ničem nevěděl a již nemyslel, že den za dnem ubíhá bez zprávy od Tebe, Nejdražší, — ale dnes, dnes už snést to nemohu — píšu, prosím a úpěnlivě žádám Tě jen o několik slov, o jedno — o tvé: Wanda — o jméno tvé, můj nejdražší Anděle!! . . . slituj se nade mnou a napiš!! . . . Snad za několik dní pošlu Ti víc, ale teď úpěnlivě Tě prosím na kolenou — Anděle, piš!“ (20. VII.)

„Nevím, co myslit — co psát, co sobě říci — nic nevím, tedy už o nic neprosím a o ničem zprávu nepodávám, ponechávaje si v stálé a srdečné práci jedinou a poslední útěchu — jenom Ti připomínám, že Tvůj ubohý Kot, silný, smělý a veselý(!) žije na světě a stále zbožňuje svého nejdražšího Anděla a věří v něho jak v Boha samého! . . . Psal jsem dnes Matičce, ale neodeslal jsem list, roztrhal jsem jej!“ (25. VII.)

Po čtyřech dnech píše zas Wandě, ač listu od ní nedostal, že měl den vážný — byl pozván na oběd literácký u p. Pierre Verona, redaktora časopisů Monde Illustré, Charivari a Revue Politique, zároveň korespondenta do všech zdejších deníků. Hostili ho velmi srdečně a slíbili opravdovou reklamu. „Podivíš se, odkud taková blahovůle? . . . Povím Ti to, že za to Kot dvěma portréty už napřed zaplatil. Ale jejich pomoci bude třeba, neboť „Vojna“ jest již na světové výstavě a dobře umístěna.“ (29. VII.)

K těmto posledním listům Grottgerovým je třeba vysvětlení. Podala je Wanda sama později, až po smrti Grottgerově, ve svých zápiscích: „Doléhala na nás značná nesnáz materiální. Rodiče moji nežili spolu, matka i teta společnými silami pracovaly na sebe i na mne, vložily celé skoro své jmění do zřízení Vychovávacího ústavu. Měly z domova sotva po několika tisících zlatých každá. Pensionát však pohltit rázem skoro všecko a jak vůbec podobné podniky u nás, zúplna se nevyplácel. Ba i ta troška, co měla býti mým věnem, zůstala ohrožena. Matka Dora, bez mého vědomí, napsala o těch našich klopotech Arthurovi. Co zase nejvíce mě ubíjelo na duši a otravovalo mi zdraví, byly neustálé žaloby a tlachy o jeho známé lidem lehkomyslnosti, které byly útrapou matkám a docházely ke mně okořeněny celou nadsázkou jejich hořkosti. Finanční klopoty dotýkaly se mne samé velmi málo, méně, než to dnes mohu

chápat. Sama pochopila jsem materiální otázku teprve tehdy, když se mi nedostávalo peněz na cestu k Němu . . . Předtím byla mi lhostejná a téměř nepochopitelná.

Od tamté chvíle rozumím, co znamenají peníze. Ale pozdě jsem pochopila i to, že On v zápase o peníze zrovna strhal své síly. Zdávalo se mi, že šlo jenom o dovolení ke sňatku a o slávu. Zmínky v listech o výdělku dotýkaly se mne nemile. Tesknila jsem po něm tak nevýslovně, že mi Jeho listy, ty ubohé listy, byly často jen ještě důraznějším důkazem, že Ho tu není . . .

Matička, opět bez mého vědomí napsala mu jednou, že už nemám naděje, aby se vrátil. Byla to málem pravda. Říkalo mi jakoby jasnovidění, že Ho už neuvidím — již od chvíle rozloučení. Ale nikdy nebyla bych Mu to řekla sama, ani ona, leda že Mu to napsala jinak, než jsem cítila . . . Povahy své choroby sám rázem nechápal a potom zatajoval ji přede mnou, pokud mohl . . . Ne o Jeho životě pochybovala jsem tehdy, ale jak to snese! Jeho muka a vysílení v Paříži, trampoty matek a vlastní zoufalý stav duševní tak mě na konec zdrtily, že — abych Mu ulevila v těžkosti — napsala jsem, aby se netrápil lhůtou, kterou sám určil, ani daným slovem, nýbrž svobodně šel svou drahou; že Ho propouštím z toho slova a vracím je, že Ho jen pořád miluji jednostejně. Šálila jsem se dětinsky, že — vlastní svou obětí — přinesu Mu úlevy. Avšak to vrácení slova, vztahující se výlučně na lhůtu našeho sňatku, přijal jinak. Zdálo se Mu, že přetrhují vůbec . . . Já zase ve své ukvapenosti a zoufalosti neuměla jsem prostě dost jasně se vyjádřit. Byly z toho mezi námi týdny smutku.“ (A-W II, 304—306.)

Konečně došel od Wandy list. „Pěkné, veselé a milé tvé psaníčko dostal jsem dnes ráno a potěšil se velice a velice! Dej Bůh, aby všechna byla taková, která mám budoucně od Tebe dostávat.“ (31. VII.) — Psal jí pak ještě tři listy, ale potom téměř na tři neděle umkl. Měl mnoho práce. Róža Ziętkiewiczová jí to potvrdila. Byla již po druhé ještě s jednou slečnou podívat se na „Vojnu“, dokud ji měl ve svém atelieru. „Obě dvě jsme byly uchváceny (— Vojnou, ne Grotem, který byl rovněž pozoruhodný, jenže hasl při Vojně!). Znáš zajisté obsah nazpamět, lépe než sám autor, který s vrozenou nesmělostí, objasňuje ji, zajíkal se trochu — ale vlastně to nepotřebuje objasnění, neboť celá myšlenka rázem chytá. Vytahování losů jak podivuhodně seskupil . . . Všecko rázem se vychyluje z rámů — mluví, pláče

— otrásá srdcem . . .“ A sám autor prý se začíná vyelegancovávat, po pařížsku se nosit, velmi dobře vyhlíží, třebas prý netloustne. „Viděla jsem také tvou pudrovanou fotografii, na které jsi krásná, obzvláště výrazem, kterého u Tebe neznám. Přinesl-li Ti to smutek — je t'en fais mon compliment!“ dodává s vtipným dívčím bystrozrakem, s kterým už na začátku svého listu upozorovala dnešní stav Wandin: „Vidím z tvých listů, že ocet, žluč, domácí hořkost přes ten rok nabraly nové, neznámé dotud síly.“ (8. VIII. — Reprodukce fotografie na str. 88.)

Grottger v tu dobu hledal všelijaké cesty, jak by si pomohl. Namaloval obrázek, „jeden z mých nejlepších a na tvou intenci započatý, vystavený na boulevardech od tří dnů uchvacuje(!) Francouze,“ oznamuje Wandě. Věnoval jej nejdříve „malému Napoleoňátku“, ale tam mimo list nechtěli nic přijmout. Zavezl jej tedy Goupilovi a ten jej vystavil na boulevardech. Obrázek vznikl takto: na světové výstavě byla skulptura, u které se nejvíc diváků zastavovalo. Představovala Napoleona I. v posledních jeho chvílích. Sedí v širokém křesle, až po pás zakryt teplou pokrývkou, na kolenou mapa Evropy . . . Tu sochu nakreslil Grottger, jak před ní velká skupina Francouzů stojí, všichni dojati — staří vysloužilci, kteří s velkým císařem konali daleké výpravy, nynější vojín, Zuáv se svým synkem, dělník, pařížští elegantí v cilindrech, rozkošná mladá maminka schýlená k malému děvčátku, jemuž vysvětluje, kdo to ten sedící pán byl; vedle ní druhé děvčátko s kytičkou v ruce, s údivem zahleděné do císaře; tři jiné mladé dámy, nějací dva Afričané v turbanech i dva páteři na kraji vzadu — seskupení velmi živé a přirozené. Nebyl to však nápad Grottgerův, aby tu kresbu věnoval malému císařovičovi, nýbrž jeho známých a znalců. Když ten obrázek dokončil, odpočinul si na tři dni a seděl Karlu Maszkowskému k svému poprsí. Okrášlilo prý teď jeho atelier a zalíbí se Wandě.¹⁾ A opět zakončuje steskem tyto své zprávy: „Včera setkal jsem se na výstavě s několika representanty slavné rady města Lvova. Připomnělo mi to kdysi tak nemilované a dnes tak drahé mi staré Lvovisko! Aj, drahá Wando, nevíš o tom, jak jsi šťastna, že tam přebýváš! — Jak bych já deset celých Paříží dal Ti za jedno — za jedno toliko zákoutí!“ (22. VIII.)

Znovuprosí Wandu, aby mu poslala jeho list, z kterého se osmělila

¹⁾ Sochař Karel Maszkowski (1834—1886), účastník povstání r. 1863, profesor polytechniky ve Lvově, vymodeloval později také poprsí Wandy.

domýšlet se o různých jeho bujnostech, a aby podtrhla všechna ta místa, která jí byla nemilá nebo záhadná. (23. VIII.) Jde patrně pořád ještě o list karnevalový ze dne 3. března.

Byl opět stížen svým kateřem, nemohl pracovat. Potěšily ho listy Wandiny, jeden došel poštou, druhý hned na druhý den přinesl krajan, pan Daniel Penther, rodák lvovský, ale z rodiny německé. Dobrý portretista, přítel Böcklinův, potom kustos

dvorního musea ve Vídni. „Který pěknější, nevím.“ Milion a milionkrát děkuje za ně; „ony jsou mně tím, čím byly kdysi tvé blankytné oči, do kterých hodinami jsem mohl hledět a vyčítat z nich, že svět se mi stal nebem. Tys Andělem nejdražším a já nejšťastnější z lidí!“ Maluje svůj portret — je to poslední jeho autoportret (restaurací později poškozený) — a ještě jiné věci. Seznámil se s p. Horácem Delarochem, „synem slavného Pavla Delarocha a mužem velmi, velmi milé Polky . . . Neobyčejně vzácná duše. Představ si můj údiv, když místo po francouzsku promluvila ke mně velmi pěknou a čistou polštinou.“ Zvěděl, že rodina Delarochova byla kdysi v blízkých stycích s jednou rodinou polskou. Byl u nich i na obědě a viděl krásné práce slavného Pavla Delarocha. Hned poté navštívil ho Juliusz Kossak, a Grottger se velice potěšil, „že to poctivé chlapisko nijak se nezměnilo, a tak upřímné a přející srdce mu podalo jako kdysi.“ (25. VIII.) Předtím se tak potěšil setkáním s Kraszewským. Wanda mu pak poslala

69. M. Krajewski: Nemocný Grottger

jakési „pěkné veršíky“, ale nebyly napsány po polsku. „Copak jsi Švábka?“ obořuje se Grottgger rázem . . . „já nechci Švábku! Mé paní musejí po polsku psát i myslet, ale ne po švábsku.“ (29. VIII.) Sám přece rád slýchal zpívat Wandu Schumana, ba i sám ho zazpíval po německu, ale nedopouštěl, aby to šlo dále.

A zas se opozdil se svým listem, ale kdyby prý byl došel, jak dříve docházely, byla by se Wanda velice zarmoutila a v duši zaplakala nad svým bídným Kotem. Byl od několika dní velmi chorý, méně fysicky, jak morálně, jak chorý v duši. Živořil prý. Ani myšlenek dohromady sebrat a uspořádat nemohl. Tesknice ho chytla. „Bylo to první jakoby obeznámení s tou mou ošklivou nemocí. Ale již to minulo.“ Hlava je klidnější . . . „Kocie nabylo zas zdraví, ačkoliv se přesvědčil o své nemoci, že kdyby se takto jednou a ještě jednou dostavila, to snad by jí neodolal.“ (3. IX.) (Grottgger říká si v těch listech důvěrných nejen Kot, ale i Kocik, Kocie, což připomíná Kocię = Kotě a zní jako milý žert, tady tím bolestněji.) Za dva dni poté odjížděl do Lvova Penther. Přišel ke Grottggerovi, nepošle-li po něm Wandě list. Grottgger tedy napsal. „Šťastlivec!“ píše hned na začátku. „On Tebe za čtyři dni uvidí a bude s Tebou mluvit, snad při vítání ručky tvé stiskne a políbí — a já! . . . Kocie prožilo a spíše protřpělo několik dní tak smutných, jakých ještě nikdy nepoznalo. Má tesknota, zdá se mi, byla v ten čas ne-li ve svém zenitě, tedy blízko něho. Teď jsem rekonvalescentem, ale pořád ještě tak fatálně uzpůsobeným, že takového života nepřál bych ani svému největšímu nepříteli . . . Od týdne do týdne je mi pořád chmurněji.“ Začíná vídat na dívkách, čeho předtím prý nebývalo, tu a tam cosi podobného Wandě: ouško, vlasy, postavu, klobouček, ba i kabátek; dvě děvčátka uviděl tak Wandě podobná, div prý mu srdce nepuklo . . . Byl opět u Delaroche, prohlížel překrásné studie a skizy jeho otce, a Delaroche navštívil zas Grottggera a tak se uchvátil jeho kresbou „Před sochou Napoleonovou“, že se rozhodl ukázat ji císařovi. Oznamuje ještě, že Róza měla svátek, že byl u ní s kyticí a šli pak spolu ještě s jednou paní do lesíku ve Vincennes, kde prožil „jeden z nejpěknějších, ale i nejžalostnějších večerů“ — s přítelkyní Wandinou, ale bez Wandy. (5. IX.) Ještě pak přepisuje do listu: „Byl jsem velmi chorý, ale díky Bohu není nebezpečí. Tvé Kocie, Andílku, je slabší komára.“ A odpoledne téhož dne nový píše list, aby jej Penther dodal Wandě, zase tak žalostný. „Kocie změnilo se na

„ohryzek“ — na poslední „odrobinku“ smutku a tesknoty . . . Nakonec což Ti povím? — Miluji Tě, můj Živote drahý, tak, jak o tom ani Dante, ani Shakespeare, ani Byron, ani sám Kot nikdy nesnil! — A Ty miluj mě za to nejínan, jen tak, jak to umí moje ubohé polské Děvčátko — má Wanda!“ Do listu vkreslil sebe, jak teď vypadá: vysokánský, v cilindru, s tenkou hůlkou, ale ty nohy a ruce jako ta hůlka. „Tak Kocie zhubenělo a ztenčilo se do nepoznání,“ připsal k listu. „Ležím v lůžku, nudím se jak nejbídnější stvoření boží a čekám a vyhlížím s netrpělivostí, kdy mi bude líp. Ach Wando, jak je dobře, že mě nevidíš! Listu od Tebe ještě žádného jsem nečetl, neb jsem tak zesláblý, že každé vzrušení, ať veselé, ať smutné, hned mi škodí“ — píše nově několik jen řádků týž den. „Dnes mi je značně líp . . ., ale ještě pořád nesmím ani listy psát, ani čítat . . . Bud, mé Zlato, klidna! Za několik dní, zdá se, dovolí mi vstávat. Co nejhoršího je to, že v zimě kamsi do teplejšího podnebí budu muset se odebrat.“ (6. IX.) „Můj nejdrazší Anděle, povídají, že je mi lépe, ale já sám to ještě necítím . . . Devátý den začnu dnes odléhat svou nemoc — a musím Ti říci, že mě ona mnoho života stála . . . Bez přestání jenom *Ty se mi ve snu jevíš!* v různých nejrozmanitějších situacích. Chvillemi probudiv se přichytím se, že jsem k Tobě cos mluvil anebo Ti ruku líbal . . .“ (týž den večer).

Nastává dlouhá přestávka v dopisování. Dne 16. září píše Wandě Róża Ziętkiewiczová nejprve o svém svátku, jak byli s Grotgerem na výletě, jak on tam o Wandě tesknil, jak prý nebyla a nebude už nikdy tak opravdovsky, celým srdcem milována, dále jí píše, že by měla se sňatkem počkat rok a lépe prý ještě déle; zatím on se v Paříži svými pracemi upevní; snad by mohl v dřevorytech vydat svou „Vojnu“; přesvědčila prý se, že se dá v Paříži s malým fondem žít, ovšem máš-li svůj dům. Teprve po tom dlouhém úvodě podotýká, že znepokojila ji zpráva o Kotově nemoci. Jakási prý nedobrá hořečka, která ho velice zeslabila. Dobře by prý bylo, kdyby mu Wanda pokud jen možná klidně psala. Snad prý se Wanda nepohněvá, že jí píše o něčem, nač se jí netázala; ale vždyť prý je tak zasvěcena do celé jejich historie a nyní tím více, kdy ví, jak Wanda tím trpí „i že naše společná v Dyniskách Matka vedle všech svých trampot má starost o Vás — o mne — a znepokojuje se“. A s bolestnou schválností končí veseleji: „Pošli mi tu svou krásnou fotografii, neboť ráda ukazuji Francouzům krásné Polky.“

Ubohá Wanda dobře porozuměla, co to všechno znamená.

XI.

SMRT

Až z 1. října je další list Grotgerův Wandě. Samý hrozný smutek. Ani si nepřipomíná, kdy jí psal naposledy.

„Povím Ti upřímně, můj drahý, drahý Příteli, že ozdravím-li, bude to cosi velice neobyčejného. Slyšelas už nejednou a ostatně můžeš to sama dosvědčit, že jest cosi, co v nás žije, co nám žití dodávat zdá se, a co velice případně mudrci nazvali lampou života. Ono světlo oživné, které jednou jasně svítí a na vše strany září, ale potom ztmívá a nakonec hasne navždy. I což? *Své lampy života už nevidím!* Už jí sobě nikde nenajdu, neboť se mi zdá, že zhasla!

Kdys jindy bych řekl, že Ty jsi mou lampou života, a tehdy bych řekl, že musím být zdrav, neboť dosud žádné světlo v mém živobytí nerozjasňovalo mi duši tak krásně, jak to, které z Tvého srdečka plynulo; ale stačí přecísti jeden z Tvých posledních listů, abych se přesvědčil, že Ty, ubohá, jak já od Tebe, potřebuješ ode mne světla a záře!“ Ale místo toho světla a té záře kladou se na papír slova zoufalá. Nastala nejhroznější tragika v duševním životě Grotgerově: rozchází se s Bohem. Ovšem nikoliv jako filosof v jasném klidu duševním, nýbrž jako trosečník, v naprosté opuštěnosti, bezútěšnosti a zlomenosti životní. On, jenž loni, zvědév od Wandy, že půjde zítra, prvního máje, k zpovědi a že by se na to chtěla připravit, ať tedy odejde od ní trochu dříve, vyhrkl: „Ó, to se připravíme spolu!“ a také četli pak spolu „Následování Krista“ a spolu pak ráno přijímali; on, jenž skoro před rokem psal Wandě, jak mu obrazy „Vojny“ vyrůstají před duševním zrakem a jak hoří snahou, aby ji brzo dokončil, „Ty se svou láskou a Matka Boží se svou milostí — neopustíte mě, chudáka“; on, jenž ještě před třemi měsíci psal Wandě, jak prý ona dobře ví, „že Kot, třebaš není pobožnůstkář, ani růženec nelouská, ani nedisciplinuje své hříšné tělo, přece jest opravdovým křesťanem“ (7. VII.); on jí teď píše slova, která ji ovanou hrůzou: „Boha přestal jsem už milovat. Nevěřím ani v milosrdenství, ani v dobrotivost Jeho — neboť Mu i spravedlivost upírám! — Ostatně dobře mi tak. Tak se

stane každému, kdo si nepoví hned na počátku, že není jakéhosi ochraňování a odchovávání lidí milosrdným božstvem — toliko že my sami jsme tvůrci svých osudů a na nás samých všechno závisí! Ale my — my jsme nuzní, mizerní červi, my musíme mít ochranu — přízeň a milosrdenství — neboť bez toho — nic sami neznaménáme. Stvoření vzrostlé a umírající v nevolnosti a zaslíbení. Dobře nám tak. Ale co do mne — to se mé pohledy na život změnily úplně a dnes jsou snad nemilé Tobě, můj ubohý Andílku, ale jistě snad trochu logičtější, než ty mé dřívější.

Píšu právě leže na lůžku. Ticho, neb všichni odešli, jenom ohýnek v krbu připomíná mi, že nejsem sám . . . hledím na ohýnek a vidím, jak jiskerka stíhá jiskerku, potom se dohánějí a potom — hasnou! Jaká ironie?! Tak dlouhé hodiny přecházejí, a já se mučím jak Tantal — neboť představ si, že nic nemohu číst! . . . Jsem velice bídný. A co nejvíce, zdá se mi, to zhoršuje, jest, že jsem ukrutně ke všemu zelhostejněl. Ani knížka, ani noviny nedovedou mě už zaujmout.“

Posílají ho do Mentonu, ale je tam přeplněno a neslýchaná drahota. Neví tedy, kam ho vyšlou. „Ach, to bude strašné vyhnanství! Možno-li to, prosím Tě, přijmout klidně od Boha, když já celý rok se chystám do domova a k své Nejdražší — On s chladnou krví káže na všechno zapomenout a odebrat se v protivnou stranu světa? Miluje-li Bůh lidi? . . . ptám se . . . Domů ani nikam jinam jsem nepsal o své slabosti. V posledních dnech skoro denně navštěvoval mě ctihodný Matejko, jenž tu meškal několik dní. Dnes se rozloučil.“ Byl s ním ještě jeden Polák, „s kterým patrně, abych mu byl společníkem, přes nedostatek apetitu snědl jsem několik Moskalů. Trochu mě šíje bolí od toho psaní, proto přestávám, můj drahý Andílku, — prosím Tě, buď trpělivá a klidná a za pár dní dostaneš jistě veselejší ode mne zprávu. Dej svoje prstečky — dej ubohému Kociovi, polib ho aspoň v duchu na oči a na čelo, Ty můj překrásný Andílku! A netrap se, moje drahé Děvčátko!“ (1. X.)

Pojede prý do Pau v Pyrenejích a nebude-li mu tam dosti teplo, tedy do Neapole. Na jaře musí prý do lázní a na příští zimu kamsi do Vlach a potom prý bude zdrav. „Hej, hey, můj zlatý Wandyku, jak Tebe nebudu mít, to mě ještě i sto let mohou léčit, a já jim pořád budu churavět.“ (5. X.)

Od Wandy došly opět listy. „Ty moje ctihodné, ty moje dobré Děvčátko! Doptáváš se o chorobě — oj, raději se neptej —

nechci Ti bližších podrobností o ní psát, neboť by ses velice ustrnula.“ A jak prý se rozhněvala pro jeho bezbožnosti! Strašně! Ale což prý nevidí, jak na něho Bůh od dvou let zapomněl? A zdali to zasloužil? „Už je po všem se mnou, Wandyku, už mě nenavrátiš!! Částečně Ty, a spíše má láska k Tobě má z toho mnoho na svědomí . . . Nehněvej se zas tak na mne, až budeš psát, má krásu, neboť Kot se Tebe bojí!“ (6. X.)

Tragika Grotggerovy lásky, tragika jeho štěstí, tragika necelých dvou let. „Částečně Ty, a spíše má láska k Tobě má z toho mnoho na svědomí“ — z jeho pádu.

Skutečně. Dokud nepoznal Wandu, žil jen a jen umění. „Kdybys mě byla znala před lety a věděla, jakým jsem byl, jak mimo umění nic víc jsem nemiloval, neboť o jiném štěstí jsem jen jako o pěkné poesii sníval, ale ho nepřipouštěl, ty by ses dosti nadivit nemohla, že v tak krátkém čase — tak rychle mohl jsem se změnit,“ psal Wandě z Paříže. To bylo období, jemuž vládlo jen Umění!

Seznámení a zasnoubení s Wandou vzpružilo ho s počátku nesmírně. „Myšlenka na Tebe, můj drahý Andílku, a na mou práci stávají se den ze dne pořád výrazněji nerozlučnými sestrami, jediným cílem všech mých snů. Cesta mě vede už jenom přes práci k Tobě a přes Tebe jen do práce! Vás dvě rozloučit už nemohu, jste srostlé,“ psal Wandě ze Śniatynky 9. května 1866. Tak tomu bylo až do odjezdu do Paříže. To byla doba, kdy své vrcholné dílo vytvořil, jedno z vrcholných děl umění polského, „Lituanii“. To bylo období, jemuž vládlo Umění a Láska.

Ale už tehdy, už když byl o velkonočních svátcích návštěvou u Wandy a jejích matek, nastává obrat. Když za zábavy s Wandou prohodil: „Jak jsem se mohl tobě zalíbit? To je opravdu jen milost Boží . . . Pověz mi, panenečko, zdali jsem hezký?“ a Wanda mu odvětila: „Nevím. Mám tě ráda“ a v památníku svém podotýká: „Chtěl-li by kdo mít představu o někom šíleném od štěstí, musel by vidět ho v tu chvíli. Když už bystřinou slov, jak lavina mě zasypal, zakončil: „Ó, také já tebe mám rád jako spasení, jak Boha, více než umění, nad všechno ponětí! A jenom se lekám, nejsi-li až příliš krásná, že se mi hlava nezatočí z pýchy a štěstí.“ Tady už padlo to slovo: víc než umění. Ale skutkem se stalo až v Paříži. To bylo období, jemuž vládla Láska a Umění.

V Paříži se to dokončilo. Jen týden uběhl od jeho příjezdu do

Paříže a už nařikavě psal Wandě: „Ach můj Živote drahý, i tu jsem se dozvěděl . . ., že Tys mi stokrát více, než jsem myslel, že jsi mně vším! — že Tvůj Kacik bez Tebe je doopravdy ubohý psík, v každé chvíli a na každém místě podobný spíše ubohému kvítku, které zpod rovníku přesadili na severní točnu . . . Přestal jsem být člověkem volným! Nemohu již z plných prsou zvolat: ‚Svět náleží mně!‘ . . . Uvěříš-li, že dnes ochotněji myslím na Tebe nežli na nejpěknější obrazy, a kdybych svými myšlenkami Tebe živou tu před sebe vyvolal, pak odřekl bych se všelikého mistrovství ve vyvolávání bytí nejčarovnějších obrazů na plátno! — — — Jsi už strašnou riválkou mé múze! — Ach, nelekej se, má Nejdražší, neboť já nezapomínám na to, že sis přece jen umělce ve mně zamilovala a že já jen jako takový mám právo na Tvé srdce. Tak — budu umělcem snad vysoce zasloužilým — *ale ne z lásky k múze, nýbrž toliko z lásky k Tobě.*“ Sám se později obává, že snad znudí už Wandu svými listy, že snad ona ani času ani chuti nebude mít, aby to všechno přečetla a pochopila, — „ale já píšu přece a musím psát! Ó, Tys tomu sama vinna — neboť zaklelas mě jakýmsi čáry . . . co den Tě miluji horoucněji, co den silněji! . . . Ach Čaroději můj překrásný! Tys mi jistě dala jakési zelinky, od které lidem srdce roste — a mně ono též roste — ba na konec jak si to jinak vyložit?? Bojím se jenom, abych se neudusil z takového ukrutného milování svého Dítka, tím více, že velice k tomu cítím náchylnost!“ (2. V. 67.) To bylo období pařížské, kdy mu práce šla tíže a tíže; to bylo období, jemuž vládla jen Lásky. Wanda stala se mu vším. Stala se mu nejvzácnějším obrazem, nejmilejším van Dyckem („Můj nejmilejší Wandyku!“ píše jí z Paříže).

To čtvero období teď přecházelo před očima chřadnoucí a bezmocné bytosti Grottgerovy, až dospělo k bolestnému závěrku: „Částečně Ty, a spíše má láska k Tobě má z toho mnoho na svědomí.“

Až za 16 dní píše jí zas: „— všechno mé jídlo se zredukovalo na mléko a černý chléb! Zhubeněl jsem strašně, že bys mě ani nepoznala. Ostatně, má Nejdražší, všechno jako předtím — smutno, žalostno a černo okolo mne! . . . ale dosti ještě ve mně síly, abych stiskl rty a zuby zaskřípal.“ (22. X.)

„Včera přijela do zdi našeho města ‚naše‘ Císařská Milost František Josef I.!!“ — oznamoval Wandě (24. X.) a za týden dodatek: „Včera týž úředník [který už předtím s Grottgerem

vyjednával] slavnostně mi oznámil, že ‚Vojnu‘ koupil náš(!) Nejj. Pán a to za 8.000 fr.¹⁾ Bohužel, myslil jsem pořád, že dostanu víc, a musím tu říci, že se mi práce nevyplatila. Ha, lepší ryc než nic. Matejko také za 5.000 franků prodal v týž čas svůj obraz, a divno, že se císařovi jenom ty dvě práce nejvíce zalíbily — přes to všechno, že jedna i druhá je od Poláka.“ Zahrál tedy i císař František Josef I. dvakrát v životním dramate Grottgerově úspěšně: na samém počátku jeho uměleckého snažení pomohl mu uděleným stipendiem, že se mohl odebrat do Vídně a protlouci se tam jakž takž na akademii i po ní, a teď na samém konci této umělecké dráhy zakoupením „Vojny“, třebaš laciným, přece jen pomocným. Grottger ovšem takovým oceněním jedenácti velkých kartonů nemohl býti spokojen. Ale když to byl „náš(!) Nejj. Pán“! Ten jeho výkřičník a ty jeho uvozovky prozrazují mnoho.

Zato mocně dojala Grottgera poduška, kterou mu poslala Wanda, i cukrovinky od ní. Ale zdraví se nic nepolepšilo, naopak, pohoršilo. Aní psát už dobře nemůže. Tyto dni zavezou ho do Pau, jen snese-li tu cestu! Dvacet hodin cesty! (2. XI.) Byl tak sláb, že při tom odjezdě, jak Róža Ziętkiewiczová psala později Wandě (12. XI.), musel ho p. Wincenty Wasilewski, syn zemského maršálka haličského, (Grottger ho v Paříži portretoval) na rukou vynést do fiakru a p. Marceli Krajewski, oddaný a obětavý jeho přítel, musel najmout ve vlaku kupé s lůžkem.

9. listopadu došel Wandu telegram z Pau: „Arrivé à Pau très fatigué soyez tranquille. Arthur.“

A týž den telegrafoval Wl. Żeleński z Paříže pí. Wentzové, tetě Wandině: „Arthur sérieusement malade à Pau . . . épargnez lui les émotions soyez discrète.“

Z Pau telegrafuje Krajewski Karlu Maszkowskému do Lvova 20. listopadu: „Grottger va insensiblement mieux écrirai de suite presque peu d'espérance.“ A z Pau teprve 22. listopadu píše Grottger Wandě krátký list — poslední svůj list:

„Můj milovaný Andílku! Včera dostal jsem od Tebe list. Pláčeš a pláčeš! má Ubohá. No, neplač, vždyť vlastně není proč, jak jsem byl sláb, tak i nyní pociťuji neméně nedostatek sil, ale přece třeba doktorům věřit, a to nejlepším v Paříži, kteří se nejvíce zaručili, že v Pau musí mi být dobře.

¹⁾ Nikoliv za 3000 fr., jak Felix Jasiński udává. (Sztuka polska, list 51.)

Dlouho má korespondence nepotrvá, neboť ruka se mi roztrásá, ale ještě trochu. Prosím Tě, drahý Živote — za cestu z Paříže do Pau, kam mě Marceli Krajewski přivezl a dnes ošetřuje jak bratra, zaplatil jsem 445 fr.!!! — Není-li to ukrutné? — Chuť k jídlu velice pozvolna se vrací — ale ani humoru ani velice jiných věcí není . . . Neplač, drahý, drahý Živote, upokoj se.

Snad v tyto dni se poznáš s mou sestrou Muní, tak se pomilujte! — Končím, neb ruka už nijak nechce jít dále.

Tvůj Arth.“

A dobrý, převzácný Krajewski píše týž den obšírný list Wandě po přání Grotgera, jenž sám nemá tolik sil, aby delší list napsal. Doktorů radili, aby se denně na svěžím vzduchu prošel; ale je to nemožno. Stalo se to jen jednou. Vynesli ho do vozu a s vozu, v němž se projel, ale to ho tak unavilo, že po druhé už to neudělali. Nemůže ani po světlici přejít. Krajewski píše, že od příjezdu Arthurova do Paříže byl jeho nerozlučným druhem, sám se s ním v uměleckých věcech radíval, povzbuzoval se jím, celý den býval u něho, zná ho tedy a zná i všechno, co naň působilo: plány, s jakými přijel do Paříže, překážky, které se naskytly, zvláště s prodejem „Vojny“; z toho ztráta humoru, trpkost nad nepříznivým osudem; k tomu všemu list od jeho pařížského švagra s neslušnými výčitkami; to všechno tak ho rozdráždilo, že dostavilo se prudké chrlení krve, které přes tři dni trvalo; až podnes nemůže se z nastalé od toho zesláblosti vzpamatovat; velice mocným lékem by bylo — míní Krajewski a doktor s ním — kdyby Paní, t. j. Wanda, mohla k Arthurovi přijet; „on potřebuje mít u sebe osobu, kterou miluje, velebí, zbožňuje — v které cíl svého života a štěstí vidí“; přinese-li Paní tuto oběť, vykoná skutek jednak křesťanský, za druhé skutek Polky vlastenky, která zachraňuje hvězdu na uměleckém obzoru polském, a za třetí skutek obětující se snoubenky; nechat mu odpustit tu otevřenost a smělost, vždyť jde o život jednoho z nejprvnějších reprezentantů polského umění; Arthur zatím nic neví o jeho návrhu; třeba nejdříve vědět, bude-li Paní možno, aby přijela.

Hrnulo se toho mnoho na Wandu. V touž dobu onemocněla těžce její teta, paní Wentzová. „Drahá má Wanděčko, jsi asi příliš na kříž přibita, když tak na mne zapomnělas — nechceš se sdělit se svým smutkem a necháváš mě v trapné nejistotě

o našem ubožáku,“ píše jí Matička z Dynisk. Ví už prý z novin o prodeji kreseb (kterých? — ptá se), o odjezdě do Pyrenejí, o nebezpečné slabosti tety; bolest Wandina prý jí dodala; ať Wanda se přemůže, klid na jejím čele vrátí prý život a síly i tetě; „ubohý náš Grot snad se pozvedne ze své slabosti, nic by to nebylo neobyčejného, ačkoliv, mám-li Ti odhalit upřímně svou myšlenku, nehlouběji ukrytou, kdo ví, nebylo-li by lépe takové lásce, jak Vaše, kdyby v plném rozkvětu a lesku jedním hromem byla roztržena, zůstávajíc po sobě památku ničím nezkalenou, obklopenou aureolou, která nám osvětluje ostatek života, nežli být stažena se svých výšin do živobytí denního a vlečena potom, tak roztřesená, rozervána nevyhnutelným rozčarováním? Odpusť, má drahá, to připuštění snad Tě v tu chvíli zabolí; ach, jest to jen má domněnka.“ (25. XI.)

Jak by nezabolelo! „List Matičky z Dynisk dotkl se mne . . . a zranil hluboko. Nemohla jsem přestat ji milovat, příliš jsem s ní srostla srdcem, ale divně osamotila mě v mém smutku, proto neobracela jsem se už k ní. Jistě ani ona nevěděla, jak velice jsem Ho milovala. Pokládala to pouze za bolestnou epizodu v mém životě . . . Věřila, že potom přejde na nové koleje,“ napsala Wanda ve svých zápiscích.¹⁾

Když v září došel list, že Arthur je těžce nemocen, ale ne nebezpečně, zabědovala Wanda: „Bože můj! první má myšlenka, jediné prahnutí, přání mé bylo: Jeti hned! Být při něm! Úpěnlivě jsem prosila matky všechna zoufalá. Pravda — s financemi našimi to stálo špatně, ale pořád bylo v domě několik set rýnských. Věděla jsem, že mohly je vydat na cestu. Ó, tehdy bych byla pracovala, sloužila, snášela všechno, všechno pro těch několik set rýnských na cestu! Ale neuměla jsem, nedovedla jsem si je získat!

Teta odřekla. Nech jí toho Bůh nepřipomene! Po letech obětí a oddanosti s její strany dočkala jsem se tu od ní nejstrašnějšího zklamání, které aby se odpustilo, let bylo by třeba nových — a aby se na ně zapomnělo, nestačí věčnost. Aby neštěstí bylo větší; hrozně též onemocněla sama. V rozporu mezi dvěma smrtelnými mukami — hynula jsem.

Tak u nás děvčata ne do života byla vychovávána, že já — majíc už rok osmnáctý a tolik styků, tolik přátelství vůkol —

¹⁾ A-W II, 309.

neuměla jsem si dobýt prostředků na tu cestu! Neboť kdyby byly — to nic, žádná překážka na světě nebyla by zmožila zdržet mě od té svaté povinnosti! Byla bych jela třeba sama jediná! Modlila jsem se v zoufalosti — nadarmo. I nebe i lidé byli hluchí.

Poštětilo se tehdy, že jedna andělská, vzácná duše, sama, nevyzvána, dopsala matkám, nasměle nabízejíc náklad na cestu pro mne a mámu. Byla to paní Marie Sarnecká z hr. Tarnowských, sestra Stanislawova. Ale já jsem se nedověděla o této oběti. Matky nepřijaly ji a zatajily ji přede mnou. Teprve po letech jsem se dověděla o té intrice bolestné!¹⁾

On i ona, Arthur i Wanda, žili ve světě vysněném. Idealisté milí, tak nepraktičtí. Už tak vychovaní. „Sama nevím, čím to, že jsem byla tak nepraktická, že jsem neměla ponětí o potřebách skutečných, každodenních, ani o těžkosti, jak se dobývají zásoby peněžní. To všechno nestálo mi za pozornost, a možná zrovna nedostatek tohoto smyslu tak ho uchvacoval, ačkoliv byl spíše zápornou ve mně stránkou než kladnou. Myslet na peníze? Kampak by se to hodilo!“ vykřikla Wanda už dříve, v památku o pobytu v Grybově, a tento výkřik vysvětluje nám mnoho.

Nemohla tedy odpovědět Krajewskému hned kladně.

Obšírně referuje Krajewski také profesoru Karlu Maszkowskému o posledních událostech. Z Paříže nesměl tak psát. Arthur ho prosil, ať nikomu o jeho slabosti neříká; ať pařížským známým říká, že má tyfus. Arthur před dvěma již lety měl slabé chrlení krve; rady lékařů prý lehkomyšlně nedbal, ač věděl, že tu jde o tuberkule; pil víno jak nejzdravější člověk, neodříkal si kávy, piva a jiných škodlivin. V Paříži natrefil ošklivou zimu. O „Vojně“ pracoval až 16 hodin denně. K tomu všemu aféra se švagrem Sawiczewským. Ručil za Arthurovy dluhy částkou 1.800 zlatých,

70. Marceli Krajewski

¹⁾ A-W II, 307—308.

a teď, po dvou letech, oznámil mu najednou listem „plným nespravedlivých výčitek a traktujícím ho jako člověka neuctivého a hubičiho celou rodinu,“ že dluh ten vzrostl na — tři tisíce zlatých! („Takového „přítele“ Sawiczewského měli by všichni židé lichváři udělat svým generálním advokátem,“ podotýká Krajewski.) Následek rozdrážděnosti Arthurovy — strašné chrlení krve. Lékaři řekli Krajewskému, že vydrží nejdéle několik jen měsíců. Arthur vzal si jiné lékaře, proslulé; všichni mínili, že se jara nedočká; jediný dr. Loewenhardt, Polák, tvrdil, že může i dvě léta žít, ale nikdy se nevyléčí. Na štěstí rakouský císař koupil „Vojnu“ za 8.000 fr. Z toho splaceno bylo 4.000 fr. Sawiczewskému, 2.000 fr. na jiné dluhy; pořád zbývalo dosti na cestu do Pau, tím více, že pan Stanislav Zamoyski nabídl Arthurovi pobyt ve svém domě v Pau. Ale Zamoyski nepřijížděl, jak slíbil; museli bydlet v drahém hotelu. A začalo v Pau sněžit. Lékař poradil odjet do teplejšího místa. Odjeli tedy do Amélie-les-Bains, blízko Středozemního moře, půl míle od hranice španělské. Pocení přestalo, horečka večer menší, puls pravidelnější, chuť k jídlu slabá, ale pořád lepší, ale — nohy opuchají, podle doktora znamená blízkeho konce. Nemůže se již na lůžku obrátit — obrací ho Krajewski, nadzvedá ho, chce-li na lůžku sedět. Třeba ho krmit, sám lžící neudrží. Zamoyski, „arcikatolík“, chtěl mu poslat jeptišku na pomoc, ale Arthur nepřipustil. „Zamoyského pohostinnost byla k čertu,“ podotýká Krajewski. V hotelu utratili mnoho. Zato v Amélie velmi lacino: 120 fr. měsíčně za byt s veškerým zaopatřením.

Tak psal 10. prosince. Zatím se ve Lvově nálada změnila. Tetino zdraví se polepšilo a Wandě se podařilo zjednat si půjčku. Hned telegrafovala Krajewskému — 10. prosince: „Repondez de suite si Arthur pourra supporter mon arrivée, je viendrai de suite.“ Krajewski žádá Maszkowského, ať sám rozhodne, má-li Wanda přijet. Jisto je, píše mu, že její příjezd byl by Arthurovi úlevou a osladil by mu poslední jeho chvíle. Ale zas je mu líto ubohé dívčiny. Ví z dobrých pramenů, že má majetku všeho všudy několik set zlatých; a co jen cesta ze Lvova do Paříže stojí! Z Paříže do Amélie mají rychlíky jen I. třídu, za osobu 140 fr. Ať Wanda rozhodne vlastním rozumem a srdcem . . . V přípisu podotýká Maszkowskému, že pokladna Arthurova příliš se ztenčuje; „Lituania“ dosud neprodána, ani „Napo-

leon I.“. Delaroche nic nevyřídil. Ať Maszkowski zatuká u Włod. Dzieduszyckého, nekoupil-li by „Lituanii“ za mírnou cenu 3.000 franků (1.500 zl. , t. j. 250 zl. za jeden karton).

Wandě psal, ať si nedělá velkých nadějí. Rozhodne-li se přijet, ať mu to hned oznámí, aby mohl Arthura na to připravit a také pannu Róži Ziękiewiczovou v Paříži, u které Wanda najde jeho list, jak možno z Paříže nejlépe dojet do Amélie-les-Bains.

Ale to všechno byly už starosti zbytečné. Bylo už pozdě. Za dva dni, dne 13. prosince 1867, telegrafoval Krajewski prof. Maszkowskému: „Arthur est mort 5 heures matin préparez Wanda.“

*

Dobrý jeho druh, skvělý vzor přátelské věrnosti a obětavé oddanosti, Marcelli Krajewski, který jako anděl byl stále při nemocném Grottgerovi a ulehčoval mu těžké poslední chvíle, popsal prof. K. Maszkowskému poslední chvíle života Arthurova. Zdálo se, že je mu trochu lépe, byl značně veselejší, dost mluvil a v rozmluvě s Krajewským jevila se nezvyklá čilost. Krajewski musil mu slíbit, že ho neopustí, dokud nepolepší se mu zdraví; že zajedou pak změnit povětrí, do Pau. Dal si přečíst list matčin, dal si potom podat list Wandin, ale hned řekl, že ho čtení trápí, ať mu jej přečte Krajewski; po chvíli však dodal: „Nečti a nerozpěčtu, neboť jsem dal své Panence čestné slovo, že nikomu nedám jejích listů čítat. Je mi kruté, že Ti nemohu dát přečíst její listy; teprve bys poznal, jaká to poctivost. Za několik dní, kdy mi bude lépe, přečtu, a zatím buď laskav a napiš jí a upokoj ji, neboť ona chudinka velice trpí. Nenamlouvej jí příliš, aby přijela, neboť je to chudobná panna — kdyby měla zač, dávno by přiletěla.“

Potom chtěl, aby Krajewski napsal Maszkowskému, ať se pokusí, nekoupil-li by Dzieduszycki „Lituanii“. „Ale nezastrašuj ho mou slabostí!“ dodal. Když zvěděl, že to Krajewski už udělal, řekl: „Proto chci, abys při mně zůstával — neboť při tobě jsem klidný, na nic nepotřebuji myslit, ty uhádáš i mé myšlenky . . .“ „Při veškeré slabosti — píše Krajewski — byl on neslýchaně delikátní, co zřídka bývá u souchotinářů. Při něm nebylo možná mít nejmenšího znuzení ani unavení, ledaže co chvíle bylo třeba cosi mu povídat, zvedat ho, obracet ho, něco mu podávat atp.

Potom, když druhé snídání snědl, — nemnoho, ale s nezlou chutí — zpozoroval, že já po snídání nepiju černou kávu (nepil

jsem, aby se Arthurovi nezachtělo také se napít), prosil, abych mu beze všeho dal přinést kávy, a potom prosil o jeden doušek, dodávaje, že teď už všechno může jíst a pít, neb už i tak mu nic nepomůže. Dal jsem mu trochu kávy, vzmohl jsem se mu říci, že je mu značně lépe, potvrzoval jsem to míněním doktorovým, načež mi odpověděl: „Nevěř, všichni jsou hlupáci! . . .“ Chtěl potom, aby lůžko bylo ustláno. Zavolal jsem sluhu, sám jsem přenesl Arthura do křesla vedle krbu, tam se zahlídl v zrcadle a povídá: „Vypadám, jakoby z rakve vyšel, uvidíš — za nedlouho do ní vejdu! Odprošuji tě, chudáku, nadělám ti pořádných klopot a trápení . . .“ Dovedl jsem ho znovu rozveselit — přenesl na lůžko — byl klidnější; potom se trochu prospal — večer snědl oběd, poměrně s chutí. Po obědě povídal jsem mu něco; znovu mluvil o Zamoyském, že má velkou úctu k němu; litoval jen, že se dal obalamutit jesuitům.

Potom chtěl jsem zajít pro léky do lékárny, prosil mě, abych nechodil, ale poslal sluhu; neb odejdu-li já jen na pět minut, zdá se mu to prý nejméně hodinou. Poslal jsem sluhu . . . Jal jsem se mazat opuchlé nohy Arthurovy, ovázal je vatou a ručníky, a potom mi řekl, že se mu chce spát, a prosil, abych ho nebudil podáváním léku . . . Sám jsem zase psal list Delarochovi, aby nevyhnutelně hleděl prodat třebas za 600 franků Napoleona I. se souhlasem Arthurovým. Protože se mu neleželo dobře, musel jsem lůžko poopravit, a přál si, abych mu podložil ještě jednu podušku; postoupil jsem mu svou, udělal jsem si podušku ze svého svrchníku a ulehl jsem po druhé po půlnoci. Usnout jsem nemohl, poduška byla tvrdá a navykl jsem bdělosti ve spaní — když mě Arthur v noci po kolikráte pravidelně potřeboval. Slyšel jsem časté jeho stenání; vstal jsem a ptal se, potřebuje-li co, či nebolí-li ho noha. Řekl, že je mu velice dobře a že nestená, jenom odchrkává — ale to odchrkávání mě znepokojovalo svou nezvyklostí. Několikrát proto jsem vstával a doptával se. Ještě po 4. hod. slyšel jsem takové zastenání — ptal jsem se, odpověděl, že je mu dobře. Později se utišil úplně . . . A ráno, když jsem se probudil a přišel podat mu lék, nebudil se, co se mi zdálo velice nezvyklým, když ráno on první mě budíval a na nejmenší šum se hýbal. Otvírám okenice a ačkoliv jsem ho viděl bledého jak stěna, poloha jeho, jakoby se uložil k nejpříjemnějšímu spánku, nedopouštěla ani myšlenky o smrti. Při otevřené okenici zpozoruji tvář jeho suchou —

obyčejně potil se ráno silně — oči napolo otevřené — nevidím pohybu prsou, jak obyčejně při jeho krátkém oddechu . . . Dotýkám se — mrtev. Ještě mě napadlo, zdali neomdlel. Zvoním na sluhu, který mi neprodleně přivedl doktora. Ten mi potvrdil bolestně: Skonal.

Tu máš zevrubný smutný popis posledního dne života člověka, který tolik přetrpěl ve svém živobytí a který mimo velikost svého talentu nemohl dosáhnout skromných snů a šlechetných cílů, které by jeho život byly ošťastnily! A za to se máme poděkovat rodné zemi, která s chladnou krví hleděla na nouzi jednoho ze svých nejpřednějších umělců.

Grottger byl tak veliký, že nevydal ze svých prsou nejmenší stížnosti.“

*

Hned po smrti Arthurově postaral se Krajewski o pohřeb. Dal zhotovit rakev cínovou a hned ráno, podle tamějších předpisů, uložil mrtvolu do rakve dřevěné, a potom, nabalsamovanou vložili v dřevěné rakvi do cínové a zaplombovali. Za účasti rodáků pochován zatím na hřbitově v Amélie-les-Bains!

Naděje, že rodná země aspoň teď se vzpamatuje, nezklamala Krajewského — píše dále v listě svém prof. K. Maszkowskému; „neboť třebaž že ne rodný kraj sám ze své iniciativy, to Ty se staráš o transport.“ Radí mu uspořádat sbírku a pochovat Arthura ve Lvově, „který on kladl nad Krakov a který je bližší jeho rodišti“.

O všecku pozůstalost po něm se Krajewski postaral, aby přišla do pravých rukou. Zpravuje o tom Maszkowského. S rodinou Arthurovou nechce vyjednávat. „Oni ani s Arthurem neuměli zacházet.“

Dopsal také Zamoyskému, „že Arthur žil a umřel jako Polák a křesťan“; to „křesťan“ prý Zamoyského rozhněvá; chtěl by katolíka. Psal jsem mu, že se každý o tom přesvědčí, kdo má srdce a viděl „Varšavu“, „Polonii“, „Lituanii“, „Vojnu“; psal jsem, že tam Grottger zůstavil život do krajnosti a tam možná se přesvědčit o velikosti Jeho duše a srdce — v těch dílech zanechal vyúčtování s tímto světem — tam leží Jeho přesvědčení, Jeho svatá zpověď — On jiné nepotřeboval — a zakončil jsem ten list Zamoyskému, že rodná země, to jest zámožnější počet reprezentantů země, neuměla ani poznat, ani pochopit, ani ocenit díla Grottgerova. Zakončil jsem dosti materiálním dů-

kazem, že z těch větších děl „Lituanii“ po dvě léta Grottgger nemohl prodat, „Polonii“ koupil ne Polák, ale Maďar, „Vojnu“ císař rakouský, jedinou toliko „Varšavu“ koupil Dzieduszycki, hodný jména polského.

Teď uznávám, jak bylo dobře, že jsem byl druhem Arthurovi do poslední chvíle. Mohl alespoň klidně skonat. Pokoj Jeho popelu! My [Krajewski a Maszkowski] umíme a dovedeme cenit velikost toho člověka.

Přikládám Ti vlasy Arthurovy.“¹⁾

*

„Byla jsem jako pomatená. Již dlouho předtím, celými týdny, jsem nespala z nevýslovného, neurčitého strachu — neboť ani chvíli jsem nevěřila, že nemoc ta může takový mít konec . . . Rána ta stihla mě — kromě toho všeho, co jsem věděla — úplně nepřipravenou. Zatrásla mými smysly. Při tom žal, skoro nenávist k matkám, co se tak strašně zachovaly ke mně — i k Němu . . . Zůstala jsem sama, sama jediná se zoufalostí, hořkostí a žalem. Utéci — odejít kamsi z domu — nevidět jich . . .

Rozhodla jsem se sama doprovodit rakev do Lvova. Nikdo jiný ostatně s tou myšlenkou nekvapil. Nejvzácnější Krajewski přislíbil ujmout se všeho. Pomalu i náklad na to potřebný dovedla jsem sehnat — okolo 3.000 franků. Čas již nenáhlil . . . Prodala jsem, co jsem měla skvostů, matky dodaly mi značnou částku, kterou vzaly z hypotéky . . . a konečně dne 4. července 1868 byla jsem s to doprovodit rakev do Lvova.

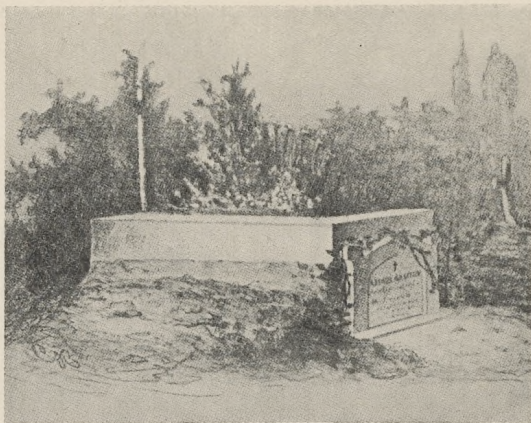
Dělala jsem to všechno jako v horečce. Ani chvíle rovnováhy se mi nevrátila. Ani chvíle, abych se sblížila s matkami. V únoru ještě zajela jsem do Krakova, k matce Arthurově. Tam mi nebylo dobře. Zajela jsem potom s paní Grottggerovou do Vídně, abych uspořádala, co bylo v zájmu Arthura, a vyrovnala jeho tamější dluhy. Vyřídila jsem všechno. Nebránily mi v tom matky.

Byla jsem u audience u císaře s prosbou, abych uviděla „Vojnu“. Viděla jsem konečně tu „Vojnu“, na které On podlehl — a vyšla jsem ze sálu živa. Neumírá člověk z bolesti, ó nikoliv . . . Tolik jsem jí zažila, ó Bože můj — tak strašné . . .²⁾ Když jsem ty obrazy (po prvé) viděla ve Vídni u císaře, slzy mi zacláněly oči, byla jsem bez smyslů, abych je prohlédla, byla

¹⁾ A-W II, 311—316.

²⁾ A-W II, 308.

jsem jak nepřítomná. V německých denících napsali, že jsem tam omdlela — ale není to pravda. Neomdlela jsem nikdy v živobytí. Vědouc o těch písmenkách [viz str. 192], hledala jsem je, ale nemohla jsem se dohledat všech. Dnes teprve jsem je posbírala a po tolika letech uvítala mě

71. K. Młodnicki: Hrob A. Grottgera

tak výmluvně z jeho arcidíla,“ napsala později, 27. června 1885, svému příteli, básníku Kornelu Ujejskému.¹⁾

„Rakev mi uložili u Bernardinů v chodbě, tam, kde na stěnách Umučení Páně. Ach, každou, každou muku jsem srdcem přebola. Sňali víko. Rakev byla naplněna jemným živicovým práškem. To jsem ještě viděla. Vůkol stáli: Filippi se sádrou, aby odlil ruku, kterou jsem si přála mít, Kornel Ujejski, Karel Maszkowski, Oleš Grottger a Karel Młodnicki. Ale když se Filippi nachýlil, aby zvedl batyst, zakrývajíc tvář — opustily mě síly, nebyla jsem s to, abych popatřila. Bezvládná klesla jsem na kolena. Neviděla jsem Ho. Nebyla jsem schopna.

Oleš Grottger přinesl mi za chvíli můj prstýnek s opálem. Když Filippi odléval ruku, prstýnek zůstal ve formě. Pohlédla jsem naň a kázala jsem jej uložit, kde byl. Tak i mé listy, které tak měl rád, vložil Mu Ujejski do rakve. I křížek na prsa ode mne a kytici růží . . .

Nazejtří uložena rakev do hrobu, který jsem dala zříditi na tom místě, které sám si vybral k věčnému odpočinku, kdysi za našich procházek po hřbitově.

Cítila jsem jakousi úlevu, když jsem splnila ta přání Jeho, ale to všechno se dalo jako v horečce, jak v pomatení.

„Umřel — umřel!“ . . . to slovo po léta ozývalo se křikem

¹⁾ A-W II, 348.

v mých myšlenkách, a já stále ještě nechápala jsem až do dna té strašné pravdy, nemohla jsem jí porozumět. Ztrácela jsem přítomnost, jak jen jsem uviděla Jeho list nebo nějakou drobnůstku, pocházející od Něho. Nedovedla jsem mluvit o Něm. Neměla jsem ostatně s kým. Tak mi matky byly cizí.“¹⁾

Matička z Dynisk, která svým listem, zaslaným Wandě za těžké nemoci Arthurovy, odcizila si na čas Wandu, napravila svou chybu — poslala hrst hlíny ze zamilovaného místa v Dyniskách, kde rádi spolu dlívali Arthur a Wanda. „Hrudka země zpod Vašeho smrku — hoď ji do hrobu Kotovi. Tak tu ticho — blaze — plno vůně a zeleně. Přijď si odpočinout — budeš-li mít síly,“ napsala jí.²⁾

„Tehdy do hrobu toho [Arthurova] zapadla celá má mladost.“

*

„Později, hlavně Matka Dora, nevěříc v štěstí manželské, starala se obnovit myšlenku o mé kariéře pěvecké, povznést ji mého ubitého ducha. Ani slyšet jsem o tom nemohla, jakoby o svatokrádeži. Byla jsem morálně zabita, neschopná odloučit vůbec mysl od Jeho hrobu. Slýchala jsem plány o sobě, o budoucnosti, v které bych činně měla vystupovat, ale jakoby přes sen. S veškerým svým bolem byla jsem sama, sama jediná. Až přišla na mne milost modlitby, i dal Bůh, že se mi rozjasnila nejprostší cesta životem a že jsem se na ni mohla vydat se silou a svědomitostí odřeknutí — po letech.

Několik týdnů před pohřbem posláno mi Album a památky po Něm. Nemohla jsem se na ně podívat . . .“ Také matka Arthurova přijela do Lvova a byla několik týdnů u matek Wandiných. Ale ačkoliv Wanda měla k ní prý skoro fanatickou příchyllost, nedošlo mezi nimi k harmonické připoutanosti . . . „byla to povaha tak mi nesvá, tak ode mne různá, že mi nevědomky působila útrapy nevýslovné. Způsob, jak se podívovala mé postavě, urážel mě. Tehdy, kdy jsem necítila, že žiju, kdy jsem v sobě necítila nic leč bolest a žalost, ona dovedla mi mluvit o mocné síle krásy, uchvacovat se mnou jak dílem umění . . . Nijak mi to nelichotilo, byla jsem mrtva, uráželo mě to jen . . . a zároveň měla jsem ji velmi ráda“. Přála si, aby jí Wanda přečetla něco z Arthurových listů. „Ale nemohla jsem,

¹⁾ A-W II, 308—309.

²⁾ A-W II, 329.

nebyla jsem s to, abych se dotkla obálky, vyňala list, dala jej někomu do rukou — třeba Jeho matce . . .

Listy — teprve po několiknásti letech byla jsem s to přeložit z obálek do ték a i to jsem srdcem odstonala.¹⁾

V malém zápisníku, nalezeném po smrti Wandy r. 1923, napsala ještě tužkou ve výročí úmrtního dne Arthurova r. 1868 po krátké modlitbě: „Ticho, tichoučko stoupej a sejdi ke mně, můj Maličký! Já Tě čekám, volám a prosím! Ó, kdy Tě vymodlím?! Či poutá Tě světlý ráj, či zemský prach tíží ještě nohy tvé, že ke mně sejítí nechceš? Když Anděl smrti, ten sladký Anděl, slétat bude k zemi, upros ho, vymodli u něho, aby mě vzal k Tobě . . . A spolu budeme oba . . .

Ó, tesknota myslí mi drásá a trhá prsa a pálí mozek! Ó Ty, můj toliko a samého Boha, co Tebe tak milovat kázal na věky věků. Je dobře u něho, můj Maličký? Ó ty má lahodo, má nejmilejší lásko! Nemám já zásluh před Bohem naším, příliš krátký je život můj! Aby bylo čím zasloužit si smrt, třeba více smutku zažít a více hořkosti pít. Třeba bolu a modlitby — a slz vylít tolik! Třeba tu v nich utonout, abych u Tebe v nebi mohla vyplout. Ó, tak mi teskno po Tobě! Tys umřel, umřel! Ó, přijď!²⁾

„Les v soumraku. Měsíc se mihotá mezi větvemi stromů, vůně mladých sosen, šelest haluzí. Rychle vběhnu v hloub, cestou, kterou jsem v zlaté jedno ráno s Tebou jela koňmo. Nezapomněla jsem na žádný keř, všechny jsem vítala slzami — i ty, co Tebe po čele hladily, i květy, co se na nás smály. A tak srdečně, tak z duše jsem zašeptala: „Sejdi ke mně! Ó, sejdi!“ — A chvíli se mi zdálo, že jsem vznášena od země. Jasno se mi dělalo v duši, ba i veselo. A tvůj horoucí oddech mě ovál, srdce se mi zastavilo — nežila jsem . . . Byla jsem s Tebou, ó Ty mé štěstí, Ty můj jediný! To tak bude po smrti. Ó, kdyby rychle, kdyby zanedlouho!“ (Poslední zápisek v malém tom zápisníku, v Dyniskách dne 23. května 1869.)³⁾

*

Tak uvald ten divný, předivný květ, krásný a čistý, květ Wandiny lásky. Květ přelíbezný vůně, skoro nezemské, bez

¹⁾ A-W II, 308—310.

²⁾ A-W II, 340.

³⁾ A-W II, 340.

zemské vášně, bez vroucí horkosti krve. A to od prvního zaslechnutí jeho jména.

„Grottger, ten Grottger, jehož ‚Polonii‘ a ‚Varšavě‘ jsem se tak obdivovala na výstavách, je ve Lvově. Kdyby ho tak možno bylo uvidět, třeba na ulici. Zazáviděla jsem Polové, že ho už znala. Dodnes mám k ní sympatii za to, že její ústa první mně ohlásila: ‚Grottger je ve Lvově.‘“ Tak zní známý nám už první záznam o Grottgerovi v památníku Wandině. Když to tehdy zaslechla, nebylo jí šestnáct let, ale soudila již až příliš přesně. Obdivem umělci to začíná, hlasateli polské bolesti, hrdé polské uraženosti, žíznící po vítězství. Pouhým obdivem jemu — umělci-zápasníku a zobrazovateli toho zápasu za polské vítězství.

Když pak po třech nedělích byl jí na plesě představen a zahrnul ji chvalořečí, byl dojem její dosti chladný. „Jinak jsem si ho představovala. Nevhodnou připadala mi ta nezdrželivost“ jeho slov.

„To tedy pan tvůrce ‚Polonie‘, ‚Varšavy‘?“ podotkla, vhlížejíc se do něho.

— „Copak musím tak vypadat?“

„Možná — ale mluvit má pán jinak,“ odpověděla s úsměvem.

— „Ó, jak je slečna přísná!“ — rozesmál se Grottger.

A za čtverylky s jinými potom přemýšlela Wanda o tom, co mluvil. „Jak se uchvacuji jeho tvorbou! Ale proč je tak roztržitý, když taková dramata vycítuje a tvoří? Snad to jen dnes, snad jenom se mnou, protože jsem se mu zdála zpola děckem? Dobře je to, že jsem ještě zpola děcko. Bude to pro něho neočekávané, až pozná, že jsem mimo to zcela rozumná osoba.“

Ba velmi rozumná osoba.

„Tak co? Líbí se ti Grottger?“ zašeptla jí po chvíli přítelkyně Róža.

„Nevím, jestli se mi líbí. Bojím se ho trochu . . . Jakýsi takový . . .“ odpověděla Wanda.

Ale když se z plesu vrátily domů, cítila, že ji „až příliš mocně“ opanoval jeho zjev, i když ne všechno v jeho chování bylo po jejím vkusu, a že ten ples jí tak hlavu a mysl omámil. Přijde-li k nim Grottger? Ale — zapomene. „Nelze mu věřit — příliš mnoho slibuje.“ A hle, stalo se něco, co u ní nebylo tak běžné: po tváři skanula jí slza.

„Ostatně imponoval mi trochu,“ podotkla ve svém památníku.

Jen jeho prudkých slov se bála, podobných užuž vyznání.

Na novém plese „opravdu pohněvána“ utekla před ním s matkami. Bála se jeho rozhodné rozmluvy. Ale když po několika dnech, jak Wandu portretoval, opět jal se zdůrazňovat, že ji miluje a že déle nemůže snášet nejistoty s její strany, a když Wanda při té řeči už vstávala, aby odešla, a Grottger úzkostlivě zvolal: „Prosím, zůstat!“ — Wanda zůstala sedět, ale hleděla na stěnu, cítíc, jak krev se jí žene do tváře.

— „Nech též na mne slečna pohlédnout ráčí, aspoň jednou!“

Pohlédla, ale nemohla promluvit slova. Poprosil ji tedy, ať mu jen slůvkem napiše, že se pro to všechno, co mluvil, nehněvá. A podal jí list a tužku. A ona napsala: „*Nehněvám se.*“

To bylo jejich vyznání. Byla tak vzrušena „štěstím té chvíle“, že ho prosila, aby odešel. „Rozhodla jsem o své budoucnosti . . . Tušila jsem, že [matky] jak nejhůř to přijmou, ale nelekala jsem se ničeho. Cítila jsem, že vytrvám, že v slově dostojím, neotřeseně. Tak jsem byla šťastna!“ Celý svět se jí zdál lepším. Ale když Grottger odjel — „divná věc, že jsem netesknila po něm vůbec . . . odpočívala jsem jaksi, ačkoliv v jakési smutné šeré zasmušilosti.“ Byla zdržlivá, až střízlivá, ale milovala ho. Její láska byla hrdá láska.

„Budeš-li jen šťastna?“ otázal se jí bratranec, jenž přijel k nim na velkonoční svátky.

— „Jsem šťastna,“ odpověděla mu „s jistým odstínem pýchy“ (slova Wandina), trochu uražena tou otázkou, „jsem tak šťastna, že kdyby jen tolik toho bylo na celý život, — stačí.“

To bylo řečeno přece neobyčejně krásně. Ona milovala tvůrce „Varšavy“, „Polonie“.

Uběhly dva měsíce od toho vyznání. Arthur přijel na velkonoce k Wandě.

„Prosím tě, dítě,“ mluvil srdečně, „pověz mi . . ., že mě máš ráda. Řeklas mi to jen jedenkrát. Zdá se mi, že se mi to snilo, tak dávno tomu.“

Bylo mi jaksi těžko říci to v tu chvíli — vzpomíná Wanda ve svém památníku.

„Hned po mně opakuj, co povím!“

— „Dobře.“

„Arthure, miluji tě a budu tvou ženou!“ Opakovala po něm „poslušně, třebaš tiše.“ A o něco později:

„Prosím tě, moje děcko, copak se ti nikdy nezachtělo mě políbit?“

— „Ne,“ odpověděla upřímně. Potrhl rameny. Najednou zaluskl prsty, objal ji a políbil v ústa.

„Aha, tak vidíš! I tak je to divné, že jsem tě až dosud nepolíbil, Děťátko moje! Nauč se! Copak si myslíš?“ vyslovil svůj rostoucí podiv a své pochopitelné neuspokojení Grottger.

— „Ne, nechci! No, no!“ volala, odtrhujíc se.

„Nenokej! Můj ty kvítku bílý! Já se toho neleknu.“

První polibek, když od vyznání uplynulo už víc než devět neděl. Polibek uloupený. A když po půltřetím měsíci zas k ní přijel, a zcela neočekávaně, do Dynisk, a ona ho spatřila oknem, utekla před ním do pokoje „Matčina“ a zamkla dveře na klíč. „Bylo to tak instinktivní, že bych nedovedla povědět proč,“ vzpomíná ve svém památníku. Teprve na domluvu Matčinu vešla k Arthurovi a až po chvíli vzdala se na slovo: „Ó, jak to dobře, že pán už přijel!“ Na toto prosté uvítání zvolal on: „Panenečko má! Zblázním se, zešílím štěstím! . . . Ale proč mi řeklas, pán? Přece ty jsi můj sličný pán.“

Správně vycítěný a vyslovený poměr. Tehdy Grottger ve společnosti sám prohlásil, když ho jeden starý host líbal, jaké prý má štěstí, že se stal Wandiným snoubencem, sám prohlásil, že je šťasten, a že neví zač; ale dodal: „ . . . to mé svaté umění pomohlo mi k tomu.“

„Zdali pak ty, panenečko, máš ráda děti?“ zas jindy se otázel Wandy. „A já když pomyslím o vlastním dítěti, to sotva se mi směstnat může v prsou ten vrchol tužeb . . . Moje děcko!“ —

„Ani trochu jsem nedbala na ty jeho záchvaty. Nevěděla jsem, co dělat, co povědět. Nemilé to bylo. Věděla jsem jen, že ho miluji, že ho milovat dovedu v štěstí i v neštěstí a že co by jemu bylo milé, to i mne obšťastní. Ale takové podrobnosti zarážely mě velmi.“

„A ty, ty snad — máš jakýsi odpor ke mně? Přece nepolíbilas mě dosud doopravdy ani jedenkrát . . . To je divná věc . . . Neboj se . . .“ pravil, cíť, že couvá hlavou, „ne, děťátko, nedovedu ti udělat nic zlého . . . Ale to je přece divné . . . Ty mě miluješ jak sestra, co?“

— „Ó, ne, nedala bych tě nikomu!“ a zaclonivši mu oči oběma rukama, políbila ho na ústa.

Po pěti měsících od vyznání byl to její první polibek. Bylo to v Dyniskách, u Matičky.

Měl ji nevyřlovně rád. Viděl v ní všechno, celý svět i nebe

i celý kůr andělský. Už jen z toho, jak ji v listech oslovuje, zvidáme všechno. Nepotřebujeme ani čist životopis. V prvním listě k ní ze dne 10. V. 1866 už ji oslovuje: „Můj drogi, můj zloty Dzieciusiu!“ A pak následuje ta nejsálavější, nejvroucnější litanie, jaká snad kdy byla napsána: Můj Nejdražší Pacholíčku! — Moje Nejdražší Děťátko! — Má drahá, zlatá Panenko! — Mé drahé Zlato! — Můj drahý, chudoučkový Pacholíčku! — Můj drahý Andílku! — Má nejdražší Wandečko! — Ty má bezbožná Panenko! — Mé drahé Dítě! — Má jediná Potěško! — Ty má Nejdražší! — Můj nejdražší Andílku! — Můj drahý, zlatý Andílečku! — Mé nejdražší a nejmilovanější Děťátko! — Ty mé Štěstí celé! — Mé drahé, drahoučké Panstvo! — Mé rozmilé Děvčátečko! — Mé drahé Žití! — Můj nejdražší ubohý Ptáčku! — Můj nejdražší Andílečku! — Má nejdražší Potěško! — Má nejdražší Wando! — Má zlatá Wando! — Můj Ty přenádherný Pane! — Má nejdražší Děvečko! — Mé Zlatko drahoučké! — Můj nejdražší Mistře! — Má nejdražší Wandulečko! — Mé Něžňátko! — Má krásná Panenko! — Mé nejroztomilejší Poklady! — Můj Mazlíčku nejdražší! — Moji Andílci drazí! — Má čananá Chytračko! — Ty mé ubohé Stvořeníčko! — Má Kráso! — Mazlíčku! — Mé krásné Děvčátko! — Mé krásné Panstvo! — Můj nádherný Mazlíčku! — Moji Andílečkové milování! — (A z Paříže:) Můj nejdražší, můj jediný Andílku! — Mé Paňátko nejmilejší! — Moji drahoučcí Mazlíčkové! — Mé Milování jediné! — Má Nejmilejší! — Mé Žití nejdražší! — Můj ubohý, slabý Andílku! — Moji Andílkové choří! — Můj zlatý Pane! — Můj nejmilejší Wandyku! — Má ubohá Potěško! — Můj nejdražší, můj, můj Andílku! — (A v posledním listě:) Můj Andílku milovaný!

Ona ho měla ráda. Když byli na prvního máje u zpovědi, zaznamenala o tom ve svém památníku: „... zpovídala jsem se první. Potom štíhlá postava Arthurova klekla ke zpovědnici — a já jsem se horoucně modlila za jeho štěstí. V kapli Největější Svátosti klečeli jsme spolu a přijímali ... Byla to jistě nejšťastnější naše chvíle.“

Ona ho měla ráda, ale láskou hrdou, vznešenou. Taková láska není mnohomluvná a štítí se okázalosti. Jak krásně vzpomíná Wanda na první chvíle milování! „Jen jsem se usmívala často, zavírajíc oči a myslíc na něho. Ale neříkala jsem mu to. Ó, za nic na světě nebyla bych se přiznala, že ho tak velice

miluji.“ A když mu začala odpovídat na jeho listy, musel jí dát čestné slovo, že nikomu nedá její listy čísti. A když Arthura přivezla v rakvi do Lvova a rakev otevřeli, dala mu všechny své listy, jež mu posílala a jež on jako největší drahocennosti choval, vložit do rakve. Veřejnost vyloučila. Ona i svůj památník dala jen jedinému ze svých přátel přečíst. Všem ostatním, i členům rodiny, byl vůbec neznám. Uveřejnit jej odvážili se její potomci, když jej v její pozůstalosti našli, jistě z týchž důvodů, jaké je nutily k „porušení tajnosti“ listů Arthurových.

Grottger cítil a cítil tu její noblesu citovou; kořil se jí a podával se jí. Když k ní zcela neočekávaně přijel do Dynisk, což ji velice vzrušilo, že až po delší chvíli, kdy se uklidnila, vešla k němu, políbil jí ruku. A když odešli do zahrady a usedli vedle sebe a ona, „hledíc na něho všechna šťastna“, nesměle řekla: „Trošku cizí se mi zdáš. Musím si zvyknout,“ on poklekl a políbil kraj její sukně — potom se oba vrátili do sálu k ostatní společnosti. To bylo rytířsky cítěno a jednáno, podle rytířského řádu z nejstarší doby, ještě nepokažené.

Ona ho měla ráda a chtěla být v lásce rovnocenná s ním. Věděla a viděla, jak on ji cení vysoko, převysoko, ale zakusila též, jak jí v Dyniskách za jízdy koňmo vykládal, až budou svoji a budou ve Vídni bydlet, jak se jí, Wandou, bude tam chlubit, do vídeňské společnosti ji vodit a jindy zas tu veselou společnost k ní. „I společnice ti přivedu, vždyť se i tam najdou mladá děvčata a veselé žínky,“ maloval jí Arthur. To ji urazilo. Z jeho vypravování měla nevábnou představu o té společnosti. Tryskem ujela tehdy z lesa, doma, totiž u Matičky, padla ve své světničce na kolena a plakala uražena tím, že má jemu být jen „ukojením ješitnosti, hezoučkou hračkou, děckem, které chce strojit a ukazovat . . . Duše mé jemu netřeba vůbec. Dosti má své . . . Byla jsem uražena, dotčena do hloubi duše, ale nedovedla jsem o tom mluvit.“

Tady se zjevuje celá Wanda i její láska. „*Duše mé jemu netřeba vůbec,*“ a ona mu duši přináší především věnem.

Za nedlouho potom odjížděla Wanda s matkami ze Lvova na venkov. Hromádka známých pánů je vyprovázela na nádraží. Jeden z nich obzvláště zbožňoval Wandu, i byl smutný. Wandě bylo ho líto, v ruce měla kytici od Grottgera, i hodila z vozu tomu bolestínovi karafiátek — z kytice Arthurovy. „Dosud nemohu si to odpustit, tak to gesto bylo nevhodné, neupřímné,

diktované jenom nevčasnou lítostí . . . Styděla jsem se —“, upřímně se vyzpovídává ve svém památníku z tohoto ženského hříšku, který jí docela odpouštíme. Vynahradila to Arthurovi při dalších jeho návštěvách, kdy prožívali „dny sladké, blahoslavené“. Až přišel den odjezdu do Paříže, kdy mu zlíbala ruce, oči, ústa a potom řekla: „No, jdi už, Kote, jdi, už tu nemůžeš zůstat.“

A potom už bolest na obou stranách rostla, rostla, ukrutně rychle rostla, jako mrak, černější a černější, až zakryla slunce a zatměla svět. Hrst hlíny ze zamilovaného místa v Dyniskách, kde u Matičky šťastni dlívali spolu Arthur a Wanda, padla do hrobu na rakev Arthurovu.

Tehdy do toho hrobu zapadla celá její mladost, jak napsala do svých pamětí.

*

Byly ve Wandě od prvopočátku temné předtuchy a pochybnosti o štěstí její lásky. V památníku svém si zaznamenala, jak po odjezdu Arthurově ze Lvova, když si vyznali lásku, „odpočívala jaksi“ po tom rozčilení, „ačkoliv v jakési smutné, šeré zasmušilosti“. A o pobytu v Dyniskách: „Dobře mi tam bylo. Kot psával tak často. Já také. A mluvily jsme o něm s Matičkou. To také bylo zvláštní štěstí, jakého jsem doma nepoznávala. 22ho [května 1866] napadlo sněhu na stopu — takže polámal svou tíží kře plné květu . . .“ A 4. prosince téhož roku k večeru Arthur odešel a Wanda zůstala sama na nízké židličce u kamen ve velkém jejich saloně. „Najednou mi bylo tak jaksi smutno, tak strašno, jak před jakýmsi neštěstím.“ Arthur se vrátil, „přiklekl ke mně, vzal mi levou ruku a na malíček vsunul prstýnek . . . Zároveň podal mi pouzdro s brožkou a stříbrnými knoflíčky v podobě sovích hlaviček. V touž chvíli vešla služka do pokoje, aby rozsvítila lampu. Postavila planoucí svíci na stůl a na okamžik pro cosi odešla. Když mi Arthur vkládal prstýnek na prst, svíce zhasla jakoby najednou sfouknuta. Tak to bylo divné, ale když po chvíli rozsvícena lampa, zapomněla jsem na to . . .“ A za čtrnáct dní rozhodnuto, že Arthur odjede do Paříže. „Ó, jak to bylo strašné, jak hrozné! Opět rozloučení . . . Plakala jsem bez paměti, ale ani slovem jsem ho nechťela zdržovat. Cítila jsem, že se vyplňuje jakási nutnost neodvratná, ale bylo mi strašno. Jsou-li předtuchy, to jsem je tehdy měla, výrazné, ukrutné.“ Na třetí den pak odjel. „Dnes

72. Wanda Monné: A. Grottger

ještě vidím tu jeho statnou postavu, vidím ho, jak s odkrytou hlavou scházel a mizel v temné propasti schodiště. Viděla jsem ho tehdy naposledy, naposledy v životě. Slyšela jsem ještě, jak těžko zapadla za ním brána. Průvan zhasil mi svíci v ruce. Po tmě stála jsem ještě, zaslouchána v ozvuk jeho kroků, které slábnoucí ozvěnou se rozléhaly po dlažbě. Vrátila jsem se do pokoje. Modlila jsem se dlouho do noci.“

*

Před odjezdem do Paříže několikrát řekl Arthur Wandě: „Kdyby, nedej Bůh, nějaká bída nastala — pamatuj si, že můžeš spoří se na Grabowského, jenž zůstane ve Lvově. Zúplna důvěřuji také v Młodnického. Neznáš ho, ale kdyby bylo potřebí, požádej bez váhání o jeho pomoc . . . Jsem jist jeho vzácností a důvěřuji mu, jak nikomu.“¹⁾ Byl to jeho kolega malíř, téhož roku, jako Grottger, narozený. U něho, na statku jeho rodičů,

¹⁾ A-W II, 304.

u „ctihodných Młodnických“, v Mikołajowě nad Dněstrem, zastavil se Grottger nejdříve, když po šťastném měsíci pobývání s Wandou rozloučil se s ní v únoru 1866.

Netušila tehdy Wanda, že nutnost obrátit se směrem té připomínky nastane tak brzy.

„Před pohřbem Arthura požádali jsme jeho kolegu, právě toho, kterého mi před odjezdem připomenul, Karla Młodnického, aby pořídil dekorativní kartony při katafalku. Dělal u nás ty kartony. Nezpozorovala jsem ho skoro, ale byla pro mne na něm slova Tamtoho: ‚Důvěřuji mu, jak nikomu.‘ Pro tato slova důvěřovala jsem jemu. Čtyři léta později stala jsem se ženou tohoto nejvzácnějšího člověka. Přes násilný odpor matek vdala jsem se za něho, a on mi dal svět umění, jediný, jaký jsem chápala.“ (Z památníku Wandina.)¹⁾ Za družbu na svatbě požádala bratra Arthurova, Jaroslava Grottgera, jenž rád přislíbil. V šťastném manželství žila s Karlem Młodnickým 29 let, dala mu syna Adama a dceru Marylu a přežila ho o 22 let. Zemřela v domě své dcery ve Lvově na hromnice 1923, skoro 73 letá.

Láskou k umění krásnila si život. Vedle umění pěveckého pokoušela se i v literárním tvoření a také překládala: Schefflova „Ekkeharda“, Andersenovy „Pohádky“, S. Lagerlöffové „Legendy o Kristu“, Hamsunovu „Viktorii“ a j., a zpracovala též povídky a pohádky pro děti.²⁾ Předtím za vedení sochaře Parisa Filippiho (1835—1874) stala se medailérkou. Museum Lubomirských chová výběr jejích medailonů. Byli to nejbližší známí, které modelovala: Grottger (profil), otec Karel Monné a matka Kordelie, Kornel Ujejski, Ignác Młodnicki, paní Isidora Skólimowská a její muž Boleslav a j.³⁾ Ale ze všeho nejcennější jest a zůstane její Památník, dokončený r. 1883. Nalezen byl až po smrti paní Wandy v její pozůstalosti a chová jej archiv medický. Za života paní Wandy nebyl znám nikomu kromě básníka Kornela Ujejského. Jemu jedinému dala jej přečíst. „Jak velkou způsobilas mi příjemnost, dovolujíc mi přečíst svůj památník! S jakou láskou k Tobě a k Arthurovi jsem jej četl! Už Tebe teď znám lépe, hlouběji, než se mi zdávalo, že Tebe znám. Rostlas mi jakoby pod mým okem od

¹⁾ A-W II, 344, pozn. 30.

²⁾ A-W I, 483, pozn. 70.

³⁾ A-W I, 479, pozn. 41.

dítěte až do rozkvětu svého. Tak živě, tak názorně umíš malovat sebe, lidi a své příhody — a všude pravda, upřímnost a podivuhodná prostota,¹⁾ napsal jí po přečtení Ujejski. A nelichotil. Ve vypravování paní Wandy je opravdu veliká živost, názornost, plastika, jsou v něm jemné psychické pochody bystře zachyceny a vybraně se vzácným taktem reprodukovány, je to cosi jako rozpuky nejkrytějších a nejjemnějších citových pupenů.

Odcházejíc navždy mohla říci, co řekla před 22 lety: „... polhlížím-li zpět na svůj život, děkujíc za něj Bohu, mohu říci, že byl šťastný... Šťastím bylo v něm i to, že Bůh, sesílaje na mne těžké smutky, nedopouštěl ponížení a že všechno se dalo snášet s povzneseným čelem... Láska tak vyvoleného, geniálního ducha, jak Grottger, ozářila celý můj život. Láska tak šlechetného srdce a ducha, jak můj muž, po velké pohromě té smrti byla mi jasným přístavem, ochranou a klidem... Jeho vybraný humor a poutavá družnost shromažďovaly do našeho domu takové přátele, jako byl Matejko, Adam Chmielowski, Maszkowští, Kornel Ujejski, Tadeusz a Józef Żuliński,“ vzpomíná paní Wanda.²⁾ Dům její, když se stala paní Młodnickou, stal se „jakoby muzeem grottgerovských památek, mezi nimiž duch rapsoda ‚Vojny‘ dlel živý a milovaný, kde pro kult jeho ideje a postavy byl jakoby zvláštní oltář, na kterém ležela ona smutná, těžká, železem okutá černá kniha jako svatý symbol. Starosvětská ořechová skříň, v které ovinuto kusem prastarého damašku po léta odpočívalo album Grottgerovo, má pro mne podnes význam nezapomenutelný. Jenom někdy některý host obzvláště vážený a od mých rodičů vyvolený docházel té pocty, aby si je prohlédl. Kornel Ujejski, Henryk Rodakowski — pamatuji též schýlenou nad listy té knihy spanilou hlavu Matejkovu, nábožně přitisknutý profil Adama Chmielowského, malíře, přítele mého otce... mám před očima... Od té knihy černé, stále na klíč zamčené, šlo na celý dům, na celou mou mladost jakési kouzlo... A potom, když po letech, v r. 1895, křtil se náš nejstarší synek, Ludvík Wolski, matka má vyňala z milované knihy ony dva kartony, v Grybově nakreslené, polským dětem od autora věnované, „Na kůře“ a „U mohyly Kościuszkovy“ a dala je nám s požehnáním pro svého prvního

¹⁾ A-W I, 480, pozn. 43.

²⁾ A- II, 349, pozn. 41.

vnuka. Vladislav Belza, drahý náš přítel a kmotr malého Luka, přečetl tehdy nahlas oba veršíky pod kresbami,“ vyslovující bohatýrské obětování sebe pro vlast:

*„I jen otuž mdlé mé tilko
vůli, silou, mužným duchem,
dáš-li lásce trpět pro Ni,
abych trpěl bohatýrem!“*

Bůh vyslyšel po letech dětské prosby. Nenedostalo se vnukovi grottgerovské Múzy, hynoucím strašlivou smrtí za Vlast, sil ani mužnosti do posledního dechu,“ vzpomíná jeho matka, dcera paní Wandy, paní Maryla Wolská.¹⁾

Když vybuchla veliká vojna, zakopali koncem srpna 1914 časně zrána kresby a listy Grottgerovy, v kovové skřínce pečlivě uschované, v zahradě. „Jak nad otevřeným hrobem stála má matka. Kdož mohl předvídat, uvidí-li ještě vnitřek milované knihy? Jediný Luk neměl jej už prohlížet. Jakoby v předtuše prohodil nad rozkopanou jamou:

„Kdyby tak po případě, nedej Bůh, něco se stalo, to ať ty dvě kresby nezůstanou doma. Musejí být v museu, aby je děti mohly vídat. Kdyby tak možná v Poznani kdysi!“

Zapamatovali jsme si rozkaz.“

Milý Luk tušil správně. Ještě s 22 druhy byl v květnu 1919 v Złoczově zastřelen. V létě 1922 zatoužili paní Wanda a její zeť, pan Wolski, oba již choří, uvidět vnitřek zakopané skříňky. „Ukázal se neporušen. Sled vlhkosti netkl se kreseb ani papírů . . . Na album Grottgerovo svítilo slunce Polska už svobodného. V jeho záři prohlížela je má matka naposledy,“ zaznamenala paní Maryla Wolská.²⁾

Obě kresby jako odkaz Lukův dostala osvobozená Poznaň.

¹⁾ A-W II, 349—350, pozn. 43.

²⁾ A-W II, 349—350, pozn. 43.

XII.

GROTTGER A MY

„Bože, jaký to malíř, jaký básník, jaký dramaturg štětce! Z té výstavy se vychází jako ze Shakespearovské dramy a výjevy i postavy v ní viděné vnímají se v paměť rysy nesmazatelnými,“ zahoroval český referent, šifra — r —, o výstavě Arthura Grotggera v Krakově a Poznani a otisknuv obsírnější referát „Dziennika Poznańskiego“ dodal: „Jestliže ‚Litva‘ jako ostatní díla tohoto znamenitého vlastence — malíře básníka — dostane se do rukou cizozemce, jestliže stěny každého domu v Haliči a Poznańsku neozdobí se fotografiemi těchto výtvorů, bude to nejlepším důkazem, že jsme prohnili a zpráchnivěli do kostí.“¹⁾

Tento projev mluví zřetelně, jakým dojmem Grotggerovo dílo působilo u nás. Nebyl sice tehdy náš referent zcela správně informován, když se domníval, že všechna díla Grotggerova jsou v rukou cizozemců. Byl ovšem tehdy londýnský cyklus „Varšava“ v rukou cizích, neznámo kde; „Polonia“ stala se majetkem maďarského šlechtice, hr. Jánosze Pálffyho, a „Modlitba konfederátů“ majetkem bar. Drasche ve Vídni; v Polsku však přece zůstaly „Škola polského šlechtice“ a „Varšava“ (cyklus tak zv. Lvovský), kterou koupil Włodzimierz hr. Dzieduszycki; zůstalo tedy zatím v Polsku méně. Teprve po smrti Grotggerově se poměr ten zlepšil. Grotggerovo dílo, jeho cykly revoluční, povstání polské, polský život vůbec odrážely se tedy u nás hlasitou ozvěnou. Byly nám sympatické. Politické svobody neměli jsme ani my. Národně a kulturně byli jsme v tom jako Poláci. Svému umění nestavěli jsme ještě ani my ani oni galerií. Sympatie naše byly opravdové, protože byly přirozené.

Probíráme-li se předními tehdy mluvčími veřejného mínění u nás, časopisy let šedesátých i sedmdesátých, nalézáme toho doklad na dokladě jak v časopisech literárních a uměleckých, tak v politických, ba i v kalendářích. Ilustrovaná „Zlatá Praha“ ve svých dvou ročnících (I. 1864, redaktor Vítězslav Hálek, II.

¹⁾ „Květy“ 1869, str. 127 a 375. Šifrou -r- se kryje asi sám redaktor Neruda; když ne on, snad Tyrš. Paní dr. Renáta Tyršová řekla mi, že Tyrš měl reprodukce z Grotggerova cyklu „Varšava“.

1865, od čísla 8. red. Bohumil Janda); „Květy. Týdeník beletristický a lehce poučný“ s přílohou „Česká Včela“ za výborné redakce Vítězslava Háška a Jana Nerudy¹⁾ v části literární a Petra Maixnera v části obrazové, v I. ročníku 1866 i ve všech dalších; „Světobzor“ za redakce polonofila Emanuela Tonnera i jiných od I. ročníku 1867 i ve všech dalších — mají plno zpráv o věcech polských.

„Zlatá Praha“ měla stálou rubriku „Otázka polská“. „Ohromný kolos ruské říše, jímž na počátku minulého roku otrásl bouře takřka po celé jižní hranici, přestál opět jednu krizi, vyšel z ní, jak se tomu podobá, nezeslaben; ale blesky, jež prorývaly severní mhy, nezůstaly bez účinku. Ve všech vrstvách společenských počalo se to hýbat a kvasit, a byť i pro první okamžik nebylo lze pomýšlet na výsledky zřejmé — símě je hozeno a padlo na dobrou půdu; nejlepším důkazem toho jest zákonodárná činnost vlády petrohradské, svědčící, že vykročila kupředu a že seznala, jak daleko stojí za evropskými poměry. Kéž by se i lidskost v ní vzbudila pohledem na zpustošené nivy polské!“ napsala v 1. čísle II. ročníku. A již v I. ročníku přinesla články a vyobrazení: „Z polského povstání. Smrt Lewandowského“ (podle fotografie kreslil Ant. Waldhauser); „Martin Lelwel Borylowski“, řemeslník, organisátor oddílů partisanských tak skvělý, že byl jmenován plukovníkem vojsk národních; vzpomínky na dřívější revolucionáře: „Rodiště Kościuszkovo“, podobizna generála Dembińskiego, „Rodiště A. Mickiewicze“, Kapli sv. Zigmunda a královské hrobky na Wawelu, obšírný článek od Ant. Kotíka o literatuře polské, překlad Mickiewiczovy „Svítežanky“ od J. V. Houry a také původní báseň Ervína Špindlera „Rekrutýrka“ z cyklu „Polska“, která vznikla, je to na ní vidět, z dojmu z Grottgerova cyklu „Polonia“ a „Vojna“.

„Květy“ hned v I. ročníku mají hlubší studii Jaroslava Golla „Mickiewicz, Pan Tadeusz“ s ukázkami překladu; bystře zachycované „Obrázky z Krakova“ od Antala Staška, od něhož již v Úvodě citován celkový pohled na poměry polské a srovnání

¹⁾ Neruda si zakládal na „Květech“. V listě (nedatovaném) z r. 1878 píše Arbesovi: „Snad by bylo na místě, stojí-li v životopise [Nerudově, jež připravoval Arbes], že jsem založil s Háškem ‚Lumíra‘, umístit také, že jsme před tím spolu s Háškem založili ‚Květy‘. Bylať beztoho po obakráte, jak víš, myšlénka moje.“ (Miloslav Novotný: „Několik lístků z korespondence Jana Nerudy.“ „Lidové Noviny“ 22. VIII. 1931.)

našich poměrů s nimi; článek o V. Polovi; ukázkou z národních písní polských; o Matejkově „Petru Skargovi“ a také už zmínky o Grottgerově „Sibiřském vězni“, o fotografickém albu z neznámých dotud kreseb Grottgerových, o „Lituanii“, „V dolech sibiřských“, „Pod mříží žalární“ a o „Vojně“; přinesly zprávu, že hr. X. Branicki koupil za 8.000 fr. podobiznu Dembińskiego od Rodakowského, s dobrou poznámkou, že je to „jedna z nejznamenitějších podobizen, jaké zrodilo novověké malířství,“ a že týž hrabě koupil obraz Rob. Fleuryho „Varšava dne 8. dubna 1863“ za 10.000 fr. (Grottger vyslovil se o tomto obraze s francouzským názvem „Le massacre de Varsovie“ nepříznivě, nazval jej fušerádou (str. 152), ale Poláci rozuměli propagandě polské věci: jim byl ten obraz vítanou francouzskou reklamou, proto jej za drahé peníze koupili a ještě i čestný dárek mladému Fleurymu dali). V II. ročníku, hned v I. čísle přílohy, litují „Květy“, že na pařížské výstavě není důstojné representace českého umění. „Jsme opět na světové výstavě pouhou nullou a máme přec Jaroslava Čermáka, oba Mánesy atd.“ Útěchou prý jest, že „vrchol rakouského umění přec jen dostoupí na výstavě té Slovan, Polák,“ totiž Matejko svým „Rejtanem“. Útěcha podobná útěše Grottgerově v listě zaslaném z Paříže Wandě (str. 162, 204). Referují ještě v III. ročníku o Matejkově „Varšavském sněmu“, vystaveném v Praze, a několikrát o Grottgerovi. Ve IV. ročníku jsou nadšené hlasy o Grottgerových výstavách v Krakově a Poznani, uvedené na začátku této kapitoly, a reprodukce Grottgerova dřevorytu „Polská svatba“. V V. roč. reprodukováno „Losování“ z Grottgerovy „Vojny“ (kreslil Karel Maixner) a několik jiných polských motivů. V VI. je další ukáзка z Grottgerovy „Vojny“, reprodukce kartonu „Návrat do rodiny“ (kreslil opět K. Maixner), mimo to obraz katedrály v Krakově, Jagellovské knihovny a podobizny vynikajících Poláků. V VII. citují „Świt“: „Arthur Grottger dal nám epopei posledních nejkrvavějších let, sáhnul do hlubin lidu a obrátil poesii na službu malířství, když Pol se o to pokoušel, aby slovem ilustroval jeho ‚Litvu‘ — Matejko zas sahá do hlubin historického dramatu“ v obraze „Štěpán Batory“.

Také „Svět ozor“ všímal si s živou účastí významných událostí v Polsku. Uveřejnil v II. ročníku Grottgerovu „Slavii“ („Niech żyje Słowiańszczyzna!“), podle původní kresby Grottgerovy nakreslil ji Karel Svoboda, „přítel zesnulého“; v III.

ročníku Matejkovu „Unii Lubelskou“, překlad Slowackého básně „Otec morem zemřelých“ od Jaroslava Golla, jenž se tehdy horlivě obíral polskou poesií; ve IV. ročníku uveřejnil kromě IV. a VI. všech ostatních devět kartonů „Vojny“ Grottgerovy (kreslil je A. Gareis, některé J. Scheiwl, ryl J. Slapnička, škoda, že příliš tvrdě). K tomu ještě přidal i pěknou podobiznu, ale ne dosti věrnou, Arthura Grottgera (ryl Mára).

A tak i v dalších ročnících. A nejenom v časopisech literárních a uměleckých. Přední tehdejší mluvčí politický, „Národní Listy“, oznamoval dne 5. prosince 1867 radostně — rozneslo se totiž tehdy předčasně, že Grottger zemřel: „*Grottger žije!* S potěšením dočítáme se v „Dz. Lwowském“, jenž přinesl pověst o Arturovi Grottgerovi, že výtečný umělec tento jest sice posud chorý, avšak žije a pozdravuje se. Nalézá se nyní v Pau v horách pyrenejských, kdež mírné podnebí prospěšně působí na zotavení zesláblých sil umělcových.“ Radost byla však kratičká. Ani ne za čtrnáct dní musely „Národní Listy“ oznámit „*Artur Grottger †*. Uskutečnila se, bohužel, předčasně roznesená zpráva o smrti znamenitého malíře polského . . . Sklícen těžkou chorobou, vyjel na radu lékařskou z Pau do Amélie-les-Baines, kdež skončil v pátek, dne 13. prosince, o 5. hodině ráno . . . Zemřelý umělec, jehož ztráty hluboce želí nejen Polsko, nýbrž i celé Slovanstvo, počítal sotva 30 let.“ A dne 29. prosince referují ještě o posledním jeho díle „Před sochou Napoleonovou“.

Grottger seznámil se osobně s některými Čechy. Ve Vídni měl dost příležitosti stýkat se s českými umělci: s Juliem Mařákem, s nímž i jeden obraz vypracoval společně („Na dušičky“, str. 57). Byl tedy s Mařákem intimněji znám, Mařák dokonce prý mu pomáhal v krajinářských partiích jeho vlasteneckého cyklu „Lituanie“ a Grottger jej také ve svých zápiscích nazývá „kochany Julek“, „podotýká Marek,¹⁾ neuvádí však dokladů. Myslím, že je to pouhá domněnka. Úvodní karton k „Lituanii“ je sice na první pohled mařákovský, ale viděli jsme, jak Grottger byl jím nespokojen, jak jej přepracovával, jak mu hrůzu zvyšoval, až vyšel konečný „Prales“ s letící Nákazou, Morem, Smrtí, jeden z nejoriginálnějších výtvorů polského umění. Také Potocki vypravuje: „Někdy, jak v „Illustrierte Zeitung“, pracuje společně s jiným umělcem: s Leopoldem Müllerem nebo J. Mariakem“

¹⁾ J. R. Marek: „Úloha Julia Mařáka v českém malířství.“ („Nár. Listy“ 1932, červenec.)

[Mařákem]¹⁾. Z Mařákovy pozůstalosti přešla také jedna sepiová kresba Grottgerova, „Podobizna“, do Karáskovy galerie v Tyršově domě. (Za zprávu o tom děkuji zakladateli a správci jejímu, panu Jiřímu Karáskovi ze Lvovic.)

Znám byl dále s Karlem Svobodou, o němž „Světozor“ r. 1868, uveřejňuje jeho kresbu Grottgerovy „Slavie“, podotkl, že ji „dle původního nákresu kreslil Karel Svoboda, přítel zesnulého“²⁾; s Čěnkem Katzlerem, ilustrátorem, jenž ve Vídni přispíval ilustracemi do Waldheimových „Mussestunden“ a do Putuzziho „Geschichte Österreichs“, do obého zároveň s Grottgerem a také s Fr. Kollarzem a E. Svobodou, ale již r. 1864 zasílal své kresby také do „Zlaté Prahy“ Hálkovy — hned v čísle 1. jest jeho „Velehradská pouť“ — a potom do „Světozora“, zvláště r. 1868 přispíval rušnými kresbami „Večerní plavba po Vltavě před slavností Národního divadla 15. V. 1868“, „Průvod slavnostní na stavenišť Národního divadla 16. V. 1868“, „Na staveništi Národního divadla“ a j. S počátku se podpisoval V. Katzler (Vincenc), potom Čeněk K.; na banketě Slovanské besedy ve Vídni, už zmíněném, kdy pod svým kartonem „Niech żyje Słowiańszczyzna!“ Grottger také promluvil, byl přítomen též Jaroslav Čermák. Zcela jistě se seznámili při té příležitosti tito dva umělci slovanští, duchem a uměním svým tak blízcí.

Osobně s Grottgerem neznám, ale duchem a srdcem s ním nejpodobnější byl náš Mikuláš Aleš. Oba mistři kreslíři — „mistři“ v tom starém významu, vzácném, ne v tom dnešním, otřelém jako přes míru opotřebovaný štoček —, oba milovníci cyklů, oba epikové širokého dechu, oba milovníci rušných scén, šarvátek, potyček, útoků, bitev, útěků, stíhání, lovů, které s úžasnou výrazností, hybností, rušností ze své fantasmie zachycovali, zrovna bleskurychle zapisovali. Bylo by překvapením, kdybychom vedle sebe vystavili Grottgerovy akvarely „Útok hulánů“ (1850), „Útok beduinů“ (1852), „Útok Švédů“ (1852), „Odnětí kořisti Tatarům“ (olej 1854), „Tataři na útěku“ (1855), „Čerkesi“ (1856), „Stíhání“ (1858) a Alšovy kresby

¹⁾ Potocki 96.

²⁾ Karel Svoboda, nar. 14. června 1824 v Plánici v Čechách, žil od roku 1851 ve Vídni, kreslíř a malíř historií, ilustrátor písní slovanských a také „Rukopisu Královédvorského“, zemřel ve Vídni necelá tři léta po Grottgerovi, dne 13. září 1870.

a oleje: „Hulány“, „Odjezd bratří Jugovičů“, „Bitva na Kosově“, „Bitva u Domažlic“, „Jaroslav ze Sternberka“ (návrh na živý obraz do Smetanovy „Libuše“), „Hunové“, „Stíhání“ (1877), „Rákóczyho pochod“ (kresba 1876, olej 1877), „Unie lubelská“ (1897) — jaká tu příbuznost umělecká, ačkoliv docela určité možno tvrdit, že Aleš jmenovaných tu prací Grottgerových neviděl, poněvadž známy jsou teprve z reprodukcí vyšlých krátce před smrtí Alšovou. Byli si příbuzní svou zakořenělostí v rodné půdě, v její přírodě, v jejím lidu, v její historii a tradici, v její pohádkové romantice, v jejích zvycích a písních, slovem v její nádhře i v její chudobě, ve veškerém jejím životě a v jejích osudech, jeden svou polskostí, druhý svou českostí, a oba mužnou citovostí, statečnou, vrozenou a přirozenou, bez nejmenšího ná-
běhu k příležitostné frázi.

Proto byl Aleš vroucným ctitelem Grottgerovým. Byl stržen jeho „Polonií“ a hluboký dojem z ní přenesl do svého neméně znamenitého cyklu „Vlast“, v němž užil Grottgerova motivu „Kutí kos“ ke zcela samostatnému kutí meče na osvobození vlasti. Ba snad vnukl mu Grottger svými cykly i „ideu putování“ po vlasti v cyklu „Vlast“, míní Žákavec.¹⁾ Alšův zeť, pan vrchní magistrátní rada dr. Emanuel Svoboda, byl tak laskav a ukázal mi Alšovo album, do něhož si Aleš vkládal rozmanité upomínky. Jsou tam pohlednice s reprodukcemi Grottgerových cyklů. Na dražší, lepší reprodukcce Alšovi nestačilo, když sám prodával své rozkošné kresby tužkou a perem po 1, po 3, po 5 zlatých (teď jsou z toho znásobené tisícovky). I v tom jsou si oba tito umělci příbuzní, v těch hmotných nesnázích, v chladném, ba až hrubém neporozumění jejich díla od většiny současníků, a ještě v něčem: žádný z nich si nepostěžoval. Bylo v nich tolik lásky a citové noblesy k umělecké práci a k rodné zemi — „Jen u národů pronásledovaných a nešťastných, jen ještě u Poláků je taková vášnivá láska k „ojczyzně““²⁾ — že srdce nemělo kdy, aby se sevřelo stížností nebo dokonce vyčítavou trpkostí. Oba byli i v tom velicí.

Grottgerova záliba ve formě cyklické a jeho dantovská touha ukazovat lidstvu „Vojnou“, kam se řítí, působila také na druhého znamenitého českého umělce, na Felixe Jenneweina. Jeho cyklus „Daň z krve“ (z r. 1882) má, říká se, ten vznik. Ale nic více.

¹⁾ Fr. Žákavec: „Chrást znovuzrození“. Str. 143.

²⁾ Tamtéž, str. 144.

Svých pět kartonů zpracoval Jennewein zcela samostatně, svou silně výraznou kresbou, slohem monumentálním.

A tak máme také v dějinách českého malířství doklady, jako již v dějinách české poesie podobné doklady byly podány o době předbřeznové i o době romantické, doklady o zúrodňujícím vlivu umění polského na umění české. Aleš umiňoval si dokonce odebrat se do Krakova, aby se stal žákem Matejkovým, a jenom hmotné poměry zdržely ho doma. Jak bystře vnímal život polský, dokazuje jeho kresba „Unie lubelská“, karton k připravovanému cyklu polskému, a náčrt k ní „Bogarodica“, kolorovaná kresba „Polský jezdec ze XVII. stol.“ a „Polský hetman“, akvarel „Polský šlechtic“ a j.

Jak i v širší společnosti u nás byl Grottger milován, svědčí fakt: když vídeňská Slovanská beseda uspořádala r. 1865 významný slovanský banket, k němuž Grottger nakreslil karton „Niech żyje Słowiańszczyzna!“ a když ten karton vydala v pěkných fotografických snímcích, pražský šéf velkého galanterního obchodu, Jan Neff, koupil jich hromadu a rozdával je svým známým (viz zmenšený snímek zde na str. 87).

Můžeme dodat, že Karáskova galerie péčí svého zakladatele shromáždila množství kreseb i olejových maleb polských umělců, mezi nimi dvě menší práce Grottgerovy: akvarel „Babička“ a sepiovou kresbu „Podobizna“, už zmíněnou.

Grottger byl ovšem přitažlivý svým dílem, životem i osudem. Jako umělec i člověk. Vliv otcův — „chlapec roste na rytíře“. Tradice povstalecká. Jak otec, i on „patryota przedewszystkiem“. Jak miloval své Polsko, polskou ves! Vzpomeňme na jeho stesk z Paříže. „... dumám a myslím a rozpomínám se a tak je mi smutno po všem, co jsem odjel — po našem nebi, naší zimě, našem povětří, tak je mi líto naší bídy, našich lidí, našeho pokoje a klidu, že se v tom žalu upokojit nemohu! . . . to Heimweh, zdá se mi, neopustí mě až do chvíle, kdy rázem na polské zemi stanu a naším povětřím oddýchnu.“

Tato láska jest v kořenech povahy polské. Dnes zrovna tak hlásá polský básník Józef Alex. Gałuszka v básni „Polská ves“:

*Obrovské terče slunečnic dokola kolem
chat
jak paprsky slunce let na tisíc snad — —*

*Kdesi tam daleko jazzbandy hřmí a
radia koncert —
zde jenom včely nad květy hrají, zem
voní i slunce.*

*. . . Zde nečtou se haldy knih jalových,
deníků klatých —
života smysl v nebi a zemi, v mlčení
obrazů svatých.*

*Zde času se netratí v horečce polemik
rvavých —
jsou věci stokrát vážnější: žně, sklizeň,
koně i krávy.*

*. . . A vždycky — jak před věky — člověka
po práci čeká
krajíc žitného chleba a hrnek sladkého
mléka.*

(Přel. Jan Karník.)

Zrovna tak cítil Grottger. Ovzduší uměleckého amatérství pomáhalo: otcova malba, doma a u známých hudba, zpěv, předčítání. Krásné dívky a ženy. Domácí tanec a plesy. Hochovy umělecké úspěchy. Císařovo stipendium. Rozhodné prohlášení 17 letého Grottgera ve Vídni: „. . . i já se chci přiradit k těm Polákům, kteří mají napravit tady jejich slávu.“ Nemohlo ani být jinak, když vypuklo povstání, že se stal básníkem-malířem polského povstání. A hrůzy válečné pudí ho k další práci: k odporu proti válce. Chce svým uměním sloužit. „Ach Bože, nechať by aspoň v tomto závodění Polonia stanula na roveň s tím moudrým, domýšlivým Západem a ukázala mu, že i pod naším mhlivým, smutným a chmurným nebem bije srdce plné života a lásky a že hlavy jsou tam zrovna tak otevřené a schopné jako na Západě!“ Grottger prý „svými obrázky nakreslenými jen prostou křídou, nezastydí se před pány Francouzi. On jim v těch kresbách poví snad tichým hlasem, jakoby jen do ucha, nač nás vlastně Bůh sem poslal: zdali na to, abychom holdovali vkusu hloupého, penězi brňčícího davu, abychom mu pochlebovali a příjemně ho lehtali v jeho mizerných chtíčích, . . . či

na to, abychom v práci své, ne suchým slovem, ale jakoby lahodným zpěvem, plným lásky a pohnutí, povídali lidem, že mají mnoho hříchů a nectností, ale že mají srdce a cit pro pravdu v sobě, třeba i hluboko ukryté, a tedy právo i na božskost! . . . Bohužel, o tom mnoho z nás ví a neví-li to, cítí, a přece se dává časem svádět, ať jakýmsi marným ziskem, ať honíc se za prázdnou pověstí, a odchází s té krásné dráhy. A běda tomu, kdo ji opustil.“ Sám prý zatím „maže“, ale děkuje Bohu, že mu dal talent a schopnost k závodění „a lidskost, které přikázal pěkně sloužit“ [podtrhl sám Grottger]. Nechce budit zájem smíšků, jako prý v „Charivari“ a ve „Figaru“, ale lidí myslících a citových. „ . . . já krásné věci tvořit — já apoštolem a věstcem v umění být musím! Já nejdrobnější práci svou musím povznášet poupadlého ducha svých bližních, já je potěšovat, já jim odvahy dodávat musím!“ Samá opravdovost a samý klad je u toho umělce-horlitele, kazatele a karatele. Ale správně oceňoval svou sílu: „Můj Bože, kdyby mi ruka vždy tak šla, jak by ji doprovázelo mé srdce, ach, opravdu byl bych velikým malířem!“ Být Dantem malířem — byl jeho sen. Podobně promítal v Římě o něco dříve do vysoka a daleka své cíle a touhy ruský malíř Alexandr Andrejevič Ivanov, autor obrazu „Kristus zjevuje se lidu“, jenž nemohl pochopit, jak možno malovat obrazy v chrámech a pro chrámy, když nevěříš, a vytýkal to souvěkým malířům italským a jiným. To byli idealisté, kteří chtěli čistotu a opravdovost a krásu ve všem: v uměleckém díle i ve vlastním srdci. Podobně snil a maloval „malíř věčných pravd“, George Frederick Watts. Chtěl vystavět veliký chrám, „Dům Života“, kde by obrazy mluvily o tajemstvích Života a Smrti. Nevystavěl jej, jen několik krásných obrazů namaloval do něho. Ale nevzdával se naděje: „ . . . myslím, že v budoucnu, a v silnějších rukou, než jsou mé, umění promluví ještě, jako veliká poesie sama, zvukem slavnostním a velebným, jakým hebrejští proroci mluvili za starodávna k Židům, žádající vznešené snahy.“ Tu naději i víru cítíme také z děl Ivana Meštroviće. A těch 43.000 návštěvníků jeho letošní výstavy v Praze povídá přece hlasitě, že po něčem podobném i ty široké zástupy prahnou.

Samý klad byl Grottger. Láska k rodinnému životu, k dítěti, „nejkrásnější věci, co jest na zemi“, k rodné zemi; horlení pro její osvobození i pro osvobození lidstva — to je tluk jeho srdce, to

je srdce jeho díla. Nestydí se za slovo „sloužit“ — sloužit uměním vysoké ideí, povznesení celku, tomu nadživotnímu plus, které se tají v každém velikém díle lidském. Výtvarné dílo jest ovšem účelem již samo o sobě, musí být především uměleckým dílem, od umělce stvořeným, z jeho duše vyrostlým; ale jako mízu má v sobě již účel vyšší, to vznešené nadživotní plus, které přitahuje, povznáší, sílí, blaží jako hudba a jako příroda, kde nejenom moře a nebetyčné horstvo, ale každé nejdrobnější kvítko, každý lístek a plod tak činí.

V dějinách malířství nestal se Grottger nijakým mezníkem, ani zakladatelem školy, ani vůdcem; ale v malířství polském má vynikající místo, jedno z nejčestnějších, jako mluvčí všeho toho, co za jeho doby vřelo v srdcích polských a hýbalo jimi. „Chlapec roste na rytíře,“ řekl o něm, o hochu, otec. A on vyrostl na rytíře. Na umělce rytíře, jenž rytířsky sloužil kráse a pravdě, svobodě rodné země i lásce k ženě. Tam vítězil — „Varšava“, „Polonia“, „Lituania“; tuto na konec, kde usilovně chtěl, aby Láska byla mu vůdkyní v jeho velikém poslání, ve „Vojně“, umělecky podlehl.

Prorocství Słowackého, už zmíněné, „že malířství polské velikým zaslání leskem, vyznamenáváti se bude především nezvyklou silou temperamentu a svítivostí barev,“ se splňuje. Po Grottgerovi vystoupila a vystupuje důstojná řada malířů těchto vlastností — Matejko, Chelmoński, Falat, Mehoffer, Wyspiański, Malczewski, Wyczółkowski, Stanisławski, Ruszczyk a jiní, mladší — ti štětcem dobyli větších vítězství malířských, ale všichni se před Grottgerovým dílem zastavovali, zastavují a zastaví se zbožnou úctou.

„Nechat Polsko vezme . . . duši tohoto apoštola míru a tohoto rytíře mezi živé a nechat se o ni stane bohatší“ — řekli v Polsku. Nechat se tak obohatí i Československo — řekněme my.

RÉSUMÉ

Le livre de *Fr. Táborský* „Arthur Grottger, son amour et son œuvre“ a été composé d'après le journal intime et les lettres de ce dernier et d'après les carnets de souvenirs de sa fiancée. (Le tout avait été édité par Maryla Wolská et Michal Pawlikowski: „Arthur i Wanda“. I.-II. Medyka-Lwów. 1928). Le professeur Bożo Antoniewicz a dit de cette correspondance après en avoir lu le manuscrit, qu'un jour la nation la considérerait comme „un trésor dont elle ignorait l'existence, et la garderait aussi près de son cœur qu'elle a gardé, par exemple, les lettres de Słowacki à sa mère“. Par cette correspondance nous apprenons à connaître la vie polonaise des générations des deux dernières insurrections, de Janvier et de Novembre, et en particulier la vie pittoresque et sociable du „dworek“, le domaine polonais, les conditions de la vie en société, de la vie politique, religieuse et naturellement de la vie artistique. Mais surtout nous entrons profondément en contact avec l'âme polonaise représentée par Arthur et par Wanda. De ce journal, de ces lettres et de ces carnets, (l'édition polonaise, en deux volumes, comprend 851 pages de texte) sont extraits les morceaux les plus importants et les plus expressifs, et ceux-ci sont rassemblés de façon à former le roman de l'amour et de l'œuvre de Grottger, roman reposant d'un bout à l'autre sur des documents précis, roman de deux ans, vécu dans le bonheur et plus encore dans la tragédie. Là seulement où il s'agissait de l'œuvre artistique, de sa naissance et de son importance, des articles complémentaires ont été intercalés, et ces articles sont parfois devenus des chapitres entiers.

Dans un bal de la bourgeoisie de Lemberg, en Janvier 1866, Grottger fait la connaissance de Mademoiselle Wanda Monné et en tombe amoureux à la vie et à la mort. „Vous serez mon salut“ s'écrit-il dès la première rencontre. C'est une toute jeune Polonaise, qui n'a pas encore atteint sa sixième année, mais dont la beauté et l'esprit se sont épanouis d'une manière très précoce. Son père descend d'une famille noble d'émigrés français qui, jusqu'à la Grande Révolution, signait Monné de la Tour, mais qui, par la suite, s'est complètement polonisée. Sa mère, elle aussi, descend d'une famille noble, d'origine allemande,

mais devenue polonaise. Grottger obtient la permission de faire le portrait de Wanda. Ses visites et les déclarations d'amour mutuelles des deux jeunes gens. Premier mois heureux du premier amour malgré l'œil défavorable des „mères“ (c'est-à-dire de la mère et de la sœur de celle-ci, qui vivaient ensemble et rêvaient pour la jeune fille d'un tout autre fiancé que ne l'était le jeune artiste endetté). On s'informe de ses moyens et de ses conditions d'existence. (Chapitre Ier. *Rencontre et fiançailles.*)

La situation sociale du jeune homme est satisfaisante mais ses moyens d'existence sont tout-à-fait insuffisants. „Ce garçon deviendra quelqu'un“, disait de lui son père, patriote enflammé, élève de l'Académie des Beaux-Arts de Vienne, et qui avait joué un rôle actif dans l'insurrection de Novembre. Il apprend au jeune garçon à monter à cheval, à tirer, mais en même temps à dessiner et à peindre. Le cercle de leurs relations sociales était très étendu. Natures originales, ardemment polonaises, haïssant toutes l'Autriche. Partout la tradition de l'insurrection. Par la mort subite du père, la famille se trouve dépourvue de ressources. Arthur part à l'Académie de Vienne. Avant cette date, en l'année 1851, quand il n'avait pas encore atteint 14 ans, il avait déjà reçu de l'empereur une bourse de 12 ans d'études. Mais cela ne suffit pas à le préserver pendant son séjour à Vienne de la misère la plus cruelle. Cependant, dans cette misère même, il pense aux moyens de relever à l'étranger le nom polonais. (II. *Famille et jeunesse.*)

L'influence de Vienne, de sa culture et de son art à été très forte sur le jeune artiste (la floraison artistique était faible en Pologne à cette époque). Grottger fut au début un vrai peintre viennois. Mais, peu à peu, pénètre sous cette forme viennoise le fond polonais, la note héroïque, le ton chevaleresque qui n'était plus viennois et qui était au service de quelque chose de plus élevé que ne l'est la vie ordinaire. Ce fut le cycle des dessins: *l'Ecole du noble polonais*; *La vie chevaleresque*; *Hier, Aujourd'hui, Demain*, (trypique ayant pris naissance à Munich, dont la forme est tout-à-fait Schwindo-munichoise, mais dont l'esprit est héroïquement polonais. Il reçut une nouvelle impulsion artistique en devenant, par de nombreux dessins et de nombreuses gravures sur bois, l'illustrateur des périodiques de Waldheim. Un de ces dessins a été exécuté en collaboration avec le paysagiste tchèque J. Mařák. Pourtant il désirait créer une composition plus vaste

„avec un motif héroïque qui serait l'apothéose de l'esprit polonais et des armes polonaises“. La réalisation de ce désir fut hâtée par l'exposition d'Alfred Rethel à Vienne. Les dessins, les gravures sur bois et les huiles de Rethel produisirent sur Grottger l'impression la plus forte et agirent sur la conception de sa *Prière des confédérés*. Il créa par la suite, à Vienne, des œuvres encore plus importantes. (III.: *Préparation artistique*.)

Des nouvelles alarmantes de Pologne annonçant l'approche d'une insurrection, puis, plus tard, sa réalisation, provoquèrent un cycle de dessins dans lesquels Grottger a exprimé la douleur de toute sa nation: *Varsovie*, sept cartons, „sept cris douloureux“; leur succès à Vienne fut immense; *Polonia*, neuf autres cartons d'un niveau artistique encore plus élevé: thème plus élevé, conception plus élevée, composition plus élevée. Il esquissa quelques croquis pour un autre cycle de sept feuillets, comme l'a découvert le professeur Błoz Antoniowicz qui les a intitulés: *Forêt de Lituanie*. D'autres croquis encore ont été conservés, pour un cycle au titre français, cette fois: *Danses polonaises*, dans lesquels la douleur est exprimée par une amertume sarcastique. Mais Grottger se sauva en Galicie afin de ne pas être emprisonné à Vienne à cause de ses dettes. C'est là qu'une nouvelle vie vint s'offrir à lui par ses fiançailles avec Wanda. (IV. *Les premiers grands cycles*.)

Son séjour au pays natal chez des amis et chez Wanda fut heureux et fertile. Il habitait tantôt chez les Młodnicki à Mikolajow, tantôt chez les Żebrowski à Żurawno, ou chez Stan. comte Tarnowski à Śniatynka, c'est de là que proviennent les premiers cartons du cycle *Lituania*. A Lemberg auprès de Wanda et chez la „maman Dora“ (Madame Isidore Skólimowska) à Dyniska, il acheva son cycle „Lituania“ et commença à concevoir un nouveau cycle: *La guerre*. Il séjourna plus tard à Pieniaki chez le comte Dzieduszycki, à Grybów chez les Korczyński, à Poręba chez le comte Borowski, puis encore à Lemberg chez Wanda. La vie de société variée et aimable des domaines polonais est ressuscitée d'une manière frappante devant le lecteur. Mais à Poręba s'annonce déjà la maladie sournoise de Grottger. Malgré cela, le désir d'une vie artistique plus élevée le pousse à partir pour Paris. Il se sent mécontent de lui-même. Il veut monter plus haut: „Je veux créer de belles choses, je veux, par mon art, être un apôtre et un prophète. Je veux, même par le moindre de mes travaux, élever l'esprit déchu de mes proches. Il faut que je les

console, que je leur donne le courage et l'amour," confie-t-il à Wanda. (V. *Au pays natal.*)

Il emportait à Paris sa *Lituania*. Origine, importance et sort de l'œuvre. Façon dont elle naquit des esquisses de la Forêt de Lithuanie. C'est le plus vaste des cycles de Grottger et une des plus importantes créations artistiques polonaises. C'est le sommet de la création de Grottger. Cette œuvre est d'une très haute conception, aussi bien dans son ensemble que dans chacune de ses parties prises isolément, elle possède la grandeur et la force dramatique de l'expression et la garde d'un bout à l'autre, ne tombant nulle part dans le „genre“. (VI. *Lituania.*)

Le regret presque maladif de Wanda et la maladie qui, sournoisement, rongait déjà Grottger, lui gâtent ses premières impressions de Paris. „Ah! Paris n'est pas fait pour un Polonais!“ confesse t-il à Wanda. „Me croiras-tu quand je te dirai que je préfère aujourd'hui penser à toi plutôt qu'aux plus beaux tableaux, et que, si je pouvais t'évoquer devant moi vivante, je renoncerais à l'art d'évoquer sur la toile les images même les plus féeriques!“ Wanda, rendue inquiète par ces mots, l'encourage au travail dans sa lettre suivante. Grottger étudie et travaille. Il veut être lui-même. „Paris est peut-être, pour un artiste, la seule ville au monde“ tel est maintenant son nouveau jugement. Il travaille à son cycle *la Guerre*. Gérôme, le véritable consul des artistes slaves à Paris, l'encourage à exposer un fragment de la „Guerre“. „En qualité d'élève d'une Académie allemande, vous possédez relativement toutes les capacités qu'il faut pour montrer à vos collègues de jadis de quelle manière ils devraient dessiner et ce qu'ils ne savent pas faire.“ Gérôme louait le parfait dessin de Grottger mais n'était pas satisfait des figures de l'artiste et de la Muse (Beatrice-Wanda), que Grottger, sous l'influence de Dante et plus encore sous l'influence du souvenir constant de Wanda, mettait toujours au premier plan. Grottger souscrivit à ce jugement. (VII. *A Paris.*)

Wanda se sentait déprimée par tout cela. La soirée de carnaval que Grottger avait organisée pour ses amis et pour leurs femmes au mois de Mars, et qu'il lui dépeignit en toute sincérité acheva de la méconter. Elle cessa de lui écrire. La „Maman Dora“ s'institua médiatrice et la correspondance continua. *Lituania* fut exposée à l'Exposition universelle de Paris mais ne fut pas comprise. Grottger achève sa „Guerre“ et l'expose. Soirée chez le général

Zamoyski où Palacký et Rieger sont présents. (VIII. *Dissonance.*)

Au moment même où Tolstoï créait sa grandiose épopée „La Guerre et la Paix“, Grottger rêvait en Galicie d'une œuvre semblable dirigée contre la guerre. „Tu as bien lu Dante?“ écrit-il à sa fiancée? Qu'en penserait-elle si Grottger devenait un Dante peintre, (il s'excuse tout de suite de cette comparaison) et si Wanda devenait sa Béatrice? Wanda était constamment pour lui maintenant le premier et le principal objet de ses préoccupations. Il la mettait partout au premier plan et de ce fait son travail progressait lentement et difficilement. A la fin il invita des artistes français à venir voir le cycle presque achevé. Gérôme conseilla avec tact de laisser de côté ce que Grottger mettait toujours en avant c'est-à-dire les figures de l'artiste et de la muse, et Giacometti „le chicana cruellement“ et critiqua tout le cycle sans aucun égard. Grottger changeait, changeait toujours. Son corps n'était plus seul malade, son esprit l'était, lui aussi. Son amour pour Wanda le faisait cesser d'être un homme libre. Il sentait qu'il n'avait pas réussi à mettre dans la Guerre ce qu'il aurait désiré y mettre: c'est-à-dire à montrer ce que la guerre était devenue pour l'humanité, un fléau, un „élément répugnant“ devant lequel tout le monde désirait ardemment pouvoir se sauver le plus loin possible, mais que malgré tout nous nourrissions et nous acceptions en nous-mêmes. Plus tard quand il parcourut sa „Guerre“, il la cacha dans un carton, „triste et inconsolé“. „J'ai cessé d'aimer la Guerre“. (IX. *La Guerre.*)

Quoique malade il prend part à l'inauguration du monument de Mickiewicz au cimetière de Montmorency. Il y entend le discours prononcé en polonais par un tchèque, J. V. Frič, „beau discours, cordial et en même temps très fort“. La maladie s'aggrave constamment. Wanda perd tout espoir. Des lettres désespérées apportent jusqu'à des malentendus qui s'éclairent pas la suite; mais la maladie empire toujours. Arthur ne peut même plus lire les lettres de Wanda. (X. *La Maladie.*)

Les lettres se font de plus en plus rares. „Je ne vois plus la flamme de ma vie.“ Son état physique lui dicte, dans ses lettres, des mots allant jusqu'au blasphème: il rompt avec Dieu. L'empereur François Joseph I. avait acheté à l'Exposition universelle de Paris la „Guerre“ ce qui permit de transporter Grottger dans le sud, à Pau, puis de là à Amélie-les-Bains. Mais aucune aide n'était

plus efficace; c'est là qu'il mourut le 13 Décembre 1867. Lettres de Krajewski et carnets de souvenirs de Wanda se rapportant à cet événement. Culte de Grottger dans la famille de Wanda.

(XI. *Mort de Grottger.*)

L'insurrection polonaise et l'œuvre de Grottger qui y avait pris part, (cette œuvre en était l'expression poétique) furent suivis avec un vif intérêt dans les pays tchèques, aussi bien dans les périodiques que dans le public et le monde des artistes. Mikuláš Aleš, si proche de lui spirituellement, fut un des grands admirateurs de Grottger. Il voyait en lui et en son art le porte-voix de toute sa nation, un combattant pour la liberté de celle-ci, un chevalier de la démocratie qui désirait la liberté non seulement pour sa patrie, mais pour l'humanité entière, qui voulait suivre l'exemple de Dante, être un apôtre et un prophète à l'aide de son art, relever l'esprit déchu de ses proches, les consoler, leur donner le courage et l'amour. (XII. *Grottger et nous.*)

REJSTRÍK JMENNÝ

- Abels 50
 Aleš 13, 48, 72, 230—232
 Alexander II. 186
 Amerling 52
 Anczyc 77
 Aren, F. M. (viz Gižická)
 Aszpergerová, Aniela 38
- Badeni 181
 Bałucki 77
 Baranowski 10
 Baudry 141
 Beethoven 50
 Belza 225
 Bendlmann 53
 Berezowski 186
 Bida 162, 192
 Blaas 50
 Blahao de Chodietow 32
 Blumenfeldovi 30
 Bobrowská, hr. 123—126
 Bołoz Antoniewicz 12, 14, 32, 49, 55,
 56, 63, 64, 67, 70, 75, 76, 80
 Bourdelle 183
 Branicki, X., hr. 186, 228
 Breton 147
 Brjullof 47
 Bromovský 55
 Brožík 140, 141
- Cabanel 165
 Carnot 183
 Cogniet 47
 Cornelius 53
 Courson 147
 Couture 147
 Czartoryská, Marcelina, kn. 151, 154
 Czartoryski, A. kn. 153
 Czartoryski, Jerzy, kn. 84, 86
 Czartoryski, Vlad., kn. 150
- Čermák, Jaroslav 13, 48, 84, 141,
 142, 230
 Černín, hr. 84
- Daffinger 50
 Danhauser 50
 Dante 35, 169, 170
 Davorin Lišenský 7
 Decamps 147
 Delacroix 47, 48, 147
 Delaroche, Horac 197, 198
 Delaroche, Paul 53, 147
 Dembiński, gen. 9, 47
 Doré 150, 170
 Dostalová-Palliardiiová 9, 11
 Drasche 45, 58
 Działyński 151
 Dzieduszycká, Halka 38
 Dzieduszycki, hr. 63, 67, 114, 209,
 212
- Engert 52
 Erenburg 147
- Falat 235
 Fedorowicz 45, 77, 83
 Feigl 12
 Fendi 52
 Fiałkowski 62
 Filippi 77, 213
 Flandrin 147
 Flaxman 53
 Fleury 147, 151, 228
 Fogler 67
 Foustka 7
 Francev 5
 František Josef I. 36, 181, 203, 204
 Frič J. V. 7, 13, 183
 Föger 50
 Führich 49
 Furch 7, 8, 10—12
- Gałuszka 232
 Garcia, Paulina, Viardotová 105
 Gareis, A. 51, 229
 Gautier 193
 Gavarni 56, 60, 72, 145
 Geiger 49

Gercen 5
 Géricault 47
 Gérôme 52, 140, 141, 148, 153, 162,
 165, 167, 173
 Gerson 46, 117
 Giacometti 168, 174
 Girardin 193
 Gižická 44, 69
 Gołabek 5
 Goll 227, 229
 Goluchowski, hr.
 Górowski, hr. 189
 Goszczyński 183
 Goupil 141
 Goya 176
 Grillparzer 50
 Grottger, Hilary 32
 Grottger, Jan Józef 32, 36, 37
 Grottger Jaruś 36, 45, 128, 223
 Grottgerová, Švýcarka 32
 Grottgerová, Kristina 32
 Grottgerová, Munia 36, 61

 Hajnová 60
 Hálek 6, 226, 227
 Harrach, hr. 50
 Hartmann, M. 141
 Havlíčková, Zd. 10
 Haydn 50, 165
 Heidenreich 5
 Hofman, Vl. 140
 Houdek, Vít. 11
 Houra 227
 Hübner 53
 Hugo, V. 183
 Hynais 140

 CHalupka, S. 7
 Charlet 46
 Chelmoński, J. 47, 48, 70, 235
 Cherubini 150
 Chmielowski 224
 Chodźko 91
 Chojecki 150
 Chopin 35, 94

 Iglo, Jan 7
 Iglová, A. 9

Ingres 147
 Isabey 51
 Ivanov, A. A. 234

 Jabłoński 114
 Jeliński 10
 Jennewein 13, 231
 Jirsík, J. V. 62
 Joachim 165

 Kamiński 9
 Kapliński 151
 Karađordević, kn. 84
 Karásek ze Lvovic 230, 232
 Katzler, Čeněk (Vincenc) 56, 64, 230
 Kaulbach 43
 Kaunicové, hr. 50
 Kinský, hr. 50
 Klácel 7
 Klaczko 46, 168
 Knüpfer 51
 Kochaňská, Marcela 22
 Kollarz, F. 56
 Konopacki 9
 Korczyński 35
 Kościuszko 62
 Kossak, Jul. 38, 46, 90, 197
 Košut, L. (Kossuth) 183
 Kotík 227
 Kotsis 77
 Krafft 52
 Krajewski 44, 139, 204, 205, 207, 212
 Krasinski 6, 117, 153
 Kraszewski 197
 Krejčí 5
 Kriehuber 50
 Kupelwiser 58
 Kurgyna 9

 Lampi 50
 Lanckoroński, hr. 50
 Langiewicz 9, 183
 Larysz-Niedzielski 43, 45
 Lawrence 51
 Lažanský, hr. 5
 Ledochowski 9
 Lelewel 9
 Lenau 50, 54
 Lewakowski 181

Lewicki, hr. 114
Lindová, Jenny 21
Liszt 35, 103
Loewenhardt 183
Ludwiková-Krasińská 185, 186

Mácha K. H. 7
Maixner, K. 228
Maixner, Petr 227
Malczewski, Jacek 235
Mánes, Jos. 48, 53, 57
Mára 229
Mařák, Jul. 13, 60, 229, 230
Marek, J. R. 229
Marchal 147
Maszkowski, Jan 38, 224
Maszkowski K. 196, 213, 224
Maszkowski Marcel 43, 224
Matějček 48
Matejko 43, 56, 77, 114, 115, 162,
165, 201, 204, 224, 228, 232, 235
Matka Dora (v. Skólinowski)
Maxa, Prokop 13
Mehoffer 235
Meissonier 147, 162, 165
Meryon 143
Meštrović 234
Mickiewicz 6, 153, 182
Mierosławski 9
Miethke 68
Michałowski 46, 48
Millet 143, 163
Młodnicki, K. 43, 89, 213, 222
Moltonová 151
Monné, Karel 21
Monnéová, Kordelie 20
Moniuszko 25
Mörke 164
Mozart 50
Musset 105
Nadar 193
Neff, Jan 232
Neruda 6, 226, 227
Nettl 51
Olszyński 46
Onyszkiewiczová 35, 38
Orłowski 51

Palacký 13, 84, 86, 166
Pálffy, J., hr. 44, 70
Palliardi, Ignác 7, 9, 10
Palliardi, Jaroslav 9, 10
Palliardiová, Marie, st. 10
Palliardiová, Marie, ml. 9
Pappenheim, Alex., hr. 38, 43
Patti, Charlotte 154
Patuzzi 56
Pawlikowski, Gwalbert 114
Pawlikowski, Michal 12
Penther, Daniel 197
Peplowští 97
Perignon 161
Peter 50
Pettenkofen 52, 56
Pietruski 114
Piloty 43
Pinkas 48
Podstatský-Lichtenštejn, hr. 7
Pol, Wincenty 92
Polová-Urbaňská 15
Popper 154
Potocki, A. 12, 86
Prinzhofer 50
Purkyně, J. E. 13, 84
Purkyně, K. 48
Pustowojtová 13, 183
Raimund 50
Ranftl 52
Razumovskij, hr. 50
Renoir 141
Řepin, I. E. 74
Rethel 56, 176
Revertera, Bedřich, hr. 21, 128,
129
Revertera, F. 21
Rieger, F. L. 13, 166
Ristori, Giulietta 42
Ritter 52
Rodakowská, Adzunia 38
Rodakowski 46, 58, 151, 224
Rosa, Salvator 91
Rousseau, Th. 143, 165
Ruben 42, 49, 53
Russ 49, 76
Ruszczyc 235

- Saar 50
 Sabina 7
 Sarnecká, Marie 90, 207
 Sarnecki, Napoleon 90, 99, 135
 Sembrichová, Marcela (v. Kochaňská)
 Scheffer, Ary 53
 Scheiwl 229
 Schiller 53
 Schindler, Jan 52
 Schindler, K. 52
 Schubert 25, 35, 50
 Schumann 25, 35, 94, 96
 Schwind 43, 50, 55
 Siemianowski, Hilary, hr. 32
 Siemiński, Lucian 7
 Skólimowská, Izidora 94, 102, 120,
 139, 159, 160, 190, 206, 214
 Skólimowski, Józef 103
 Skólimowski, Julian 102
 Skólimowski, Vladislav 102
 Slapnička 229
 Slaviček 146, 147
 Słowacki 6, 46
 Sokołowski, Maryan 148
 Sowiński 62
 Spasowicz 7
 Speidel 49
 Stanisławski 235
 Stašek Antal 6, 227
 Stattler 37
 Steinle 52
 Stevens 163
 Strassgeschwandtner 52
 Svoboda, Emanuel 231
 Svoboda, Karel, spis. 10—12
 Svoboda, Karel, malíř 228, 230
 Svoboda, E. 56, 64
 Szujski 77
 Szykowski 5

 Šašeci, Leop. 10
 Šembera, V. 10
 Šolc 7
 Špindler, Ervín 7, 227
 Štursa 63

 Tarnowská, hr. 83
 Tarnowski, St., hr. 30, 37, 90, 135, 147

 Tarnowski, Vladislav, hr. 90, 114
 Theer 50
 Thugutt 87
 Tkadlík 48
 Tonner 6, 227
 Tolstoj, L. N. 169
 Treml 52
 Tschudi 52
 Tyrš 145
 Twardowski, Jul. 181

 Ujejski, Kornel 213, 223, 224
 Ullmann 154

 Van der Meer 102, 159
 Vereščagin 176
 Vernet, Horace 47
 Veron, Pierre 194
 Villani, K. J. 7

 Wagner, Richard 5
 Waldheim 56
 Waldmüller 50
 Watts 234
 Wentzová, Ter., bar. 20
 Wigand 50
 Windischgrätzová, Alžb., kn. 181
 Wolská, Anielka 12
 Wolská, Maryla 12, 225
 Wolski, Ludvík 224, 225
 Wurzing 50
 Wyczółkowski 235
 Wysocki, Alfred 124
 Wysocki, povstalec 9
 Wyspiański, sochař 77
 Wyspiański, malíř 147, 235

 Zabielski, hr. 36
 Zamoyski, hr., gen. 166
 Zamoyski, St., hr. 185, 186
 Zeyer 12
 Ziętkiewiczová, Róża 15, 16, 103,
 195, 199
 Żebrowská, Ewel. 89
 Żeleński 124, 150, 156, 163, 168, 204
 Żugotyński, E. 10
 Żulinští 224

 Žák 55
 Žákavec 231

SEZNAM VYOBRAZENÍ

1. A. Grottger: Autoportret 1852	5	k „Polonii“	83
2. Wanda Monné. Foto 1865	16	40.—42. A. Grottger: Ze skizzáku Fedorowiczova	84—86
3. Arthur Grottger. Foto 1886	19	43. A. Grottger: „Ať žije Slovanstvo!“ 1865	87
4. J. Józef Grottger: Hilary hr. Siemianowski	34	44. Wanda. Foto	88
5. A. Grottger: Otec Jan Józef	34	45. Arthur. Foto	91
6. A. Grottger. Foto	35	46. K. Młodnicki: Żurawno	92
7. A. Grottger: Před dvorcem	36	47. St. Tarnowski: Śniatynka	93
8. A. Grottger: Prodej koně. 1854	39	48. K. Młodnicki: Dyniska	103
9. A. Grottger: Autoportret. 1858	43	49. Altán v Dyniskách	111
10. A. Grottger: Tataři na útěku. 1855	49	50. A. Grottger: „Oči“	113
11. A. Grottger: Stádo uherských koní. Dřevoryt. 1863	51	51. J. Tysiewicz: Pieniaki. Lit.	115
12. A. Grottger: Modlitba konfederátů. 1860	52	52. A. Grottger: Grybów	118
13. A. Grottger: Dřevoryt k povídce „Zoë“. 1861	53	52a. A. Grottger: Viněta s Grotgerem	122
14.—19. A. Grottger: Dřevoryty z „Musseseunden“ 1861-1862	54-55	53.—58A. Grottger: <i>Lituania</i> . 1866	
20. A. Grottger a J. Mařák: Na dušičky. 1862	57	I. Prales	132
21.—22. A. Grottger: Nákupy. Perokresby	58—59	II. Znamení	133
23.—29. A. Grottger: <i>Varšava</i> . 1861		III. Přísaha	135
I. Požehnání	64	IV. Boj	136
II. Lid v kostele	65	V. Duch	137
III. Tři stavy	66	VI. Zjevení	138
IV. Varšavští židé	67	59. A. Grottger: Z pařížského plesu. 1867	146
V. První oběť	68	60. A. Grottger: „Takový je můj pokoj“	147
VI. Vdova. Dřevoryt. 1862	69	61. A. Grottger: Autokarikatura. 1867	153
VII. Zamčení kostelů	71	62. A. Grottger: Rusínky. 1867	162
30. A. Grottger: Skizza k „Vdově“	73	63. A. Grottger: Żeleński	164
31.—38. A. Grottger: <i>Polonia</i> . 1863		64.—67. A. Grottger: <i>Vojna</i> . 1867	
I. Odvod	74	I. Pojď se mnou údolím slz!	177
II. Kutí kos	75	II. Komet (1. zpracování 1866)	178
III. Bitva	76	X. Svatokrádež	179
IV. Úkryt	77	XI. Lidstvo, ty pokolení Kainovo!	180
Va. Obrana dvorce	78	68. A. Grottger: Kaciks cylindrem	190
Vb. Obrana dvorce (Dřevoryt)	79	69. M. Krajewski: Nemocný Grottger	197
VI. Když nepřítel odešel	80	70. M. Krajewski. Foto	207
VII. Truchlivé zprávy	81	71. K. Młodnicki: Hrob Grottgerův	213
VIII. Na bojišti	82	72. Wanda Monné: A. Grottger. Medailon	222
39. A. Grottger: Titulní list			

OBSAH

ÚVOD. Polská povstání a my. Polští povstalci-uprchlíci v Telči r. 1863 až 1864. Jak se jich tam ujímali. Vliv Vincence Furcha, pěvce „Polských dumek“, 7. Vděčnost Poláků při odchodu z Telče r. 1864: polské album s reprodukcí Grottgerova kartonu, 9. Vznik a účel této monografie, 12.

I. SEZNÁMENÍ A ZASNOUBENÍ. O vánocích 1865 uslyší Wanda první zprávu o Grottgerovi ve Lvově, 15. Městanský bál na Střelnici, 15. Grottger seznámí se na něm s Wandou. Wanda a její domov; její otec a „matky“, 20. První návštěva Grottgerova, potom další. Vyznání, 28. Šťastný měsíc prvního milování přes nepřízeň „matek“. Jejich vyzvídání o poměrech Grottgerových. Wandin památník o tom, 30.

II. DOMOV A MLÁDÍ GROTTEROVO. Otec, pan Józef, po otci i dědu Polák; „především patriota“. Matka, paní Kristina, dcera popolštěného Maďarona, 32. Život v polském „dvorci“, 34. Výchova mladého Acia na rytíře a malíře, 36. Ovzduší povstání 1830—1831, 37. Císařovo stipendium 14letému Arthurovi, 36. Na škole v Krakově, 37. Smrt otce. Na škole ve Lvově. Život ve Lvově: přízeň hr. Pappenheima; koncerty, tance, první lásky, 38. Do Vídně na akademii. Nouze a bída, 40. Fräulein Rosa, 41. Obrazárny, Albertinum. Giulietta Ristori, 42. Snaha o povznesení jména polského. Zbožný, 42. V Śledziejowicích u Larysz Niedzielských, u Pappenheima v Trauensdorfě. V Mnichově, 43. Matka a sestra přistěhují se k němu do Vídně; žije se nad poměry, 44. Pomáhá zjednávat zbraně pro povstalce, 44. V Benátkách. Hmotné poměry ve Vídni stále horší. Pomáhá povstalcům-uprchlíkům, vydává „Postep“; nepříjemnosti s policií, 45. Ze strachu před vězením pro dluhy ujíždí z Vídně před věřiteli do Haliče, 45.

III. UMĚLECKÁ PŘÍPRAVA. Poměry umělecké v Polsku. Michałowski, Rodakowski, J. Kossak, Gerson. Poláci a Paříž, 46. Grottger do Vídně. Život ve Vídni. Dozvuky „staré Vídně“. Vliv její kultury a jejího umění. Akademie: ředitel Ruben, prof. Geiger, Führich, Blaas, Russ; vídeňská žánrová malba, 50. Albertinum, Belveder, Kunstverein; divadla; zpěv a hudba ve dvorní kapli; v knihovně dvorní, malířské akademie a techniky, 53. Četba. První cyklus: *Škola polského šlechtice*, 54. Druhý cyklus: *Život rytířský*, 54. Historický obraz *Setkání u Švechatu*. Činnost dřevorytecká. Ilustrátorem Waldheimových časopisů, dřevoryty k povídkám, 56. Výstava Alfreda Rethela ve Vídni, její vliv na Grottgera (jako na Jos. Mánesa). *Modlitba konfederátů*, 56. Rekovné postavy mužské i ženské, 59. Součinnost s Mařákem, 60.

IV. PRVNÍ VELIKÉ CYKLY. Poplašné zprávy z Varšavy; shluky zástupů, oslavy povstání, „varšavské nešpory“, zamčení kostelů, 62. Jejich vliv na tvorbu Grottgerovu. Cyklus *Varšava* (1861), 63. Jeho úspěch,

67. Druhý cyklus „Varšava“ (londýnský), 68. Sensačnější zprávy z Varšavy: tajné odvozy, výzva k odporu, výbuch povstání, 70. Cyklus *Polonia* (1863), 71. Vznikání nového cyklu, motivy litevské: *Hvozď litevský*, 79, a cyklus *Danses polonaises*, 82. Slovanský banket ve Vídni, Grottgerova řeč pod jeho kartonem *Niech żyje Slowianszczyzna!* 86.

V. V RODNÉM KRAJI. V Mikołajowě u Młodnických, 89. V Żurawně u Żebrowských, 89. V Śniatynce u přítele Stan. hr. Tarnowského. První kartony nového cyklu: *Lituania*. Život v Śniatynce. *Rozloučení povstalcovo a Uvítání povstalice*, *Žimní večery*, 90—92. Ve Lvově s Wandou. Wandin památník o tom, 93. Matka Dora (Matička, pí Izidora Skólimowska), 96. Grottger a Wanda k zpovědi, 98. Opět v Śniatynce. „Apoštolem a věštcem v umění“, 100. V Dyniskách u Matičky. Wandin památník o tom. Wandina součinnost při „Lituanii“, 106. „Lituania“ dokončena (1866). Vystavena ve Lvově. Vznikání nového cyklu: *Vojna*, 110. V Pieniakách u Włodzimierza hr. Dzieduszyckého, 114. „Lituania“ v Krakově, 114. Matejkův „Rejtan“, 115. Zamýšlí nový cyklus: *Rus*, 117. Gersonův „Horal“, 117. V Grybově u Korczyńských. Wandin památník o tom, 118. Plány o cyklu „Vojně“, 121. v Porębě u hr. Bobrowských, 123. Ve Lvově s Wandou. Odjezd do Paříže. Wandin památník o tom, 126—130.

VI. „LITUANIA“. Vznik její. Dopis o Litvě v „Postěpu“. Skizzy ke „Hvozdu litevskému“. Jak se v nich a z nich rodila „strašná Litva“ — „Lituania“, 131. „Prales“ a další kartony; gradace jejich, 132—137. Nejvyšší ze všech cyklů. Láska k Wandě dala posledním kartonům jiný směr. Wanda a Arthur o bohatýrství. Osudy „Lituanie“, 139.

VII. V PAŘÍŽI. První dojmy, 140. U Gérôma. J. L. Gérôme — konsul slovanských umělců v Paříži, 140—141. Tesknice. „Ach, Paříž není pro Poláka!“, 141. Wanda nad všechno, i nad umění, 142. Vzpružující list Wandin. Louvre, staří mistři, 143. Byti svým! „Paříž pro umělce snad jediné město na světě.“ Francouzi a Němci, 146. Francouzští umělci, 147. List Stan. hr. Tarnowského. Gérôme o „Vojně“; gratuluje k *Sibiřanům*, 148. Želeňski, 150. Wandina skleslost. Grottger ji těší „v zenitu své energie“, 153. Večery v salonech společnosti polské a francouzské, 150. „Sibiřané“ prodání. O Polsku a víře v ně, 153. Nabídka Wandě k divadlu, 154.

VIII. DISONANCE. Grottgerův večírek karnevalový, 156. Rozladění Wandino. Přestávka v dopisech. Matička prostředkuje, 159. Světová výstava, umění: Francouzové, Angličané, Němci, Rusko, Matejko, Belgičané, 161—163. „Lituania“ vystavena; nepochopena. „Świecone“, 165. Nespokojenost s uměleckou porotou na světové výstavě, 165. *Vojna* dokončena, 166. Večer u generála Zamoyského; přítomni Palacký a Rieger, 166. Gérôme pochválil „Vojnu“, Giacometti ukrutně ji zkritisoval; provedeny změny, 168. V Polsku „máme umění, umělce, jenom kritiků nemáme“, 168.

IX. „VOJNA“. Pozvolné její vznikání, 169. S počátku stále v popředí Beatrice-Wanda. Pojímání literární; za vzorem Dantovým, 174. Kritika pařížských umělců; změny; nynější stav, 176—179.

X. NEMOC. Zlé příznaky, 182. Do Montmorency k odhalení pomníku A. Mickiewicze; s Henrykou Pustowojtovou. Po Poláku a Maďaru řeční J. V. Frič, 183. Obraz *Muzikantka*, 183. Nemoc působí rozladění. Píše Wandě až za několik dní. „Vojnu“ přestal mít rád, 184. Pi Ludwiková-Krasiňská. Car Alexander II. v Paříži. Atentát, 186. „Muzikantka“ výhodně prodána, 186. Odpovědi Wandiny stále smutnější, až beznadějně. Zoufalé domluvy Arthurovy, proč ho propouští z daného slova, až k rozhodnému: „Jsi svobodna — učiň, jak soudíš“, 192. „Vojna“ vystavena v atelieru. Návštěva slabá — Nadar lital balonem, 193. Wanda neodpovídá; její vysvětlení, 194. Konečně psaníčko, 195. Obraz *Před sochou Napoleona I.*, 196. Nemoc se horší; listů Wandiných nemůže přečíst. Dlouhá přestávka v dopisování, 198. Róža chlácholí Wandu, 199.

XI. SMRT. Listy čím dál řidčeji. „Své lampy života už nevidím“, 200. Zoufalý stav vkládá mu slova až rouhavá, 200. František Josef I. na světové výstavě koupil „Vojnu“, 204. Protirakouské smýšlení Grottgerova, 204. Krajewski odvezl Grottgera do Pau, odtud do Amélie-les-Bains. Wanda shání peníze na cestu; chce přijet, snese-li Arthur její příjezd, 208. Ale zatím Arthur skončil, 209. Krajewski o jeho posledních chvílích. Pohřeb v Amélie-les-Bains. Krajewski Zamoyskému, jak chladně se chovala rodná země ke Grottgerovi, 211. Wanda na svůj náklad dá převézt Arthura do Lvova, 212. Zajela do Vídně zaplatit jeho dluhy; audience u císaře, aby směla uvidět „Vojnu“, 212. Poměr k matce Arthurově, 214. Zápisník Wandin, 215. Karel Młodnicki. Sňatek s ním, 222. Grottgerovský kult v jejich domě, 224.

XII. GROTTGER A MY. Povstání polské, Grottgerovo dílo, polský život vůbec a ozvěna toho všeho u nás. Časopisy české let šedesátých a sedmdesátých o tom. Z literárních a uměleckých „Zlatá Praha“, „Květy“, „Světobor“, 226—229; z politických „Národní Listy“, 229. Styky Grottgerovy s českými umělci: s Juliem Mařákem, Karlem Svobodou, Čeňkem Katzlerem, 229—230. Setkání i s Jaroslavem Čermákem. Grottger a Aleš i Jennewein, 230—231. Přitažlivost Grottgerova a jeho díla: uměním, pravým uměním sloužit lidství, 232—235.

RÉSUMÉ 236.

REJSTŘÍK JMENNÝ 242.

SEZNAM VYOBRAZENÍ 246.

Vydavatelé díla „Arthur i Wanda“ s velikou ochotou chtěli nám zapůjčit některé
štočky. Protože formát naší knihy je menší, nemohli jsme jich použít, i dovolili jsme
si některá vyobrazení pro náš formát ofotografovat. Jsou to čísla 1—8, 10, 44—48,
51—53, 59—62, 68—72.

Mimo to převzali jsme z knihy A. Potockého „Grottger“ podobným způsobem č. 9,
12, 21, 22, 30, 40—42, 49, 50, 63.

A z knihy univ. prof. dra J. Boloza Antoniewicze „Grottger“ č. 66.

Obálka podle návrhu Karla Svolinského (zvětšený dřevoryt Grottgerovy „Vdovy“
z „Mussenstunden“ 1862).

Úprava knihy podle M. Kalába.

PUBLIKACE SLOVANSKÉHO ÚSTAVU V PRAZE

V generální komisi nakladatelství „Orbis“, Praha XII., Fochova tř. 62.

Ročenka Slovanského ústavu.

- Svazek I. za rok 1928. V Praze 1929. Stran 4 + 184 vel. 8° a 7 příloh. 20 Kč.
Svazek II. za rok 1929. V Praze 1930. Stran 257 + 11 obr. příloh. 30 Kč.
Svazek III. za rok 1930. V Praze 1931. Stran 286 + 14 obr. příloh. 30 Kč.
Svazek IV. za rok 1931. V Praze 1932. Stran 289 + 6 obr. příloh. 30 Kč.

Knihovna Slovanského ústavu.

- Svazek I.: Jan Kollár: *Rozprawy o slovanské vzájemnosti*. Souborné vydání. Uspořádal Miloš Weingart. V Praze 1929. Stran LIV + 248 vel. 8° a 4 přílohy. 40 Kč.
Svazek II.: *Slovo o pluku Igorově*. Ruský text v transkripci, český překlad a výklad Josefa Jungmanna z r. 1810. Vydal a úvodem opatřil V. A. Francev. V Praze 1932. Stran 47 a 2 přílohy. 10 Kč.
Svazek III.: A. S. Chomjakov: *Stichotvorenija*. Vstupitelná stať i priměčanija V. A. Franceva. V Praze 1934. Stran LXXXIV + 163 + 4 přílohy. 35 Kč.

Práce Slovanského ústavu.

- Svazek I.: Julius Heidenreich: *Vliv Mickiewiczův na českou literaturu předbřeznovou*. Studie srovnávací. V Praze 1930. Stran VII + 181 vel. 8° a 1 příloha. 30 Kč.
Svazek II.: Frank Wollmann: *Dramatika slovanského jihu*. V Praze 1930. Stran VI + 250 vel. 8° a 34 obraz. přílohy. 48 Kč.
Svazek III.: Marjan Szykowski: *Polská účast v českém národním obrození*. Část I. V Praze 1931. Stran 508. 85 Kč.
Svazek IV.: Matyáš Murko: *Rozprawy z dějin slovanské filologie* (připravuje se).
Svazek V.: Milan Pregel: *Pouť Slovanů do Moskvy roku 1867*. Z rukopisu přeložila Milada Paulová. V Praze 1931. Stran XIII + 183 + 1 příloha. 36 Kč.
Svazek VI.: Jiří Polívka: *Slovanské pohádky*. Svazek I. V Praze 1932. Stran 256 vel. 8°. 45 Kč.
Svazek VII.: Eug. Perfeckij: *Historia Polonica Jana Długosze a ruské letopisectví*. V Praze 1932. Stran 120 vel. 8°. 32 Kč.
Svazek VIII.: Janina Viskovataja: *Ruské motivy v tvorbě Julia Žeyera*. V Praze 1932. Stran 166 vel. 8°. 30 Kč.
Svazek IX.: Julius Heidenreich: *Ruské základy srbského realismu*. Č. I. V Praze 1933. Stran 219 vel. 8°. 32 Kč.
Svazek XI.: Konstanty Wiskowatyj: *Pogłosy historii polskiej w epice jugosłowiańskiej* (w 250-tą rocznicę zwycięstwa króla Jana Sobieskiego pod Wiedniem; 1683—1933). Z předemovou prof. Dr. M. Murki, pod red. prof. Dr. M. Szykowskiego. V Praze 1933. Stran XX + 253 vel. 8°. 40 Kč.
Svazek XII.: Eug. Ljackij: *Slovo o polku Igorově. Pověst o knjaz'jach Igorě, Svyatoslavě i sud'bach ruskéj zemli*. (V tisku.)

Rukověti Slovanského ústavu.

- Svazek I.: Lubor Niederle: *Rukověť slovanské archeologie*. V Praze 1931. Stran VIII + 294 vel. 8° a 1 příloha. 60 Kč.
Svazek II.: Josef Vajs: *Rukověť hláskové paleografie*. 1932. Stran VIII + 177 + LIV tab. 50 Kč.

Prameny k dějinám vzájemných styků slovanských.

- Svazek I.: T. G. Masaryk: *Studie o F. M. Dostojevském*. (S rukopisnými poznámkami.) Uspořádal Jiří Horák. V Praze 1932. Stran 85 vel. 8°. 15 Kč.
Svazek II.: Fedor Kovářik: *Zážitky a dojmy ruského Čecha za carství*. V Praze 1932. Stran VIII + 346 vel. 8°. 50 Kč.
Svazek III.: L. Kuba: *Cesty za slovanskou písní (1885—1929)*. Svazek 1.: *Slovanský západ a východ*. (V tisku.)
Svazek IV.: Marceli Handelsman: *Vzájemná korespondence kn. Czartoryského s gen. Zachem* (připravuje se).

Sbírka slovanské četby.

- Svazek I.: Eugenij Ljackij: *Výbor bajek I. A. Krylova*. V Praze 1931. Stran 137 a 51 m. 8° a 1 příloha. 25 Kč.

Přednášky Slovanského ústavu.

- Svazek I.: *Sborník přednášek o T. G. Masarykovi*. Proslovili Josef Král, Jiří Horák, Jaroslav Bidlo, Milada Paulová, Anton Štěpánek. Uspořádal Miloš Weingart. V Praze 1931. Stran VIII + 259 vel. 8° a 1 příloha. 42 Kč.

300 = 5340457

Лк 10.683

- Svazek II.: *Současné divadlo u Slovanů. Proslovili Otomari Szyjkowski, Václav Tille a Vladimír Vasilev. Společně s Jaroslavem Papouškem*. Praha 1932. Stran 111, vel. 8°. 20 Kč.
- Svazek III.: *Soudobá filosofie u Slovanů (Ferd. Pelikán a Jos. Turdý)*. V Praze 1932. Stran 174 vel. 8°. 30 Kč.
- Svazek IV.: *Ústavní zřízení a právní poměry slovanských států (Saturník, Rauscher)* (připravuje se).
- Svazek V.: *Zdeněk Nejedlý: Soudobá hudba slovanská* (připravuje se).
- Svazek VI.: *Jaroslav Papoušek: Ruské a československé legie v letech 1914—1918. (Zvl. otisk ze sb. „Naše revoluce“ roč. VIII.)* V Praze 1932. Stran 61 vel. 8°. 10 Kč.

Nikolaj Okunev:

Monumenta artis serbicae. Sešit 1. V Praze 1928. Sešit 2. V Praze 1930. Sešit 3. V Praze 1931. Sešit 4. V Praze 1932. Cena sešitu 80 Kč (vždy 1 barevný obraz a 12 světlostiskových).

Zvláštní otisky z I. sv. „Přednášek Slovanského ústavu“.

Jiří Horák: *T. G. Masaryk a slovanské literatury*. V Praze 1931. Stran 128. 12 Kč.

Jan B. Kozák: *T. G. Masaryk jako etik a náboženský myslitel*. Praha 1931. Stran 62. 8 Kč.

Anton Štefánek: *Masaryk a Slovensko*. Praha 1931. Stran 58. 12 Kč.

Zvláštní otisk z časopisu „Byzantinoslavica“ II/2. (1930):

Robert Eisler: *Die slavische Übersetzung der 'Αλωσις τῆς Ἱερουσαλήμ des Flavius Josephus*. Praha 1930. Stran 69. 20 Kč.

Knihovna sboru pro výzkum Slovenska a Podkarpatské Rusi.

- Čís. 1.: Prof. Dr. A. Petrov: *Drevnějšija gramoty po istorii karpatorusskoj cerkvi i ierarchii 1391—1498 g.* S 12 fotografičeskimi faksimile. V Praze 1930. XX + 230 stran vel. 8°. 70 Kč.
- Čís. 2.: Juljan Javorskij: *Novyja rukopisnyja nachodki v oblasti starinnoj karpatorusskoj pis'mennosti XVI.—XVIII. věkov.* S 5 snímkami s rukopisej. V Praze 1931. Stran 135 vel. 8°. 55 Kč.
- Čís. 3.: Karel Domin: *Piešťanská květena*. S mapkou a tabulkami. V Praze 1931. Stran 268 + X tab. 60 Kč.
- Čís. 4.: Albert Pražák: *Slovenská literatura let padesátých až osmdesátých*. V Praze 1932. Stran 382. 50 Kč.
- Čís. 5.: Jan Húsek: *Hranice mezi zemí Moravskoslezskou a Slovenskem*. Studie ethnografická. V Praze 1932. Stran 379 vel. 8° s mapkou a 85 obr. 40 Kč.
- Čís. 6.: Pavel Sillinger: *Monografická studie o vegetaci Nízkých Tater*. V Praze 1932. Stran 330 a 15 příloh. 50 Kč.
- Čís. 7.: Imrich Karvaš: *Sjednocení výrobních podmínek v zemích českých a na Slovensku*. V Praze 1933. Stran 132 vel. 8°. 20 Kč.

Byzantinoslavica.

Sborník pro studium byzantsko-slovanských vztahů. Vydává Byzantologická komise při Slovanském ústavě. Výkonný redaktor Miloš Weingart. Vychází za podpory ministerstva školství a národní osvěty. — Recueil pour l'étude des relations byzantino-slaves. Publié par la Commission byzanto-logique de l'Institut Slave.

Ročník I. V Praze 1929. Stran VIII + 312 vel. 8° a 30 příloh.

Ročník II. V Praze 1930. Stran 484 vel. 8° a 30 příloh.

Ročník III. V Praze 1931. Stran 578 + 47 příloh.

Ročník IV. V Praze 1932. Stran 544 vel. 8° a 25 příloh.

Předplatné na celý ročník 80 Kč. Prix de l'abonnement annuel 80 Kč en commission à „Orbis“, Praha XII., Fochova 62, ou dans chaque librairie.

Byzantinoslavica Supplementa.

Svazek I.: František Dvorník: *Les légendes de Constantin et de Méthode vues de Byzance*. V Praze 1933. Stran X + 443 vel. 8°. 90 Kč.

Spisy národohospodářského odboru.

Sergěj N. Prokopovič: *Vývoj národního hospodářství Sovětského Ruska*. Připravuje se.

Vachan Totomianc: *Žemědělské družstevnictví v slovanských státech*. Připravuje se.

Cena této knihy (Táborský) 36.— Kč.
